

ANDRA RUMM

Avatud küsimused ja nende vastused
eesti suulises argivestluses

ANDRA RUMM

Avatud küsimused ja nende vastused
eesti suulises argivestluses

Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu otsusega 10. mail 2019.

Juhendaja: Tiit Hennoste (PhD), Tartu Ülikool

Oponent: Maria Frick (PhD), Oulu Ülikool

Kaitsmine toimub 30. augustil 2019 kell 14.15 Tartu Ülikooli peahoone auditooriumis 139.

Doktoritöö valmimist on toetanud keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktori-
kool, rahastanud Euroopa Regionaalarengu Fond (Tartu Ülikooli ASTRA projekt
PER ASPERA).

ISSN 1406-5657

ISBN 978-9949-03-073-6 (trükk)

ISBN 978-9949-03-074-3 (pdf)

Autoriõigus: Andra Rumm, 2019

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

EESSÕNA

Väitekirjas uurin avatud küsimusi ja nende vastuseid eesti suhtluses. Minu huvi uurida keelekasutust suhtluses tärkas kohe ülikooliõpingute alguses. Mäletan, et kuulsin 2010. aasta sügissemestril ülikooli peahoones Tiit Hennoste allkeelte loengut, kus ta rääkis väga paeluvalt suulise keele uurimisest ja normidest, millest inimesed suheldes alateadlikult juhinduvad. Tiit Hennoste loengutel jõudsin arusaamani, et tahan samuti analüüsida, kuidas inimesed spontaanselt vestlevad, milliseid suhtlusnorme järgivad ja miks nad räägivad just nii, nagu nad räägivad.

Olen uurinud suulise keele materjali järjepidevalt alates oma bakalaureuse-tööst, mille juhendajad olid Andriela Rääbis ja Kirsi Laanesoo. Meie kolme koostöö oli väga meeldiv ja tõhus ning ajendas mind jätkama oma uurimistööd magistrantuuris. Selle järel astusin kõhklemata doktorantuuri ja minu juhendajaks hakkas Tiit Hennoste.

Ma olen Tiit Hennostet imetlenud alates oma bakalaureuseõppest, mil veendusin, et ta on suurepärane esineja (õppejõud) ja tekstikirjutaja. Seetõttu on mul olnud suur au pidada temaga huvitavaid ja harivaid vestlusi ning õppida temalt lisaks analüüsi pädevusele seda, et ka keerulistest asjadest tuleb lihtsas keeles rääkida ja kirjutada. Tiit Hennoste on olnud väga hea juhendaja, kes on alati minu murede ja (sotsiaalselt kallite) küsimuste jaoks aega leidnud. Ta on suhtunud minusse kui võrdväärsele uurijasse, kaasates mind teadusprojektidesse ning suulise ja arvutisuhtluse labori töörühma tegemistesse.

Ma olen väga tänulik võimaluse eest olla osa töörühmast, mille keskme moodustasid minu õpingute ajal Tiit Hennoste, Andriela Rääbis ja Kirsi Laanesoo. *ma=len teile: saadud ee `õpetuste ja=põnevate: > ja ka uumorikate < arutelude eest vä- `südamest tänulik (.) ai`tä=teile.*

Doktorantuuri jooksul olen kokku puutunud teistegi inimestega, keda sooviksin tänada. Olen südamest tänulik Leelo Keevallikule, kes võttis mind hea meelega Linköpingi ülikooli vastu, jagas mulle kasulikke õpetussõnu ja tutvustas mind sealsete suhtluseuurijate ja doktorantidega!

Mind on inspireerinud ja aidanud paljud inimesed eesti ja üldkeeleteaduse instituudist. Täna oma koridori naabreid foneetikuid, kellega koos on olnud tore ja hariv lõunapausidel päevakajaliste teemade üle vestelda ning kes on soostunud minuga hääldusküsimuste üle arutama. Veel eraldi tahaksin esile tõsta foneetikalabori doktorante, kes on olnud minu lähimad kaasvõitlejad, nõuandjad ja sõbrad ka väljaspool ülikoolielu. Minu tänusõnad lähevad ka kõigile kolleegidele ja kaastudengitele, kes on kirjutamisrühmades, seminarides ning kabinetivestlustes minu uurimistöö kohta väärtuslikku nõu andnud!

Suure tänu olen võlgu oma väitekirja retsensentidele Maria Frickile ja Hille Pajupuule konstruktiivsete parandusettepanekute eest! Täna ka David Ogrenit, kes kontrollis üle väitekirja ingliskeelse kokkuvõtte ja kes on andnud doktorantuuri vältel minu muudelegi ingliskeelsetele käsikirjadele tagasisidet.

Olen väga tänulik Ellen Niidule, et ta nõustus minu väitekirja keeleliselt läbi vaatama. Veendusin taas, et mul on palju asjatundlikke ja abivalmis kolleege.

Lisaks inspireerivatele inimestele on mind motiveerinud teadustööga tegeleva suulise keele temaatika, mis on minu jaoks väga huvitav ja oluline. Vestluskatketate analüüsimise ja monograafia kirjutamise kõrvalt puutusin doktorantuuri vältel kokku hulgaliselt muude tegevustega alates õpiränetest ja loengute pidamisest kuni teaduse populariseerimiseni välja. Tuge mitme tegevuse jaoks olen saanud Tartu Ülikooli Sihtasutuselt; Alfred Kordelini Sihtasutuselt; sihtasutuselt Archimedes; Haridus- ja Teadusministeeriumi projektidest „Suulise eesti keele tervikkäsitlus“ (EKKM14-308), „Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpuse täiendamine ja tasakaalustamine“ (EKKM14-310), „Eesti keele akadeemiline grammatika“ (EKKM14-340); Euroopa Liidu Regionaalarengu Fondist (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK145), Eesti Teadusagentuurilt (projekt PRG341 „Pragmaatika grammatika kohal: subjektiivsus ja intersubjektiivsus eesti keele registrites ja tekstiliikides“), Eesti Teaduste Akadeemia projektist „Kommunikatsioonistiilid: kultuuridevahelise teoreetilise ja metodoloogilise raamistiku arendus” ning Eesti-Prantsuse teadus- ja tehnoloogiaalasest koostööprogrammist PARROT.

Lõpetuseks tänan mõistva suhtumise eest oma peret, sugulasi ja sõpru, kellega olen viimasel ajal liiga harva kokku saanud. Tänan Sandrit, kes on olnud doktorantuuri vältel minu emotsioonide esmane vastuvõtja ja kelle kõrval ma olen õppinud elutervemat suhtumist. Kõige südamlikumad ja rõõmupisaratest tulvil tänusõnad kuuluvad aga minu vanematele, kes on kõhklematult mind alati ja kõiges toetanud.

Tartus 17. juunil 2019

SISUKORD

EESSÕNA.....	5
1. SISSEJUHATUS	9
1.1. Uurimuse eesmärk	9
1.2. Töö ülesehitus	11
1.3. Meetod	11
1.3.1. Vestluse kolm liigendust.....	11
1.3.2. Analüüsiprotseduur.....	19
1.4. Materjal	21
1.5. Teoreetilised lähtekohad: küsimused ja vastused vestlusanalüüsis .	22
1.5.1. Suhtlustegevused	22
1.5.2. Episteemilised suhted	25
1.6. Avatud küsimuste ja nende vastuste varasem analüüs	27
1.6.1. Avatud küsimuste varasem analüüs.....	28
1.6.2. Avatud küsimuste vastuste varasem analüüs	38
1.6.3. Avatud küsimuste varasem analüüs eesti keeles.....	47
1.6.4. Avatud küsimuste vastuste varasem analüüs eesti keeles.....	54
1.6.5. Vahekokkuvõte.....	59
2. AVATUD ÜSIKKÜSIMUSTE LEKSIKOGRAMMATILINE VORM JA SEMANTILISED KATEGOORIAD SUULISES ARGIVESTLUSES.....	61
2.1. Avatud küsimuse küsisõnad ja nende semantilised kategooriad.....	65
2.2. Vahekokkuvõte	76
3. AVATUD ÜSIKKÜSIMUSTE SUHTLUSTEGEVUSED, SUHTLUSPOSITSIIONID JA VASTUSED SUULISES ARGIVESTLUSES.....	77
3.1. Infosoovid	78
3.1.1. Teemajätkajad ja teemapakkujad.....	81
3.1.2. Kitsad ja avarad küsimused	84
3.1.3. Infosoovide vastused	86
3.1.4. Vahekokkuvõte	107
3.2. Partneri parandusalgatused	108
3.2.1. Avatud algatused	108
3.2.2. Lokaliseerivad algatused	111
3.2.3. Parandusalgatusküsimuste vastused	116
3.3. Kõneleja parandusalgatused.....	122
3.3.1. Kõneleja parandusalgatuste vastused.....	124
3.3.2. Vahekokkuvõte	127
3.4. Retoorilised küsimused.....	128
3.4.1. (Kinnistunud) seisukoht.....	129
3.4.2. Direktiiv ja väide	131
3.4.3. Väide ja küsimus.....	132

3.4.4. Küsimus	136
3.4.5. Retooriliste küsimuste vastused.....	137
3.4.6. Vahekokkuvõte	145
3.5. Enesele suunatud küsimused.....	146
4. MITMEOSALISED KÜSIMUSED SUULISES ARGIVESTLUSES	149
4.1. Pausi ja intonatsioonilise piiriga reformuleeritud küsimused	149
4.2. Intonatsioonilise piiriga mitmeosalised küsimused	150
4.3. Tervikliku intonatsiooniga mitmeosalised küsimused	152
4.3.1. Infosoovid	153
4.3.2. Parandusalgatused.....	160
4.3.3. Retoorilised küsimused.....	161
4.4. Vahekokkuvõte	162
5. EESTI ARGIVESTLUSE AVATUD KÜSIMUSTE JA NENDE VASTUSTE VÕRDLUS TEISTE REGISTRITE JA KEELTEGA	163
5.1. Avatud küsimuste vorm ja suhtlustegevused	163
5.2. Avatud küsimuste vastused.....	170
5.3. Mitmeosalised küsimused	171
5.4. Vahekokkuvõte	171
6. ARUTELU JA KOKKUVÕTE	173
TRANSKRIPTSOONIMÄRGID	191
SUMMARY	192
KIRJANDUS.....	204
ELULOOKIRJELDUS.....	214
CURRICULUM VITAE	215

1. SISSEJUHATUS

1.1. Uurimuse eesmärk

Küsimine on universaalne nähtus ja see esineb igas keeles (König, Siemund 2007). Üldjuhul peetakse küsimuste all silmas keeleüksusi, mis on vormistatud küsilauseks ja mille eesmärk on hankida infot (nt *Kus koolis ta käib?*¹). Samas ei pruugi kõik küsimused vastuseks infot oodata, vaid hoopis kinnitust, luba või nõustumist (nt *Mis sa arvad, kui käiks poe juures ära?*²). Samuti ei väljenda küsilause alati küsimust, sest küsilausega saavad kasutajad läbi viia mitmeid suhtlustegevusi, nagu keelde, vaidlustusi, etteheiteid, kurtmisi, ähvardusi, süüdistusi jne (de Ruiter 2012; Ilie 2015). Näiteks küsilause *Mida sa ajad?* väljendab keeldu 'Ära aja/valeta!'.³

Süntaktiliselt vormilt on küsilauseid jagatud eri keeltes üldjuhul kolme rühma: üldküsilause, alternatiivküsilause ja eriküsilause (nt inglise keeles Quirk jt 1985; eesti keeles Metslang 1981). Eristus on tehtud lähtuvalt sellest, kas ja mil määral pakub küsimus vastajale vastuse ette. Üldküsilause ootab vastuseks vähemalt jaatust või eitust (*Kas Jüri on tööl?*) ja alternatiivküsilause võimaldab vastajal valida mitme variandi vahel (*Kas Jüri on tööl või kodus?*). Eriküsilause ei paku vastajale vastust ette (*Kas Jüri on?*). (Metslang 1981: 13–14) Inglise keele grammatikas (Huddleston, Pullum 2002: 853, 856–866; 872) ja soome keele grammatikas (Hakulinen jt 2004: 1589) on muuhulgas jaotatud küsimusi kaheks: suletud (sm *vaihtoehtokysymys*, ingl *closed interrogative*) ja avatud küsimusteks (sm *hakukysymys*, ingl *open interrogative*). Suletud küsimused annavad küsimusega ühtlasi võimalikud vastused, avatud küsimused seda ei tee. Selle liigituse järgi kuuluvad suletud küsimuste alla üld- ja alternatiivküsimused ning avatud küsimuste alla eriküsimused. Suhtluses võivad küsimusetüübid omavahel kombineeruda ja moodustada mitmeosalisi küsimusi, näiteks võib avatud küsimusele järgneda suletud küsimus (*What's her name? Anne? 'Mis ta nimi on? Anne?'*) (Huddleston, Pullum 2002: 876).

Käesoleva väitekirja teema on avatud küsimused ja nende vastused suulises eesti argisuhtluses⁴. Eesti keele kirjakeele grammatikad kasutavad eriküsilause

¹ Töös esinevad tekstisisesed (sh tavaortograafias) näited pärinevad Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpusest, kui ei ole osutatud teisiti.

² Näide pärineb eesti keele seletavast sõnaraamatust (Langemets jt 2009).

³ Küsilausega vormistatud üksused, mis ei küsi primaarsena infot, on siin töös saanud katusermini *retooriline küsimus* (ingl *rhetorical question*). Kuigi termin *küsimus* kuulub tähenduskategooriasse ja *küsilause* süntaktilise vormi kategooriasse, siis kasutatakse nt inglise keeles terminit *küsimus* (ingl *question*) nii tähenduskategooriast kui ka süntaktilise vormi kategooriast rääkides (vrd nt ingl *rhetorical question*, Stivers, Enfield 2010: 2623).

⁴ Väitekirjas kasutan paralleelselt termineid *suhtlus* ja *vestlus*. Inglisekeelne vaste suhtlusele on *interaction* ja vestlusele *conversation* (nt suhtluslingvistika on *interactional linguistics* ja vestlusanalüüs on *conversation analysis*), kuid terminitel *vestlus* ja *suhtlus* ei tehta sisulist vahet. Näiteks kasutatakse inglise keeles paralleelselt termineid *everyday conversation* 'argivestlus' ja *everyday interaction* 'argisuhtlus'.

terminit (Erelt jt 1993; Metslang 2017), kuid siin töös kasutan suulise keele küsimuste tüpoloogias eeskujul terminit avatud küsimus (Hennoste jt 2009). Avatud küsimusi vormistatakse mitmete küsisõnadega, nt *mis, kes, kus, kuidas, miks, millal, milline, kumb, kui*. Avatud küsimus ootab vastuseks infot, mis täidab küsisõnaga vormistatud lünga (nt *Mitmendas klassis ta on? – Seitsmendas*). Avatud küsimus annab vastajale enam vabadust ega sea vastamisele nii rangeid piiranguid kui suletud küsimused. Sellest hoolimata pakub avatud küsimus vastajale ette olulisi elemente, mistõttu ei saa vestluspartner vastata meelevaldselt. Näiteks peegeldavad avatud küsimused semantilisi kategooriad, millega vastajal tuleb arvestada: küsisõna *millal* küsimustab aega, *kus* kohta jne. (Metslang 2017: 526) Niisiis peavad vestlejad ühest küljest arvestama grammatiliste ja semantiliste piirangutega, kuid teisalt mõjutavad keelelisi valikuid erinevad suhtlusparameetrid, sest vestlejad kasutavad grammatikat lähtuvalt sellest, milliseid suhtluseesmärke nad soovivad saavutada ja millises vestluse positsioonis nad seda teevad (Selting, Couper-Kuhlen 2001).

Väitekirjas analüüsin, milliste keeleliste vahenditega avatud küsimusi ja vastuseid vormistatakse ja näitan, kuidas need valikud on seotud suhtlejate eesmärkide ja küsimuse suhtluspositsiooniga. Keeleüksuste uurimine argisuhtluses pakub olulist infot ja võimaldab arvestada dimensioonidega, mida traditsiooniliselt ei käsitleta grammatikas. Küsimuste ja vastuste detailne analüüs aitab mõista suhtluse olemust ja selles valitsevaid norme, mida vestledes iga päev järgitakse.

Töö eesmärk on leida, millised on avatud küsimuse vormilised tunnused, semantilised kategooriad ja suhtlustegevused ning vormi ja suhtlustegevuste vahelised seosed. Samuti on eesmärk täita lünk teadmistes avatud küsimuste vastuste kohta: kuidas neid vormistatakse ja kuidas need seostuvad küsimustega.

Töö eesmärkide saavutamiseks püüan leida vastused allolevatele uurimisküsimustele.

- Millised on avatud küsimuste leksikogrammatilised tunnused eesti suulises argisuhtluses?
- Milliste semantiliste kategooriate kohta küsitakse avatud küsimuse küsisõnadega?
- Millises suhtluspositsioonis esitatakse avatud küsimusi?
- Missuguseid suhtlustegevusi avatud küsimustega tehakse ja milline on tegevuste seos vormivahendite, semantiliste kategooriate ja suhtluspositsioonidega?
- Milliste grammatiliste vahenditega vormistatakse avatud küsimuste vastuseid?
- Kas eri vormiga vastused viivad läbi eri suhtlustegevusi?
- Kuidas on vastused seotud küsimuse spetsiifikaga: mil moel seostuvad küsimuse ja vastuse vorm (morfofüntaks) ning semantika?
- Kuidas vormistatakse mitmeosalisi küsimusi ning mis suhtlustegevusi nendega läbi viiakse?

1.2. Töö ülesehitus

Väitekirja sissejuhatavas osas kirjeldan kõigepealt töö uurimismeetodit, analüüsiprotseduuri ja analüüsitud materjali. Seejärel tutvustan töö teoreetilisi lähtekohti, milleks on suhtlustegevus kui vestlusanalüüsi keskne mõiste ja episteemiliste suhete mudel. Lõpuks käsitlen avatud küsimuste ja nende vastuste varasemaid uurimusi eri keeltes.

Teoreetilisele osale järgneb analüüsiosa, mis jaguneb kolmeks peatükiks. Neist esimeses käsitlen avatud üksikküsimuste leksikogrammatilist vormi suulises argisuhtluses. Uurin, kas avatud küsimused on vormistatud lause või fraasina, milliseid küsisõnu on kasutatud ja missuguseid semantilisi kategooriaid küsisõnad peegeldavad. Järgmises peatükis analüüsin avatud üksikküsimuste suhtlustegevusi, nende vormi ja vastuseid. Toon näiteid eri suhtlustegevuste kohta ja uurin, kas nende vastused on vormistatud fraasi või lausena ning millistel juhtudel kumbagi vormi kasutatakse. Viimases analüüsiosas võtan vaatluse alla mitmeosalised küsimused, käsitledes nende vormivahendeid ja suhtlustegevusi. Väitekirja lõpus esitan saadud tulemuste võrdlused teiste keelte (nt inglise, taani, hollandi, itaalia) ja registritega (eesti kirjakeel, eesti ametlik suuline keel) ning arutleva kokkuvõtte.

1.3. Meetod

Väitekirja kuulub suhtluslingvistika raamistikku ja järgib vestlusanalüüsi meetodit. Suhtluslingvistika (ingl *interactional linguistics*) on võtnud grammatika kirjeldamise lähtekohaks suhtluse, sest keele kasutamine (süntaktilised vahendid, sõnavara, intonatsioon jms) on seotud sellega, mida me tahame saavutada. Kui keeleteaduses võidakse analüüsida keeleüksusi eraldiseisvalt, siis suhtluslingvistika järgi kujunevad keeleüksused suhtluses protsessuaalselt ja suhtluses osalejate koostöös, mistõttu on oluline arvestada nii keelesiseste kui ka keeleväliste teguritega. (Couper-Kuhlen, Selting 2018a; Fox jt 2013; Selting, Couper-Kuhlen 2001) Suhtluslingvistika kasutab meetodina vestlusanalüüsi (ingl *conversation analysis*). Vestlusanalüüs on suulise suhtluse mikroanalüüs, mille rajajad Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff ja Gail Jefferson leidsid, et suhtlus on rangelt organiseeritud nähtus, milles vestlejad järgivad kindlaid norme. Vestlusanalüütiku eesmärk on tuvastada need normid ja analüüsida vestluse organiseeritust. (Vt nt Liddicoat 2007; Sidnell 2010.)

1.3.1. Vestluse kolm liigendust

Vestlusanalüüsi põhimõtete kohaselt juhivad vestlust kolm põhilist liigendust ehk mehhanismi, mis tagavad vestluse organiseerituse. Need on voo-, järjendi- ja parandusliigendus.

Vooruliigendus (ingl *turn organization*) ja vooruvahetusmehhanism (ingl *turn taking*) käsitlevad seda, kuidas kõnelejad on kõnevoorud üles ehitanud ja mismoodi kõnevoore vahetatakse. Kõnevoor on ühe kõneleja häälesolek, mis koosneb ühest või mitmest vooruehitusüksusest (ingl *turn construction unit, TCU*) ehk lausungist (ingl *utterance*). Verbaalsed vooruehitusüksused on grammatiliselt erinevad: need võivad olla laused, fraasid või üksiksõnad. Vooruehitusüksused on süntaktilised, prosoodilised ja pragmaatilised tervikud, mis lõpevad potentsiaalse voorusiirdekohaga (ingl *transition relevance place, TRP*)⁵, mille järel võib, aga ei pruugi, keegi vestluspartneritest võtta voo. (Sacks, Schegloff, Jefferson 1974; Schegloff, Sacks 1973; Kitzinger 2013) Näites 1 esitab T küsimuse *kuidas `vanaema elab sul=h muidu*, mis on adresseeritud vestluspartnerile K. Küsimus on sõna *muidu* järel süntaktiliselt, prosoodiliselt ja pragmaatiliselt lõpetatud. Küsimus ärgitab K-d voo võtma ja küsimusele vastama.

(1)⁶

01 T: kuidas `vanaema elab sul=h muidu.

02 K: kule: teat (.) täitsa `kobe oli, ma ütleksin ausalt.

Järjendi- ehk sekventsiliigendus (ingl *sequence organization*) vaatleb vestluse organiseeritust sellest vaatepunktist, et kõnevoorud on organiseeritud sekventsides ehk järjenditena (Schegloff, Sacks 1973; Schegloff 2007). Iga kõnevoor on mingil määral sõltuv eelnevast ja ennustab mõnevõrra järgmist kõnevooru (Raevaara 1997: 75; Schegloff 2007: 9). Paljud kõnevoorud esinevad tugevalt seotud paaridena: näiteks järgneb tervitusele vastutervitus, hüvastijätule vastuhüvastijätt, küsimusele vastus. Selliseid üksuseid nimetatakse naabruspaarideks (ingl *adjacency pair*). Naabruspaar koosneb kahe eri kõneleja poolt esitatud kõnevoorust. See jaguneb esi- ja järelliikmeks, mis ideaaljuhul esinevad kõrvuti. Teatud esiliige nõuab kindlat tüüpi järelliiget kindlas positsioonis. (Schegloff, Sacks 1973: 295–296) Näide 2 illustreerib kahte naabruspaari. Real 01 on tervitus *no tere `tibu*. ja real 03 vastutervitus *no tere=`tere.=hh*. Real 05 on küsimus *kas nüüd on `inglis=keel `selge* ja real 07 on vastus *äämmmm (.) noo `akkab juba `edenema*.

⁵ Kasutan terminit *potentsiaalne voorusiirdekoht*, sest voorusiirdekoht teeb vooruvahetuse relevantseks, kuid alati ei pruugi voor vahelduda. Kohti, kus vooruvahetus realselt toimub, nimetan terminiga *voorusiirdekoht*.

⁶ Transkriptsioonimärgid on esitatud väitekirja lõpus.

(2)

- 01 H: no tere `tibu.
02 (0.6)
03 V: no tere=`tere.=hh
04 (0.3)
05 H: kas nüüd on `inglis=keel `selge
06 (0.8)
07 V: ääämmm (.) noo `akkab juba `edenema.

Naabruspaari liikme puhul on oluline selle järjendiline positsioon (Schegloff, Sacks 1973: 299). Ühest küljest ilmneb see selles, et osa suhtlustegevusi on (tüüpiliselt) esiliikme positsioonis (nt küsimus) ja teised järelliikme positsioonis (nt vastus). Teisalt ilmneb keeleüksusega tehtav suhtlustegevus selle põhjal, millises positsioonis see parasjagu on. Näiteks partikkel *jah* on üldküsimuse järelliikmes vastus või selle osa (*tahad `kasukat kasukat panna homme=vä. – tahaks jah.*), kuid esiliikme positsioonis küsipartikkel (nt *`teisipäeval sa oled `tööl jah*).

Järjendilise positsiooni puhul lähtutakse ka sellest, et suhtlus võib käia mööda pealiini (ingl *main line; primary action*) või kõrvalliini (ingl *side sequence*) (Jefferson 1972). Pealiinile kuuluvad konkreetse suhtluse primaarsed tegevused ja kõrvalliinile kuuluvad primaarsete suhtlustegevuste teenistuses olevad tegevused, näiteks järjendi eeslaiendused, vahelaiendused, kõrvalepõiked ja parandusalgatused (Schegloff 2007). Teisisõnu, kui naabruspaar on suhtluses pealiinil, siis võib seda laiendada. Naabruspaarile võib eelneeda eeslaiendus (ingl *pre-expansion*), järgneda järellaiendus (ingl *post-expansion*) ja naabruspaari liikmete vahele võib tulla vahelaiendus (ingl *insert expansion*) (Schegloff 2007). Eeslaiendusega püütakse välja selgitada, kas ja kuidas plaanitavat pealiini suhtlustegevust (nt küsimust, ettepanekut, palvet) esitada. Näites 3 on eeslaienduseks küsimus *`üttele mis sa täna `õhtul `teed* (rida 01). H esitab selle küsimuse seetõttu, et selgitada välja, kas esitada ettepanek kokkusaamiseks või mitte (rida 08).

(3)

- 01 H: .hhhh tead mis ma `räägin=sule **`üttele mis sa täna `õhtul `teed.**
02 (0.5)
03 V: **mis siis.**
04 H: .hhhhh eeee mul on `nimodi=et ma saan `mei-, noh oma `klassi omadega
05 `pool õheksa `Kivilinna `poe juures `kokku.
06 (0.7)
07 V: {noo}
08 H: .hhhhh `mõtsin me `võiksime sis ma=i=tea kas mm (.) `sinuga midagi `teha=vä.
09 (0.3)
10 H: .hhh sa- `mul tuleb `kuus juba `buss `linna.
11 (0.7)
12 V: .hhhhhhhhh `ma=i=`tea seda sellepärast=et=hh (.) teised vast akkavad
13 `maale minema `ka aga

Vestluspartner V ei vasta eeslaidendusele, vaid esitab küsimuse *mis siis* (rida 03). See algatab vahelaidenduse, mille eesmärk on teada saada, miks H soovib tema plaanide kohta infot. H vastab vahelaidendusele ja selgitab, miks ta soovib V plaanide kohta infot (read 04–10). Nimelt on tal vaba aega, enne kui ta saab oma klassikaaslastega kokku. Vestlusest selgub (read 12–13), et V-l on plaanis maale minna ja see on ühtlasi vastus real 01 esitatud küsimusele (eeslaidendusele). V voor *.hhhhhhhhh `ma=i=`tea seda sellepärast=et=hh (.) teised vast akkavad `maale minema `ka aga* (read 12–13) on Schegloffi (2007: 102) terminites eelkeeldumine (ingl *pre-rejection*). Vestluse edasise käigu juures selgub, et V ei taha H-ga kokku saada.

Naabruspaari järel, st kolmandas voorus võib küsija esitada järellaidenduse, et väljendada, kas vastus oli tema jaoks piisav või mitte. Schegloff (2007: 117) jagab järellaidendused minimaalseks (ingl *minimal*) ja mitte-minimaalseks (ingl *non-minimal*). Neist esimene sulgeb järjendi (ingl *sequence closing third*) ja teine laiendab järjendit. Minimaalse järellaidenduse hulka kuuluvad näiteks erinevad partiklid (nt eesti keeles *aa*), mis osutavad uue info vastuvõttu ja sellest arusaamist (Heritage 1984; Kasterpalu, Hennoste 2016). Näide 4 illustreerib minimaalset järellaidendust.

(4)

01 M: =`mitmes `osa se=`on.

02 (0.2)

03 T: teine.

04 (0.9)

05 M: **aa.**

Real 01 küsib M filmi kohta =`mitmes `osa se=`on, mille peale T vastab *teine* (rida 03). Küsimus-vastus naabruspaarile järgneb järellaidendus *aa* (rida 05), mis osutab küsija teadmiste muutust ja sulgeb sekvensi (vt Kasterpalu, Hennoste 2016).

Mitte-minimaalsed järellaidendused ei sulge sekvensi, vaid näitavad, et esiliikmes oli midagi problemaatiliselt. Schegloffi (2007: 162) järgi kuuluvad siia mittenõustumised, vaidlustamised, esiliikme modifitseerimised ja parandusalgatused. Näide 5 illustreerib üleküsimisega (kordusega) parandusalgatust.

(5)

01 V: kas sul `linnasõit ka `oli=vä.

02 H: ei.

03 V: **ei `olndki=vä.**

Näites 5 räägivad sõbrannad H sõidueksamist. V küsib, kas eksamil sõideti ka linnas (rida 01). H vastab seepeale *ei*. Küsijat üllatab see vastus, millele viitab tema esitatud üleküsimine *ei `olndki=vä* (rida 03).

Järjendilise positsiooni kõrval seostub naabruspaaridega eelistusjärjestus (ingl *preference organization*), mis tähistab seda, et mõnikord on teatud tüüpi

järelliige eelistatum kui teine (Pomerantz 1984; Schegloff 2007). Näiteks kutse, ettepaneku, palve vms esitaja eelistab nõustumist keeldumisele. Eelistatud ja mitte-eelistatud järelliikmed vormistatakse keeleliselt erinevalt. Eelistatud järelliige sobitub esiliikmega ja on keeleliselt lihtsalt vormistatud. (Schegloff 2007: 58–96) Näites 6 vestlevad vend ja õde. Õde on hiljuti käinud sanatooriumis ja vend küsib, kui kaua õde seal oli. Õe vastus *kümme päeva* järgneb küsimusele viivitusega, on lihtsasti vormistatud ja joondub küsimusega.

(6)

01 H: =ahaa. kaua sa `olid.

02 V: kümme `päeva.

Mitte-eelistatud järelliikmed ei sobitu eesliikmega (nt *ma ei tea*-vastused), neid pehmentatakse, varustatakse seletusega, neile eelnevad partiklid, pikemad pausid jne (Schegloff 2007: 59–64). Näites 7 esitab K avatud küsimuse *kauaks see Sven ja Maret jäävad*. Küsimusele ei järgne kohe vastus, vaid 0,4-sekundiline paus (rida 02). Selle järel hakkab S formuleerima mitte-eelistatud vastust, mis algab vormeliga *ma=i=tea* ja üneemiga *ääääää* (rida 03).

(7)

01 K: /---/ `kauaks see `Sven ja `Maret jäävad.

02 (0.4)

03 S: ma=i=`tea, (.) äääääää `oleneb, vaatab mis nad `teevad. (.) kas=nad tahavad

04 `laubäval ära minna või `pühabäval.

Osa uurijaid on eristanud kahte tüüpi eelistust: vormiline (ingl *grammatical preference*) ja sotsiaalne/suhtluslik (ingl *social preference*) eelistus. Suhtluses ei pruugi need alati üksteisega kattuda (ingl *cross cutting preferences*). (Schegloff 2007: 76–78) Näiteks patsiendi esitatud küsimus arstile *You don't have any samples do you?* ('Ega teil ei ole [ravimi]näidiseid?') ootab grammatilise vormi järgi eitavat vastust, kuid suhtluslikult ootab jaatavat vastust (Heritage, Clayman 2010: 143). Sel juhul ei lähe küsimuse vormiline ja suhtluslik eelistus kooskõlla. Avatud küsimuse vastuste eelistusest tuleb juttu järgnevas peatükikes seoses varasemate uurimustega.

Parandusliigendus (ingl *repair organization*) hõlmab vahendeid, millega vestlejad lahendavad kõnelemisel, kuulmisel või arusaamisel ette tulnud probleeme (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977; Schegloff 2007; Kitzinger 2013). Parandusi liigitatakse algataja ja läbiviija järgi enese (kõneleja) või vestluskaaslase (partneri) algatatud parandusteks. Paranduse algataja ei pruugi olla tingimata selle läbiviija, mistõttu eristatakse nelja alaliiki vastavalt kummagi osaleja tööle:

- 1) enda algatatud eneseparandus ehk eneseparandus: kõneleja algatab paranduse ja viib selle ise läbi;

- 2) teise algatatud eneseparandus ehk partneri parandusalgatus: partner algatab paranduse ja kõneleja kui probleemi tekitaja viib selle läbi;
- 3) enda algatatud teiseparandus: kõneleja algatab paranduse ja partner viib selle läbi;
- 4) teise algatatud teiseparandus: partner algatab paranduse kõneleja teksti kohta ja viib selle ise läbi.

Eneseparandused võib jagada kaheks: järjeotsimised ja ümbertegemised (ingl *pre-positioned self-initiation, post-positioned self-initiation*) (Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 118–126). Järjeotsimisel püüab kõneleja leida sobivat jätku (ennekõike sõnu), ümbertegemisel muudab kõneleja tagantjärele välja öeldud varianti. Järjeotsimisel kasutatakse verbaalseid ja mitteverbaalseid vahendeid, eesti keeles näiteks üneeme (nt *ee*), partikleid (nt *noh, nagu, seal*), sõnakordusi, häälikute venitusi. (Hennoste 2000a: 1775) Järjeotsimist illustreerib näide (8), milles on kasutatud kordusi, venitusi, partiklit *noh*, pause ja endale suunatud otsimisküsimust *kuis=öelda*.

(8)

- 01 V: aga: aga=et ja ja='läänemaailmas on `täies`ti: noh (0.5) `eraldi: (.) `eraldi:
 02 (1.4) > * *kuis=öelda* * < `kunstniku`staatus.

Ümbertegemisel teeb kõneleja tagantjärele muudatusi oma väljaöeldud tekstis (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977; Schegloff 1979, 2013; Hennoste 2014a). Näide 9 illustreerib ümbertegemist, milles teeb L referentsivea, katkestab probleemiks osutunud sõna *kolma-* ja asendab selle sõnaga *esimeses* (rida 03).

(9)

- 01 M: a=et `mina ka sind ei *`leidnud täna.*
 02 (.)
 03 L: a=ma olen seal `**kolma-** või selles `**esimeses** `saalis.

Partneri parandusalgatus johtub tema leitud probleemist kõneleja jutus. Probleemi lahendab kõneleja. Parandusalgatuse võivad esile kutsuda erinevad põhjused, mis võivad tuleneda kuulumis- või arusaamisprobleemist. Parandusalgatus vaatab n-õ tahapoole, sest eelnevas tekstis vajab teatud probleem lahendamist. Samas eeldab parandusalgatus ka seda, et sellele järgneb probleemi lahendus, mistõttu on parandusalgatust kirjeldatud kui naabruspaari esiliiget, mis seab ootuse järelliikmele – paranduse läbiviimisele. (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977)

Partneri parandusalgatust defineeritakse kui suhtluse kõrvaltegevust (vahelaiendust), sest seda vormistades kaldutakse kõrvale vahetult eelnenud teemast. Pärast paranduse läbiviimist (suhtlusprobleemi lahendamist) naastakse vestluse pealiinile ja jätkatakse pooleliolava teemaga. (Schegloff 2007: 100–102) Näide 10 illustreerib partneri parandusalgatust.

(10)

01 V: .hh kuidas sul `seal läks.

02 H: **kus.**

03 V: .hh `Eve juures.

04 H: aa `Eve juures oli `kihvt, ma jõudsin kell `kaks öösel (.) `koju noh (.) sis me

05 lihtsalt tulime ära, sest vaatsime et Eve oli nii `väsinud onju.

Näites 10 on kuulaja H jaoks probleemne sõna `seal (rida 01). Ta algatab paranduse küsisõna *kus* abil (rida 02). Probleemi põhjustaja viib paranduse läbi, täpsustades, mida ta proadverbi *seal* all silmas pidas (rida 03). Küsimus *.hh kuidas sul `seal läks.* paikneb vestluse pealiinil (rida 01). Küsimuse ja vastuse vahele jääb parandussekvents, mis asub vestluse kõrvalliinil (read 02–03). Vastus algab parandusjärjendit sulgeva partikliga *aa*, millele järgneb vastus pealiini küsimusele (read 04–05).

Nagu naabruspaaride puhul, nii kehtib ka parandusliigenduse juures eelistusjärjestus. Suhtluses tajutakse normina seda, et probleemi põhjustaja ehk kõneleja viib ise paranduse läbi. Sellest tulenevalt on eneseparandused ja partneri parandusalgatused suhtluses eelistatud. Mõlemad tüübid esinevad vestluses sageli. Parandused, milles probleemi lahendab kuulaja, on harvad ja mitte-eelistatud. (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977: 367–381; Schegloff 2007: 101) Suhtluses mitte-eelistatud tüüpe esindavad näited 11 ja 12. Näites 11 on tegemist **kõneleja enda algatatud ja partneri läbi viidud parandusega**. Näites 11 paiknevad probleemvoor ja parandusalgatus samas voorus (rida 01).

(11)

01 K: aga me `tunneme juba mingi: (1.0) `kolgend- mitu.

02 (3.2)

03 L: no tema eks`abikaasat tunnen=ma `sündimisest saadik=h.

Real 01 püüab K anda infot, kui kaua nad (K ja L) tunnevad teatud isikut, ent takerdub sõna *mingi* järel. Ta alustab järjeotsimist (venitus, paus), püüdes meenutada aega (*`kolgend*), kuid suunab seejärel küsisõnaga *mitu* paranduse tegemise partnerile.

Suhtluses esineb kõige harvemini **partneri algatatud ja läbi viidud parandust** (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977). Näites 12 mainib E real 01 *keisri raadiot*. Real 04 algatab M paranduse ja viib selle ise läbi: *kreisiraadio*.

(12)

01 E: see oli nii kui eile oli seal selles keisri (.) raadios (0.7) luges terve vilmi

02 e(h)t[te]

03 I: [keis]ri

04 M: **kreisiraadio** ((P naer))

05 P: \$`keisri\$ ((M ja P naeravad))

Käesoleva töö üks teemasid on **partneri parandusalgatused**, sest neid vormistatakse põhiliselt küsimuse abil. Küsimusega võidakse vormistada ka kõneleja algatatud ja partneri läbi viidud parandusi (vt näide 11), kuid need on vestluses harvad ja neid on vähem uuritud võrreldes partneri parandusalgatustega.

Partneri parandusalgatuse liigituse on esimest korda välja toonud Schegloff, Jefferson, Sacks (1977: 367–368) klassikalises artiklis, milles on esitatud viis tüüpi: 1) avatud (parandus)algatus (partikkel *huh* 'ah', küsisõna *what* 'mis'); 2) avatud küsimuse küsisõnaga vormistatud (parandus)algatus (*who* 'kes', *where* 'kus', *when* 'millal'); 3) eelneva voo osaline kordus + küsisõna; 4) osaline kordus; 5) tõlgendusetepanek. Nende liigituses on esitatud ingliskeelses vestluses kasutatud kesksed variandid, kuid liigitus ei ole ammendav ega koonda kõiki võimalikke parandusalgatuse vahendeid. Hiljem on nende liigitust eri autorite poolt modifitseeritud. Näiteks on Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer (2015) jaganud algatused teisel viisil ja lisanud alternatiivküsimusega tehtava parandusalgatuse ja lünkalgatuse. Lünkalgatuses formuleerib kõneleja lausungi alusosa, mille partner peab lõpetama (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 8; Persson 2017). Seda illustreerib näide 13.

(13)

- 01 H: £ ee tere. (.) `tahtsin küsida `Tartus=e (.) `Kalda tie `kolmkümmend (.) `pleki
02 `ukse `koda (.) kas te `saate mu anda. (1.2) on sellised (.) {teil või} £
03 (4.2)
04 V: **ja `aadress oli `Kalda `tee?**
05 (.)
06 H: £ `kolmkend kui ma `õieti `mäletan. £

Näites 13 soovib H asutuse (*`Kalda tie `kolmkümmend (.) `pleki `ukse `koda*) telefoninumbrit. Real 04 vormistab V partneri parandusalgatuse lükküsimusena ja *`aadress oli `Kalda `tee?*, millele H annab vastuse *`kolmkend* ja lisab episteemilise markeri (*kui ma `õieti `mäletan.*).

Parandusalgatused seotakse eri tüüpi probleemidega (Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 146). Erinevad uurijad on ühel meelel selles, et parandusi kutsuvad esile kuulmis- ja arusaamisprobleemid. Kuulmisprobleem märgib seda, et vestluspartner ei kuulnud (osaliselt) eelnevat juttu; arusaamisprobleem väljendub selles, et kuulaja ei saanud eelnevast (piisavalt) aru. Lisaks on näiteks Svennevig (2008) toonud välja, et parandusalgatus võib johtuda ka aktsepteerimisprobleemist. Aktsepteerimisprobleem tähistab olukorda, mille korral kõneleja vooorus on vastuolusid tema teadmiste, arusaamade, hoiakute, ootuste jms, mida ta ilma üle kontrollimata ei aktsepteer. Osa uurijaid ei paiguta aktsepteerimisprobleemi markeerivaid algatusi paranduste sekka ja loevad neid omaette nähtuseks (Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014). Näiteks Kendrick (2015a: 182) kasutab terminit pseudo-parandusalgatus (ingl *pseudo other-initiated repair*). Kendrick järgi sarnanevad need formaadilt parandusalgatustega, kuid nende eesmärk ei ole lahendada kuulmis- või arusaamisprobleemi. Seega selle tõlgenduse järgi kasutatakse partneri parandusalgatuse vormivahendeid

(praktikaid) sel juhul muudeks suhtluseesmärkideks, kui kuulmis- või arusaamisprobleemide lahendamiseks. Nendega saab väljendada üllatust või mittenõustumist/-uskumist (ingl *disbelief*), vormistada tegevusi, mille eesmärk on teha nalja (ingl *jokes*) või aasida vestluspartnerit (ingl *teases*). (Dingemanse, Kendrick, Enfield 2015: 38) Parandusalgatuse vahendeid saab kasutada ka suhtluslikult mitte-eelistatud vooru edasilükkamiseks ja need on sellisel eelkeeldumised või eelmittenõustumised (Schegloff 2007: 102).

Osa uurijaid tõstab eraldi välja referentsiprobleemi, mille korral kõneleja ei suuda identifitseerida mingit kõneleja voorus olevat referenti (Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 146) (vt näide 10: *kus – Eve juures*).

1.3.2. Analüüsi protseduur

Käesolevas osas kirjeldan esmalt vestlusanalüüsis kasutatavat analüüsi protseduuri ning seejärel täpsustan käesoleva töö materjali kogumise ja analüüsimise viisi.

Vestlusanalüüs ja suhtluslingvistika on empiirilised: ükski näide ei ole keeleuurija väljamõeldis, vaid uurimismaterjalina kasutatakse tegelikke, salvestatud ja detailselt transkribeeritud vestlusi (Selting, Couper-Kuhlen 2001). Vestlusanalüüsi transkriptsioon püüab vestlust võimalikult täpselt üles märkida, pöörates tähelepanu sõnadele, pausidele, pealerääkimistele ja prosoodiale ning teiste mittekeeleliste nähtustele (nt naer). Oluline on see, et transkriptsioon on vaid abivahend ja uurija lähtub analüüsidest eeskätt salvestisest. Uurija koostab salvestatud materjali põhjal andmestiku, mida vestlusanalüüsis nimetatakse kollektsiooniks, ja millele tuginedes tuvastatakse käibel olevaid suhtlusmustreid. (Hutchby, Wooffitt 2006)

Vestlusanalüüs on kvalitatiivne mikroanalüüs. Keskne analüüsivõte on järgneva vooru tõestusprotseduur (ingl *next-turn proof procedure*). Uurija lähtub vestlejate endi tõlgendusest analüüsi aluseks oleva kõnevooru kohta, mis nähtub kõnevoorule järgneva(te)st kõnevooru(de)st. (Schegloff, Sacks 1973: 290; Sacks, Schegloff, Jefferson 1974) Näiteks küsimusele järgnev voor annab infot selle kohta, kuidas vastaja seda tõlgendas. Vastusele järgnev voor pakub küsijale võimaluse väljendada kas rahulolu või rahulolematust vastusega (Schegloff 2007). Vaatame näidet 14, milles vestlevad vanaema (V) ja lapselaps (P).

(14)

01 V: mis see Salikon tähendab.

02 (0.4)

03 P: `Sander `Liis `konsultandid

04 V: aaa

Näites esitab V küsimuse *mis see Salikon tähendab* (rida 01). Pausi järel vastab lapselaps P *`Sander `Liis `konsultandid*. P vastus näitab, et ta reageeris eelnevale kui infoküsimusele. Küsija lausub seepeale partikli *aaa*, mis osutab, et vastus

oli tema jaoks piisav, ja sulgeb järjendi (Kasterpalu, Hennoste 2016). See näitab et, küsivooru esitaja jäi partneri tõlgendusega tema voorust rahule. Rahulolu näitab pärast vastuse saamist järjendi sulgemine eraldi kõnevooru või partikliga, aga ka näiteks uue (ala)teema võtmine, sest vestluses ei ole kohustust näidata oma suhtumist vastusesse ega sulgeda järjendit eraldi keelendiga. Suhtlejad võivad minna pärast vastuse saamist suhtlusega sujuvalt edasi. Sel juhul saab uurija järeldada, et kõneleja jäi vastusega rahule. (Vt ka Robinson 2014.) Rahulolematusele viitab suhtlusesse tekkinud tõrge, mis väljendub näiteks arusaamatust markeeriva küsimuse või parandusalgatuse esitamise näol. Näites uurib Kr telelavastuse kohta kahelt inimeselt (M ja Ke), kes nägid lavastuse algust, mida tema ei näinud.

(15)

01 Kr: kuidas=se `naine: `sattus sinna korterisse.=

02 M: =**tuli**.

03 Ke: **tuli**,=

04 Kr: =`lihtsalt `tuli=vä.

Kr soovib teada, kuidas naine sattus korterisse (rida 01). Mõlemad vastavad *tuli*, mis on küsija jaoks problemaatiline, millele viitab arusaamatust väljendav küsimus *lihtsalt tuli vä* (rida 04).

Järgnevalt täpsustan käesoleva töö materjali kogumise ja analüüsimise viisi. Materjali kogudes tuginesin esmalt küsilause grammatilistele tunnustele (vt Metslang 1981: 10–11) ja otsisin korpusest üksuseid, milles on kasutatud avatud küsimuse küsisõna (nt *mis, kes, kus, kuidas*). Teisalt arvestasin sellega, et suulises keeles võib avatud küsimusi vormistada ka sõnadega, mida tavaliselt küsisõnade sekka ei arvestada, näiteks partiklitega (nt *ah*, vt Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 9) või üksustega, milles puudub mõni avatud küsimuse küsiühendi komponent või terve küsisõna (nt lükkküsimuses *Ja Sina? – Tulin tulema*. vt nt Metslang 1981: 96, Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 8).

Seejärel analüüsisin lähemalt vestluskatket konteksti ja küsilauseid sisaldavate voorude vastusvoore, tuginedes järgneva vooru tõestusprotseduurile. Analüüsi tulemusel otsustasin, kas tegemist on küsilausega ja/või küsimusega või mõne suhtlustegevusega, mis antud töö piiridest välja jääb. Eesti keeles toimivad „küsisõnad“ ka relatiivpronoomenitena ja need jäid materjalist kõrvale. Lõpliku kollektsiooni moodustas 300 vestluskatket.

Analüüsisin vestluskatkeid vestlusanalüütilise vaatluse (ingl *observation*) kaudu. Kirjeldasin iga katke puhul vooruvahetusmehhanisme, sekventsiliigendust, keeleüksuse konkreetset suhtluspositsiooni, (vajadusel) parandusalgatusvõtteid. Vaatluse eesmärk oli leida korduvad mustrid. (Vt vestlusanalüütilise uurimistöö etappe Sidnell 2013: 86–97.)

Järgnevas peatükis annan täpsema ülevaate väitekirja uurimismaterjalist.

1.4. Materjal

Vestlusanalüüsiga võib uurida eri tüüpi suhtlust, kuid uurimused on näidanud, et spontaanses argivestluses avaldub suhtluse iseloom kõige selgemini, mistõttu seda peetakse suulise keele prototüübiks (Liddicoat 2007: 2–5). Argivestlus toimub sõprade, pereliikmete või tuttavate vahel ja suhtlejad täidavad seal oma eraelurole (nt sõber, ema, laps, sugulane). Vestluse eesmärk on nii informeerimine laias mõttes kui ka lobisemine ja suhtlemine ise (suhtehoidmine). Argivestlus võib toimuda pea kõikjal (nt kodus, kohvikus) ja selle ajalised piirid ei ole ette määratud. Samuti ei ole selles rangelt ette määratud rollisuhteid, mille puhul näiteks üks osaleja oleks alati küsija ja teine vastaja. Kirjakeele normingute järgimise surve ja sotsiaalne kontroll sõnade üle on minimaalne. Argivestlusega kaasneb emotsionaalsus, improvisatsioon ja spontaansus. (Vt nt Hennoste 2000b: 1361–1363.)

Väitekirja analüüsimaterjal pärineb Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpusest⁷, mis sisaldab reaalseid vestlusi, mille osalejad on loovutanud Tartu Ülikooli uurijatele eetikanõudeid järgides. Korpuse loomist alustati 1997. aastal ja seda haldab Tartu Ülikooli suulise ja arvutisuhtluse labor. Korpuses oli 2019. aasta alguse seisuga ligi 4000 vestlust (703 tundi), millest on transkribeeritud üle kahe miljoni tekstisõna. Korpuses leidub nii institutsionaalsete vestluste kui ka argivestluste salvestisi, transkriptsioone ja taustakirjeldusi. Vestlused leiavad aset kas telefonitsi või silmast silma ja kõik vestlused on spontaansed. Enamik salvestusi on audiopõhised, kuid üha enam lisandub korpusesse videomaterjali. Transkribeerimisel on kasutatud Gail Jeffersoni vestlusanalüüsi transkriptsiooni põhimõtteid, mille märke on vähesel määral mugandatud. Transkriptsioonides on isiku- ja kohanimed, aadressid ja telefoninumbriid ning muud identifitseerimist võimaldavad andmed ära muudetud. Transkriptsiooni juurde kuulub ka taustakirjeldus, mis pakub ülevaate osalejate ja situatsiooni omaduste kohta. Samas ei uurita vestlusanalüüsiga suhtlejaid ega nende sotsiaalseid omadusi, vaid püütakse tuvastada suhtluse universaalseid jooni.

Töö kollektsiooni moodustab 18 silmast silma argivestlusest (ca 7 tundi) kogutud 300 vestluskatket. Vestluste lindistused pärinevad aastatest 1996, 1997, 1999, 2000, 2001, 2004, 2006, 2010 ja 2011. Katked sisaldavad avatud küsimust ja ümbritsevat konteksti.

Analüüsitud vestlustes osaleb 2–6 vestlejat, kokku on kõigis vestlustes 65 osalejat. Osalejad on omavahel pereliikmed, sugulased või sõbrad-tuttavad. Vesteldakse igapäevastel teemadel, nagu kooli-, tööelu või vaba aja veetmine. Jutuajamist võib saata söömine-joomine, kaardimäng või kodutöö (nt marjade puhastamine). Kuigi käesoleva doktoritöö näidete kollektsioonis on silmast silma vestlused, siis mõne juhtumi illustreerimiseks olen võtnud näiteid ka argitelefonivestlustest, kuid need ei kajastu statistikas.

⁷ <https://www.cl.ut.ee/suuline1/suulisekorpus/> (24.05.2019)

Põhilise osa doktoritöö materjalist moodustavad audiosalvestused, sest neid oli kollektiooni koostamise ajal korpuses tunduvalt enam kui videosalvestusi. Silmast silma suhtluse audiosalvestuste uurimine seab teatud piiranguid. Väitekirja materjali põhjal saan analüüsida ainult verbaalseid vastuseid ja analüüsivõimet jätavad keeleteaduse vahendid, mis võivad kaasneda avatud küsimuste ja nende vastustega. Seetõttu on väitekirjas kesksel kohal parameetrid, mida saab audiomaterjalile tuginedes analüüsida, näiteks grammatiline ülesehitus, suhtlejate teadmised kõnelemise hetkel, tegevusjärjendite asukoht suhtluses ja nendega tehtavad suhtlustegevused.

1.5. Teoreetilised lähtekohad: küsimused ja vastused vestlusanalüüsis

Küsimuste ja vastuste analüüsil on oluline arvestada lisaks vestlusanalüüsi põhiühendustele (s.o. vooru-, järjendi-, eelistus- ja parandusühendustele) ka seda, milliseid suhtlustegevusi kõnelejad keeleüksusega läbi viivad ja mil moel väljenduvad suhtlejate teadmised teatud suhtlustegevuse taustal. Järgnevalt avan suhtlustegevuse mõiste ja kirjeldan epistemika mudelit, mis vaatleb suhtlejate teadmiste omavahelist suhet ja selle muutumist.

1.5.1. Suhtlustegevused

Töös analüüsin küsimusi-vastuseid suhtluses. Termin *küsimus* on kasutusel mitmel viisil. Traditsiooniliselt kuulub termin *küsimus* (ingl *question*) tähenduskategooriasse ja *küsilause* (ingl *interrogative*) vormikategooriasse (vt nt Metslang 2017: 518). Samas on näiteks ingliskeelses kirjanduses tavaline tähistada nii vormi- kui ka tähenduskategooriat terminiga *question*. Lisaks tähistab 'küsimus' vestlusanalüüsis ja suhtluslingvistikas mõnikord ka suhtlustegevust (vrd *social action*, nt *information question*, *rhetorical question*).

Teisalt grammatikas tavaline termin *küsilause* on eksitav, sest vaadeldavad üksused võivad olla süntaktiliselt nii laused, fraasid, kui ka üksiksõnad.

Vestlusanalüüsi lähtekoht on see, et inimesed vestlevad selleks, et viia kõneledes läbi oma eesmärgid. Eesmärkide saavutamiseks teevad vestlejad suhtlustegevusi (ingl *social action*), näiteks küsivad, vastavad, pakuvad, paluvad, lubavad jne. (Schegloff 2007: 7) Suhtlustegevused sünnivad vestluses osalejate koostööna. Selleks, et eelkõneleja suhtlustegevusele reageerida, tuleb mõista, mis suhtlustegevust vestluspartner teeb (ingl *action ascription*). Suhtlejad peavad otsustama, milliseid keelelisi vahendeid kasutada, et suhtlustegevus oleks partneri jaoks arusaadav (ingl *action formation*). (Levinson 2013)

Väitekirjas on põhitähelepanu sellel, mida küsija soovib suhtluses avatud küsimusega ja vastaja vastusega teha. Nagu eespool mainitud, ei ole küsilause eesmärk alati infolünga täitmine, vaid nendega tehakse mitmeid suhtlustegevusi. Ammendavat küsilausega tehtavate suhtlustegevuste tüpoloogiat ei ole.

Siinse töö jaoks olen võtnud suhtlustegevuste määramisel lähtekohaks Nijmegeni Max Plancki psühholingvistika instituudi võrdleva küsimuste-vastuse uurimisprojekti jaoks koostatud tüpoloogia (Stivers, Enfield 2010: 2623). See tüpoloogia on olemuselt empiiriline ja avatud: esitatud kategooriad on kujunenud kümne keele tegelike küsimuste-vastuste analüüsi tulemusel ja uusi kategooriaid võib aja jooksul lisanduda. Max Plancki instituudi tüpoloogia hõlmab järgmisi suhtlustegevusi: infosoov, partneri parandusalgatus, kinnituse soov, hinnang, ettepanek/pakkumine/soov, retooriline küsimus, enesele suunatud küsimus. Sama tüpoloogiat on kasutanud lähtekohana ka Tartu ülikooli suulise ja arvutisuhtluse labori töörühm eesti institutsionaalse vestluse küsimuste uurimisel. Nende analüüsis on lisatud tüüpide hulka vastuse tingimuste täpsustamine ja toodud eraldi välja infosoov suhtluse kõrvalliinil (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013, 2017).

Loetletud suhtlustegevused saab vastuse ootuse järgi jagada neljaks (Stivers, Enfield 2010). Esimese rühma moodustavad tegevused, mis **ootavad partnerilt vastust** (ingl *answer*). Siia rühma kuuluvad infosoovid (infoküsimused, infopäringud), mis ootavad vastuseks infot; kinnituse soovid, mis ootavad kinnitust (ingl *confirmation*) ja hinnangud, mis ootavad vastuseks nõustumist (ingl *agreement*). Siia rühma paigutuvad ka parandusalgatused, kuna parandusalgatuse lahend on vormistatud kas info või kinnitusena. Teiseks on tegevused, mis **võivad oodata vastuseks füüsilist tegevust** (vt Ilie 1994, 2015). Need on ettepanekud/pakkumised/soovid, milles oodatakse küsija- või vastajapoolset tegutsemist. Samal ajal võib füüsilise tegevusega kaasneda verbaalne vastus. Kolmanda rühma moodustavad tegevused, mis **ei oota alati vastust, kuid ootavad reaktsiooni** (Max Plancki instituudi projekti terminoloogias *response*). Siia alla liigituvad retoorilised küsimused. Neljandasse rühma paigutuvad enesele suunatud küsimused, mis **ei oota partnerilt vastust/reaktsiooni**, sest need on suunatud küsijale endale. (Stivers, Enfield 2010; vt ka Ilie 1994, 2015.)

Väitekirjas on kesksed analüüsitavad suhtlustegevused infosoov, parandusalgatus, retooriline küsimus ja enesele suunatud küsimus. Need on käsitletavad kui omaette suhtlustegevused, aga ühtlasi ka kui katusterminid, sest kõigi puhul saab eristada alaliike. Näiteks võivad esineda infosoovid pealiinil või kõrvalliinil; retoorilise küsimuse all saab vaadata täpsemalt seisukohavõtte, direktiive, väiteid jm; parandusalgatusel on näiteks alaliigid avatud ja lokaliseeriv algatus.

Järgnevalt esitan töös kasutatud suhtlustegevuste definitsioonid. Definitsioonide lähtekohaks on Max Plancki instituudi projekti kodeerimisjuhend (Stivers, Enfield 2010: 2623), millele olen lisanud täpsustusi, tuginedes värskematele ja varasematele analüüsidele eesti ja teiste keelte põhjal (Laanesoo 2018; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2017; Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015; Schegloff, Jefferson, Sacks 1977).

Infosoov (infoküsimus, infopäring) (ingl *request for information, information question*) ootab vastuseks infot, et täiendada küsija teadmisi (Stivers, Enfield 2010: 2623). Infosoovid võivad esineda nii suhtluse pealiinil kui ka kõrvalliinil (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2017: 533), olla temajätkajad või teemapakkujad (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 45) ja vormistada

kitsaid (konkreetseid infopäringuid) või avaraid küsimusi (laiendatud vastuseid ootavaid infopäringuid) (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 20).

Parandusalgatuse (ingl *repair*) all on käesolevas töös ennekõike peetud silmas partneriparandusi, milles partner algatab paranduse kõneleja jutust leitud probleemi kohta (Stivers, Enfield 2010: 2623). Paranduse viib läbi küsimusele vastates probleemi põhjustaja (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977). Parandusalgatused paiknevad suhtluse kõrvalliinil. Avatud küsimustega tehtud partneri parandusalgatused jagunevad avatud ja lokaliseerivateks algatusteks (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 10; Schegloff, Jefferson, Sacks 1977). Lisaks esineb ka kõneleja enda algatatud parandusi, milles kõneleja algatab iseenda jutu peale paranduse ja ootab, et kuulaja teda parandaks (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977).

Retooriline küsimus (ingl *rhetorical question*) ei oota partnerilt vastust, kuid võib oodata reaktsiooni (Stivers, Enfield 2010: 2623). Retoorilisi küsimuse suhtlustegevuse alaosana eristan väiteid (nt seisukohavõttud, hinnangud, õigus- tused, vaidlustused, etteheited), direktiive (nt keelud, käsud, etteheited) ja ootusvastasust sisaldavaid küsimusi (Laanesoo 2018: 34–35).

Enesele suunatud küsimus (ingl *outloud, self-addressed question*) ei oota partnerilt reaktsiooni, sellised küsimused on suunatud küsijale endale (Stivers, Enfield 2010: 2623).

Suhtluse uurijad otsivad seoseid suhtlustegevuse ja selle vormi vahel, kusjuures ühel vormistusviisil ei pruugi olla suhtluses vaid üks tegevus. Suulise keele grammatika on positsioonitundlik, mistõttu suhtlustegevuse määrab lisaks vormile ka keeleüksuse positsioon järjendis. (Fox jt 2013: 730; Schegloff 2007: xiv, 7) Kuigi vestluses on tavaline see, et keeleüksusega tehakse üks tegevus korraga (Schegloff 2007: 73), siis tuleb ette juhtumeid, milles keeleüksusega tehakse korraga mitu suhtlustegevust või on tegevus ambivalentne (Levinson 2013: 126–127). Näiteks eesti keele põhjal on Laanesoo (2017) näidanud, et *miks*-küsimustega tehakse mitu suhtlustegevust korraga, näiteks hankides samal ajal infot ja väljendades etteheidet. Seda illustreerib järgnev näide 16, milles vestlevad kaks sõbrannat.

(16) (Laanesoo 2017: 94)

01 H: palun `Jaanikat.

02 V1: {jah, kohe.}

03 (24.0)

04 V2: jaa?

05 H: noh, t(h)ere.

06 V2: \$ tere? \$

07 H: \$ miks sa nii kaua `tulid.=h `te[gid \$ midagi.]

08 V2: [noo, ma] kavatsesin just (.) `duši

09 alla \$ minna. \$

10 H: aa, et ma \$ `segasin. \$

11 V2: ei sa ei `seganud, aga `oleks `äärepealt `seganud ku natuke `iljem \$

12 oleks. \$

Näites (16) esitatud *miks*-küsilauseid võib tõlgendada nii etteheite ('Sa poleks pidanud nii kaua tulema') kui ka põhjusküsimusena ('Mis põhjusel sa nii kaua tulid?'). Ambivalentsust näitab kõneleja jätk, milles ta vormistab vastust pakkuva küsimuse ('*te[gid § midagi.]*'), mis võtab maha etteheite. Samas võib ka reaktsioonivoor olla ambivalentne. Siin näites pakub vestluspartner *miks*-küsimusele vastuseks põhjuse kui ka eneseõigustuse. (Vt täpsem analüüs Laanesoo 2017: 94–95.)

Keeleüksuse (siinkohal küsimuse) polüfunktsionaalsust on eesti keeles analüüsinud Kirsi Laaneoo oma väitekirjas (2018), mistõttu jääb see teema käesolevas väitekirjas tagaplaanile.

Vestlusanalüütilises töös on keskne mõista, missuguseid suhtlustegevusi keeleüksustega tehakse. Seetõttu on käesoleva töö fookuses nii avatud küsimuste kui ka nende vastuste suhtlustegevuste analüüs. Järgnevalt annan ülevaate episteemika mudelist, mille mõistestikule tuginedes analüüsin küsija ja vastaja teadmisi.

1.5.2. Episteemilised suhted

Küsimust seostatakse harilikult küsilausega. Samas võib küsimust vormistada ka väitlausega (**Sa oled üliõpilane?*⁸). Lisaks võib küsilause väljendada hoopis küsimuse vormilisele jaatusele või eitusele vastupidist väidet (küsilause **Kas mina ei olegi üliõpilane?* vormistab väidet 'Loomulikult ma olen üliõpilane.') ja olla suhtluses retooriline küsimus, mis ei oota *jah/ei* vastust. Sellest tulenevalt on suhtluse uurijad arutlenud, mille põhjal vestlejad aru saavad, kas teatud üksus (küsilause või väitlause) annab või küsib informatsiooni. John Heritage (2012) on esitanud üldküsimuste analüüsi põhjal mudeli, näitamaks et küsimustüüp ja suhtleja teadmised on omavahel tihedalt seotud. Heritage'i (2012) järgi ei ole küsimuste interpretatsiooni puhul primaarne ei morfosüntaks ega intonatsioon, vaid suhtleja episteemiline staatus (ingl *epistemic status*).

Suhtlejal on igas suhtlussituatsioonis episteemiline staatus, mis hõlmab teadmisi ja ligipääsu teemaks olevale infole. Näiteks teab kõneleja oma kogemusi, mõtteid, tundeid, tegevusi ja minevikku paremini kui vestluspartner, mis tähendab, et tal on primaarne ligipääs toodud valdkondade osas. Suhtleja episteemiline staatus võib teatud vestlusteema juures olla kas K+ (teadja) või K- (mitteteadja).⁹ Kui kõneleja episteemiline staatus on K+ (näide a), siis annavad nii väitlause (a-i) kui ka küsilause (a-ii) vestluspartnerile infot. (Heritage 2012: 23–24)

- (a) Kõneleja on teadja ehk K+
- (i) **Ma olen üliõpilane.*
- (ii) **Kas mina ei olegi üliõpilane?*

⁸ Tärniga näited on minu konstrueeritud, et lihtsustada mudeli selgitamist.

⁹ K viitab ingliskeelsele terminile *knowledge* 'teadmine'.

Kui kõneleja episteemiline staatus on K- (b) ja partneri staatus K+, siis väljendavad nii väit- (b-i) kui ka küsilause (b-ii) küsimust ning soovivad infolünga täitmist (Heritage 2012: 23–24).

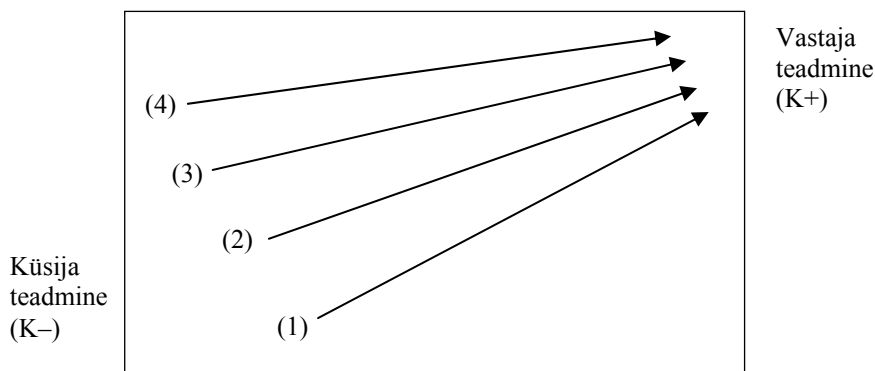
(b) Kõneleja on mitteteadja ehk K-

(i) *Sa oled üliõpilane.

(ii) *Kas sa oled üliõpilane?

Kui episteemiline staatus on kestev omadus, siis väljendab episteemiline hoiak (ingl *epistemic stance*) vestluspartnerite teadmiste hetkeolukorda ja muutub vestluses kõnevoorude jooksul. Küsija võib uurida vestluspartneri perekonnaseisu kohta näiteks küsilausega (*Kas sa oled abielus?*) või väitlausega (*Sa oled abielus?*). Partikli *kas* abil vormistatud küsilause väljendab eesti suhtluses mitteteadja hoiakut ja ootab vastuseks infot. Väitlausena vormistatud küsimus väljendab teadja hoiakut ja ootab kinnitust. (Heritage 2012: 4–7; Hennoste 2012: 684–685) Niisiis tähistab termin episteemiline hoiak vestleja episteemilise staatuse keelelist väljendust teatud hetkel.

Episteemilise hoiakuga seostub mõiste episteemiline kalle (ingl *epistemic gradient*), mis iseloomustab vestluspartnerite teadmiste vahet. Kuigi episteemiline kalle võib olla partnerite vahel väiksem või suurem, teab küsija vähem kui vastaja (vt joonis 1).

Joonis 1. Episteemiline kalle: küsimuse erinev vorm väljendab küsija ja vastaja vahel erisugust teadmiste vahet (Heritage 2012: 7; Heritage, Raymond 2012: 180–181; Hayano 2013: 399 põhjal).

Joonisel 1 on neli näidet, milles sama propositsiooniline sisu on edasi antud nelja erineva keelelise vormiga. Erinev grammatiline vorm näitab erinevat teadmiste vahet küsija ja vastaja vahel (Heritage 2012: 6–7). Väitlause vormis küsimus (ingl *declarative question*) *Sa rääkisid Steve'iga?* (näide 4) väljendab küsija ja vastaja vahel kõige väiksemat teadmiste vahet. Selline küsimus peegeldab küsija teadjahoiakut ja ootab vastuseks kinnitust. Küsijätukuga vormistatud üldküsimus (ingl *tag question*) *Sa rääkisid Steve'iga, eks / kas pole?* (näide 3) on sarnane eelmise näitega ja ootab samuti vastuseks kinnitust. Partikliga *kas* vormistatud

üldküsimus *Kas sa rääkisid Steve'iga?* (näide 2) peegeldab küsija minimaalset teadmist. See küsimus ootab vastuseks jaatust või eitust, kusjuures kumbki vastus ei ole tõenäosem kui teine (vrd näited 3 ja 4, mis ootavad vastuseks jaatust). Samas näitab see siiski küsija teatud teadmist, sest küsija on välja valinud isiku Steve. Heritage ei analüüsi oma uurimuses avatud küsimusi, kuid on välja toodud, et avatud küsimus väljendab küsija ja vastaja vahel suurimat teadmiste vahet (Heritage, Raymond 2012: 180–181; Hayano 2013: 399). Avatud küsimuse *Kellega sa rääkisid?* (näide 1) esitaja on mitteteadja (K-) (vt ka Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 221) ja vastuste arv avatud küsimusele on piiramatult.

Oluline on see, et episteemika mudel on üles ehitatud infoküsimuste abil, mistõttu ei pea see retooriliste küsimuste puhul kehtima. Retoorilise küsimuse esitaja võib olla tegelikult teadja ehk episteemiline autoriteet (Heritage 2012: 20, 24). Eesti keele *miks*-küsilause põhjal on näidanud Laanesoo (2017), et retoorilise küsimuse esitaja võib olla nii K+ kui ka K-. Infot hankivad *miks*-küsilauseid on lausunud mitteteadja positsioonilt ja vaidlustused-kaeblemised teadja positsioonilt. Samas võivad direktiivid ja etteheited olla lausunud nii teadja kui ka mitteteadja positsioonilt.

Siinkohal on oluline see, et eri uurijad on episteemilisi suhteid analüüsinud eeskätt üldküsimuste põhjal (Heritage 2012; Heritage, Raymond 2012; Hennoste 2012). Avatud küsimused on paigutatud mudelisse (Heritage, Raymond 2012: 180–181), kuid neid ei ole lähemalt käsitletud. Käesolevas töös on avatud küsimusega väljendatavad episteemilised suhted fookuses eeskätt mitmeosaliste küsimuste peatükis (ptk 4).

Seega vaatlen suulise argisuhtluse põhjal avatud küsimusi ja vastuseid vestlusanalüüsi põhimõtetele tuginedes. Analüüsis arvestan vestlust juhtivaid mehhanisme (vooru-, järjendi- ja parandusliigendust), eelistusjärjestust, järjendilist positsiooni, suhtlustegevusi ja nende formaati ja suhtleajate teadmisi käimasolevas vestluses ning järgin järgneva vooru tõestusprotseduuri põhimõtteid.

1.6. Avatud küsimuste ja nende vastuste varasem analüüs

Selles peatükis annan ülevaate avatud küsimuste ja nende vastuste varasematest uurimustest eri keeltes. Nende hulgas prevaleerivad inglise keele põhjal tehtud uurimused. Töö spetsiifikast lähtudes keskendun relevantsetele uurimustele, mis käsitlevad küsimusi ja vastuseid suhtluses. Lisaks esitan mõningaid uurimistulemusi ka eri keelte grammatikatest ja eesti kirjakeele põhjal tehtud uurimustest. Kõigepealt toon välja rahvusvahelised uurimused ja seejärel eesti kirjakeele ning suulise eesti keele põhjal saadud tulemused. Uurimistulemuste illustreerimiseks kasutan teiste autorite näiteid, mis on varustatud viidetega ja esitatud originaalkujul; täpselt olen edasi andnud nii transkriptsioonid, glossid kui ka tõlked (eesti suulise suhtluse näidetes olen rõhumärgid ühtlustanud ja kasutanud märki `).

Ülevaate lõpus teen kokkuvõtte sellest, mis on avatud küsimuste ja nende vastuste uurimisel tegemata ning millised välja toodud lüngad täidan oma väitekirjas.

1.6.1. Avatud küsimuste varasem analüüs

Vestlusanalüütikud ja suhtluslingvistid on eri keeltes tegelenud pikalt küsimuste uurimisega, kuid on keskendunud eeskätt üldküsimuste analüüsile (vt ülevaade Lee 2013). Avatud küsimusi on võrreldes üldküsimustega vähe uuritud. Järgnevalt esitan ülevaate avatud küsimuste varasematest analüüsist ja grupeerin need järgnevalt: avatud küsimuste suhtlustegevused, küsisõnad ja semantilised kategooriad; partneri parandusalgatused; retoorilised küsimused; küsimuste intonatsioon; sotsiaalne hind ja mitmeosalised küsimused.

Avatud küsimuste suhtlustegevused, küsisõnad ja semantilised kategooriad

Üldisemalt on avatud küsimusi vaadeldud Nijmegeni Max Plancki psühholingvistika instituudi projektis, milles kümne keele (inglise, taani, hollandi, itaalia, jaapani, korea, lao, tselali, *ǀÁkhoa Hailom*'i, *Yéli Dnye*) argivestluste põhjal analüüsiti nii üld-, alternatiiv- kui ka avatud küsimuste vormi ja suhtlustegevusi (Stivers, Enfield 2010). Uurimustes toodi välja avatud küsimuste vormivahendid – küsisõnad (ja nende semantilised kategooriad) – ning suhtlustegevused. Annan siin ülevaate indoeuroopa keelte põhjal saadud tulemustest.

Indoeuroopa keelte puhul olid avatud küsimuste põhilised suhtlustegevused infosoov¹⁰ ja partneri parandusalgatus (vt tabel 1). Näiteks inglise, itaalia ja hollandi keeles oli avatud küsimuste seas infosoove 75%...80% ja parandusalgatusi 20%...23% (Stivers 2010: 2773; Rossano 2010: 2769; Englert 2010: 2679). Neist erineb taani keel, kus infosoove oli avatud küsimuste seas 49% ja parandusalgatusi 41% (Heinemann 2010: 2714). Muud suhtlustegevused jäeti inglise ja hollandi keeles analüüsitavast materjalist kõrvale. Itaalia keeles olid avatud küsimused ka hinnangud (1%) või muud tegevused (sh retoorilised küsimused, 3%) (Rossano 2010: 2769). Taani keeles toodi välja veel tegevused retooriline küsimus (4%), enesele suunatud küsimus (4%), kinnituse soov (1%) ja hinnang (1%) (Heinemann 2010: 2714). Seega võib öelda, et indoeuroopa keelte põhjal on avatud küsimused eeskätt infohankimise ja partneriparanduse teenistuses. Muud suhtlustegevused olid statistiliselt marginaalsed.

Tabel 1. Avatud küsimuse suhtlustegevused indoeuroopa keeltes (Stivers 2010: 2773; Rossano 2010: 2769; Englert 2010: 2679; Heinemann 2010: 2714 põhjal)

	Inglise	Itaalia	Hollandi	Taani
Infosoov	80%	75%	77%	49%
Parandusalgatus	20%	21%	23%	41%
Muud		4%		10%

¹⁰ Max Plancki instituudi projektis on see suhtlustegevus defineeritud negatiivselt: infosoovi hulka arvati küsimus, kui sellele ei leitud muud primaarset suhtlustegevust kui infohankimine (Stivers, Enfield 2010: 2623).

Avatud küsimuse küsisõnad võimaldavad küsimustada erinevaid semantilisi kategooriaid ja anda nende kaudu vastajale märku, mis tüüpi vastust küsija ootab (vt nt Cysouw 2004; Mackenzie 2009; Stivers, Enfield 2010; Hakulinen jt 2004; Metslang 2017). Max Plancki instituudi küsimuste-vastuste projektis toodi kodeerimisjuhendis (Stivers, Enfield 2010: 2623) välja seitse semantilist kategooriat. Eesti vasted kodeerimisjuhendis toodud kategooriatele ja küsisõnadele on järgmised: isik ('kes'), objekt ('mis'), koht ('kus'), aeg ('millal'), põhjus ('miks'), viis ('kuidas') ja hulk ('kui palju'). Sündmust ei ole eraldi kategooriana välja toodud, sest selle vormistamiseks ei ole keeltes eraldi küsisõna (vt nt Cysouw 2004). Samas on eristatud kategooriat eelnev jutt (ingl *prior talk*), mille alla paigutati avatud parandusalgatused, nt *huh* 'ah', *what* 'mida' (Stivers, Enfield 2010: 2623). Need määravad probleemseks terve eelmise voo ega täpsusta raskuskohta, mistõttu ei saa nende puhul semantilist kategooriat määrata.

Tabelis 2 on esitatud avatud küsimuse küsisõnad ja nende semantilised kategooriad indoeuroopa keeltes. Kodeerimisjuhendis toodi välja, et küsisõna määramisel tuleb lähtuda semantikast ja näiteks paigutada 'kes' alla nii küsisõna *who* 'kes' kui ka *which person* 'mis/missugune inimene' (Stivers, Enfield 2010: 2623).

Avatud küsimuse küsisõnadest valitseb analüüsitud indoeuroopa keeltes küsisõna 'mis'. Näiteks inglise, hollandi, taani ja itaalia küsimuste kohta on välja toodud, et 'mis' küsib eelneva jutu, objekti ja sündmuse kohta (vt tabel 2). Taani keeles on lisaks näidatud, et küsiühendites võib 'mis' küsida ka hulga, isiku ja aja kohta. (Stivers 2010: 2775; Rossano 2010: 2764; Englert 2010: 2673; Heinemann 2010: 2711)

Tabel 2. Avatud küsimuse küsisõnad ja nende semantilised kategooriad analüüsitud indoeuroopa keeltes (Stivers 2010: 2775; Rossano 2010: 2764; Englert 2010: 2673; Heinemann 2010: 2711 põhjal)

Küsisõnad eesti-keelses tõlkes	Semantilised kategooriad	Inglise	Itaalia	Hollandi	Taani
'mis'	objekt sündmus eelnev jutt	38%	42%	38%	56%
'kuidas'	viis	23%	16%	12%	2%
'miks'	põhjus	16%	7%	5%	8%
'millal'	aeg	12%	8%	12%	5%
'kus'	koht	8%	9%	15%	12%
'kes'	isik	3%	8%	6%	5%
'kui palju'	hulk		10%	12%	12%

Max Plancki instituudi projekt näitas, et avatud küsimuste keskne suhtlusegevus on infosoov. See on tegevus, mida grammatikates tõlgendatakse küsilause baasfunktsioonina. Samas suhtluses võivad küsilauseid vormistada ka parandus-

algatusi ja retoorilisi küsimusi. Parandusalgatused esinesid ka Max Plancki instituudi projektis uuritud keeltes, kuid retoorilised küsimused jäeti üldjuhul materjalist kõrvale.

Parandusalgatused

Teine avatud küsimuste põhitegevus on partneri parandusalgatus. Avatud küsimuses kasutatavate küsisõnadega vormistatakse avatud algatusi ja lokaliseerivaid algatusi. Avatud algatused (ingl *open class repair initiations*, Drew 1997) määratlevad probleemseks kogu eelneva voo ja neid vormistatakse inglise keeles ennekõike interjektsiooniga *huh* 'ah' ja küsisõnaga *what* 'mis/mida'. Lisaks võivad avatud algatused olla harva vormistatud kui vabandused (nt ingl *pardon, sorry*) või kui pikemad laused, nt *What's that?* 'Mis see on?' või *What did you say?* 'Mis sa ütlesid?' (Kendrick 2015a: 168). Eri keeltes on avatud algatuste kesksed vahendid leitud olevat üsna sarnased (Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014). Näiteks soome keeles vormistatakse avatud algatusi küsisõnavormiga *mitä* 'mida', selle lühenenud vormiga *tä(h)*, interjektsioonidega *hä(h)* 'ah', *mhy* 'mh', sõnaga *anteeks(i)* 'vabandust' või küsilauseetega, nt *mitä sanoit* 'mis sa ütlesid' (Haakana jt 2016: 258).

Lokaliseerivaid algatusi vormistatakse inglise keeles avatud küsimuste küsisõnadega (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977). Küsisõnade kasutus on keeliti üldjoontes sarnane ja eri keeltes lokaliseeritakse paranduse probleemüksus eeskätt küsisõnadega, mis küsimustavad isikut, kohta või aega (Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014: 18). Kendrick (2015a: 170) argivistluse uurimuse järgi on need inglise keeles *who* 'kes', *where* 'kus', *when* 'millal' ja *what* 'mis'. Tema materjalis ei esinenud küsisõnu *how* 'kuidas' ja *which* 'milline/missugune', kuid ta lisab, et põhimõtteliselt saaks nendega parandusalgatusi vormistada. Samas toob ta välja, et küsisõna *why* 'miks' ei kasutata paranduse algatamiseks, vaid nendega soovitakse selgitust (ingl *soliciting accounts*, vt Bolden, Robinson 2011). Ka muudes keeltes kasutatakse avatud küsimuse küsisõnu probleemkoha lokaliseerimiseks. Soome keeles on need näiteks *mikä* 'mis', *missä* 'kus', *kuka* 'kes', *minkä* 'mille', *mitkä* 'mis, NOM.PL', *mitä* 'mida' (Haakana jt 2016: 261).

Avatud küsimuse küsisõna võidakse kasutada koos raamiga (ingl *frame* Jefferson 1972; vt ka Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014: 22), millena kasutatakse küsisõnale lisatud eelneva voo sõna kordust. Näiteks soome keele puhul on Haakana jt (2016) välja toonud, et sagedasim variant on küsisõnale *mikä* 'mis' probleemkoha korduse lisamine (näide 17).

(17) (Haakana jt 2016: 265)

03 Antti: >mite se< p~~ä~~äty muute se peli:,

→ Mikko: mikä peli,=

05 Antti: =>Suomi-Unkari,<

Näites 17 uurib Antti real 03, kuidas see mäng (sm *se peli*) lõppes ja Mikko algatab paranduse sõnaga *mikä* ('mis') ning lisab sellele raamiks sõna eelnevast voorust (*pel* 'mäng'). Real 05 viib Antti paranduse läbi ja asendab pronoomeni *se* ('see') sõnapaariga *Suomi-Unkari* ('Soome-Ungari').

Soome keele põhjal on samuti nenditud, et küsisõna koos kordusega lokaliseerib probleemkohta veel täpsemalt kui pelgalt küsisõna ja seda võtet kasutatakse näiteks siis, kui raskuskoht on kaugemal kui vahetult eelnevas voorus (Haakana jt 2016: 265, 267).

Tüpoloogiliste uurimuste järgi on eri keelte parandusalgatuste vormivahendid põhijoontes samasugused, kuid nende vahel võib esineda keelesüsteemidest tulenevaid erinevusi (Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014). Näiteks on mõnes keeles vaid paar avatud küsimuse küsisõna (vt nt Cysouw 2004), mistõttu lokaliseerimiseks ei saa kasutada täpselt samu vormivahendeid nagu paljude küsisõnadega keeltes. Samas näiteks käänduvad soome keeles küsisõnad ja seetõttu saab kasutada enam erinevaid vorme probleemi täpsemaks lokaliseerimiseks (Haakana jt 2016). Mitmes keeles on avatud algatuse põhimarkerite vasted inglise keeles *huh* 'ah' ja *what* 'mida' (Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014), kuid näiteks saksa keele puhul on välja toodud avatud algatuse markerina küsisõna *was* 'mida' kõrval ka *wie* 'kuidas' (A. Golato, P. Golato 2015).

Parandusalgatused on vestlusanalüüsis paigutatud skaalale, mis eristab nõrgemaid ja tugevamaid algatusi (ingl *weaker and stronger initiations*) (Sidnell 2010: 118) (vt joonis 2). Kõige nõrgem parandusalgatus on avatud algatus, mis ei viita sellele, mis kõneleja jaoks eelmises voorus probleeme tekitas. Tugev parandusalgatus (nt üleküsimine, tõlgendusettepanek) osutab täpselt, mis jäi segaseks või pakub omapoolse tõlgenduse, ja need on vormistatud üldküsimusega. Avatud küsimuse küsisõnadega (+ kordusega) vormistatud lokaliseerivad parandusalgatused jäävad kahe vahele, need lokaliseerivad probleemallikat, kuid mitte nii tugevalt kui üldküsimustega vormistatud kordus ja tõlgendusettepanek.

Avatud → Küsisõna → Küsisõna + kordus → Kordus → Tõlgendusettepanek	
AVATUD	LOKALISEERIV
NÖRGEM	▶ TUGEVAM

Joonis 2. Parandusalgatused probleemallikat lokaliseeriva jõu järgi (Sidnell 2010: 118 põhjal). Poolpaksus kirjas on märgitud parandusalgatuse tüübid, mida vormistatakse avatud küsimustega.

Uurimustes on näidatud, et nõrgemad parandusalgatused väljendavad enam mitteteadja hoiakut (K-) ja tugevamad parandusalgatused suuremaid teadmisi (K+). Nii näitavad lokaliseerivad algatused avatud algatustega võrreldes

algataja suuremaid teadmisi, sest näiteks *kes* osutab, kas kuuldi isikut või kas isik jäi arusaamatuks (Dingemans, Blythe, Dirksmeyer 2014: 34).¹¹

Samuti on parandusalgatuste tõlgendamisel mõnes keeles oluline algatuse prosoodia (intonatsioon). Margret Selting (1996) on näidanud, et saksa keeles on markeerimata (neutraalse) prosoodiaga partneri parandusalgatuste eesmärk lahendada kuulmis- ja arusaamisprobleeme, ent markeeritud prosoodiaga (kõrgema põhitooni ja valjema häälega) algatused teevad suhtluses midagi muud, näiteks väljendavad üllatust. Seega aitab prosoodia suhtlustegevuse tuvastamisele kaasa (vt ka Benjamin, Walker 2013; Walker, Benjamin 2017).

Retoorilised küsimused

Kolmas avatud küsimuste rühm Max Plancki instituudi projekti keeltes oli väga harva esinenud retooriline küsimus. Retoorilist küsimust on defineeritud kui keeleüksust, mille eesmärk on edastada selle jaatuse-eituse poolest vastupidist väidet. Näiteks jaatav üldküsimus *Is that a reason for despair?* ('Kas see on põhjus meeleheiteks?') edastab väidet '*Surely that is not a reason for despair.*' ('Loomulikult ei ole see põhjus meeleheiteks.') ja eitav üldküsimus *Isn't the answer obvious?* ('Kas see vastus ei ole ilmselge?') edastab jaatavat väidet '*Surely the answer is obvious.*' ('Loomulikult on see vastus ilmselge.'). Retoorilised küsimused võivad olla ka avatud küsimused, nt *Who knows?* '*Nobody knows*' (Kes teab? – 'Keegi ei tea'). (Quirk jt 1985: 825–826)

Lisaks defineeritakse retoorilist küsimust selle järgi, et need ei oota vastust (Ilie 1994: 77). Vestlusanalüütik Irene Koshik on näidanud, et siiski võidakse suhtluses neile reageerida ja seetõttu eelistab sama nähtuse tähistamiseks kasutada terminit pööratud polaarsusega küsimus (ingl *reversed polarity question*, Koshik 2005). Pööratud polaarsusega küsimused väljendavad sõnastatule vastupidiseid seisukohti. Lisaks on Koshik näidanud, et pööratud polaarsusega küsimused sisaldavad tihti vaidlustust (ingl *challenge*, Koshik 2003), millega küsilause esitaja seab eelkõneleja jutu kahtluse alla. Koshiku järgi on pööratud polaarsusega küsimused edastatud teadja positsioonilt (K+) (vt nt Koshik 2005: 37).

Käesolevas töös kasutan Max Plancki instituudi projekti eeskujul terminit retooriline küsimus (Stivers, Enfield 2010: 2623). Seal on defineeritud retoorilist küsimust kui suhtlustegevust, mis ei oota vastust, kuid võib oodata reaktsiooni. Selles projektis jäeti retoorilised küsimused materjalist osal juhtudel kõrvale. Samas on nende kohta tehtud eraldi uurimusi, kus on näidatud, et avatud retoorilised küsimused edastavad etteheidet või muud sotsiaalselt mitte-eelistatud suhtlustegevust (Bolden, Robinson 2011; Halonen, Sorjonen 2012; Monzoni 2008; Koshik 2003). Näiteks 'miks'-küsilause analüüsijad on eri

¹¹ Samas on episteemilisi suhteid parandusalgatuste taustal pisut teistmoodi tõlgendanud Robinson (2013). Ta on toonud välja, et kui osalise korduse on algatanud mitteteadja positsioonil olev vestleja (K-), siis viitab see kuulmis- või arusaamisprobleemile. Kui aga osalise korduse on esitanud teadja positsioonil vestleja (K+), siis ei ole tema eesmärk lahendada kuulmis- või arusaamisprobleeme, vaid väljendada mittenõustumist, vaidlustust või üllatust.

keelte põhjal näidanud, et nendega tehakse etteheiteid, vaidlustusi, kurtmisi jne (Günthner 1996; Koshik 2005; Egbert, Vöge 2008; Bolden, Robinson 2011).

Saksa keeles on küsisõna 'miks' vastetena kasutusel *wieso* ja *warum*. Egbert ja Vöge (2008) näitavad, et neist *wieso* vormistab põhjuse järele küsivaid infoküsimusi ja *warum* sotsiaalselt negatiivseid suhtlustegevusi, nagu süüdistusi, etteheiteid, kritiseerimisi jne. Boldeni ja Robinsoni (2011) järgi on kõik inglise keele 'miks'-küsilauseid mitteneutraalsed (süüdistavad vms), ja seda nii eitavalt kui ka jaatavalt vormistatud küsilauseid.

Näites 18 vestlevad kaks naist telefonitsi. Real 04 teatab Rae, et Matsi on oma emaga tülis. Bolden ja Robinson (2011: 113–114) näitavad, et 'miks'-küsilauseid [*W*]hy doe]s ev'ryone have tuh fi::ght. ('Miks kõik peavad tülitsema?') ja Why does Matsi have=tuh fight with thuh whole wo:rl. ('Miks Matsi peab olema kogu maailmaga tülis?') ei soovi infot, vaid siin on need kurtmised. Vestluspartner Cindy ei vasta neile infoandmisega, vaid samameelsust (ingl affiliation) osutavate fraasidega I KNO::W. ('Ma tean.') ja Ri:gh[t.] ('Tõsi.').

(18) (Bolden, Robinson 2011: 113–114)

03 RAE: [>I don' know-<] (.) I am nɔt so sʊrə mæbe
 04 but- Mætsi's lɪkə ɪn ə fɪɡht wɪθ ʃer.ʃ hɦ [heh]
 05 CIN: [Oɥ] vɛ:y. Wɦy:?
 06 (0.5)
 07 RAE: Oɥ vɛ:y. Wɦy:.. (.) ɪt's ɔkɑ:y. ɔy vɛ:[y.] () -]
 08 --> CIN: [W]hy doe]s ev'ryone have
 09 --> tuh fi::ght.
 10 CIN: .hhhh
 11 RAE: (Doesn')- (look ɪ) - I KNO::W.
 12 (.)
 13 --> RAE: Wɦy does Mætsi have=tuh fight wɪθ thuh wɦolə wɔ:rl.
 14 CIN: Ri:gh[t.]

Retoorilisi küsimusi ei moodustata ainult 'miks'-küsisõnadega. Näiteks Koshiku (2003) uurimustes on näha, et nende jaoks saab kasutada teisigi avatud küsimuse küsisõnu, nagu *when* 'millal?', *how* 'kuidas?', *who* 'kes', *what* 'mis', *where* 'kus'.

Intonatsioon

Suhtluses esinevate avatud küsimuste intonatsiooni on analüüsitud näiteks hollandi, saksa ja inglise keele põhjal (Chen 2012; Couper-Kuhlen 2012; Sadock 2012). Intonatsioon kui põhitooni¹² liikumine lausungi piires võib olla üldjoontes kas langev, tasane või tõusev.¹³ Intonatsioon on suulise keele lausungite puhul oluline, sest lausungi terviklikkust ei määra mitte ainult süntaktiline

¹² Põhitoon on intonatsiooni akustiline parameeter (Asu jt 2016: 161).

¹³ Siin töös kasutatavas transkriptsioonis tähistab langevat intonatsiooni punkt, poollangevat koma ja tõusvat küsimärk. Tasase intonatsiooni puhul ei kasutata märki.

(grammatiline), vaid ka intonatsiooniline (prosoodiline) lõpetatus. (Ford, Thompson 1996) Peale intonatsiooni on suulises keeles olulised muudki prosoodilised parameetrid. Avatud küsimuste puhul on lisaks oluline rõhk. Knud Lambrecht ja Laura A. Michaelise (1998) järgi on inglise keeles avatud küsimuse fookus (s.o nt intonatsiooniliselt prominentseim sõna lauses, Matthews 2007; Asu jt 2016: 182) küsisõna, kusjuures fookusega võib kaasnedes esile-tõsterõhk, kuid ei pruugi.

Küsimuste suhtlustegevuse ja intonatsiooni seoseid on uurinud näiteks Elizabeth Couper-Kuhlen (2012). Ta toob välja, et kuigi inglise keele grammatika seostab tõusvat intonatsiooni üldküsimustega ja langevat intonatsiooni avatud küsimustega, ei pea see suhtluses alati paika. Sõltuvalt sellest, millist suhtlustegevust küsimus läbi viib, võib see olla lausunud kas tõusva või langeva intonatsiooniga (Couper-Kuhlen 2012: 123). Couper-Kuhlen (2012: 129, 131) eristas kolm suhtlustegevust, mida avatud küsimustega tehakse: teemapakkuja (ingl *topic proffer*), teemajätkaja (ingl *topic follow-ups and pursuits*) ja partneri parandusalgatus. Teemapakkujad olid langeva intonatsiooniga, teemajätkajad põhiliselt langevaga ja partneri parandusalgatused tõusva intonatsiooniga. Langev intonatsioon on seega omane eeskätt sellistele küsimustele, mida grammatikates näidetena esitatakse (s.o infoküsimused, nagu teemapakkujad ja -jätkajad). See on ka Couper-Kuhleni järgi põhjuseks, miks grammatikad ei too välja avatud küsimuste puhul tõusvat intonatsiooni. Partneri parandusalgatused ilmnevad suulises suhtluses ja selliseid küsimusi ei analüüsita üldjuhul kirjaliku keele grammatikates. (Couper-Kuhlen 2012: 130)

Hollandi foneetiku Judith Haani (2002) järgi ei mängi avatud küsimuste puhul intonatsioon (täpsemalt kõrge põhitoon) suurt rolli, sest avatud küsimus on morfosüntaktiliselt markeeritud – küsimuse alguses on küsisõnad. Haan ei tegele intonatsiooni uurimisega tegelikus suhtluses. Samas on hollandi suhtluse põhjal uurinud avatud küsimuste intonatsiooni Aoju Chen (2012). Chen (2012: 55) leiab oma uurimuses, et avatud küsimused on põhiliselt langeva intonatsiooniga. Lisaks toob Chen välja, et avatud küsimuse küsisõnad on üldjuhul rõhutatud. Ta uuris kolme avatud küsimuse tüüpi – 'mis'-, 'millal'- ja 'miks'-küsimusi – ja leidis, et küsisõna on rõhutatud 74% juhtudest ja 26% juhtudest rõhutamata. Ta toob välja, et küsisõnadest on eeskätt rõhutatud sõna 'miks'. Chen püüab seletada, miks suhtlejad rõhutavad vestluses just 'miks'-küsimusi. Ta väidab, et ühest küljest on küsisõna rõhutamise seotud uue teema algatamisega. Lisaks sellele esitab Chen oletuse, et 'miks'-küsimused on sotsiaalses mõttes kallimad, kui 'mis'- või 'millal'-küsisõnad. Kalli küsimuse esitamist püüab küsija õigustada ja näitab rõhuga, et ta on vastusest väga huvitatud. (Chen 2012: 156, 160)

Sotsiaalne hind

Stephen Levinsoni (2012) järgi on küsimine sotsiaalselt kallis suhtlustegevus. Ta on esitanud küsimuste sotsiaalmajandusliku mudeli, mille põhimõtte seisneb selles, et küsimist tuleks suhtluses võimalusel vältida või esitada võimalikult

madala sotsiaalse hinnaga küsimusi. Üldküsimus on tema järgi odavam kui avatud küsimus, sest üldküsimusel on piiratud vastuste hulk, mistõttu teeb üldküsimusele vastaja vastates vähem tööd. Avatud küsimuse potentsiaalsete vastuste arv on lõpmatu, mistõttu nõuab sellele vastamine enam tööd.

Levinsoni mudeli paikapidavust kinnitab Peter Siemundi (2017) uurimus inglise keele küsilause kohta. Tema uurimuse materjalis leidis tunduvalt enam üldküsimusi kui avatud küsimusi. Samas toob ta välja, et üldküsimuste sage esinemine ei pruugi tuleneda ainult nende madalast sotsiaalselt hinnast, vaid ka sellest, et nendega viiakse läbi enam eri suhtlustegevusi, mistõttu on need laiemalt kasutusel. (Siemund 2017: 30) Avatud küsimuse küsisõnadest on Siemundi materjalis sagedasemad 'mis', 'kuidas' ja 'miks'. Ta toob välja, et 'mis' on polüfunktsionaalne ning 'kuidas' ja 'miks' osalevad erinevates suhtlustegevustes (näiteks info-soov, retooriline küsimus), mistõttu on nende sage esinemine ootuspärane. Neid küsisõnu võrdleb ta küsisõnaga 'kes', mida kasutatakse vähe, sest Siemundi (2017: 31) järgi on isiku järele pärimine sotsiaalselt kallis. Samas on hollandi keele vestluste põhjal Aoju Chen (2012: 153) esitanud oletuse, et 'miks'-küsimus on kallim kui 'mis'- või 'millal'-küsimus, sest 'miks'-küsimus ootab vastuseks põhjendust.

Levinson (2012: 30) peab partneri parandusalgatust sotsiaalselt odavaks suhtlustegevuseks. Tema järgi on parandusalgatus „väike küsimus“ (ingl *little question*), mis ootab „väikest vastust“ (ingl *little answer*). Sotsiaalse hinna mõistet on kasutanud partneri parandusalgatuste analüüsil ka Dingemane, Blythe, Dirksmeyer (2014: 15). Erinevalt Levinsonist (2012) peavad Dingemane jt parandusalgatust sotsiaalselt kalliks suhtlustegevuseks, sest parandust algatades katkestatakse käimasolev jutt. Lisaks sellele haakub nende järgi parandusalgatus näoävardusega (ingl *face threatening*), sest kellegi eelnev tekst tõstetakse probleemseks esile (sotsiaalselt tundlik tegevus).

Oluline on, et Levinsoni mudel on üles ehitatud argivestluse põhjal ega pruugi kehtida igas situatsioonis. Peter Siemund (2017: 17) on toonud välja, et institutsionaalsetes vestlusolukordades, nagu eksam, pressikonverents, ülekuulamine, võib Levinsoni mudel avaldada vastupidi, st küsija eelistab küsida avatud küsimusi, millega saab koguda võimalikult palju infot.

Oma mudeli põhjal esitab Levinson neli prognoositavat olukorda, mis lähtuvad sellest, et küsija peab olema oma küsimuste esitamisel ökonoomne. Esiteks, küsija ei küsi kunagi avatud küsimust, kui piisaks üldküsimusest. Teiseks, suhtluses kehtib skaala avatud küsimus (ingl *Wh-Qs*) > üldküsimus (ingl *polar Qs*) > eelistusküsimus (ingl *presumptive tag Qs*), kusjuures skaala vasakut otsa püüavad küsijad vältida. See tähendab, et küsija püüab küsida vähima infoportsjoni, mida parasjagu tarvis. Kolmandaks, kui küsijal on võimalik, siis vormistab ta küsimuse väitlausena ja kasutab nn *off-record* strateegiaid, nagu vihjed, oletused, hüpoteesid. Neljandaks, skaala paikapidavust peaksid toetama erinevad korpuspõhised uurimused. (Levinson 2012: 23) Max Plancki Instituudi projekti uurimistulemused näitavad, et eri keelte argivestlustes on kõikidest

küsimustest suletud küsimusi 70...85%¹⁴ ja avatud küsimusi 15...30% (vt nt Stivers 2010; Englert 2010; Heinemann 2010). Peale selle kinnitab Levinsoni järgi sotsiaalse hinna mudeli paikapidavust see, et küsimust muutes teeb kõneleja tavaliselt avatud küsimuse üldküsimuseks, ja mitte vastupidi (nt *Which one? The Kulu song? 'Missugune? Kulu laul?'*). Sel moel on küsija täpsem ja pakub ühtlasi ise välja võimaliku vastuse, vähendades sellega küsimuse sotsiaalset hinda. (Levinson 2012: 30)

Mitmeosalised küsimused

Avatud ja suletud küsimusi võib kombineerida ja moodustada samas kõnevoorus mitmeosalisi küsimusi (ingl *multi-unit questions, multiple questions, reformulated questions*). Sellised on näiteks *What's her name? (Is it) Anne? 'Mis ta nimi on? (Kas) Anne?'*, kus üldküsimus pakub vastuse eelnevalt vormistatud avatud küsimusele (Huddleston, Pullum 2002: 876). Uurijad on leidnud, et vastajad reageerivad teisele küsimusele (Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003).

Max Plancki instituudi projektis ei analüüsitud mitmeosalisi küsimusi. Siiski on nende kohta taani keele uurimuses esitatud tähelepanek ja üks näide (Heinemann 2010: 2713) (näide 19).

(19) (Heinemann 2010: 2713)

Ester: Hvor stor en ve' du ha'?=sâ'n en?
Where big one will you have?=Like-this one?
How big a one do you want?=one like this?

Näites 19 uurib Ester, kui suurt kooki vestluskaaslane soovib (*Hvor stor en ve' du ha'?*) ja pakub vastuse (=sâ'n en?), mis ootab sellele kinnitust või tagasilükkamist (Heinemann 2010: 2713).

Tegeliku suhtluse põhjal on mitmeosalisi küsimusi uuritud institutsionaalsetes vestlustes, näiteks intervjuudes ja pressikonverentsidel (Clayman, Heritage 2002), tervishoiu vestlustes (Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003) ning vestlustes emakeelse ja muu emakeelega vestleja vahel (Gardner 2004; Svennevig 2013). Samas on Levinson (2012) maininud ilma analüüsita, et mitmeosalised küsimused võivad esineda ka argivestluses (Yéli Dnye keele põhjal) ja ta toob välja, et seal esineb ainult kasutus, milles avatud küsimusele järgneb üldküsimus. Varasemates uurimustes ongi analüüsitud eeskätt seda kasutust ja teistpidist varianti ainult mainitud (nt Clayman, Heritage 2002).

Uurimused, mis käsitlevad rootsi, inglise ja norra keelt (Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003; Gardner 2004; Svennevig 2013), on toonud välja mitmeosaliste

¹⁴ Suletud küsimus on siin katustermin üld- ja alternatiivküsimuste jaoks. Suletud küsimused on eri keelte suhtluses pea alati üldküsimused, alternatiivküsimusi esineb eri keelte materjalides vahemikus 0...7% (Enfield, Stivers, Levinson 2010).

küsimuste eri funktsioone, keskendudes juhtumitele, milles avatud küsimusele järgneb üldküsimus. Küsimuse täpsustamisega saab küsija näidata suuremaid teadmisi antud info osas ja see aitab markeerida vestlejate ühiseid teadmisi (Svennevig 2013). Tagantjärele ümbertegemise ehk reformuleerimisega on võimalik kitsendada avatud küsimuse semantilist avarust ja ahendada määramispiirkonda, kust vastaja vastust valib ja sellega seoses suurendada vastuse saamise tõenäosust (Gardner 2004; Svennevig 2013). Reformuleeritud küsimus võimaldab juhtida vastajat suunda, mis on küsija jaoks relevantne ja võib seostuda mitte-eelistatud vastuse vältimise sooviga (Svennevig 2013; Pomerantz 1988; Gardner 2004). Teise küsimuse esitamine võib olla seotud ka esimeses küsimuses olnud vigade parandusega (Svennevig 2013). Mitmeosalised küsimused võimaldavad vastajal valida, kas vastata pikalt või lühidalt (kas vastata avatud küsimusele või üldküsimusele) ja lisaks annavad küsijale võimaluse olla korraga üldine ja spetsiifiline (Svennevig 2013; Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003).

Varasemates uurimustes on näidatud, et mitmeosalised küsimused esinevad kindlates kontekstides, millega tuuakse sisse teemavahetusi või pakutakse uusi teemasid ja need esinevad tihti problemaatilistes kontekstides, näiteks kui arutatakse tundlikku teemat (Kasper, Ross 2007; Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003).

Mitmeosalised küsimused võivad moodustada intonatsiooniliselt kaks eraldi küsimust (vt näide 19) või ühe küsimuse (*wor gäder ian de gorte?* 'Where are you off to the garden?' 'Kuhu su lähed aeda vä?'; Betz 2008: 154). Mitmeosaliste küsimuste uurimustes ei ole intonatsiooniga lähemalt tegeletud. Svennevig (2013) esitab näiteid, milles esimene küsimus on süntaktiliselt ja prosoodiliselt lõpetatud. Teistes uurimustes on intonatsiooni vaid mõningate näidete analüüsis mainitud ja seega ei ole esimese küsimuse intonatsiooni kohta tehtud järeldusi (Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003; Gardner 2004; Kasper, Ross 2007). Inglise keele grammatikas on mainitud, et kahe küsimuse vahel võib suulises keeles olla eri tüüpi intonatsioon, kuid selle temaga ei ole lähemalt tegeletud (Huddleston, Pullum 2002: 876).

Samas on intonatsiooniliselt terviklikke mitmeosalisi küsimusi varem uuritud, kuid tõlgendatud näiteks inglise ja saksa keele põhjal tihvtkonstruktsioonidena (ingl *pivot construction*) (vt nt Schegloff 1979: 276; Betz 2008: 150–155). Tihvtlause on suulises keeles levinud konstruktsioon¹⁵, mis ei seostu ainult küsimustega. Tihvtlauseid käsitletakse kui iseseisvat rutiinistunud-grammatiseerunud konstruktsiooni, millel on eri funktsioone. Neid võidakse kasutada näiteks varjatud eneseparanduseks (ingl *embedded self-correction*) (vt Betz 2008) või lause ümber fokuseerimiseks (Scheutz 2005).

Üldises tähenduses on tihvtlause puhul sulatatud kokku kaks konstruktsiooni, kusjuures keskel olev osa kuulub korraga mõlemasse konstruktsiooni ja võimaldab sujuvalt üle minna ühelt konstruktsioonilt teisele (Scheutz 2005). Selle põhjal oleks näites 20 esitatud fraas *gäder* ('lähed') tihvt, mis kuulub nii avatud küsimuse *wor* ('kuhu') kui ka üldküsimuse *ian de gorte* ('aeda') juurde.

¹⁵ Kasutan käesolevas töös terminit *konstruktsioon* tähistamaks süntaktiliselt seotud keeleüksuseid (Matthews 2007).

(20) (Betz 2008: 152)

→ 12 di:- wor gäder ian de gorte?
do:SG-/are: -/is: where go+youPL into the garden?
do:- where are you off to the garden?

Väitekirjas analüüsin eesti argivestluse mitmeosaliste küsimuste vormistust, intonatsiooni ja suhtlustegevusi ning uurin, kas mitmeosalisi küsimusi saab tihtvtausetena tõlgendada (vt ptk 4).

Kokkuvõttes on varasemates uurimustes toodud välja avatud küsimuste suhtlustegevused, kuid on keskendunud retooriliste ja parandusalgatusküsimuste analüüsile. Välja on toodud avatud küsimuse vormivahendeid, semantilisi kategooriaid, intonatsiooni seosed suhtlustegevustega, mitmeosaliste küsimuste funktsioone (suhtlustegevusi) ja kasutuskontekste. Järgnevalt käsitlen avatud küsimuste vastuste varasemaid uurimusi.

1.6.2. Avatud küsimuste vastuste varasem analüüs

Selles peatükis annan kõigepealt ülevaate infoküsimuste vastustest ja seejärel tutvustan uurimusi, kus on käsitletud seda, kuidas reageeritakse parandusalgatusküsimustele ja retoorilistele küsimustele.

Vastuse vormi mõjutavaid tegureid on analüüsitud eeskätt üldküsimuste puhul (vt ülevaadet Lee 2013; Enfield jt 2019). Suhtluses kehtib norm, et küsimus eeldab vastust, kuid igasugune vastus ei ole küsija jaoks eelistatud (vt eelistusjärjestuse kohta Schegloff 2007: 63–73). Uurimused on näidanud, et otsene ja sisuline vastus on eelistatum kui sisulise vastuse puudumine, nt *ma ei tea* (vt nt Stivers, Sidnell, Bergen 2018: 16).

Max Plancki instituudi projektis (Enfield, Stivers, Levinson 2010) jagati vastused kolme tüüpi: vastus (ingl *answer*), pseudovastus (ingl *non-answer response*) ja vastuse puudumine (ingl *non-response*). Pseudovastuse alla loetakse nt *ma-ei-tea*-vastust ja need on suhtluses mitte-eelistatud (vt ka Lee 2013: 416–417). Max Plancki instituudi projektis keskenduti üldküsimuste vastuste analüüsile. Avatud küsimuse vastuste kohta esitati üksnes kvantitatiivseid tulemusi.

Tabel 3. Avatud küsimuste vastused inglise ja itaalia keeles (Stivers 2010: 2778; Rossano 2010: 2770)

	Inglise	Itaalia
Vastus	68%	44%
Pseudovastus (nt <i>ma ei tea</i>)	24%	29%
Vastuse puudumine	8%	27%

Tabelis 3 on toodud inglise ja itaalia keele andmed (kõikide keelte puhul ei toodud avatud küsimuste vastuste kohta statistikat eraldi välja). Üldplaanis kinnitavad need andmed varasemaid tulemusi – suhtluses on eelistatud vastata. Tabelist nähtub, et itaalia keeles on enam vastuse puudumist kui inglise keeles. See ei pruugi tingimata peegeldada keeltevahelisi erinevusi, vaid võib tuleneda materjali spetsiifikast. Rossano (2010: 2769–2770) tõi välja, et küsimus võidi jätta vastuseta kuulmisprobleemi tõttu või seepärast, et vastaja ei soovinud vastata või ei suutnud formuleerida täpset vastust.

Lisaks Max Plancki instituudi projekti vastuste jaotusele on vastuseid (ingl *answer*) jagatud otsesteks ja kaudseteks. Otsene vastus moodustab küsimusega terviku ja järgib selle morfosüntaktilisi ja semantilisi tunnuseid (vt nt Walker, Drew, Local 2011: 2437–2439). Teistes terminites on öeldud, et otsene vastus joondub (ingl *alignment*) küsimusega (vt nt Lee, Tanaka 2016). Joonduv vastus nõustub küsimuses esitatud presuppositsiooni ja tingimustega ning järgib küsimuse formaalset ülesehitust (Stivers, Mondada, Steensig 2011: 21).

Näiteks küsimus (näide 21) *mis kell on*. joondub vastusega *pool kuus?* nii morfosüntaktiliselt – mõlemad liikmed on nominatiivis – kui ka semantiliselt – R küsib aja kohta, E vastab aja kohta.

(21)

01 R: mis kell on.

02 (.)

03 E: pool kuus?

Kaudsete vastuste uurimustes moodustavad põhiosa analüüsitud materjalist üldküsimused (Stivers, Hayashi 2010; Walker, Drew, Local 2011). Kaudsed vastused ei järgi küsimuse ülesehitust ja/või eesmärki (ingl *question desing, agenda*). Stivers, Hayashi (2010) ja Walker, Drew, Local (2011) defineerivad kaudseid vastuseid mõnevõrra erinevalt. Stivers, Hayashi (2010) vaatavad transformatiivseid vastuseid (ingl *transformative*), mis ei järgi küsimuse tingimusi ja mis nende järgi viitavad sellele, et küsimuses oli midagi probleemset. Transformatiivne vastus ei ole nende järgi koostöövalmis (ingl *cooperative*, Stivers, Hayashi 2010: 21). Seevastu Walker, Drew, Local (2011) toovad välja kaudsed vastused (ingl *indirect*), mille puhul vastaja peab ise järelduse tegema ja mis võib viidata, aga ei pea alati viitama, suhtlusprobleemile. Nende järgi võib kaudne vastus olla suhtluses teatud juhul kõige efektiivsem vastusevalik (Walker, Drew, Local 2011: 2442).

Kaudsed vastused võivad viidata suhtlusprobleemidele, näiteks vormistatuse kaudseid vastuseid, kui eelnev küsimus oli kohatu (ingl *inapposite*) (Walker, Drew, Local 2011). Näites 22 uurib A, kas B (Ameerikas sündinud) laseb teha endale Hollandis topeltkodakondsuse. B ei vasta talle jaotuse ega eitusega, vaid vormistab kaudse vastuse [*y' can't*] *do (0.7) y' can't do that* ('Seda ei saa teha.'). See näitab, et A küsimus oli kohatu, sest selles sisalduv eele oli väär. (Walker, Drew, Local 2011: 2446)

(22) (Walker, Drew, Local 2011: 2446)

11 A: are you gonna try and become a dual citizen

12 (0.8)

13 A: have dual [citizenship]

14 B: [y' can't] do (0.7) y' can't do that

Walker, Drew, Local (2011) on näidanud, et vahel on suhtluses kaudne vastus kõige efektiivsem ega viita seega alati suhtlusprobleemidele. Näites 23 küsib Gordon Danalt, kas ta näeb tihti Normi (read 05–06). Dana vastab *I saw him toda::f*y ('Ma nägin teda täna.') ja lisab, et näeb teda ka homme (read 10, 13). See on kaudne vastus, kuid vestlusest on näha, et see sobib küsijale, sest ta saab ise sellest järelduse teha. Ta ütleb real 19 *That's all I wanted to know.* ('See on kõik, mis ma teada tahtsin.'). Walker, Drew, Local (2011: 2442) järgi vastab küsija siin kaudselt, sest ta on aimanud, mida küsija soovib teada saada. Nimelt huvitas küsijat see, kas Dana näeb Normi enne, kui Norm linnast ära sõidab.

(23) (Walker, Drew, Local 2011: 2442)

05 Gor: ihNQ:W. u-Uh:m,? (0.3) .tch What wz I g'nna say. D'you

06 often see Norm.

07 (0.5)

08 Dan: I saw him toda::fy

09 Gor: [.tch Yea-:h,?=

10 Dan: =A::nd (.) he said he'd be i[n tomorrow

11 Gor: [.hh.hh.hh.hhhh

12 Gor: uhRi::gh[t,

13 Dan: [So I'd see im before 'ee went away.

14 (0.3)

15 Gor: Okay,

16 (0.8)

17 Gor: Good.

18 (0.6)

19 Gor: That's all I wanted to know.

Kaudsete vastuste analüüsil (Stivers, Hayashi 2010; Walker, Drew, Local 2011) on toodud ka mõni näide avatud küsimusest. Avatud küsimust ja kaudset vastust illustreerib näide 24. Näites uurib HV (ingl *health visitor* 'tervishoiutöötaja') noorelt emalt töölkäimise kohta.

(24) (Walker, Drew, Local 2011: 2440)

01 Mot: I've taken maternity leave.

02 HV: ([)

03 Mot: [I'm due to go back in Ma:rch

04 HV: and who will look after (.) ((baby's name)).

05 Mot: I was goin' back on nights.

06 HV: I see.

Ema räägib, et ta on emapuhkusel ja naaseb tööle märtsikuus (read 01, 03). Real 04 esitab HV 'kes'-küsimuse *and who will look after (.) ((baby's name))*. ('Kes hoolitseb lapse eest?'). Emu vastus *I was goin' back on nights*. ('Ma läksin tagasi öövahetusse.'). Ei too esile, kes hoolitseb lapse eest, vaid annab infot, et ema hakkab märtsist öösiti tööle. Sellest vastusest saab tervishoiutöötaja järeldada, et öösel valvab last isa ja päeval ema. (Walker, Drew, Local 2011: 2440–2441)

Käesolevas töös pean kaudse vastuse all silmas üksust, mis ei joondu küsimuse semantilisest kategooriaga ja vastab küsimusele teistel tingimustel. Kui küsija küsib aja kohta ja partner vastab koha kohta, siis analüüsin selle kaudseks vastuseks. Lisaks liigitan kaudseteks vastusteks need, mis ei joondu morfosüntaktiliselt küsimusega, kuid pelgalt käände poolset mittejoonduvat vastust ma ei liigita kaudseks (nt *mis 'päeval sul sis nüüd (0.7) peab olema tehtud. – viiendaks detsembriks.*).

Infoküsimuste vastused

Üldiselt on avatud küsimuste vastuseid suhtluses vähe analüüsitud. Osa uurimusi on keskendunud kindlat tüüpi avatud küsimuse vastustele. Näiteks on analüüsitud vastuseid, millele eelneb partikkel ja toodud välja, et inglise keeles markeerib partikkel *well* järgneva vastuse kaudseks (Schegloff, Lerner 2009: 200), jaapani keeles osutavad partikliga *iya* 'ei' vormistatud vastused eelneva küsimuse problemaatilisust (Hayashi, Kushida 2013). Grammatikates on esitatud tähelepanekuid avatud küsimuste vastuste kohta. Näiteks soome keele grammatikas on toodud välja, et avatud küsimuse vastus võib olla üks fraas (nt *Missä olet ollut? – Ulkona. 'Kus sa oled olnud? – Väljas.*'). Samas osa avatud küsimusi, nagu *mitäs kuulu* 'kuidas läheb', *mitä tehdä* 'mida teha (teeme)', *miten meni* 'kuidas läks', eeldavad pikemat vastust. (Hakulinen jt 2004: 1154–1155)

Ainus põhjalik uurimus on tehtud Ameerika inglise keele avatud infoküsimuste vastuste kohta (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015), milles selgub, et vastuse ootuse põhjal eristub kahte tüüpi avatud küsimusi: kitsad (ingl *specifying*) ja avarad (ingl *telling*). Kitsas küsimus ootab vastuseks konkreetset infokildu ja avar küsimus jutustust, põhjendust, selgitust (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 20).

Küsimuse tüüp selgub nende analüüsi järgi lõplikult konkreetsetes kontekstis. Siiski saab kahte tüüpi mõnel moel eristada ka teatud tegurite põhjal. Esiteks võivad anda vihjeid tüübi kohta küsisõnad. Näiteks on kitsastele küsimustele omased küsisõnad *milline* ('what kind of N'), *kui palju* ('how much N', 'how many N') ja *kui* + adjektiiv ('how Adj'). Avarad küsimused on sageli vormistatud küsisõnadega *miks* ('why'), *kuidas* ('how') ja *mis* ('what'). Mõlemaid küsimuse tüüpe vormistatakse näiteks küsisõnadega *mis* ('what') ja *kuidas* ('how'), aga ka näiteks sõnaga *kus* ('where'). Teiseks eristuvad tüübid selle põhjal, millises positsioonis küsimused vestluses paiknevad. Kitsad küsimused

on pea alati teemajätkajad ja avarad küsimused põhiliselt teemapakkujad. (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 45–46)

Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) on esitanud kolm grammatilist varianti, millega inglise keeles avatud küsimuste vastuseid vormistatakse (vt tabelit 4). Fraasivastus sisaldab küsitud fraasi ega korda küsimusvooru elemente, kuid sellele võivad eelneeda „sissejuhatavad elemendid“ (ingl *preface*) nt järjeotsimise vahendid (*uhm*). Fraasivastus võib olla nimisõna, nimisõnafraas, adjektiiv või adverbifraas vms, nt küsimuse *Millal on järgmised valimised?*¹⁶ fraasivastus on *Kaks tuhat neli*. Laiendatud lausevastus (nn täislause) sisaldab küsitud fraasi, kuid lisab sellele küsimusest kordavaid elemente, näiteks öeldise (*Järgmised valimised on kaks tuhat neli.*). Fraasivastused ja laiendatud lausevastused on küsimusega morfosüntaktiliselt seotud ja moodustavad küsimusega kokku kuuluva terviku. Kolmas vastusevariant on mitteseotud ehk kaudsed vastused, mis ei sobitu küsimusega morfosüntaktiliselt (*Seadus ütleb, et iga nelja aasta tagant.*) ja millest küsija peab ise järelduse tegema. Mitteseotud vastus võib koosneda ühest või mitmest lausest ja võib vältada mitu vooru. (Fox, Thompson 2010: 136; Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015)

Tabel 4. Avatud küsimuse võimalikud vastused (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 274 põhjal)

Avatud küsimuse tüüp	Fraasivastus (ingl <i>phrasal response</i>)	Laiendatud lausevastus ehk täislause (ingl <i>expanded clausal response</i>)	Mitteseotud lausevastus ehk kaudne vastus (ingl <i>unrelated clausal response</i>)
	nimisõna, nimisõnafraas, adjektiiv, adverbifraas, kaassõnafraas, hulgaфраас	täislause	üks või mitu küsimusega morfosüntaktiliselt sidumata lauset
Kitsas <i>Millal on järgmised valimised?</i>	<i>Kaks tuhat neli.</i>	<i>Järgmised valimised on kaks tuhat neli.</i>	<i>Seadus ütleb, et iga nelja aasta tagant.</i>
Avar <i>Mis te täna tegite?</i>	<i>Ostlesime</i> (ingl <i>grocery shopping</i>).	<i>Ma käisin toidupoes ja me käisime kaubanduskeskuses. Ostsime vitamiine.</i>	<i>Meil oli vaja toidukaupu – tead küll seda kaubamaja?</i>

¹⁶ Esitatud näited on tõlked Thompsoni jt (2015) materjalist.

Inglise keeles on kitsa küsimuse eelistatud vastus vormistatud fraasina, mille sisuks on konkreetne info. Laiendatud lausevastus ja mitteseotud vastus kitsale küsimusele viitavad suhtlusprobleemile. Avara küsimus ootab vastuseks narratiivi, selgitust, põhjendust. Siin on eelistatud vastus vormistatud mitmest lausest koosneva mitteseotud vastusena (*Mis te täna tegite? – Ma käisin toidupoes ja me käisime kaubanduskeskuses. Ostsime vitamiine.*). Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015: 38) märgivad, et laiendatud lausevastus ei saa definitsiooni poolest olla avara küsimuse vastusteks.¹⁷ Fraasivastus avarale küsimusele on mitte-eelistatud. (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015)

Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015: 46–47, 305–306) toovad välja, et näiteks fraasivastus on eelistatud vastus kitsale küsimusele ja lause aga eelistatud vastus avarale küsimusele, kuid samas nad nendivad, et eelistus on avatud küsimuse vastuse analüüsil problemaatiline. Kitsa küsimuse mitte-eelistatud vastus on nii laiendatud kui ka mitteseotud lausevastus. Samas on autorite järgi keeruline öelda, mis vahe neil kahel tüübil on eelistuse seisukohast ja kas üks tüüp on vähem eelistatud kui teine.

Fox ja Thompson (2010: 141) on analüüsinud kitsa küsimuse puhul ka seda, kes laiendab vastuse järel sekvents (järjendit) ja viib vestlust edasi. Nad leidsid, et fraasivastuse järel laiendab järjendit sageli küsija, kes jätkab sama teemat või küsib vastuse kohta lisainfot (vt näide 25).

(25) (Fox, Thompson 2010: 142)

13 Sha: No:: I'm at (.) the bea:ch.

14 (.)

15 Sha: En I wanted her tuh come down for a few days,

16 Fra: ((f)) You're at the bea::ch,=

17 Sha: =Yea:h.

18 Fra: ((f)) Wha:t bea::ch.

19 (.)

20 Sha: Balboa?

21 (.)

22 Fra: ((f)) Oh you lucky thi:ng. Are you down there for two wee:ks?

23 Sha: Yea:h,hh

Näites 25 on kitsas küsimus real 18 *Wha:t bea::ch*. ('Mis rannas?'). Sellele järgneb fraasivastus *Balboa*. Vastuse järel laiendab küsija sekvents: ta pakub hinnangu (*Oh you lucky thi:ng*. 'Veab sul.') ja esitab üldküsimuse *Are you down there for two wee:ks?* ('Kas sa oled seal kaks nädalat?'). Selline laiendus on autorite järgi vestluses tavaline ega viita probleemile.

Probleemile viitab see, kui pärast vastust laiendab järjendit vastaja ise. Vastaja võib oma vastust laiendada eri moel: jätkata vastust – viia juttu samal teemal edasi – või esitada vastus uuesti, kuid modifitseerituna. Modifitseerimine

¹⁷ Samas ei ole nad selle definitsiooni osas järjekindlad. Näiteks esitavad nad monograafia kokkuvõttes tabeli, mis toob esile ka avara küsimuse vastusena laiendatud lausevastuse (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 274).

viitab sellele, et vastaja on prognoosinud, et küsija jaoks võis jääda midagi ebaselgeks.

Foxi ja Thompsoni (2010: 141, 145, 148) materjalis esines vastajapoolset teema laiendamist siis, kui vastaja oli vastanud kitsale küsimusele täislauselga, st korranud küsimusvooru elemente. See näitab, et vastaja on tajunud küsimust problemaatilisena (näide 26).

(26) (Fox, Thompson 2010: 148)

01 Daniel: Wo::w (.) **how big is it.**

02 Kyle: hhh We:ll (0.2) you have this- I mean the device itself,

03 **(0.3) is ve:ry sma:ll**

04 Kyle: I mean it's m- it would fit in the palm of your hand.

Näites 26 esitab Daniel real 01 kitsa küsimuse *how big is it*. ('Kui suur see on?'). Kyle vastab sellele lausega *hhh We:ll (0.2) you have this- I mean the device itself, (0.3) is ve:ry sma:ll* ('No sa pead seda – tähendab see seadeldis ise on väga väike'). Selle järel ta jätkab ja seletab, et seadeldis mahuks kätte ära (rida 04). (Fox, Thompson 2010: 148)

Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) ei vaadanud vastuseid parandusalgatusküsimustele ega retoorilistele küsimustele ja neid ei ole ka teised uurijaid nende terminites analüüsinud. Samas on teistes uurimustes vaadatud parandusalgatuste ja retooriliste küsimuste reaktsioonivoorude suhtlustegevusi.

Parandusalgatuste reaktsioonivoorud

Rahvusvahelistes uurimustes on tegeletud eeskätt parandusalgatuse eri variantide klassifitseerimisega. Näiteks parandusalgatuste tüpoloogilises uurimuses (Dingemans, Blythe, Dirksmeyer 2014) on välja toodud, et nende fookus on parandusalgatuste (ingl *repair initiators*) analüüsil, kuid tulevikus peaks lähemalt uurima paranduse lahendeid (ingl *repair solutions*) ja nende vastuvõttu (ingl *repair solutions' uptake*).¹⁸

Varasemates uurimustes on näidatud, et parandusalgatuse reaktsioonivoor viitab tihti sellele, milline suhtlusprobleem (kuulmis-, arusaamis- või aktsepteerimisprobleem) oli paranduse algatajal vastaja meelest. Couper-Kuhlen ja Selting (2018a: 197–200) on eri keelte uurimuste (nt inglise, saksa, soome) põhjal välja toonud, mil moel parandusi läbi viiakse. Kui kuulaja algatab kuulmisprobleemi markeeriva avatud algatuse, siis kordab kõneleja (s.o probleemi põhjustaja) probleemvooru. Näide 27 illustreerib avatud algatust ja selle lahendit inglise keeles.

¹⁸ Samas on näiteks Levinson (2012: 30) esitanud tähelepaneku, et väikesed küsimused saavad väikseid vastuseid. Väikeste küsimuste alla peab ta silmas näiteks kinnitusküsimusi ja parandusalgatusi ning väikeste vastuste all partikleid.

(27) (Kendrick 2015a: 166)

- 01 Jes: Josh, were you drunk last night?
02 → Jos: What?
03 Jes: Were you drunk last nigh[t]?
04 Jos: [Yeah.

Näites 27 esitab Jessica vestluspartnerile küsimuse *Josh, were you drunk last night?* ('Josh, kas sa olid eile õhtul purjus?') (rida 01). Josh ei vasta talle, vaid algatab avatud paranduse sõnaga *What?* ('Mida?'). Jessica viib paranduse läbi ja kordab esitatud küsimust (rida 03).

Ka kuulmisprobleemi markeeriv lokaliseeriv algatus võib kaasa tuua probleemvooru korduse, kuid neile võib järgneda ka täpsustamisi (nt referendi täpsustamine) (Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 197–200). Näide 28 illustreerib lokaliseerivat algatust, mis on vormistatud küsisõnaga *who* ('kes'). Kendrick (2015a: 168) järgi markeerib siin küsisõna seda, et kuulmata jäi isik. Kõneleja viib paranduse läbi ja kordab isikunime (rida 06).

(28) (Kendrick 2015a: 168)

- 01 Bet: They said that Phillips got um (0.5) knee: wa:lking
02 dru::nk at the reception.
03 (0.5)
04 → Mom: Who:?
05 (0.3)
06 Bet: Phillips,

Arusaamisprobleemi markeeriv lokaliseeriv algatus võib saada kõnelejalt vastuseks selgituse (Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 197–200). Näites (Kendrick 2015a: 170) saab parandusalgatus *The what?*= ('Mis asi?') vastuseks selgituse (read 08–09).

(29) (Kendrick 2015a: 170)

- 01 Bra: ((leans forward and looks into camera))
02 Sar: I'm pretty sure that just ruined [the study.
03 Jes: [We're in a
04 stud[y,
05 → Mat: [We're-
06 (0.3)
07 Bra: The what?=
08 Mat: =It's som:e linguistics study about how (.)
09 people interact in conversation.

Näites 29 nõjatub Bra ettepoole ja vaatab kaamerasse (rida 01). Sarah ütleb talle seepeale, et ta rikkus sellega uurimuse ära (rida 02). Bra algatab paranduse (rida 07) ja Matt selgitab, mis uurimusega on tegu (read 08–09).

Aktsepteerimisprobleemiga tegelev avatud või lokaliseeriv algatus toob endaga kaasa kõneleja selgituse (Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 197–200). Samas ei käsitle kõik uurijaid aktsepteerimisprobleeme osana parandusalgatustest. Näiteks kasutab Kendrick (2015a: 182) terminit pseudo-parandusalgatus (ingl *pseudo OIR*). Need sarnanevad formaadilt parandusalgatustega, kuid nende eesmärk ei ole lahendada kuulmis- või arusaamisprobleemi, vaid väljendada näiteks mittenõustumist või negatiivset hinnangut (näide 30).

(30) (Kendrick 2015a: 182)

01 Cha: (It's a) nice place to work though.
02 (0.9)
03 → Liz: °Ehhh° what.=the concrete jungle,
04 (0.2)
05 Cha: Aww:::::.=I think it's quite pretty.
06 It has ree:ds.

Näites 30 annab Charlotte positiivse hinnangu (*It's a nice place to work though*). ('See on kena koht töötamiseks.'). Real 03 sõnab Liz *what* ('mida'). See on formaadilt parandusalgatus, kuid vestluspartner ei tõlgenda seda sellisena (vt rida 05). Ta ei paranda eelnevat voo, vaid vastab positiivse hinnanguga, mis osutab, et ta tõlgendas eelnevat voo kui mittenõustumist. (Kendrick 2015a: 182)

Varasemates uurimustes ei ole paranduste läbiviimist analüüsitud sellest vaatepunktist, kas vastus (lahend) on fraas või lause ega ole seostatud seda infoküsimuste puhul esitatud kitsaste ja avarate küsimuste mudeliga.

Retooriliste küsimuste reaktsioonivoorud

Retooriliste küsimuste reaktsioonivoorude kohta on välja toodud, et vastajal on valik kas nõustuda küsilausest sedastatuga, lükata see ümber (mitte nõustuda), õigustada ennast või kritiseeritavat olukorda või pakkuda infot (Bolden, Robinson 2011; Koshik 2017).

Günthner (1996) näitab saksa keele materjalile tuginedes, et kui kuulaja tõlgendab 'miks'-küsilausest etteheitena, siis järgneb küsilausele kuulaja reaktsioon, milles ta õigustab oma käitumist või seisukohti, esitab vastusüüdistuse või vabanduse (st taganeb oma eelnevast voo, vt ka Koshik 2017). Õigustusega näitab vestluspartner, et tal oli adekvaatne põhjus normist kõrvalekaldumiseks, kuid õigustamist ei peeta neutraalseks infoandmiseks (neutraalseks vastuseks). Samas tuleb vestluses ette olukordi, milles vastaja pakub 'miks'-küsilausele vastuseks infot, näidates sellega, et on reageerinud eelnevale suhtlus-tegevusele kui infoküsimusele (Egbert, Vöge 2008). Otsese vastuse andmine võib markeerida ka seda, et retooriline küsimus oli valedelt alustelt esitatud, näiteks selle presupositsioon oli väär. Retoorilise küsimusega võidakse nõustuda, mis

näitab, et sellele on reageeritud kui väitele. Retooriline küsimus võib saada vastuseks naljatuse, kuid verbaalne vastus võib ka puududa. (Koshik 2017)

Uurimused näitavad, et retoorilise küsimuse (täpsemalt vaidlustuse) esitaja ei soovi vastuseks infot (vt nt Koshik 2017) ja see tõstatab küsimuse, miks neile siiski võidakse vastus anda. Esiteks, uurimused on näidanud, et retoorilised küsimused teevad mitu suhtlustegevust korraga ja vastaja võib valida, millisele ta antud hetkel reageerib. Teiseks, retoorilisele küsimusele infoga reageerimine aitab ennetada konflikti ja neutraliseerida eelnevat agressiivset (sotsiaalselt mitte-eelistatud) suhtlustegevust. (Günthner 1996) Kolmandaks, retoorilised küsimused ei pruugi oodata infot, sest need võivad olla lausunud teadja positsioonilt (K+), kuid küsivorm annab võimaluse reageerida neile kui küsimustele (Bolden, Robinson 2011; Günthner 1996). Varasemad uurimused on analüüsinud, miks kõneleja on kasutanud küsivormi muuks otstarbeks (nt seisukoha või etteheite väljendamiseks). Browni ja Levinsoni (1987) terminites on sel puhul tegu kaudse suhtlustegevusega, mis võimaldab olla viisakas. Samas on nt eesti materjali põhjal näha, et küsilause vorm ei tee retoorilisi küsimusi viisakaks (nt *Mis sa õgid siis?*). Keskne seisukoht on hoopis see, et küsilause vorm jätab kuulajale võimaluse tõlgendada negatiivset suhtlustegevust küsimusena ja pakkuda sellele infot (end n-õ kaitsta) (Günthner 1996).

Kokkuvõttes on eeskätt Koshik (2017) näidanud, et retoorilise küsimuse esitaja eelistab vastuseks nõustumist, kuid infoandmist ja õigustamist mitte. Samas ei ole varasemalt analüüsitud, millist vastuse formaati vastaja täpsemalt kasutab, kas ta vormistab reaktsioonivooru fraasi või lausena.¹⁹

1.6.3. Avatud küsimuste varasem analüüs eesti keeles

Nii nagu rahvusvaheliselt, nii ka suulise eesti keele analüüsis on tegeldud eeskätt üldküsimuste analüüsiga (vt nt Keevallik 2009a; Hennoste 2012; Hennoste jt 2017; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2017; Hennoste, Rääbis, Rumm 2019). Avatud küsimuste kohta eesti kirjakeeles on esitatud tähelepanekuid grammatikates (Erelt jt 1993; Metslang 2017). Suhtluse põhjal on avatud küsimuste suhtlustegevused ja vormivahendid toodud välja Tartu ülikooli suulise suhtluse tööühma uurimustes (Hennoste jt 2009; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013). Parandusalgatusi ja retoorilisi küsimusi on põhjalikumalt analüüsinud Krista Mihkels ja Kirsi Laanesoo (Mihkels 2013; Laanesoo 2018).

Olen varasemalt kirjutanud eesti suulise suhtluse põhjal avatud küsimuste vormi ja suhtlustegevuste kohta magistritöö (Rumm 2015) ja artikli (Rumm 2016) ning avaldanud avatud küsimuste vastuste kohta artikli (Rumm 2018). Oma varasemaid töid ma käesoleva väitekirja sissejuhatuses ei refereeri, vaid viitan neile vajalikes kohtades, et vältida kordust. Artiklid (Rumm 2016, 2018) on avaldatud käesoleva väitekirja teemadel. Väitekirjas arendan varasemad

¹⁹ Samas toob Rossano (2010: 2765) välja, et 'miks'-küsimusele ei saa vastata pelgalt fraasiga, kuid muudele avatud küsimustele saab. Seda teemat ta pikemalt ei käsitle.

artiklid edasi terviklikuks uurimuseks. Minu magistritöö „Avatud küsimused suulisest argvestlusest“ (Rumm 2015) analüüsis samuti avatud küsimusi, kuid tegeles selle teemaga üldisemalt ja on selle väitekirja lähtepunktiks. Seega on siinne väitekirja esimene uurimus eesti keeles, mis vaatleb põhjalikult ja tegelelike vestlustele toetudes avatud küsimusi ja nende vastuseid.

Järgnevalt esitan ülevaate avatud küsimuste varasemast analüüsist eesti keeleteaduses ja grupeerin need järgnevalt: avatud küsimuste suhtlustegevused, küsisõnad ja semantilised kategooriad; parandusalgatused; retoorilised küsimused ning küsimuste intonatsioon.

Avatud küsimuste küsisõnad, semantilised kategooriad ja suhtlustegevused

Eesti keeles on kirjakeele ja kirjaliku keele põhjal küsimuste vormi ja seoseid lauseliikmetega käsitlenud Helle Metslang oma uurimuses „Küsilause eesti keeles“ (1981) ning nende kohta on tema kirjutatud peatükk eesti keele teaduslikus grammatikas (Erelt jt 1993: 170–172) ja uusimas „Eesti keele süntaksis“ (Metslang 2017: 524–527). Metslang on esitanud kirjakeele põhjal avatud küsimuse²⁰ vormivahendid ja semantilised kategooriad.

Avatud küsimusele on omane küsituumi paiknemine lause algul kas küsivate pronoomenite, proadverbide või küsiühendina. Avatud küsimusi vormistatakse pronoomenitega *kes*, *mis*, *kumb*, *milline*, *missugune* ja proadverbidega *kus*, *millal*, *kuna*, *kuidas*, *miks*, *milleks*, *mismoodi*, *misjaoks*, *mispärast*, *mispoolest*, *mispuhul* jne. Küsiühendeid moodustatakse peamiselt sõnadega *mis* ja *kui*. Küsisõna *mis* kombineeritakse nimisõnadega (nt *mis värvi*, *mis kell*, *mis asi*²¹). Küsisõna *kui* ei saa olla eesti keeles üksinda lause küsituum, vaid eeldab küsiühendi osana skalaarse tähendusega adjektiivivi, adverbi või pronoomenit (nt *kui palju*, *kui suur*, *kui mitu*). (Metslang 2017: 525) Käesolevas väitekirjas võtan sõnade *mis* ja *kui* küsisõnalisel ja -ühendilisel kasutusel kokku terminite *mis*-sari ja *kui*-sari all.

Avatud küsimuse küsisõnad kajastavad semantilisi kategooriaid. Eesti keele küsisõnade eripärast lähtudes on EKG II-s (1993: 170–171) nimetatud järgnevad kategooriad: eluta objekt, elus objekt (= isik), aeg, koht, viis, põhjus, otstarve. „Eesti keele süntaksis“ (Metslang 2017) on mainitud eraldi kategooriatena lisaks neile omadust, identifitseeringut, situatsiooni ja sündmust.

Iga küsisõnaga seotakse selles lähenemises teatud kategooria(d) (vt tabel 5). Näiteks *mis* võib küsida objekti, omaduse, situatsiooni ja identifitseeringu kohta. Küsisõna *kuidas* võib küsimustada viisi, situatsiooni, põhjust, otstarvet. *kes* küsib isiku, *kumb* isiku või objekti kohta. Küsisõnad *milline* ja *missugune* on universaalsed proadjektiivid, küsimustades omadust või identifitseeringut. *millal*, *kunas* ja *kuniks* küsivad aja, *kus* ja selle variandid koha kohta. *mismoodi*

²⁰ Helle Metslang kasutab nende kohta terminit *eriküsimus/eriküsilause*.

²¹ *mis asi* esineb nii kahesõnalisel kui ka ühesõnalisel kujul *misasi*.

käib viisi; *miks, mispärast, mistõttu* küsimustavad põhjust ja *milleks, misjaoks, mistarvis* otstarvet. Eraldi, omaette küsisõnaga saab eesti keeles küsimuse esitada kõikide lauseliikmete kohta peale öeldise. Öeldise kohta saab küsida küsiühendiga, millesse kuuluvad küsisõna *mis* ja verb *tegema*. Täpsemalt vormistavad *mis + tegema* küsimusi semantilise kategooria sündmus kohta. Samas kategooriat situatsioon küsimustatakse vormelitega *Mis juhtus...? Mis saab...? Mis siis? Mis nüüd?*. (Metslang 2017: 526)

Tabel 5. Avatud küsimusi moodustavad küsisõnad ja nende semantilised kategooriad (koostatud Erelt jt 1993; Metslang 1981, 2017 põhjal)

Kategooria	Küsisõnad	Näited
Objekt	<i>mis</i>	<i>Mis sind kõige enam vihastab?</i>
Isik	<i>kes</i>	<i>Kes sind kõige enam vihastab?</i>
Valik kahe objekti/ isiku vahel	<i>kumb</i>	<i>Kumb käsi sul valutab?</i>
Aeg	<i>millal, kunas, kuniks; mis-sari, kus</i>	<i>Millal nad tulevad? Mis kell te ära sõidate? Kustpeale sa instituudis töötad?</i>
Koht	<i>kuhu, kus, kust, kuhu-poole, kuscohta, kuskohas, kuskohast, kustaadik, kustkaudu, kustpeale; mis-sari, kui-sari</i>	<i>Kuhu me sõidame? Mis kohta sa sõidad? Kui kaugel su ema elab?</i>
Viis	<i>kuidas, mismoodi; mil, mis-sari</i>	<i>Kuidas seda harjutust tehakse? Mil viisil Mari ülesandeid lahendab?</i>
Põhjus	<i>miks, mispärast, mistõttu; mis, mille, kust, kuidas</i>	<i>Miks sind eile ei olnud?</i>
Otstarve	<i>milleks, misjaoks, mistarvis; mis-sari, miks, kuidas</i>	<i>Misjaoks on inimesel isamaad vaja? Mis eesmärgil sa mulle raha annad?</i>
Hulk	<i>kui-sari</i>	<i>Kui palju paate merel on?</i>
Vahend	<i>kuidas</i>	<i>Kuidas te Tartusse saate?</i>
Omadus või identifitseering	<i>milline, missugune, kuidas; mis</i>	<i>Missugune ta inimesena on? Kuidas see supp sulle tundub? Mis ameteid pidanud olete?</i>
Situatsioon	<i>kuidas, mis</i>	<i>Mis juhtus? Kuidas on?</i>
Sündmus (tegevus)	<i>mis + tegema</i>	<i>Mis ma peaksin tegema?</i>

Eelnevas mainitud kirjakeele põhjal tehtud uurimused ei tegele küsimuste suhtlustegevustega. Küsimuste vormistamist ja suhtlustegevusi eesti suulises vestluses on uurinud Tartu Ülikooli suulise suhtluse töörühm (Hennoste, Rääbis 2004; Hennoste jt 2009; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013). Nendes uurimustes

moodustasid materjali ametlikud infodialoogid ja vaatluse all olid kõik küsilause tüübid. Infodialoogide põhjal saadud tulemused näitavad, et vestlejad kasutavad enam suletud küsimusi (67%) kui avatud küsimusi (33%) (Hennoste jt 2009).

Avatud küsimused on vormistatud eeskätt lausetena (nt *`kuna te `võiksite seda garaaži tulla `vaatama.*), fraasi või üksiksõnaga vormistatud avatud küsimusi esineb vähem (nt *`mis: `piirkonnad*). Materjalis esinesid küsisõnad *mis* (58 korral / 27%), *kus* (29 / 13%), *kuidas* (28 / 13%), *millal* (20 / 9%) ning küsiühenditest *kui-sari* (52 / 24%) ja *mis-sari* (30 / 14%). Avatud küsimuste peamine suhtlustegevus oli infodialoogides infosoov: 68% avatud küsimustest olid infosoovid, 17% partneri parandusalgatused ja 14% olid vastuse tingimuste täpsustamised. (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 11–12)

Tiit Hennoste (2012) on analüüsinud episteemilisi suhteid küsimuste taustal ja näidanud Heritage'i mudeli (2012) eeskujul, et ka eesti keeles väljendavad eri ülesehitusega üldküsimused küsija teadmisi eri määral. Näiteks partikliga *kas* vormistatud üldküsimus väljendab enam küsija mitteteadja hoiakut ja partikliga *jah* vormistatud üldküsimus näitab teadja hoiakut. Selle kõrval toob Hennoste (2012: 687) välja, et suulises keeles leidub „erinevaid küsimuste muutmisi sama voo ja sama lausungi piires. Kõneleja võib nt muuta avatud küsimuse vastust pakkuvaks kas-küsimuseks (*kuhu sa ise tahtsid minna, Tartusse*)“. Selliseid üksusi nimetan mitmeosalisteks küsimusteks. Nende kohta ei ole eesti keele põhjal eraldi uurimusi avaldatud.

Kokkuvõttes on suulise eesti keele uurimustes esitatud tähelepanekuid avatud küsimuste vormivariantide ja suhtlustegevuste esinemissageduste kohta, kuid ei ole tehtud põhjalikku kvalitatiivset analüüsi. Samas on eesti suhtluses lähemalt analüüsitud teatud suhtlustegevusi, nagu partneri parandusalgatus ja retooriline küsimus, mida võidakse vormistada kõigi küsilause tüüpidega, sh avatud küsimusega. Järgnevalt annan nende kohta ülevaate.

Parandusalgatused

Eesti suhtluses on parandusalgatusi nii argises kui ka ametlikus suhtluses (sh õpetamissituatsioonis) uurinud Krista Mihkels (sünd Strandson) (Strandson 2001, 2002, 2006, 2007; Mihkels 2013). Ta on eristanud nelja liiki partneriparandusi, millest kaks esitatakse üldküsimustega. Need on probleemallika kordus (nt *H: kule kas sul `kemikaalidest ka `puudus on=vä. V: @kemikaalidest.@H: jaa, /.../*) ja tõlgendusettepanek (nt *M: /.../ ta oli `isegi nüüd `nii kaua järjest `töötanud. (0.5) Kr: võimendus=vä.*). Ülejäänud kaks tüüpi vormistatakse avatud küsimustega. Analoogiliselt teiste uurijatega jagatakse need avatud algatusteks ja lokaliseerivateks algatusteks. (Mihkels 2013: 36–37)

Avatud algatus osutab, et eelnevas voores on probleem, kuid ei lokaliseeri seda, samas kui lokaliseeriv algatus viitab konkreetsemalt, mis valmistab kuulaja jaoks probleemi. Mõlemad tüübid ootavad vastuseks infot ja mõlema puhul võib probleem seisneda kuulmises, arusaamises või aktsepteerimises (Hennoste,

Rääbis, Laanesoo 2013: 9). Lisaks on Mihkels oma magistritöös (Strandson 2002) näidanud, et parandusalgatuse vahendeid saab ka eesti keeles kasutada mitte-eelistatud suhtlustegevuse edasilükkamiseks, vaidlustuseks või üllatuse markeerimiseks. Näiteks on avatud algatus aktsepteerimisprobleemi korral häälstatud tihti rõhutatult (nt *MIDA*) või spetsiifilise intonatsiooniga (Mihkels, Hennoste 2016).

Avatud parandusalgatus vormistatakse eesti keeles sõnadega *mida*, *kuidas*, *mis* või partiklitega *ah*, *mh*. Harva kasutatakse lauset, nagu *mis sa ütlesid*. (Strandson 2002: 23; Mihkels 2013: 29) Näites 31 on toodud avatud algatus.

(31) (Strandson 2002: 34)

- 01 H: olgu, tšau.
02 V: ot=aga mil- millal sind siis `näeb, olgu tšau.
03 (0.8)
04 H: no (.) ära `oota.
05 (0.8) ((laps räägib taustal))
06 V: **ah?**
07 H: ära `oota, siis tuleb `üllatus.
08 (1.5)
09 V: oeh=
10 H: ={---}=
11 V: =ea='küll.

Näites 31 peetakse telefonivestlust ja vestlejad hakkavad kõnet lõpetama (read 01–02). Real 04 ütleb H *no (.) ära `oota*. Pausi järel algatab V avatud paranduse partikliga *ah?*. H viib paranduse läbi real 07 ja kordab probleemvooru ning lisab sellele infot. See osutab, et ta tõlgendas avatud algatust kuulmis- ja arusaamisprobleemina korraga.

Lokaliseerivat algatust vormistatakse küsisõnadega, mille grammatiline vorm ja tähendus võimaldavad probleemi allikat täpsemalt määratleda, näiteks *kes*, *kus*, *millal*. Algatus võib koosneda ainult küsisõnast või küsisõnast koos eelmise vooru probleemosa kordusega (Mihkels 2013: 29, 35). Mihkels (Strandson 2002; Mihkels 2013: 35) toob välja, et kordusega variant aitab probleemi täpsemalt määrata ning need on vormistatud eeskätt küsisõnaga *mis*. Lokaliseerivat algatust, mis on vormistatud küsisõna ja probleemvooru kordusega, illustreerib näide 32.

(32)

- 01 H: `said sis nüd mingid siidiid=vä.
02 (0.5)
03 J: `mis siidiid.
04 (0.8)
05 H: mängudega.
06 (0.5)
07 J: nad on `kaasas seal.
08 H: ahah.

Näites 32 lisab J küsisõnale *mis* sõna eelnevast voorust: *sidiid* (CD-d). J-i arusaamisprobleem tuleneb sõna *mingid* ebamäärasest tähendusest. H konkretiliseerib, milliseid CD-sid ta silmas peab (rida 05). Selle järel vastab J probleemi tekitanud küsimusele ja H sulgeb järjendi partikliga *ahah* (Kasterpalu, Hennoste 2016).

Parandusalgatus võib olla vormistatud ka lükküküsimusega, milles kõneleja esitab lausungi algusosa, mille partner peab lõpetama (Hennoste jt 2009: 347; Mihkels 2013: 35).

(33) (Mihkels 2013: 39)

02 H: tere. palun `öelge mulle Tallinasu Tallinas asuva: aktsiaselts (.) `Meriner (.)
03 `telefoninumber.
04 V: **firma=nimi=oli**
05 H: `Meriner.
06 V: Meriner.
07 H: jah.

Näites 33 helistab H infotelefonile ja soovib Tallinnas asuva aktsiaseltsi Meriner telefoninumbrit (read 02–03). Real 04 vormistab dispetšer V partneri parandusalgatuse lükküküsimusena *firma=nimi=oli*, millele H annab lauset lõpule viies vastuse *Meriner*.

Retoorilised küsimused

Eesti kirjakeele põhjal on retoorilisi küsimusi maininud oma küsilause uurimuses Helle Metslang (1981), kes toob välja, et retoorilised küsimused edastavad väidet ja et neile on vastamine vabatahtlik (nt *Mis nõu sa läbi telefoni ikka pidada saad?*). Metslang on kasutanud nende kohta ka terminit ebaküsilause, mille eesmärk on väljendada keeldu või käsku. Vormilt jaatav ebaküsilause väljendab tegevuse mõttetust ja käsuks saades käsib seda mitte teha (*Mis sa keerutad? `Ära keeruta!*), vormilt eitav teatab aga tegematajätmise mõttetust ja sellekohane käsk soovib tegutseda (*Miks ei peaks sa majandust õppima? `Hakka majandust õppima!*). (Metslang 1981: 102–111)

Retoorilisi küsimusi eesti argisuhtluses on põhjalikult analüüsinud Kirsi Laanesoo (2012, 2014, 2016, 2017, 2018; Laanesoo, Keevallik 2017). Laanesoo (2012) on kasutanud terminit pööratud polaarsusega küsimus (ingl *reversed polarity question*, Koshik 2005), mis väljendab öeldule vastupidist seisukohta (nt *kas `minul ei o(h)legi õigus `arvustada või. `Minul on õigus arvustada.*). Pööratud polaarsusega küsimused võivad olla nii üld- kui ka avatud küsimused (nt *kus ta `tasuta saab. `Ta ei saa tasuta.*).

Lisaks on Laanesoo (2014) näidanud, et *mis-* ja *mida-*küsilauseid võivad olla vestluses direktiivsed ja etteheitvad ning selliste küsimuste eesmärk on vestluspartneri käimasoleva tegevuse keelamine või selle kohta etteheite esitamine (*no `mida `mida sa `katsud mind. `Ära katsu mind!*). Ka *kes-*küsilauseid võivad olla

süüdistavad ja neid võidakse kasutada vestluspartnerile märkuse tegemiseks (ingl *noticing*), näiteks *kallis laps `kes=se `rääkis täna et ta `õpib \$ `küla pääl `ära ilusti. \$* (Laanesoo, Keevallik 2017). *miks*-küsilauseste puhul on Laanesoo välja toonud, et neil on etteheitev sisu ja need võivad väljendada eri suhtlustegevusi, nagu infoküsimust, etteheidet, käsku, nõuannet, kaeblemist, vaidlustust (Laanesoo 2017: 101).

Oma doktoritöös nimetab Laanesoo (2018) eelpool mainitud tüüpe polüfunktsionaalseteks küsilausesteks, sest selliste küsilausestega tehakse tihti mitu suhtlustegevust korraga. Laanesoo on jaganud polüfunktsionaalsete küsilauseste suhtlustegevused kolme rühma: 1) väited (seisukohad, hinnangud, õigustamised, vaidlustused, kaeblemised, süüdistused ja etteheidet); 2) direktiivsed suhtlustegevused (keelud, käsud, nõuanded, etteheidet); 3) küsimused. Ta on näidanud, et kuigi polüfunktsionaalsed küsilausest ja infoküsimused on morfosüntaktiliselt sarnased, siis on teatud tegureid, mis aitavad polüfunktsionaalseid küsilauseid kindlaks teha. Nende puhul kasutatakse mõnikord markeeritud prosoodiat (eripäraseid rõhke) ja markeeritud sõnavara (halvustavad sõnad). Lisaks saab polüfunktsionaalseid küsilauseid ära tunda kõneleja episteemilise hoiaku järgi. Kui infoküsimuse esitaja on mitteteadja positsioonil (K-), siis polüfunktsionaalse küsilause esitaja võib olla ka teadja positsioonil (K+). Vaidlustused-kaeblemised ja mõned direktiivsed küsilausest võivad olla esitatud ka mitteteadja positsioonilt (K-), sel juhul aitab suhtlustegevuse otsustamisele kaasa kontekst. (Laanesoo 2018: 36–37)

Laanesoo (2018: 39–40) on pakkunud välja polüfunktsionaalsete küsilauseste kontiinumi, mis väljendab seda, et osa küsilauseid on küsivamad kui teised. Kontiinum on järgmine: küsimus (*a `miks tal sis `nii akkas.*) > küsimus + etteheidet (*miks sa nii kaua `tulid.*) > seisukoht + küsimus (*kas `minul ei o(h)legi õigus `arvustada või.*) > direktiiv + seisukoht (*`mida sa `vahid*) > seisukoht (*no `mis sest `kasu.*) > kinnistunud seisukoht (*aga `keda see `uvitab.*). Kontiinumi alguses (alates küsimustest) on mitteteadja positsioonilt esitatud küsilausest, mis ootavad vastust ja kontiinumi teises pooles on teadja positsioonilt esitatud küsilausest, milles vastuse ootus on minimaalne.

Intonatsioon

Eesti lauseintonatsiooni, sh küsimuste intonatsiooni on uuritud reaalsetes suhtlussituatsioonides vähe ja peaaegu üksnes laborikõnede põhjal. Foneetikud on laborikõnede põhjal uurinud enam üldküsimuste intonatsiooni (Vende 1973, 1975; Asu 2004; Kerge, Mihkla, Pajupuu 2002).

Avatud küsimuste kohta on nenditud, et nende puhul ei mängi intonatsioon olulist rolli, sest küsimused on morfosüntaktiliselt markeeritud, mistõttu neid ei pea eraldi intonatsiooniga markeerima (Wiik 1991). Asu (2004: 56) järgi on avatud küsimustele omane langev intonatsioon, tõusvat intonatsiooni esineb harva. Avatud küsimuse küsisõnade kohta on toodud välja, et need on lauses fookuses (Lindström 2006: 885) ja Hille Pajupuu (1990) järgi on küsisõna ühtlasi rõhutatud.

Eesti keele prosoodiat on uurinud põhiliselt foneetikud, kuid minu töö seisukohast on olulised eeskätt suhtluslingvistika raames tehtud uurimused. Suhtluslingvistika põhimõteteid järgides on eesti keeles küsimuste prosoodiat põgusalt käsitlenud Kirsi Laanesoo (2014). Laanesoo võrdles *mis-* ja *mida-*infoküsimuste ja direktiivsete küsimuste prosoodiat (nt *mis/mida sa jood*). Ta leidis, et *mis-*küsimuste puhul on nii infoküsimustes kui ka direktiivsetes küsimustes rõhk verbil (*mis sa JOOD*), kuid direktiivsetel *mis-*küsimustel toimub põhitoonis hüpe: järsk tõus ja seejärel langus. *mida-*algulistest infoküsimustes on rõhk verbil (*mida sa JOOD*). Direktiivsetes *mida-*küsimustes on rõhulised nii küsisõna kui ka verb (*MIDA sa JOOD*), kusjuures neile on omane n-ö lainetav põhitoonikontuur, mis tähendab et küsimuses on kaks põhitooni hüpet. Niisiis näitab Laanesoo uurimus, et teatud juhtudel võib ka eesti keeles seostuda eri suhtlustegevustega erinev intonatsioonimall.

1.6.4. Avatud küsimuste vastuste varasem analüüs eesti keeles

Nii nagu rahvusvaheliselt, nii ka eesti suhtluses on analüüsitud eeskätt üldküsimuste vastuseid (Keevalik 2009b, 2010b; Hennoste, Rääbis, Rumm 2018). Eesti suhtluse põhjal ei ole avatud infoküsimuste vastuseid varem eraldi üksikasjalikult analüüsitud.

Infoküsimuste vastused

Eesti keeles on avatud küsimuste vastuste kohta esitanud kirjakeele põhjal tähelepanekuid Helle Metslang (1981). Metslangi süsteem on ehitatud üles loogika põhjal ja ta esitab valdavalt konstrueeritud ja Eesti autorite näidenditest pärinevad näiteid. Metslang toob välja eri tüüpi vastuseid, kuid ei analüüsi nende kasutust suhtluses.

Metslang (1981: 126–127) eristab potentsiaalset ja aktuaalset vastust, näidates et „potentsiaalvastus on küsimuse suhtes relevantne: annab oodatud informatsiooni ja tuleneb loogiliselt ja grammatiliselt küsimusest.“ Potentsiaalvastus sobitub küsilause semantiliste ja morfosüntaktiliste tunnustega. Näiteks küsimuse *Millega su vanemad tegelevad?* potentsiaalne vastus on *Põllutööga*, aga mitte *Nad on kolhoosnikud*. (Metslang 1981: 69)

Potentsiaalse vastuse realisatsioon tekstis on aktuaalne vastus. Aktuaalsed vastused jagunevad Metslangil omakorda päris-, eba-, tühi- ja mittevastusteks. „Pärisvastus aktsepteerib küsimust ja annab soovitud informatsiooni; ebavastus teatab küsimuse aktsepteerimatusest, mistõttu jääb ka informatsioon andmata; tühivastus küll aktsepteerib küsimuse, kuid informatsiooni ei anna. Kui aga jääb saamata informatsioon nii muutuja väärtuse kui küsimuse aktsepteeritavuse kohta, osutub lausung küsimuse suhtes mittevastuseks.“ (Metslang 1981: 133–134) Näiteks toob Metslang (1981: 132–133) küsimuse *Mida eile Draamateatris mängiti?* ja selle eri tüüpi vastused:

- a) pärisvastus: „*Kõrboja peremeest*“ (täielik otsene vastus) / *Suures saalis mängiti „Bingot*“, väikeses saalis „*Preili Julie'd*“ (üleinformatiivne otsene vastus) / *Mingit Tammsaare näidendit* (alainfomatiivne, st osaline otsene vastus) / *Millist suurepärasest Katku Villut ma seal eile nägin!* (täielik kaudne vastus)
Pärisvastuse all on nii täielikud, ala- kui ka üleinformatiivsed; otsesed ja kaudsed vastused.
- b) ebavastus: nt *Draamateater praegu ei tööta, seal on remont.* / *Ma ei tea.* / *Aga sa ju käisid ise ka eile teatris.*
- c) tühivastus: *Mingit näidendit*
- d) mittevastus: *Noorsooteatris oli eile igatahes „Makarenko koloonia“* / *Miks su nägu tahmane on?*

Metslang on oma uurimuses (1981: 127) nentunud, et avatud küsimuse vastus peab olema „nii informatiivne, kui küsimus nõuab, mitte vähem ega rohkem“. Samuti on ta kirjutanud: „Elliptilised vastused on täiesti regulaarsed, liiasem väljendusvorm on peamiselt esiletõstmise teenistuses“ (Metslang 1981: 131). Metslangi järgi peab avatud küsimuse vastus mahtuma tähendus kategooria poolest küsituumaga ette antud raamidesse, kusjuures selle fraas võib olla „lihtsam või keerukam – nii üksainus sõna, pikem konstruktsioon, lause kui ka tekstiosa.“ (Metslang 1981: 68) Näiteks on Metslang toonud küsimuse *Milline keskaegne astronoom lõi heliotsentrilise maailmasüsteemi teooria?*. Ta toob välja, et suhtlusnormide järgi tuleks vastata kas *Heliotsentrilise maailmasüsteemi teooria lõi Kopernik* või *poolakas Kopernik* (Metslang 1981: 5).

Metslang on esitanud tähelepanekutena, et teatud küsilauseid on „laiad“ ega piiritle määramispiirkonda konkreetset. Sellised on näiteks *mis-* ja *miks-* küsi-sõnadega vormistatud küsimused põhjuse ja otstarbe kohta. Samas on „lai küsimus“ ka näiteks *Kust sa tead?* mis eeldab vastuseks põhjendust. Eriti „laiu“ vastamisvõimalusi pakub *kuidas-* küsimus, mis võib käia näiteks põhjenduse või motiveeringu kohta. Metslang toob välja, et põhjus esitatakse lausena, harvem fraasi kujul. Teisalt toob Metslang välja, et on „täpsustusküsilauseid“, mis kitsendavad palju enam küsimuse vastuse valimise määramispiirkonda. Neid vormistatakse näiteks küsiühenditega (*kui palju, mis ajal*). Metslangi järgi asendatakse täpsustusküsilauseste vastustes küsiühend fraasiga, kusjuures põhisõna ei pruugita korrata (nt *Mis koolis sulle meeldib käia? – Seitsmendas (koolis)*). (Metslang 1981: 77–86)

Metslang on toonud välja, et viisi-, põhjuse- ja otstarbeküsimused saavad tavaliselt vastuseks pikema selgituse, kui näiteks koha-, aja-, hulgaküsimused. „Viimased väljendavad asjaolusid, mis erinevate tegevuste ja sündmuste puhul niivõrd ei varieeru, mille valikuvõimalused on mõnevõrra piiratud ja mille tüüpiliseks väljendamiseks on suures ulatuses olemas fraasimallid ja leksikapiiirkonnad (aega väljendavad määr- ja nimisõnad, hulka väljendavad arvsõnad jne).“ (Metslang 1981: 77)

Kokkuvõttes on Metslang esitanud tähelepanekuid avatud küsimuste vastuse kohta, kuid ei ole neid süstemaatiliselt analüüsinud²². Lisaks toob ta välja, et „Eriküsilause informatiivsuse nõue ja vastuse kooskõla sellega sõltub üldse tugevalt keelevälisest asjaoludest, nii et vaevalt siin grammatika raames selgust saada võib.“ (Metslang 1981: 128) Seepärast vaatangi käesolevas töös avatud küsimuse ja nende vastuseid suhtluses, et võtta arvesse ka keeleväliseid tegureid (nt eelistus, episteemika, järjendiline positsioon).

Avatud infoküsimuste vastuseid ei ole eesti keeles suulise suhtluse põhjal uuritud. Samas on analüüsitud, milliseid vastuseid saavad parandusalgatusküsimused ja retoorilised küsimused.

Parandusalgatuse reaktsioonivoorud

Paranduste läbiviimisi eesti keeles on analüüsinud Krista Mihkels (Strandson 2006) ja tema leitud tulemused on sarnased teiste keelte tulemustega. Mihkels näitab, et kuulmisprobleemi markeerivale avatud algatusele järgneb kordus (näide 34).

(34) (Strandson 2002: 39)

04 V: vaata kuna `Kark ((hüüdnimi)) tuleb, tule `sina kah.

05 H: ah

06 V: **vaata sis=ku `Kark tuleb, tule `ise kah.**

07 H: elista `Kargile onju, kui `sina hakkad minema, helista `Kargile.

Real 04 on probleemvoor, millele järgneb avatud algatus ja kõneleja modifitseerib probleemvooruga oma järgnevas voores, kuid modifitseering on minimaalne ja lause sisu jääb samaks (*vaata kuna `Kark tuleb, tule `sina kah. > vaata sis=ku `Kark tuleb, tule `ise kah.*).

Kuulmisprobleemi markeerivale lokaliseerivale algatusele järgneb probleemi allika kordus ja arusaamisprobleemi markeerivale lokaliseerivale algatusele järgneb eelmise voo muutmine (nt asesõna asendamine täistähendusliku sõnaga) või täpsustamine (Strandson 2006). Järgnevas näites tähistab lokaliseeriv algatus arusaamisprobleemi, mida väljendab küsisõna *keda*. Kõneleja viib paranduse läbi ja täpsustab oma eelmise voo pronoomenit (*teda > õde*). Krista Strandson (2006: 174) on toonud välja, et lokaliseerivate algatuste järel „ei pruugi kõneleja tervet eelmist voo korrata: piisab, kui formuleerida uuesti kaaslaste määratletud raskuskoht.“

²² Metslang on toonud välja, et osa avatud küsimuste vastuseid on väljendatavad konkreetse fraasina ja osa avatud küsimusi ootavad pikemat vastust. Metslangi tähelepanekud sarnanevad Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) tulemustega, kuid nende paikapidavust eesti keeles ei ole analüüsitud autentse suulise keele materjalile tuginedes.

(35) (Strandson 2002: 49)

- 20 H: ma ei ole `näind teda=ju. ta sõitis eelmise neljapäev `koju ja sis ma esmaspäeval
21 korraks `nägin teda ainult.
22 K: keda.
23 (.)
24 H: **õde.**
25 (0.5)
26 K: ei `olegi näind=vä.

Lisaks toob Strandson (2006: 177) välja, et „Kui kaaslasele tekitab raskusi viiteseose tõlgendamine või puudub eelmisest voorust mõni info vastuvõtu seisukohalt oluline osa, piisab sellest, kui kõneleja vastavat viiteseost täpsustab või puuduva lausungiosa välja ütleb. Sellisel juhul ei lisandu /---/ enamasti selgitust, vaid vestlejad lähevad jutuga sujuvalt edasi.“ Samas näitab ta, et teatud juhtudel järgneb lisainfo andmine. „Kombinatsiooniga *mis* + probleemlikas; pikemate arusaamiskustele osutavate küsimustega, nagu *mis see on* soovib kaaslane saada lisainformatsiooni, mis aitaks tal kõneleja öeldud tõlgendada. Nii järgnebki sellistele parandusalgatustele kõneleja selgitus või täpsustus.“ (Strandson 2006: 177) Üldiselt on sellistes konstruktsioonides sõna *mis*, kuid Strandsoni magistritöös on üks näide venekeelse sõnaga *kakoi* ('missugune/mis'). A algatab eelkõneleja voozu peale paranduse konstruktsiooniga *kakoi* + sõna eelnevast voorust. Vestluskaaslane Ma viib paranduse läbi ja seletab, kes on Elmar (read 06–07).

(36) (Strandson 2002: 67)

- 01 Me: `Elmar pidi ju `sõbraga tulema.
02 (1.0)
03 A: kakoi `Elmar.
04 Me: `Elmar või `Elvar=kes see `Elvar `on.
05 (.)
06 Ma: **tähendab (.) ta on `mingisugune niuke `lihastes kutt on `üks. (0.5) `teine on**
07 **ühe `tüdrukuga koos tulid (.) [niukene > `hästi hästi ilus. <]**
08 Me: [jaa, see on `Janar.] (.) KES SEE `ILUS ON,
09 `TÜDRUK VÕI `TÜÜP?

Krista Mihkels on näidanud, et parandusalgatusele reageeritakse eri viisidel, näiteks korratakse, modifitseeritakse või lisatakse infot. Samas ei ole Mihkels eraldi tähelepanu pööranud sellele, kuidas need eri variandid on süntaktiliselt vormistatud (fraasi või lausega).

Retooriliste küsimuste reaktsioonivoorud

Kirjakeele põhjal on Helle Metslang (1981) esitanud tähelepanekuid retooriliste küsimuste (ja ebaküsimuste) vastuste kohta. Retoorilised küsimused on üldjuhul väited, mistõttu on neile vastamine vabatahtlik. Samas võidakse neile reageerida ja anda infovastus – sel juhul vaidlustab vestluspartner retoorilises küsimuses

esitatu. (Metslang 1981: 106, 146) Keelavate-käskivate retoorilise küsimuste (ebaküsimuste) kohta nendib Metslang, et neis sisaldab küsilause tihti vastust, mistõttu seda ei oodata vestluspartnerilt. Samas näiteks üllatust või rahulolematust väljendav retooriline küsimus võib oodata vastust (nt *Mis orgiat te siin peate? – Meil on soolaleivapidu.*). (Metslang 1981: 104–105) Metslang esitab tähelepanekuid retooriliste küsimuste vastuse kohta, kuid ei ole neid süsteemiliselt analüüsinud.

Kirsi Laanesoo (2018: 38) on argivestluste analüüsi põhjal esitanud oma doktoritöös polüfunktsionaalsete küsilausele (= retoorilistele küsimustele) järgnevad reaktsioonivoorud. Need on nõustumine (samameelsus), mittenõustumine, vastuseisukoht, õigustamine, vaidlustus, otsene vastust, käsu täitmine (eksimuse heastamine). Näites 37 kaebleb V ja osutab pahameelt valitsuse üle ning vestluspartner reageerib sellele samameelsuse osutamisega.

(37) (Laanesoo 2017: 98)

- 01 V: `kaklevad nüid selle `valitsusega nii=[et]
 02 H: [oh] jah.
 03 V: aga `see valitsus on tõesti `hull.
 04 H: hehe
 05 V: sellel ei ole `tõesti tead `inimestest mitte `midagi ainult oma `taskusse.
 06 vaata=ku kuuled .hh nüüd `vallandati `nii=palju nüüd panti `nii=palju
 07 kõrgemaid `palku mis sa kurat `vallandad inimesed need jäävad ilma
 08 `tööta ju.
 09 H: .jah
 10 V: ja=miks `need peavad `teised peavad `nii palju `raha saama.
 11 (.)
 12 H: **jah eba`õiglus on, ebaõiglus=**
 13 V: =eba`õiglus on `tõesti. (.) .jah (.) kuule ää=[`küll.]
 14 H: [kule] ega `midagi=sis. ole
 15 sis `tubli=ja

V lausub *miks*-küsilause: *ja=miks `need peavad `teised peavad `nii palju `raha saama* ja toob sellega esile, et ei ole mingit põhjust, miks valitsuse liikmed peaksid rohkem raha saama kui tavakodanikud. Sellele järgneb vestluspartneri voor *jah eba`õiglus on, ebaõiglus=*, millega ta osutab samameelsust (ingl *affiliation*) ja nõustumist eelkõnelejaga.

Laanesoo (2018: 35) rõhutab, et ühes reaktsioonivoorus võib olla mitu tegevust korraga, näiteks seisukohaga mittenõustumine ja enda õigustamine. Lisaks on oluline see, et küsilause formaat annab võimaluse vastata infoga, mistõttu võivad vestluspartnerid reageerida eelnevale kui infoküsimusele, olgugi et küsilause esitaja ei soovinud infot hankida.

Laanesoo (2017: 102) toob välja, et neutraalsete vastuste ja õigustuste vormivahendeid ei eristu eesti keele argitelevestlustes selgelt. Ta nendib, et „Osas reaktsioonivoorudes leidis küll vastuolule viitavaid partikleid (nt *noo* ja *aga*) voo alguses, kuid üldjuhul ei sisaldanud reaktsioonivoorud erilisi markeereid, mis võimaldanuks neutraalseid vastuseid ja reaktsioone etteheidetele

eristada. Võib järeldada, et eesti suhtlejad reageerisid võimalikult neutraalselt, sest üldiselt jätkus suhtlus vaadatud vestlusloikudes pärast *miks*-küsilausest probleemidevabalt.“ Niisiis on Laanesoo analüüsinud retooriliste küsimuste reaktsioonivoorude suhtlustegevusi, kuid ta ei ole lähemalt analüüsinud, millise formaadiga reaktsioonivoor on üles ehitatud.

1.6.5. Vahekokkuvõte

Nii rahvusvahelistes kui ka eesti uurimustes on tegeldud üsna põhjalikult küsimuste ja vastuste analüüsiga, kuid põhitähelepanu on olnud üldküsimustel ja nende vastustel ning avatud küsimusi-vastuseid on käsitletud tunduvalt vähem (vt ka Hayano 2013: 413).

Vestlusanalüütiliselt on avatud küsimusi suhtluses analüüsitud eri keelte argivestluste põhjal Max Plancki instituudi projektis (Enfield, Stivers, Levinson 2010) ja toodud välja neid vormistavad küsisõnad, semantilised kategooriad ja suhtlustegevused. Eesti keele suhtluseuurijad on esitanud avatud küsimuse küsisõnad ja suhtlustegevused ametlike infodialoogide põhjal (Hennoste jt 2019; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013). Lisaks on eesti keele põhjal avatud küsimuste vormi ja semantikat uurinud Helle Metslang (1981), kuid tema uurimus on tehtud kirjakeele põhjal ja teistsuguses raamistikus ega tegele suhtlustegevuste analüüsiga.

Vestlusanalüütiliselt on küsimuste vastuste liigendus välja toodud Max Plancki instituudi projektis (Stivers, Enfield 2010). Täpsemalt avatud küsimuste vastuseid on uurinud ingliskeelses materjalis Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015). Eesti keeles ei ole suhtluses avatud küsimuste vastuseid analüüsitud, kuid nende kohta on esitanud kirjakeele põhjal tähelepanekuid Metslang (1981).

Autorid on vastuseid erinevalt kategoriseerinud. Üks tüüp on otsene vastus (Stivers, Enfield 2010), mis võib avatud küsimuse puhul olla fraas või lause, mis kordab küsimusest elemente (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015). Teine tüüp on vastuse puudumine, kus küsimusele ei järgne vastust (Stivers, Enfield 2010). Neist Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) ja Metslang (1981) ei räägi. Kahe rühma vahele jäävad eri tüüpi vastused, mis ei ole otsesed. Neid liigendavad autorid erinevalt. Metslang (1981) jagab need eba-, tühi- ja mitte-vastusteks, teised panevad kõik kaudsete vastuste alla. Näidete alusel eristuvad järgmised kaudsete vastuste rühmad. Ühe rühma moodustavad vastused, mis ei joondu morfosüntaktiliselt küsimusega. Teise rühma moodustavad vastused, mis annavad märku küsimuse vastuvõetamusest (Metslangi ebavastus). Kolmanda rühma moodustavad vastused, mis märgivad vastaja probleeme ja siia kuuluvad *ma ei tea*-vastused ning osa Metslangi mitte- ja tühivastuseid. Stivers, Enfield (2010) toovad kaudsete vastuste all välja ka mitteverbaalsed vastused (naer, õlakehitus) ja juhtumid, milles küsimusele järgneb vastuse asemel vahesekvents (nt parandusalgatus).

Avatud küsimuste spetsiifilisi suhtlustegevusi, nagu parandusalgatusi ja retoorilisi küsimusi on suhtluses uuritud nii rahvusvaheliselt (vt nt Kendrick

2015a; Koshik 2005) kui ka eesti keeles (vt nt Mihkels 2013; Laanesoo 2018). Nende suhtlustegevuste tulemused on keeliti sarnased, sest parandusalgatuste ja retooriliste küsimuste vormivahendid on üldjoontes samad.

Küsisõnu on eri keeltes erineval hulgal. Avatud küsimused küsimustavad eri semantilisi kategooriaid, nagu objekt, sündmus, viis, põhjus, aeg, koht, isik, hulk, eraldi on mainitud ka kategooriat eelnev jutt. Varasemad uurimused on näidanud, et eri keeltes vormistatakse avatud küsimusi enim 'mis'-küsisõnaga, mis on kasutusel nii infosoovides (nt küsimustades objekti, sündmust), parandusalgatustes (avatud ja lokaliseeriva algatuse vormistajana) kui ka retoorilistes küsimustes vaidlustuste, etteheidete, keeldude või muude sotsiaalselt negatiivsete suhtlustegevustena. Lisaks on näidatud, et avatud küsimused on küll eeskätt langeva intonatsiooniga, kuid nende puhul on eri intonatsioonimalle, mis on iseloomulikud eri suhtlustegevustele.

Varasemate uurimuste järgi on avatud küsimused suhtlustegevuselt eeskätt infosoovid. Teise suure rühma moodustavad avatud ja lokaliseerivad parandusalgatused. Muid suhtlustegevusi on leitud esinevat vähe, nende seas enam retoorilisi küsimusi. Avatud küsimused on sotsiaalselt kallid küsimused ja need võivad olla osa mitmeosalistest küsimustest.

Avatud küsimuste vastuseid on suhtluses uuritud väga vähe. On vaid üks põhjalik uurimus inglise keele põhjal (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015), milles on vaadatud infoküsimuste vastuste formaati ja näidatud, et avatud küsimused jagunevad kahte liiki: kitsad ja avarad küsimused, mille vastused on vormilt erinevad. Parandusalgatusküsimuste ja retooriliste küsimuste reaktsioonivoorude puhul on analüüsitud nii eesti kui ka teiste keelte vestluste põhjal nende suhtlustegevusi, kuid nende reaktsioonivoore ei ole seostatud kitsaste ja avarate küsimuste malliga.

Kokkuvõttes puudub varasemates eesti ja rahvusvahelistes uurimustes avatud infoküsimuste kvalitatiivne analüüs; avatud küsimuse küsisõnade põhjalik analüüs selle kohta, milliseid küsisõnu rohkem kasutatakse ja mis seda seletab; uurimus avatud küsimuste küsisõnade semantilistest kategooriatest vestluses; küsisõnade seostest suhtlustegevusega. Lisaks ei ole eesti suhtluses analüüsitud mitmeosalisi küsimusi, nende intonatsiooni ega episteemilisi suhteid nende taustal. Eesti keeles ei ole suhtluses infot hankivate avatud küsimuste vastuseid uuritud ja lisaks ei ole analüüsitud, kas vestlejad vormistavad parandusalgatuste ning retooriliste küsimuste reaktsioonivoore fraasi või lausega. Oma väitekirjas analüüsin eesti suhtluse avatud küsimusi ning täpsustan ja täiendan nende kohta juba varem saadud teadmisi ning lisan uusi vaatepunkte.

2. AVATUD ÜSIKKÜSIMUSTE LEKSIKOGRAMMATILINE VORM JA SEMANTILISED KATEGOORIAD SUULISES ARGIVESTLUSES

Selles peatükis kirjeldan eesti argisuhtluse avatud üksikküsimuste (N = 268) leksikogrammatilist vormi. Esitan tähelepanekuid avatud küsimuste morfosüntaksi ja intonatsiooni kohta ning toon välja, milliste küsisõnadega avatud küsimusi vormistatakse ja milliseid semantilisi kategooriaid nendega küsimus-tatakse.

Inglise keeles on avatud küsimuse küsisõnu seitse (*who, what, which, where, when, why, how*), mõnes keeles on neid üks või kaks (Cysouw 2004; Mackenzie 2009). Eesti keeles on avatud küsimuse küsisõnade repertuaar väga lai. Avatud küsimusi vormistatakse sõnadega *mis, kuidas, kes, kus, kui, miks, millal, kuna, milline, kumb* ja partikliga *ah*, kusjuures mõned neist käänduvad ja/või moodustavad küsiühendeid. Prosubstantiivid *mis, kes* ja proadjektiivid *milline, missugune* käänduvad ning proadverbil *kus* on kolm erikujulist kohta märkivat vormi (näited 38–42). Sõnad *kui* ja *mis* saavad vormistada küsivaid sõnaühendeid ehk küsiühendeid (näited 43–44). (Vt ka Metslang 2017: 525.) Käesolevas töös võtavad terminid *kui*-sari ja *mis*-sari kokku nii küsisõnalised kui ka küsiühendilised kasutused.

(38) *millest see on.*

(39) *kelle[le koh]vi [läks.]*

(40) *aa millist,*

(41) *a missugust metsa sa nüüd arvad.*

(42) *kust sa tolle saad.*

(43) *ot mitmendas klassis ta on.*

(44) *mis kell me lähme sis.*

Intonatsioon on üks markereid, mis annab partnerile signaali, et voor (küsimus) on lõpetatud. Samas ei ole intonatsioon ainus marker, vaid suhtlejad analüüsivad ka seda, kas voor (küsimus) on süntaktiliselt ja pragmaatiliselt lõpetatud (vt lähemalt Ford, Thompson 1996).

Materjalis on avatud küsimused pea alati esitatud langeva intonatsiooniga (transkriptsioonis lausungi lõpus olev punkt). Väga harva on avatud küsimus tõusva intonatsiooniga, poollangeva intonatsiooniga või intonatsiooniliselt lõpetamata ehk tasase intonatsiooniga. Eri tüüpi intonatsioonilist lõpetatust illustreerivad järgnevad kolm näidet. Näites 45 ja 46 langeb küsimuse intonatsioon, aga eri määral. Mõlemad küsimused on süntaktiliselt ja antud kontekstis ka pragmaatiliselt lõpetatud. Näide 45 pärineb perekondlikust kaardimängust ja näide 46 sõbrannade vahelisest vestlusest. Mõlemas näites on avatud küsimus vormistatud sõnaga *palju* ja mõlemas järgneb küsimusele vastus.

(45)

01 P: **palju=sul`käes on.**

02 (0.4)

03 T: kolm

(46)

01 A: **`palju seal`sees oli sis,**

02 E: mh (.)`vähe tegelikult.

Näites 45 on avatud küsimus *palju=sul`käes on*. langeva intonatsiooniga ja näites 46 on küsimus *`palju seal`sees oli sis*, poollangeva intonatsiooniga. Mõlemat küsimust tõlgendab partner kui lõpetatud küsimust ja reageerib neile vastusega.

Näide 47 illustreerib süntaktiliselt ja pragmaatiliselt lõpetatud küsimust, mis on intonatsioonilise piirimarkerita. Näide pärineb samuti kaardimängust ja tütar küsib emalt, mis kaart tal on. Avatud küsimus *`mis siul seal`on* (rida 01) on süntaktiliselt ja pragmaatiliselt lõpetatud ja vastaja jaoks arusaadav. Seda tõestab vastuse olemasolu: ema vastab küsimusele 0,5-sekundi jooksul fraasiga *ärtu kuus*.

(47)

01 T: **`mis siul seal`on**

02 (0.5)

03 E: ärtu kuus

Avatud küsimus on süntaktiliselt vormistatud kas lause või fraasina. Lause all pean silmas finiiitverbi sisaldavat üksust, millele võivad lisanduda verbilaiendid (nt *a kes seal`alles jäävad sis.*). Finiiitverbita ühe- või mitmesõnalist üksust käsitletlen fraasina. Need võivad olla grammatilised fraasid (nt *mis nuga.*), aga ka muud fraasilised (finiiitverbita) üksused (nt *mille`kohta üldse.; mis=süis=ä.*) Fraaside hulka arvan ka omaette küsimuse moodustavad küsisõnad ja küsiühendid (nt *`mis`ajast; miks*).

Enamik materjalis olevatest avatud küsimustest on vormistatud lausena (196 küsimust, 76%) ja erinevate fraasidena on vormistatud 72 küsimust (24%). Avatud küsimuse grammatilisest vormist ja selle seosest suhtlustegevusega tuleb juttu edaspidi.

Kasutatud kollektsioonis paikneb avatud küsimuse küsisõna alati lausungi alguses (N = 263), kuid Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpusest võib leida harvu näiteid ka selle kohta, kus küsisõna on jäetud küsimustatava lauseliikme kohale (nt *neljäs`tund akkab teil`mis`kell.*).

Kollektsioonis esineb viis näidet, milles küsimus on vormistatud lüünküsimusena (näide 48) või küsimuse piirialale jääva partiklivooruna (näide 49).

Lünnküsimuse puhul vormistab lausungi algusosa küsija, kuid lõpuni viib vestluspartner (vt selle kohta Persson 2017; Hennoste jt 2009). Näites 48 puhastavad pereliikmed (ema E, lapsed L ja T) maasikaid ja jagavad need eri kausside vahel ära.

(48)

- 01 L: `mida ma `siia kaussi panen.
02 (0.3)
03 E: `puhastatud `maasikad.
04 (1.8)
05 L: mm?
06 T: nii, ja `siia tulevad
07 E: `homseks söömiseks.=h
08 (0.3)
09 T: okei

Laps L uurib emalt, mis ta siia kaussi paneb (rida 01) ja ema vastab `puhastatud `maasikad. Sellele järgneb pikk paus ja lapse esitatud partikkel *mm*. Edasist vestlust jätkab tütar T lükküsimusega ja `siia tulevad (rida 06). Ta esitab lausungi algusosa kuni infolüngani. Ema täidab lünga fraasiga `homseks söömiseks.=h ja viib sellega lausungi lõpule (rida 07). See näitab, et ema tõlgendas tütre voo küsimusena, mis ootab vastuseks lausungi lõpetamist ja infolünga täitmist. Lükküsimus koos vastusega moodustavad üldjuhul kokku lause ja selle osad joonduvad süntaktiliselt ja semantiliselt (ja `siia tulevad ... `homseks söömiseks.).

Lükküsimused esinevad argivestluse materjalis harva, kuid on tavalisemad näiteks infodialoogides, milles esitatakse aadresse, telefoninumbrit jms infot (Hennoste, Rääbis 2004; Hennoste jt 2009; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013).

Lükküsimuste kõrval esinevad suhtluses partiklivoorud, mis jäävad küsimuse piirialale. Need kehtuvad partnerit edasi rääkima ja küsivad samal ajal infot. Selline kasutus on näha näites (49), milles on esitatud sõna *näiteks*. Siin vestlevad ema (E), tütar (R) ja tema sõber (E).

(49)

- 01 E: `vahel võid `teed `ka juua. (.) * seal on `ka kofe`iin sees. *
02 (0.6)
03 R: @ `millist teed? (.) `kummeliteed? @
04 ((4 voo on vahele jäetud))
05 V: `kanget `teed `ikkagi={nagu.}
06 {-}: .nhhh
07 R: **no `näiteks?**
08 (2.0) ((kostab kella tiksumist))
09 V: `Gruusia teed.
10 (0.4)
11 R: [jah?]
12 E: [Lip-] `Liptun `Liptun.

Näites soovitab E sõbral vahel teed juua. Ta uurib seepeale, millist teed ta võiks juua ja pakub ise vastusena kummelitee (rida 03). Ema soovitab kanget teed (rida 05). Seepeale lausub R *no `näiteks?*, mis kehtub pakkuma infot ja on selliselt infoküsimusena tõlgendatav (*näiteks millist teed*). Ema vastab fraasiga `Gruusia teed (rida 09). Partikkel *näiteks* ja järgnev vastusfraas moodustavad kokku süntaktilise terviku (*`näiteks ... `Gruusia teed*).

Lisaks on kollektioonis kolm näidet kaudküsimumustest, milles avatud küsimus on grammatiliselt kõrvallause ja sellele eelneb grammatiline pealause (nt *ei tea mis nad seal üldse tegemas käivad.*). Suhtluslingvistikas on näidatud, et vestlejad võivad kaudküsimumustele vastata ja seega tõlgendada neid küsimustena, hoolimata väitlause vormist. See näitab, et sellistel puhkudel tõlgendavad suhtlejad grammatilist kõrvallausest primaarsena ja grammatiline pealause (nt *ei tea*) on omandanud episteemilise markeri staatuse (vt lähemalt Thompson 2002; Hennoste 2004; Keevallik 2006). Kaudküsilause formaat võimaldab partneril valida, kas reageerida sellele kui küsimusele või kui väitele (nt retoorilisele küsimusele) (Keevallik 2006: 191). Näites 50 on kaudküsimumus real 09. Näites vestlevad sõbrannad ja E räägib raamatukogus õppivatest tudengitest.

(50)

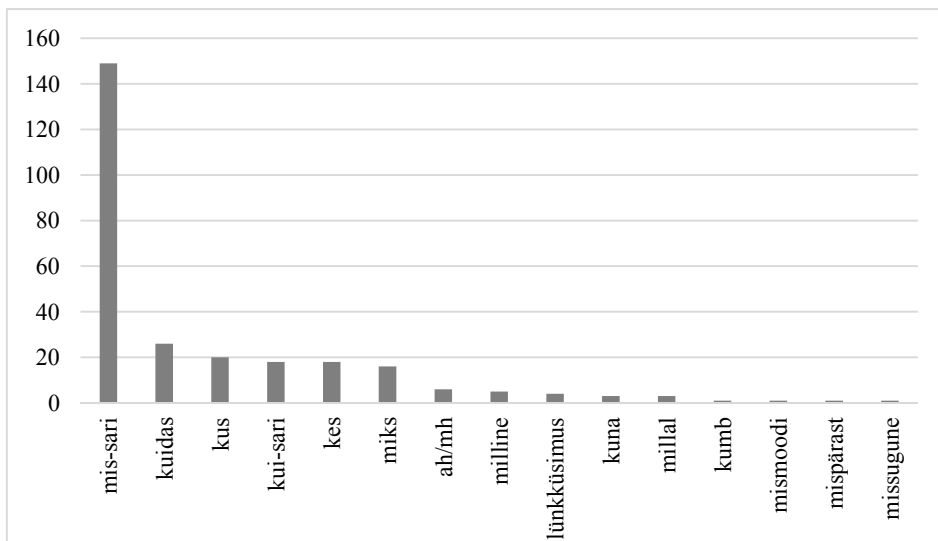
- 01 E: `minu kursa=inimesi oli kindlasti terve: terve perse `täis, sellepärast nad õudselt
 02 palju `tilguvad seal igal=juhul.
 03 (0.4)
 04 A: m:mh
 05 (.)
 06 E: alatu `kihistavad ästi `valjusti=ja
 07 (0.4)
 08 A: mhmh
 09 E: **ei tea mis nad seal `üldse `tegemas `käivad.**
 10 A: * ei tea.*=
 11 E: = [KUS `MINA `TÖÖ `INIMENE KÄIN `ÕPPIMAS EKS=OLE.]
 12 A: [hehehe]

E räägib, et raamatukogus on alati palju tema kursusekaaslasi, kes naeravad seal palju häälega (read 01–02, 06). Partner A reageerib E jutule partiklitega *m:mh* ja *mhmh*, mis võivad tähistada nii nõustumist kui ka kuuldelolekut. Real 09 vormistab E kaudküsimumuse *ei tea mis nad seal üldse tegemas käivad*. Partner reageerib sellele partikliga *ei tea*, mis võib tähistada ühest küljest nõustumist eelkõnelejaga ja osutada, et ta on tõlgendanud kaudküsimumust väitena. (Vt ka Keevallik 2006: 191.) Teisalt võib *ei tea* olla vastus *mis*-küsimusele ja tuua esile, et A tõlgendas kaudküsilauset infoküsimumusena ning sõnapaari *ei tea* voo- alguses markerina kõneleja infolüngast, mille täitmist temalt oodatakse.

Üldistavalt saab töö materjali põhjal öelda, et avatud küsimused on vormistatud lausealgulise küsisõna või küsiühendiga ning üldjuhul on avatud küsimus langeva intonatsiooniga. Suurem osa avatud küsimusi on vormistatud lausena. Eripäraseid küsimuse variante (lünkküsimumused ja kaudküsimumused) esineb väga harva. Järgnevalt vaatan, kui palju küsisõnu materjalis esineb ja milliste semantiliste kategooriate kohta need käivad.

2.1. Avatud küsimuse küsisõnad ja nende semantilised kategooriad

Analüüs näitab, et argisuhtluses vormistavad vestlejad avatud küsimusi eeskätt *mis*-küsisõna ja sellega moodustatud küsiühenditega (analüüsitud kollektsoonis 149 korral / 55%), muid küsisõnu ja -partikleid esineb harva (à keskmiselt 3%). *mis*-küsimustele järgnevad *kuidas* (26 korral), *kus* (20), *kes* (18), *kui*-sari (18), *miks* (16), *ah/mh* (6), *milline* (5), *millal* (3), *kuna* (3), ühe korra esineb küsisõnu *kumb*, *mismoodi*, *mispärast* ja *missugune* (joonis 3).

Joonis 3. Avatud üksikküsimusi vormistavate küsisõnade ja -partiklite esinemissagedused.

Küsisõnadega seostuvad semantilised kategooriad. Töös pean semantiliste kategooriate all silmas keeles keskseid tähenduspiirkondi märkivaid kategooriaid. Need on näiteks isik, objekt, koht, aeg, omadus, viis, põhjus (vt nt Hakulinen jt 2004: 1594).

Küsisõnade semantiliste kategooriate määratlemisel lähtutakse sellest, et küsisõnadel on tähendus (= semantiline kategooria). Soome keele grammatikas on esile toodud, et küsisõna valitakse selle järgi, millist tüüpi vastust tahetakse. Näiteks kui tahetakse koha kohta infot, siis valitakse küsisõna *missä* 'kus'. Selliselt annab küsisõna semantika vastajale signaali oodatud vastusetüübi kohta. (Hakulinen jt 2004: 1594; vt ka Metslang 2017).

Näites 51 esitab T küsimuse [*mi*]llal ta pidi tulema, millele vastaja reageerib fraasiga õõ (.) kell neli. Suhtluses on võimalik semantilisi kategooriaid analüüsida küsija ja vastaja seisukohast. Esiteks, küsija annab küsisõna semantika kaudu vastajale vihjeid, mis tüüpi vastust ta ootab. Teiseks, vastusest nähtub,

kuidas vastaja küsimuse kategooriat tõlgendas. Näites 51 toob vastus esile, et vastaja tõlgendas *millal*-küsimust ajaküsimusena.

(51)

01 T: [mi]`llal ta pidi `tulema.

02 J: [mm]

03 (.)

04 J: õõ (.) kell `neli.

05 (.)

06 M: õõ (.) no `kolmveerand tundi on `aega.=

Käesolevas töös olen võtnud lähtekohaks eelnevates uurimustes toodud semantilised kategooriad (vt Cysouw 2004; Mackenzie 2009; Stivers, Enfield 2010; Hakulinen jt 2004; Metslang 2017), kuid kasutanud avatud liigitust, millesse kuulub lisaks kategooria *muu*, kuhu paigutuvad konkreetsetes analüüsis näited, mis üheselt ühtegi varem määratletud kategooriasse ei kuulu.

Lähtun oma uurimuses konkreetsetes näidetes oleva semantilise kategooria määramisel lisaks semantikale ka pragmaatikast ja arvestan konteksti ning vestlusanalüüsi põhimõtteid. Ühest küljest on see oluline, sest igale küsisõnale ei vasta vaid üks kategooria. Näiteks küsisõna *mis* kohta on varem väidetud, et see võib küsimustada nii objekti kui ka situatsiooni (Metslang 2017: 526). Teisalt on suhtluses igasugune kategoriseerimine alati interaktiivne ja sünnib osalejate koostööna. Millist semantilist kategooriat silmas peetakse igal konkreetsel juhul, seda näitab küsimuse ja vastuse koosanalüüs. Vastus toob välja selle, kuidas vastaja tõlgendas küsimust ja järgnev vestluse käik näitab, kas küsimuse vormistaja jäi tõlgendusega rahule. Analüüs näitab, et küsimuse semantilise kategooria tõlgendamisel probleeme valdavalt ei teki. Teisisõnu, küsimuses ja vastuses väljenduvad semantilised kategooriad on kooskõlas. Samas esineb ka juhtumeid, kus vastaja vastab teisel viisil, st kategoriseerib küsimuse enda jaoks ümber.

Näites (52) on küsimus vormistatud sõnaga *kuna* (rida 04), mis küsib aja kohta, väljendades semantilist ajakategooriat. Samas ei vasta kaasvestleja sellele ajamääratlusega, vaid toob välja koha (rida 06: *Haagel*). Küsija aktsepteerib selle vastuse sobivana (rida 07). Tegemist on transformatiivse vastusega (Stivers, Hayashi 2010). Samas aktsepteerib küsija vastuse, sest see annab talle soovitud info. Antud juhul oli küsimuse all see, kas vestluspartner on kõnealust teed joonud. Käesolev näide toob esile, et vastuse tähendus kategooria ei pruugi alati olla küsimuses väljendatud semantilise kategooriaga kooskõlas. Vastustest tuleb lähemalt juttu järgmises peatükis (vt ka näite pikem analüüs ptk 3.4).

(52)

- 01 E: `oled seda `musta `joond üldse=vä.
02 R: @ `m(h)mudugi `ole:n. @
03 (.)
04 E: **kuna.**
05 (0.4)
06 R: \$ `Haigel oligi üks `pakk [teda.] \$
07 E: * [ah õi]ge jah. *

Materjali analüüs näitab ka, et kõiki näiteid ei ole võimalik kategooriatesse paigutada. Näiteks esinevad suhtluses avatud parandusalgatused, mis määravad probleemseks terve eelmise vooru. Max Plancki instituudi projektis on kodeerimisjuhendis öeldud, et need on arvatud küsimus *what 'mis'* alla, samas eri keelte analüüsid on toonud välja eraldi kategooria eelnev jutt (ingl *prior talk*, Stivers 2010: 2775; mõnel uurijal ka lihtsalt *repair* 'parandus', nt Englert 2010) ja see seostub avatud parandusalgatusega.

Ma ei tõlgenda siin eelnevat juttu semantilise kategooriana. Samuti ei saa üheselt väita, et avatud algatused oleks eesti keeles funktsionaalselt ekvivalent-sed sõnaga *mis/mida*. Avatud algatusena on kasutusel ka nt sõna *kuidas*.

Näites 53 algatab H kaks korda paranduse partikli *ah* abil (read 03 ja 08), partner reageerib sellele oma eelmise vooru kordusega, osutades, et ta tõlgendas algatust viitena kuulmisprobleemile. Sellisena on *ah* siin ekvivalentne küsimusega 'Mis/mida sa ütlesid?'.
.

(53)

- 01 H: kust=sa `tead.
02 V: `Aare ütles.
03 H: **ah**
04 V: `Aare ütles.
05 H: `elistasid talle=vä.
06 (.)
07 V: `ei, ma nägin teda esmaspäev `koolis.
08 H: **ah**
09 V: ma nägin esmaspäev `koolis teda.
10 H: aa

Semantiline kategooria ei ole alati ühemõtteliselt määratletav ka retooriliste küsimuste puhul. Vaatame näidet 54, milles vend (P) esitab õele suunatud küsi-lause abil vormistatud vooru % `mida sa `lõdistad Maarika. %.

(54)

- 01 P: % `mida sa `lõdistad Maarika. %
02 (3.2)
03 I: ((rõhitseb))

Näites 54 toodud küsilause on kasutatud küsisõna *mida*. Sellele ei järgne vastust (järgnev tegevus suhtluses on isa (I) rõhitsemine). Kirsi Laanesoo (2014: 107–108) on näidanud, et antud juhul on tegu direktiivse küsilausega, mille eesmärk on edastada etteheidet ja keelata käimasolev tegevus. Sellised näited liigituvad rühma *muu*.

Küll aga esineb vestlustes retoorilisi küsimusi, mis on polüfunktsionaalsed ja edastavad korraga väidet (nt etteheidet) ja küsimust. Sellised on näiteks *miks*-küsimused (Laanesoo 2018). Need annavad vastajale võimaluse kategoriseerida lausungit põhjusküsimusena ja vastata põhjusega (nt näide 55), sest küsisõna *miks* peegeldab semantiliselt seost põhjusega.

(55)

01 R: `miks=saga m-`miks=saga`teed ei ostnud`laost. `Aangel on`otsas.=

02 V: =seal ei`ole:.

03 {-}: .hhh

04 R: `üldse:::

Niisiis selgub materjalist, et valdavalt on küsimustatav kategooria ja vastus omavahel kooskõlas, küll aga võib leida näiteid selle kohta, kus vastaja vastab kaudselt ja kategoriseerib küsimuse enda jaoks ümber.

Tabelis 6 on toodud semantilised kategooriad, mis esinesid töö analüüsitud materjalis. Need on objekt, sündmus, aeg, põhjus, vahend, omadus, isik, ots-tarve, hulk, koht, viis ja situatsioon. Tabeli lõpus on eraldi lahtrid kategooria *muu* ja avatud parandusalgatuse jaoks. Tabelis on *mis* kui statistiliselt keskseim küsisõna eraldi lahtris välja toodud.

Küsisõna *mis* ja selle erinevad variandid moodustavad kõigist analüüsitud küsimustest 55%. Sõna morfoloogilistest vormidest prevaleerib nominatiiv (83% kõigist *mis*-küsimustest), kuid lisaks sellele esineb materjalis vorme *mida*, *mille*, *millest*, *millega*, *milleks*. Küsiühendeid moodustatakse peamiselt käändumatu proadjektiiviga *mis* ja nimisõnaga (*päev*, *aeg*, *kell*, *kuu*, *aasta*), kuid küsiühendeid võib moodustada ka käänduva prosubstantiiviga *mis* (nt *mille põhjal*) ja *mis* võib kombineeruda ka verbiga (*mis/mida* + *tegema*). Küsiühendi nimisõna võib olla nominatiivis (*mis kell*) või muus käändes (*mis päeval*) ja tegusõna võib olla eri pöördevormides (*mis/mida* + *teeb*, *tegi*, *teed* jne). Küsi-sõnaga *mis* on kujunenud mitmeid liitvorme (vt ka Metslang 1981: 67), neist siin töös esineb kümme korda *misasi* (sh *misasja*) ja ühe korra *missugune*, *misjaoks* ja *mispärast*. Neist viimased kolm on vaadeldavad eraldi küsisõnadena ja neil on konkreetsem tähendus kui sõnal *mis*, näiteks *mispärast* küsib põhjuse järele. Samas ühend *misasi* (vrd *mis asi`sul oli*. ja *mis=asi=`see=on*.) on küsi-sõna ja küsiühendi piiripealne vorm, kuid selles töös paigutan need *mis*-sarja alla.

Tabel 6. Suulise argivestluse avatud küsimuste semantilised kategooriad ning küsisõnad ja -partiklid

Kategooria	Küsisõna <i>mis</i>	Muud küsisõnad; küsipartiklid	Näide
Objekt	<i>mis</i> ja käänded, küsiühendid (sh <i>misasi</i>)	<i>kumb</i> (= valik kahe objekti vahel) <i>milline</i> ja käänded <i>missugune</i> ja käänded <i>kuidas</i>	<i>`mis siul seal `on</i>
Sündmus	<i>mis</i> (eri käänetes) + <i>tegema</i>		<i>mis `sa=sis `teind oled.</i>
Aeg	<i>mis-sari</i>	<i>millal</i> <i>kuna</i> <i>kui-sari</i>	<i>mis `kell me `lähme sis.</i>
Põhjus	<i>mis</i>	<i>miks</i> <i>kuidas</i> <i>mispärast</i>	<i>[mis] sa `nii palju käid.</i> <i>kuda `nii.</i>
Vahend	<i>millega</i>		<i>`millega te `lähäte.</i>
Omadus	<i>mis-sari</i>	<i>milline</i> ja käänded	<i>mis `vahe sel `mustal=ja kollasel=on.</i>
Isik	<i>mis</i>	<i>kes</i> ja käänded	<i>mis ta `om see `rektor teil.</i>
Otstarve	<i>milleks, mille jaoks</i>		<i>milleks `fotoaparaadid `ültse=on.</i>
Hulk	<i>mis</i>	<i>kui-sari</i>	<i>mis {siuke} kiri `maksab</i>
Koht	<i>mis-sari</i>	<i>kus</i> ja selle vormid	<i>k(h)us=sa `präegu oled=sis</i>
Viis	<i>mis-sari</i>	<i>kuidas</i> <i>mismoodi</i>	<i>mis `moodi see `värk kinni käib huvitav.</i>
Situatsioon	<i>mis</i>	<i>kuidas</i>	<i>no=ja=mis siis juhtus.</i> <i>kuidas nüüd `on.</i>
Avatud algatus	<i>mida, mis, misasja</i>	<i>ah/mh, kuidas</i>	<i>mida</i> <i>`mis sa ütlesid.</i>
Muud			

Tabelist 6 on näha, et kõigi semantiliste kategooriate kohta saab eesti suhtluses küsimusi esitada *mis*-küsisõnaga, mis võib esineda eri käändes või erinevates küsiühendites. Samas on oluline, et kõik kategooriad ei ole *mis*-küsisõna puhul kasutuselt võrdsed. *mis-sari* on pooltel kordadel objektiküsimus (48%) ja ülejäänud küsimustavad semantilisi kategooriaid sündmus (10%), aeg (7%), situatsioon (6%), põhjus (5%), omadus (4%), otstarve/isik/hulk (3%) ja vahend/koht/viis 1%.²³

²³ 5% *mis*-sarjast vormistavad avatud algatusi ja 4% kuuluvad kategooriasse *muu*.

Küsisõna *mis* on nendes kategooriates erinev. Näiteks kategooria hulk puhul vormistab *mis*-küsimus retoorilisi küsimusi ja on teistsugune kui infoküsimustes (neist tuleb lähemalt juttu retooriliste küsimuste ptk-s 3.4). Lisaks on *mis* eri kategooriates eri formaadiga. Osa kategooriate kohta saab *mis* esitada küsimusi üksi esinedes. Need on objekt, põhjus, isik, hulk ja situatsioon. Osa kategooriate kohta saab *mis* küsimusi esitada ainult käändevormiga (vahend, otstarve) või ainult küsiühendina (aeg, sündmus, omadus, otstarve, koht, viis).

Toon järgnevalt iga semantilise kategooria kaupa välja, milliseid küsisõnu on analüüsitud materjalis kasutatud. Näidete juures ei ole esitatud põhjalikke analüüse.

Objekt on semantiline kategooria, mille hulka arvasin üksused, millele tegevus on suunatud, millega midagi juhtub või mis on mingis seisundis (vt ka Ereht 2017: 71–72). Käesoleva töö materjalis küsitakse objekti kohta küsisõnaga *mis* ja selle käänetega (nt *mida*, *mille*, *millest*) ning selle abil vormistatud küsiühenditega (nt *mis asi`sul oli.*), „juhuühenditega“ (nt *mis autoga*) või vormiga *misse* (nt *mis=se`on sis.*).

Näites 56 on küsimus vormistatud *mis*-küsisõna partitiiviga. Vastaja vastab objektiga (*puhastatud`maasikad.*) ja see sobib küsijale (vt rida 05).

(56)

01 L: *`mida ma`siia kaussi panen.*

02 (0.3)

03 E: *`puhastatud`maasikad.*

04 (1.8)

05 L: mm?

Objekti kohta võib küsimusi esitada sõnaga *milline* (näide 57) või *missugune* (näide 58). Objekti kohta saab küsida ka sõnaga *kuidas* (näide 59).

(57)

01 B: *ma=i tea see=oli=vist tõesti`paarikümne minuti`jooksul tuli mulle::`sõrme*

02 *peale > see=on nagu <`isa`ema`enda`sõrme peale. (.)`vasaku poole peal (0.9)*

03 *tul[i::]*

04 A: *[ota millij]ne`enda sõrm`on.*

05 (0.4)

06 B: *kui sa hakkad`siit lugema on > kõige=jämedam on <`isa?`ema (.)`ise? /---/*

(58)

01 L: *ei`ole: ((kahtlevalt)) (0.5)`Nõva on ikke`tükk maad`sinnapoole metsa.*

02 (1.2)

03 A: *a missugust metsa sa nüüd`arvad.*

04 L: *no selle metsa=vahel kuhu me kos me`ära keerassime.*

(59)

- 01 E: sis=ma `umbes `tegin seal (0.3) ja=`sis=`see `Reena (0.4) `nagu (0.4)
02 `pani=mul= `suurema=\$`p(h)alga(h)umbri \$.hhh ku=ma=`ootasin =onjo. .hhh
03 st=oli=vaja=`raha `ära jagada. (0.3) ja siis `päras=ta `tegi:=eeeeeeee`sellise:
04 (1.3) mt.hhh @>`kuidaz=zeda=`nimetada < @ se=oli= nagu <
05 `SEMINAR`PIDU.> /---/

Objekti kohta võidakse küsida ka teistest avatud küsimuse küsisõnadest erineva sõnaga *kumb*, mis annab ette võimalikud alternatiivid, mille vahel vastaja saab valida. „Eesti keele süntaksis“ (Metslang 2017: 528) on välja toodud, et *kumb* on eriküsimuse (st avatud küsimuse) ja alternatiivküsimuse piirimail ja tüüpiliselt moodustab see alternatiivküsimusi. Näites 60 mängib perekond kaarte ja mängus on paari moodustanud isa (I) ja poeg (P).

(60)

- 01 I: nii, (0.6) `pane.
02 (0.7)
03 P: * **kumma** `panen. * (0.5) [{}-]
04 I: [`kumma=vä.] (.) kas=sa `kahte ei `saa panna=vä.
05 (0.5)
06 P: * mis `kahte *
07 (.)
08 I: `mõlemat.

Isa direktiivile *pane* järgneb poja küsimus *kumma panen*. *kumma*-küsimuse semantika annab võimaluse valida alternatiivide vahel. See näide on omapärane, sest isa ei vali välja ühte alternatiividest, vaid mõlemad (rida 04).

Sündmus²⁴ on semantiline kategooria, milles küsimustatakse tegevust, protsessi või seisundit, mis väljendub grammatiliselt öeldise (verbi) abil (vt ka Erelt 2017: 68). Eesti keeles ei ole öeldise küsimustamiseks eraldi küsisõna. Sündmuse kohta saab küsida kasutades küsisõna *mis* ja üldise tähendusega verbi *tegema* (nt *mis sa=sis teind oled.*, *no=mis=sa=s tegema=*akkad.**). (Vt ka Metslang 2017: 526.) Näites 61 on sündmuse kohta küsitud lausega *a mis=sa eile tegid*. Näites vestlevad sõbrannad eksamite sooritamisest.

(61)

- 01 L: **a mis=sa eile tegid**.
02 M: `eile tegin `sõnamoodustust.
03 L: ah, `ausalt=vä. (0.5) \$ kuidas=sis `oli. \$
04 (1.0)
05 M: päris: siuke `vastik. (0.8) selleprst=et ma ei `arvanud et seal=noh (0.5) et seal on
06 nagu `põhirõhk sellel (.) `praktilisel (.) osal.

²⁴ Kasutan siinkohal terminit *sündmus* (ingl *action, event*), mitte tegevus, et hoida see semantiline kategooria lahus terminist (*suhtlus*)*tegevus* (ingl *social action*).

M vastab küsimusele *a mis=sa `eile `tegid* infoga, et ta tegi eile sõnamoodustuse eksamit. Vastaja kasutab küsimusest sama verbi (*tegema*). Sama verbi kasutus johtub sellest, et *eksamit tegema* (siinkohal *sõnamoodustust tegema = `sõnamoodustuse eksamit tegema`)* on tugiverbiühend (vt Muischnek 2005). Vastuses on välja toodud ka objekt, mis täpsustab eksamitüüpi (*sõnamoodustust.*), kuid vastuse kese on protsessi/sündmuse edastamisel (*tegin*). Niisiis vastab küsija *mis + tegema* konstruktsioonile sündmusega, mis näitab, et ta tõlgendas küsimust sündmusküsimusena.

Ajakategooria kohta saab küsida *mis*-küsiühendiga või küsisõnadega *millal ja kuna* ning *kui*-sarjaga (nt *`kauaks see `Sven ja `Maret jäävad.*). Küsisõnad *millal* ja *kuna* ei täpsusta ajamääratlust, samas *mis*-ühendid annavad täpsema vihje selle kohta, millist vastust küsija ootab (vrd *millal* ja *mis kuus*) (vt ka Metslang 1981: 75–81). *kui*-sarjast on kasutatud ühendit *kui kauaks* ja see küsib ajalise kestuse kohta. Kui teatud juhtudel saab küsija valida *millal*-ajaküsimuse (nt *millal ta läheb*) või *mis*-küsiühendi ajaküsimuse (nt *mis kuus ta läheb*) vahel, siis mõne ajamääratluse kohta sellist valikut teha ei saa (nt *mis kell on*). Näites 62 on kasutatud küsiühendit *mis kellast*.

(62)

01 T: `reedel on ain- > [`reedel on aint] < `kaks `loengut.

02 E: [kuueni,]

03 (0.3) ((taustal kaks kolksu))

04 T: `esi[mene loeng]

05 E: [`mis=**kelast**] need `on.

06 (0.7)

07 T: `kaheksast kahe`teiskümneni =ja=`esimene loeng on nii `jama=et seal ei=ole

08 `ültse vaja `käia=ja (0.8) \$ `teine=hhh (0.9) `teine,=hh \$

Tütar (T) räägib, et tal on reedel ainult kaks loengut ja hakkab real 04 vormistama lausungit, mis algab sõnadega *`esimene loeng*. Sellele räägib ema peale ja küsib, mis kellast loengud on (rida 05). Tütar vastab *`kaheksast kahe`teiskümneni* ja jätkab oma pooleliolevat juttu (*ja= `esimene loeng on nii `jama...*).

Põhjuse kohta saab küsida sõnadega *mis*, *mispärast*, *miks* ja *kuidas*. Sellised küsimused on tihti markeeritud ja lisaks põhjusepäringule sisaldavad endas ootusvastasust. Olgugi et *miks* on semantiliselt põhjuse järele päriv sõna, ei soovi see alati vastuseks põhjust (vt Laanesoo 2017). Küsisõnad *mis* (nt *mis ta`kaduma peaks minema*) ja *kuidas* (*\$ kuidas nii, et loeng on jama? \$*) on eripärased, sest nende semantika ei seostu ühemõtteliselt kindla kategooriaga (sh põhjuse kategooriaga). Retooriliste küsimuste spetsiifiline kasutus on vaatluse all peatükis 3.4.

Näites 63 uurib K sõbralt, miks kartulisalati sisse pannakse sibulat ja S vastab põhjusega, et maitse pärast (vt näite pikem analüüs ptk 3.4).

(63)

- 01 K: a=miks nad `üldse seda panevad=sis.=
02 S: =maitse `pärašt pidi: `hullult nagu `oluline olema.
03 K: {-}
04 (2.2)
05 K: `rõve=ju,

Otstarvet saab küsimustada *mis*-küsisõna translatiivi vormiga (*milleks*) või küsiühendiga *mille jaoks* (näide 64). Näites 64 küsib K korterikaaslase käest `mille=jaoks=sul `sibulat üldse `vaja=[on]. S vastab talle > [kartuli]`salati sisse. <. Vastus on vormistatud kohamäärusena, kuid see toob esile sibula tarvilikkuse, otstarbe ('sibulat on vaja kartulisalati sisse').

(64)

- 01 K: `mille=jaoks=sul `sibulat üldse `vaja=[on]
02 S: > [kartuli]`salati sisse. <
03 K: `SIBULAT.
04 (0.5)
05 K: `mis `ajast,

Vahendit on küsimustatud samuti *mis*-küsisõnaga ja on kasutatud selleks komitatiivi (näide 65). Vahend on kategooria, mis aitab tegevust sooritada ning eeldab isiku olemasolu (vt ka Erelt 2017: 70). Näites 65 on tegevuseks Tartusse minemine (real 05 viitab sellele küsimuse verb `lähäte) ja isikuteks on lapsed T ja P (*te*). Näites 65 esitab isa (I) *millega*-küsimuse. Tütar (T) vastab vahendiga (`autuga vist).

(65)

- 01 E: lapsed `millal te siis `Tartusse lähete, kas täna `õhtul \$ või `omme `omikul? \$
02 (0.5)
03 T: täna `õhtu ikka.
04 (1.5)
05 I: > a=millega te `lähäte. <
06 (1.0)
07 T: `autuga vist. > Arvet `autuga lähme=vä. <
08 (1.5)
09 P: j(h)ah

Omaduse kohta on küsitud analüüsitud materjalis *mis*-sarjaga (näide 66) ja sõnaga *milline*. Näites 66 esitab R Liptoni tee sortide kohta küsimuse *mis `vahe sel `mustal=ja kollasel=on*. E vastab, et neil on maitse vahe, tuues esile tee omaduse.

(66)

- 01 R: mis `vahe sel `mustal=ja kollasel=on.
02 (0.5)
03 E: @ `maitse `vahe? @

Koha kohta küsimiseks on kasutatud proadverbi *kus*, millel on kolm erikujulist kohta märkivat vormi. See võib esineda ka kokku hääldatud ühendina (nt *kuskohas*). Samuti saab koha kohta küsida *mis*-ühendiga (nt *mis`tänaval.* – *Sõpruse`puiestee?*). Näites 67 teatab K, et ta käis teatud tehnikapoes. E küsib *kuskohas* ja K vastab, et Tallinnas.

(67)

01 K: oo, `täna ma käisin (1.2) dolbi `digitaal (.) kodu`kinos.

02 E: `kuskohas.

03 K: Tallinas. (1.0)

Situatsiooni on küsimustatud sõnadega *mis* ja *kuidas* ning need mõlemad on üldise tähendusega küsisõnad ja saavad vormistada semantiliselt avaraid küsimusi (nt *mis=sis`saab.*). Situatsiooni kohta küsimiseks kasutatakse küsimuses abstraktse tähendusega verbe, nagu *olema*, *saama*, *juhtuma*, kuid konteksti toel on vestluspartneritele arusaadav, mida selliste küsimustega küsitakse ja need ei tekita üldjuhul suhtlusprobleeme. Samas on näiteid, kus avarale küsimusele järgneb täpsustav küsimus. Seda tuleb ette olukordades, kus avatud küsimus ei haaku vahetult eelneva jutuga. Näide 68 pärineb taaskord kaardimängust. Pika pausi järel küsib tütar (T) *ta:=mm kuidas nüüd`on.* ega saa sellele kohe vastust. Küsija täpsustab ise avarat küsimust ning esitab pausi järel üldküsimuse *praegu oleme`viigis=või.*

(68)

01 P: `üks mäng`veel.

02 (0.8)

03 I: `viimane.

04 (0.5)

05 P: * jaa viimane. *

06 (4.2)

07 I: `selle te saate`tappa.

08 (1.8)

09 T: **ta:=mm kuidas nüüd`on.**

10 (0.6)

11 T: praegu oleme`viigis=või

12 (0.9)

13 I: `mina ei tea kuidas on

14 P: jah, viigis.

Semantilise kategooria **isik** küsimustamiseks on kasutatud pronoomenit *kes* või selle vormi *kesse*. Näites 69 uurib poeg kaardimängus *kesse nüüd peab`käima=sin.* *kesse*-küsimusele on vastaja reageerinud isikuga ja toonud välja, et tema peab käima (rida 03).

(69)

01 P: `kesse nüüd peab `käima=sin.

02 (0.5)

03 T: \$ `mina?

Viisi kohta küsitakse sõnaga *mismoodi* (*mis`moodi see `värk kinni käib huvitav.*) või *kuidas*. Näites 70 püüab T avada heeringapakendit ja lasub samal ajal *kuidas*-küsimuse: > *kuidas=se* < (0.6) @ `lahti käib. @. E vastab *ava `siit*, mis toob esile pakendi avamise viisi. Nimelt on pakendil märke *ava siit*, mis viitab sellele, kuidas seda avada tuleb.

(70)

01 T: nii, (.) > *kuidas=se* < (0.6) @ `lahti käib. @ ((proovib heeringapakendit avada))

02 (1.2)

03 E: *ava `siit*. ((ei vaata heeringat))

Hulga kohta küsitakse *kui*-sarjaga. Sõna *kui* on spetsiifiline, sest see ei moodustata üksinda küsituumat. Argivestluste materjalist on näha, et *kui* võib kombineeruda adverbi, adjektiivi või pronoomeniga (nt *kui palju*, *kui vana*, *kui pikad*, *kui mitu*). Samas võib *kui* küsiühendist puududa (näide 71). Näites küsib P sõnaga *palju* ja saab vastuseks hulgamääratluse (*kolm*).

(71)

01 P: **palju=sul** `käs on.

02 (0.4)

03 T: kolm

Semantiliste kategooriate isik, viis ja hulk jaoks oli käesoleva töö materjalis kasutusel üldjuhul üks vastav küsisõna või -sari, nt isik ja *kes*, viis ja *kuidas* ning hulk ja *kui*-sari. Samas saab nende kategooriate kohta küsida ka sõnaga *mis* ja seda enesele või partneri suunatud otsimisküsimustes, kus kõneleja püüab meenutada isikut, viisi või hulka. Näiteks küsimusega *mis ta `om see `rektor teil*. küsimustab *mis*-küsimus isikut (näide 72) ja saab vastuseks isiku *Tulviste* (vt näite pikem analüüs ptk 3.3).

(72)

01 L: *kui: se pidas `kõnet seal* (0.8) **mm * mis ta `om see `rektor teil.** *

02 K: `Tulviste=vä.

03 L: jah.

2.2. Vahekokkuvõte

Töös kasutatud näidete kollektsioonist on näha, et avatud küsimusi vormistatakse eri küsisõnade ja küsiühenditega, mis paiknevad lausungi alguses. Avatud küsimused on eeskätt langeva intonatsiooniga ja on valdavalt laused. Lisaks esinesid üksikud eripärased näited, nagu lükkküsimused ja kaudküsimused.

Avatud küsimuse küsisõnadele vastavad semantilised kategooriad. Suulise suhtluse kui dialoogi (polüloogi) analüüsis tuleb semantilisi kategooriaid analüüsida interaktiivselt, sest neid tõlgendavad suhtlejad konkreetsetes kontekstis ühistööna. Näidete analüüsist selgus, et üldjuhul langevad osalejate tõlgendused semantilise kategooria osas kokku. Vastused on süstemaatiliselt seotud küsisõnade semantikaga. Samas tuleb semantika kõrval arvestada ka konteksti ja seda eeskätt kahel põhjusel. Esiteks, mõne küsisõnaga seostub mitu semantilist kategooriat ja konkreetse küsimuse tõlgendus tuleb esile konteksti abiga. Teiseks, vastaja võib vastata kaudselt ja eirata küsimuses väljendatud semantilist kategooriat.

Küsisõnade esinemissageduste põhjal selgub, et enim kasutatud küsisõna on *mis*. Selle abil moodustakse üle poolte avatud küsimustest ja ülejäänud küsisõnu esineb harva (a keskmiselt 3%). *mis*-küsisõna eriomased jooned võib jagada kolmeks. Esiteks, *mis*-küsisõna on üldise tähendusega (vt ka Erelt jt 1993: 170) ja seda eeskätt iseseisvalt küsituma moodustades (nt *mis=siis`saab.*). Teiseks, üldise tähenduse tõttu võimaldab *mis* moodustada erinevaid küsiühendeid ja nende abiga esitada erinevaid konkreetseid küsimusi. Kolmandaks, *mis* käändub ja suhtlejad saavad kasutada *mis*-küsisõna vorme, nagu *mida, mille, millest, millega, milleks*. Sõnaga *mis* ja selle abil vormistatud ühenditega küsitakse kategooriate objekt, sündmus, aeg, põhjus, vahend, omadus, isik, otstarve, hulk, koht, viis ja situatsioon kohta. Kokkuvõttes saab *mis*-küsisõna abil esitada küsimusi kõigi semantiliste kategooriate kohta. Samas on *mis*-küsimused erinevad ja need saab jaotada kolmeks:

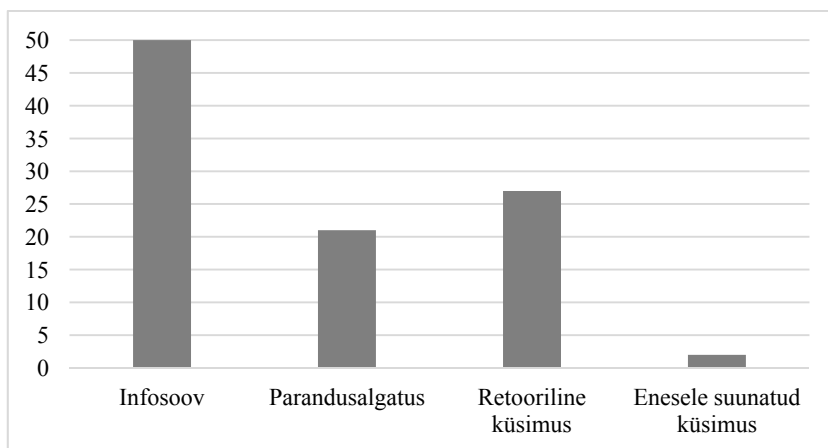
- 1) objekti kohta küsiv *mis* (näide 56);
- 2) küsiühendid (nt *mis + kell, mis + tegema*), kus sõna *mis* on sisutühi ja küsiühendi tähenduse loob täistähenduslik sõna (näide 62);
- 3) *mis* „asendab“ teisi küsisõnu ja on kasutusel nagu muud avatud küsimuse küsisõnad (nt küsilause *[mis] sa`nii palju käid.* on *mis* kasutusel nagu küsisõna *miks*). See on eripärane kasutus, mis tuleb ette otsimisküsimustes või retoorilistes küsimustes. Seesugused näited on lähema vaatluse all järgmises peatükis.

Ülejäänud avatud küsimuse küsisõnad ei saa küsimustada kõiki semantilisi kategooriaid; osa ei käändu ega moodusta küsiühendeid. Küsisõnaga *kuidas* on selle töö kollektsioonis küsimusi esitatud kategooriate viis, situatsioon, objekt ja põhjus kohta. Sõnaga *milline* küsimustatakse kas omadust või objekti ja *kui*-sarjaga hulka või aega. Ülejäänud küsisõnadel on üks vaste kategooriate seas: *mismoodi* ja viis, *kumb* ja objekt, *missugune* ja objekt, *millal* (või *kuna*) ja aeg, *miks* (või *mispärast*) ja põhjus, *kes* ja isik, *kus* ja koht.

3. AVATUD ÜSIKKÜSIMUSTE SUHTLUSTEGEVUSED, SUHTLUSPOSITSIOONID JA VASTUSED SUULISES ARGIVESTLUSES

Selles peatükis käsitlen avatud üksikküsimuste suhtlustegevusi ja nende vastuseid eesti suulises argivestluses. Analüüsin, kuidas eri suhtlustegevused on vormistatud ja millistes suhtluspositsioonides (nt teemapakkujad või -jätkajad) ning mil moel vestlejad neile vastavad. Analüüsi käigus selgitan ühelt poolt seda, millised on seosed suhtlustegevuste, vormivahendite ja suhtluspositsiooni vahel ning teiselt analüüsin seoseid esiliikme (küsimuse) ja järelliikme (vastuse, reaktsioonivooru) vahel. Analüüsil toetun vestlejate tõlgendusele eelnevast voo-ruust.

268 üksikküsimuse seast tulid analüüsis esile neli avatud küsimuste suhtlustegevust: infosoov, partneri parandusalgatus, retooriline küsimus ja enesele suunatud küsimus (joonis 4). 133 küsimust olid infosoovid (50%). Ülejäänud küsimustega tehti muid tegevusi: 73 küsimust olid retoorilised (27%), 56 algatasid parandusi (21%) ja kuus olid küsijale enesele suunatud (2%).

Joonis 4. Avatud küsimuste suhtlustegevuste protsentuaalne jaotus kollektsioonis.

Küsimuse suhtlustegevuste analüüsi järel käsitlen nende vastuseid. Käesolevas töös on fookuses vastus kui informeerimine. See võimaldab ühest küljest võrrelda, kas eri suhtlustegevuste infovastused on vormistatud samadel põhimõtetel ning teisalt tuua välja sarnasused ja erinevused inglise keele infovastustega (vt Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015).

Infoandmised võivad olla vormistatud erinevalt. Jagan need töös fraasivastusteks ja lausevastusteks, kasutades Thompsoni jt (2015: 17) terminoloogiat. Fraasivastus võib olla nimisõna, nimisõnafraas, adjektiiv või adverbi-fraas vms, aga ka üksikverb (sellest erijoonest tuleb lähemalt juttu osas 3.1.3). Lausevastused võivad koosneda ühest või mitmest lausest. Need võivad väldata

mitu vooru ning olla semantiliselt ja morfosüntaktiliselt (= vormilt) otsesed või kaudsed.²⁵

Töös analüüsin verbaalseid vastuseid, et teha kindlaks, milliste keeleliste vahenditega avatud küsimuse vastuseid suhtluses vormistatakse ja näitan, kuidas need valikud on seotud suhtlejad eesmärkide ja küsimuse suhtlustegevuse ning positsiooniga.²⁶ Urin, kas küsimuses või kontekstis on vihjeid selle kohta, mis tüüpi vastust vastajalt oodatakse.

Kõigepealt käsitlen suhtlustegevusi, mis ootavad partnerilt vastust: infosoov ja parandusalgatus. Seejärel analüüsin tegevusi, mis otseselt vastust ei oota: retooriline küsimus ja enesele suunatud küsimus. Suhtlustegevuste vastuste (reaktsioonivoorude) analüüsid olen jaganud vormi järgi kaheks: lause- ja fraasivastused. Infoküsimuste ja retooriliste küsimuste juures vaatan eraldi ka ma-ei-tea vastuseid ja/või edasilükatud vastuseid.

Käesoleva peatüki alapeatükkides (3.1–3.5) esitan 70 näidet, neist 16 olen varem analüüsinud oma artiklites (Rumm 2016, 2018), mis on ilmunud käesoleva väitekirja teemal. Osa artiklites ilmunud näidete puhul olen kasutanud väitekirjas minimaalselt muudetud (s.o põhjalikumalt) analüüsi ja osa näidete puhul olen muutnud analüüsi fookust. Varem artiklites analüüsitud näited on varustatud viidetega.

3.1. Infosoovid

Materjalid olid pooled avatud küsimustest suhtlustegevuselt infosoovid. Infosoovi defineeritakse kui nn päris küsimust, mille eesmärk on küsija teadmistes olevat infolünka täita (Stivers, Enfield 2010: 2623). Seega on avatud infoküsimuse esitaja mitteteadja positsioonil (K-) ja info valdaja (vastaja) on teadja positsioonil (K+). Infosoovid võivad asuda nii vestluse pealiinil kui ka kõrvalliinil põigete ja eelküsimustena (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2017: 533).

Enamik avatud infosoovidest on vormistatud lausena (119 korral / 89%) ja 14 korral fraasina (11%).

Analüüsitud materjalid moodustatakse infosoove enim küsisõnadega *mis* (58 korral), *kuidas* (19), *kui* (17), *kes* (12), *kus* (12) (näited 73–77). Kolmel korral on kasutatud küsisõnu *miks*, *millal*, *milline*, kahel korral *kuna* ja ühel korral *kumb*, *mismoodi*, *mispärast* ja *missugune*.

²⁵ Küsimused jagasin samuti fraasideks ja lauseteks, aga nende puhul kasutan termineid fraas ja lause klassikalises tähenduses (vt Matthews 2007). Küsimuste puhul oli fraasi ja lause eristuse lähtekohaks finiiitverb, kuid vastuste puhul ei saa sama põhimõtet rakendada, sest finiiitverb võib suhtluses toimida fraasivastusena.

²⁶ Kõrvale jääb vastuste puudumise analüüs. Näiteks jäeti küsimused verbaalse vastuseta vestlustes, kus omavahel vestlesid pereliikmed ja ema-isa esitasid vaheldumisi lapsele küsimusi, kuid laps vastas ainult ühe vanema esitatud küsimustele ning teise esitatud küsimus jäi tähelepanuta/vastuseta. Samas ei saa audiosalvestuste põhjal täielikult välistada, et avatud küsimusele vastati mitteverbaalselt näiteks õlakehitusega või osutusega, mistõttu ei ole siin töös vaadatud vastuste puudumisi.

(73) *mis*=`raamat see on.

(74) *kuidas*=se `ära tuli.

(75) *palju* see maksab

(76) a ke- *kesse*=`on praegu `õppejõud

(77) *kust* sa tolle saad.

Infooovidega küsimustatakse analüüsi põhjal järgmisi semantilisi kategooriad: objekt, sündmus, aeg, põhjus, vahend, omadus, otstarve, isik, hulk, koht, viis ja situatsioon.

Materjalist on näha, et infoküsimused on kõige sagedamini *mis*-küsimused, mis küsimustavad sealjuures eri semantilisi kategooriad, neist keskne on objekt.

Näites 78 on infosoov vormistatud lausena ja küsisõnaga *mis* (*`mis siul seal`on.*, rida 01). Küsimus saab vastuse objekti kohta (*ärtu kuus*). Vestlusesse tõrget ei teki, mis lubab järeldada, et real 01 esitatud küsimus on semantiliselt objekti-küsimus.

(78)

01 T: `mis siul seal`on

02 (0.5)

03 E: ärtu kuus

04 (1.3)

05 E: `tapa ära.

Objekti kõrval on tavaline küsida *mis*-sarjaga ajaküsimusi. Ajakategooriaga seostub eeskätt küsisõna *millal* (Metslang 2017: 526), kuid käesoleva töö materjalis on kasutatud seda küsisõna vaid kolmel korral. Pigem esitatakse aja kohta küsimusi *mis*-küsiühenditega, nagu *mis kell*, *mis päev(al)*, *mis ajast*, *mis kell(aks/ast)*, *mis kuus*. Neis ühendites aitab nimisõna konkretiseerida aja osa. Näites 79 kasutab ema kõigepealt küsisõna *millal* ja seejärel küsiühendit *mis kuus*. Näites vestlevad tütar (T), isa (I) ja ema (E) ning parasjagu räägitakse tütre sõbrannast Sirjest, kes sõidab varsti Saksamaale.

(79)

01 T: Sirjega viimane `aeg nüüd, ta=läb varsti `ära `Saksamaale.

02 (0.4)

03 I: [`Sirje=vä,]

04 E: **[millal ta `läh]eb,**

05 (0.8) ((vahepeal kopsatus))

06 T: ta::

07 (.)

08 E: `mis kuus,

09 (0.4)

10 T: `tõe`näoliselt `mina sain `nii aru=et läheb `kohe=peale (.) seda: (0.5) `jõule=ja

11 vana=`aastat=ja=sis=nagu: te- `järgmisest `aastast läheb `ära.

Real 04 esitab ema *millal*-küsimuse (*[millal ta `läh]eb*.) Sellele ei vasta tütar kohe, vaid peab 0,8-sekundilise pausi ja hakkab seejärel arvatavasti vastust formuleerima (*ta::*). Paus ja takerdumine osutavad, et tütrele on vastuse formuleerimisega probleem. Sellele järgneb mikropaus ja ema esitab uuesti küsimuse, seekord ühendiga *`mis kuus*. Esitatud küsiühend *`mis kuus* on täpsem kui esialgne *millal*-küsimus. *millal*-küsimus võib otsida infot näiteks aasta, kuu, kuu-päeva, täpsema kellaaja kohta. Küsiühendiga esitatud küsimus kitsendab küsimust ja näitab, et küsija soovib infot kuu kohta. Emapoolne küsimuse täpsemaks vormistamine näitab, et ta tõlgendas partneri takerdumise põhjusena oma küsimuse üldist vormistust.

T vastab, et sõbranna läheb ära pärast jõule või vana-aastat ehk *`järgmisest `aastast*. Vastuses sisaldub küsitud ajaфраas, kuid vastus on vormistatud esialgu ebamääraselt ja vastaja kasutab väljendeid *`tõe`näoliselt*, *`mina sain `nii aru*. Sõnavalik näitab, et tütar ei ole oma vastuses täiesti kindel. See näitab ka, et esmane takerdumine (rida 06) ei olnud usutavasti tingitud küsimuse vormistamise üldisusest.

Elmised näited illustreerisid pealiini infosoove. Samas võivad infosoovid olla ka põiked suhtluse pealiinist või toimida eelküsimustena (vt ka Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2017: 533). Näites 80 on kõrvalliini infoküsimus markeeritud partikliga *ota*. Näites vestlevad sõbrad L ja M ning L jutustab oma reisist, kus ta käis linde lugemas.

(80)

- 01 L: ja sis `teisel päeval läksimegi `lugema {neid} hästi vara ommikul kell `seitse
 02 kuskil ärkasime `ülesse
 03 M: **ota mis `päeval te {seal} olite.**
 04 L: ee: `reede, `laupäev, `pühapäev.
 05 M: aa
 06 L: `pühapäev tulime ommiku hästi vara `ära.
 07 (.)
 08 M: ahah.
 09 (0.5)
 10 L: vot=ja siss (1.0) lugesime linde=ja (.) kõigepealt sõitsime sinna `Kõpu
 11 poolsaarele `kohale eksju kuss (.) me pidime `lugema (.) ja {-}

Ridadel 01–02 räägib L, et nad hakkasid teise päeva hommikul varakult linde lugema. Real 03 algatab M põike partikliga *ota* ja küsib infot aja kohta: *mis `päeval te {seal} olite*. Partikkel *ota* viitab sellele, et kõneleja soovib käimasolevat vestlust korraks peatada (vt Keevallik 2003: 126–140). Küsimus on vormistatud semantiliselt konkreetse küsiühendiga *mis `päeval*. Sellele vastab L *ee: `reede, `laupäev, `pühapäev*. M sulgeb real 05 sekvensi partikliga *aa* (Kasterpalu, Hennoste 2016). Enne pealiinile naasmist, lisab L veel infoks, et nad tulid pühapäeval vara ära. Selle info abil korrigeerib L eelnevalt antud infot ja toob esile, et pühapäeval nad enam ei olnud seal (= Hiiumaal). Sellele reageerib M partikliga *ahah*, mis näitab, et info oli tema jaoks piisav, ja sulgeb veel kord

sekvenssi (Kasterpalu, Hennoste 2016). Seejärel naaseb L pealiinile ja jätkab juttu lindude lugemisest.

Järgmine näide illustreerib eelküsimust, mille eesmärk on saada infot, et otsustada, kas oma palvet on mõtet esitada. Näites 81 vestlevad tütar (R), ema (V) ja tütre sõber (E).

(81)

01 R: kule `Tutu kuna sa sinna (.) `Lärmide poole lähäd?

02 (0.8)

03 V: **ma=i=`tea.**

04 (0.4)

05 R: miks,

06 (1.6)

07 E: `mida tegema.

08 (.)

09 R: nh see `pilt mis ma sääl `tegin, `see peaks `ära viima.

Real 01 küsib tütar emalt *kuna sa sinna (.) `Lärmide poole lähäd?*. Ema vastab 0,8 sekundi möödudes *ma=i=`tea*. 0,4-sekundilise pausi järel kasutab R küsisõna *miks*. Selle vooru suhtlustegevust ei ole siin võimalik ühemõtteliselt määrata, kuna vastust ei järgne ning *miks*-küsimused võivad vormistada erinevaid suhtlustegevusi (vt Laanesoo 2017). Siiski saab väita, et see on formaalselt küsisõna ja võib markeerida seetõttu vestluspartneri reaktsiooni ootust. Selle järel sekkub vestlusesse R-i sõber E ja esitab küsimuse *`mida tegema*. Küsimus on vormistatud seotuna R küsimusega ja küsib lisainfot (*`Mida peaks minema Lärmide poole tegema?*). R vastab infoga, mis selgitab tema palvet *nh see `pilt mis ma sääl `tegin, `see peaks `ära viima*. See selgitus näitab, et *kuna*-küsimus (rida 01) oli esitatud selleks, et välja selgitada, kas palvet (pilt ära viia) on mõtet esitada.

3.1.1. Teemajätkajad ja teemapakkujad

Inglise keele vastuste analüüsil on Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) eristanud infooovide suhtluspositsioonidena teemapakkujaid ja teemajätkajaid. Teemapakkujaga tuuakse sisse uusi vestlustemasid ja teemajätkaja abil minnakse edasi käsiloleva teemaga.

Minu kollektiooni infooovid jagunevad samuti teemajätkajateks (N = 78) ja teemapakkujateks (N = 25). Teemajätkajad haakuvad vahetult eelnevaga (s.o sama teksti teemaga) ja on üldjuhul kontekstisidusad, sisaldades näiteks taha-viitavaid sõnu (*see, sis, ta, seal* jms). Teemajätkajat illustreerib näide 82, kus sugulased räägivad valimistest.

(82)

01 Le: `mina valisin oma \$ `naabrimehe. \$ (0.4) {-} [{-}]

02 K: [kesse] `on sis.

03 (0.3)

04 Le: \$ Haavikusoe `Sassi, \$ (0.3) [mhemhe]

05 K: ((täis suuga)) [aa.: `õige sa=let `linnas.]

Le teatab real 01, et ta valis oma naabrimehe. Real 02 esitab K *kes*-küsimuse ([*kesse*] `on sis.), mis seostub vahetult eelneva voo-ruuga ja soovib teada, kes on Le naabrimees. *kesse* viitab naabrimehele ja partikkel *sis* viitab samuti eelnevasse teksti (Jansons 2002). Seega on küsimus kontekstisidus. Le vastab nimega *Haavikusoe* `Sassi. Vastus joondub morfoloogiliselt kõneleja enda eelneva voo-ruuga, mitte küsimuse vormiga. Sellele reageerib küsija K hilinenud taipamisega *aa.:* `õige sa=let `linnas (rida 05) (Kasterpalu, Hennoste 2016). Kui esialgu positsioneeris K end avatud küsimuse esitamise kaudu mitteteadjana (K-), siis see voo-ruu toob esile, et tal peaks olema ligipääs sellele infole, kes on Le naabrimees.

Teemapakkujad on kontekstis iseseisvamad, see tähendab, et nendega esitatakse vestlusesse uusi jututeemasid, nad on tihti vormistatud täistähenduslikult (st nende tähendus on mõistetav ilma ümbritseva kontekstita) ega sisalda viiteid eelnevasse teksti. Näites 83 vestlevad isa (I), poeg (P), ema (E) ja tütar (T). Vestluskatke alguses räägivad poeg ja tütar, et nad sõidavad kella kuue paiku Tartusse tagasi.

(83) (Rumm 2018: 307)

01 I: `kuue=ajal lähäte `minema=võ.

02 (0.2)

03 P: mhmh?=
04 E: =nagu `alati.

05 (0.4)

06 T: * mhmh? *

07 I: * {mm?} * ((vaevukuuldavalt))

08 (1.9)

09 T: **kuidas teil seal \$ `Tartus läks see \$ (0.4) `metsapoliitika <**
10 **arengupro:g`rammi > `arutlemine.**

11 (2.5)

12 E: täitsa nor`maalselt. rahvast oli `palju küllaltki=ja

13 (2.0)

14 T: \$ mis=sis [`rääg]iti. \$

15 E: [`meilt oli] kuus `inimest, (.) meie `metskonnast. (0.6) a paljud

16 `metskonnad olid `ültse esindamata? (1.8) > mitu `metskonda `oli esitatud

17 `isa. <

Pärast teema ammendumist tekib vestluses pikk paus ja tütar pakub uue teema avatud küsimusega *kuidas teil seal \$ `Tartus läks see \$ (0.4) `metsapoliitika < arengupro:g`rammi > `arutlemine*. See küsimus on adresseeritud emale ja isale, millele viitab sõna *teil* (hilisemas vestluses selgub, et mõlemad käisid nimetatud arutlemisel). Teemapakkuja on vormistatud iseseisvana (eksplitsiitsena) ja see

ei haaku eelneva kontekstiga. Küsimus sisaldab küll pronomeneid *seal* ja *see*, kuid need ei viita tagasi, vaid *seal* väljendab definiitsust (vt Hint, Nahkola, Pajusalu 2017) ja *see* on kasutusel otsimisvahendina või kohatäitjana.

Teemapakkujale järgneb 2,5-sekundiline paus, mis võib tuleneda sellest, et küsimuse pronomeni *teil* ei viita üheselt, kummale vanemale küsimus on suunatud. Pausi järel alustab ema vastamist *täitsa nor`maalselt. rahvast oli `palju küllaltki=ja*. Vastusvooru lõpus puudub intonatsioonipiir ning vooru lõpetab sidend *ja*. Voorulõpuline sidend *ja* on mitmefunktsiooniline ning see ei pruugi alati jätkule viidata (vt nt Koivisto 2011), kuid siin näites *ja* teeb seda. Seda tõestab vestluspartneri (tütre) tõlgendus. Nimelt järgneb ema voorule pikk 2-sekundiline paus, mille jooksul tütar ootab jätku ega haara ise vooru (rida 13). (Rumm 2018: 307)

Kuna emapoolset jätku ei tule, siis esitab tütar uue küsimuse *mis=sis [`rääg]iti*. Tütre küsimus näitab kahte asjaolu. Esiteks, tütar on aktsepteerinud ema vastuse. Teisalt viitab see küsimus sellele, et tütar soovib ridadel 09–10 pakutud teemal pikemalt püsida. Ema võtab vooru tütrele peale rääkides (rida 15) ja alustab enne T küsimuse verbi (*räägiti*). See tõestab seda, et ema jätkamine ei johtu tütre uuest küsimusest, vaid ema jätkab eelnevalt pooleni jäänud vastuse täpsustamist (*rahvast oli `palju küllaltki > [meilt oli] kuus `inimest*). Ema jätkab arenguprogrammi arutelul osalenute arvu kohta rääkimist ega anna infot jututeemade kohta. (Rumm 2018: 307) Vestluskatke analüüs näitab, et mõlemad osalejad tõlgendasid küsimust *kuidas teil seal \$ `Tartus läks see \$ (0.4) `metsapoliitika < arengupro:g`rammi > `arutlemine* teemapakkujana.

Kollektsioonis on osa teemapakkumisi sellised, mis sisaldavad sõnu (*ja, sis*), mis viitavad seostele eelneva jutuga, kuid need ei jätkka konkreetse tekstis teemat, vaid pakuvad uue teema, mis võib, aga ei pruugi, välja kasvada eelnevast. See näitab, et grammatilised vahendid ei anna üheselt vihjeid küsimuse tüübi kohta, vaid tarvis on arvestada ka konteksti. Näites 84 vestlevad söögilauas M, V ja K ning vestluskatke alguses räägib M naisterahvast nimega Ann, kes on tema sõnul vaikne inimene. Pausi järel pakub vestleja K uue teema (rida 05).

(84)

- 01 M: `Ann on st `Ann `Ann on nihuke `inimene midagi `küsid `mühatab `korra sulle
 02 `vastu=ja (.) Valve ütles et see `Ann on kogu aeg sihuke `kinnine [`olnud.]
 03 V: [mhmh?]
 04 (0.8)
 05 K: **ja kuidas sis `kaubaga läks?**
 06 (.)
 07 M: mh (.) oli {-} palju `rahvast ja noh ikka no `vahepeal tuli `neli `viis `inimest
 08 `tõesti=sis aga `inimesed said `lehest (.) < valesiti kuulutusest `aru et on `odavalt
 09 soodsa `hinnaga > nemad tahtsid `üksikult osta=et ma ostan `selle paki \$ selle
 10 selle ja `selle. \$ (.) jah, < @ ei `saagi ma lehest `lugesin nimodi. @ >
 11 (2.2)
 12 K: a=ta oli aind `hulgi hulgi `tellimusega.
 13 (0.5)
 14 M: nojah me `kaupluses=ja (0.5) `Pärnust=ja

K vormistab real 05 küsimuse *ja kuidas sis`kaubaga läks*. Küsimuse-alguline *ja* ning sõna *sis* viitavad justkui jätkule, aga kontekst näitab, et K pakub selle küsimusega uue teema. Nimelt jutustab M Anni-nimelise isiku iseloomust ja tema hinnangule (*Ann on kogu aeg sihuke`kinnine [`olnud.]*) järgneb V poolt lausunud partikkel *mhmh*, mis võib märkida kuuldelolekut, nõustumist või jätkajat. M ei jätkka, vaid selle asemel järgneb 8-sekundiline paus. Seejärel esitab K *kuidas*-küsimuse (rida 05). M vastab mitmest lausest koosneva jutustusega. K jätkab teemat (rida 12), mis ei väljenda rahulolematust, vaid tõestab, et real 01 esitatud küsimus oli mõeldud teemapakkujana, mis ootab pikemat aega antud teemas püsivust.

3.1.2. Kitsad ja avarad küsimused

Inglise keele analüüside põhjal on avatud infoküsimused jagatud kahte rühma: kitsad ja avarad küsimused. Kitsad küsimused eeldavad vastuseks konkreetset infot ja avarad küsimused jutustust vms pikemat infot. (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 20) Küsimuse kitsuse ja avaruse üle saab otsustada konteksti põhjal. Toon selle kohta näiteid järgmises alapeatükis, kus on teemaks infoküsimuste vastused. Enne vastuste analüüsi esitan kitsaste (N = 80) ja avarate küsimuste (N = 23) semantilised ja morfosüntaktilised tunnused käesoleva töö materjali põhjal.

Töö materjalis kasutati kitsaste küsimuste vormistamiseks küsisõna *mis* ja selle käändeid (30 korral); *kui*-küsiühendeid, nt *kui palju* (15); *mis*-küsiühendeid, nt *mis kell* (10); küsisõna *kes* ja selle käändeid (10); küsisõna *kus* ja selle erikujulisi vorme (9); *millal/kuna* (4); *kuidas* (1) ja *kumb* (1). Teatud küsiühendid ja küsisõnad võivad olla kontekstis konkreetse tähendusega, näiteks kindlat ajakategooriat väljendav küsiühend *mis kuus*. Samas näitas analüüs, et kitsaid küsimusi võivad moodustada ka avara tähendusega küsisõnad, nagu *mis* ja *kuidas*. Sel juhul näitab kontekst, et küsitakse konkreetset infokildu. Näiteks küsimus *mis teater see oli* võib kontekstist eraldiseisvalt viidata omaduste kirjeldusele ja jutustuse ootusele. Samas näites 85 on seda küsimust tõlgendanud konkreetseina mõlemad osapooled – vastaja vastab teatrietenduse pealkirjaga „Inimene, elajas ja voorus“ (rida 03) ja küsija reageerib partikliga *aa* (rida 04; ning lisaks osutab, et teine oli seda juba öelnud, vt hilinenud taipamise kohta Kasterpalu, Hennoste 2016: 153–154), mis näitab, et vastus on tema jaoks sobiv. Lisaks toob näide esile, et küsija vaheldab oma episteemilist hoiakut. Kui avatud küsimus (rida 02) toob esile mitteteadja hoiaku, siis rida 04 näitab, et K-l oli tegelikult ligipääs sellele infole juba olemas.

(85)

- 01 P: jah teate kui äge eile teater oli. (.) [täis saalile.]
 02 K: [mis teater] see oli.
 03 P: e Inimene elajas ja voorus.
 04 K: aa sa ütlesid juba.
 05 P: jah
 06 K: tuleb meelde.

Analüüsi nähtub, et kitsad küsimused peegeldavad semantilisi kategooriaid hulk, aeg, isik, koht, objekt, vahend, omadus, otstarve, sündmus ja viis. Kitsaste küsimuste hulgas ei esinenud näiteid kategooriate põhjus ja situatsioon kohta.

Kitsad küsimused on eesti vestlustes põhiliselt teemajätkaja positsioonis (89%; 71/80) ja on selliselt eelneva kontekstiga tihedas seoses. Seetõttu võivad need sisaldada pronomeneid või proadverbe (nt *see*, *ta*, *siin*, *seal*) ja olla mõistetavad ainult konkreetse kasutusolukorras. Näites 79 sisaldas kitsas küsimus [*millal ta lähjeb*, sõna *ta* ja *mis kuus* oli vormistatud fraasina, mis näitab, et need mõlemad on eelneva kontekstiga tihedalt seotud.

Avarate küsimuste vormistamisel kasutati küsisõnu *mis* (11 korral), *kuidas* (9), *miks* (2) ja *kus* (1). Niisiis vormistavad eesti keeles avaraid küsimusi ennekõike avara tähendusega küsisõnad *kuidas* ja *mis* (vrd *mis*-küsiühendid, kus *mis* on semantiliselt kitsas), harva ka põhjuse järel küsiv *miks*²⁷. Avaraid küsimusi võivad vormistada ka muud küsisõnad, nt *kus* (vt näide 86). Avara küsimuse korral viitab lause semantika, et küsija ei oota fraasivastust, näiteks annab signaali küsimuse avaruse kohta küsimuses kasutatud verb *rääkima* (nt *noh kuidas sul koolis läks räägi nüüd*).

Analüüs näitas, et avarad küsimused väljendavad semantilisi kategooriad viis, situatsioon, koht, põhjus ja sündmus. Avarate küsimuste seas ei esinenud siin töös näiteid kategooriate hulk, aeg, isik, objekt, vahend, omadus ja otstarve kohta.

Avarad küsimused esinesid analüüsitud materjalis eeskätt teemapakkuja positsioonis (70%; 16/23). Näites 86 on teemapakkuja esitatud *kus*-küsimusega. Näites vestlevad lapselaps (K) ja vanaema (L). Lapselaps K ja vanaema L vestlevad linnapeast (read 01–12). Vanaema pakub vestlusesse uue teema avatud küsimusega *no kus te Kadiga käisite=ära sis laupäeva õhtul*. Lapselaps K tõlgendab seda avara küsimusena: ta nimetab kohti, ja pakub vastuseks ka jutustuse.

(86)

01 K: suurepärase linnapea.

02 L: näe

03 K: linnapea ise.

04 L: ahah

05 (.)

06 K: ta on ikka nii tore inimene. (0.6) ma=i tea mul akkavad kõik asjad meeldima

07 sis kui ma neist ilma olen või kui nad on jah kuidagi

08 (0.4)

09 L: pärast.

10 (.)

11 K: ei tegelt ta meldis mulle sis ka aga ma ei mõelnud ültse tema peale sest mul=i

12 olnud temaga tegemist.

²⁷ Üldjuhul ei vormista *miks*-küsisõna infoküsimusi, vaid väljendab etteheidet, vaidlustust vms (vt Laanesoo 2017).

- 13 L: **no `kus te Kadiga käisite=ära sis `laupäeva õhtul.**
 14 K: no (.) `laupäeva õhtul me käisime ka vel väljas `jah. (0.4) n=me ei käind mitte
 15 kusagil `lihtsalt `läksin sinna=et (.) kutsusime Merili ka et `lähme kuhugi
 16 nisama.
 17 L: jah
 18 K: n=linna lihtsalt et noh `tulen korra Viljandi et mis ma `ikka seal `ema jures
 19 istun terve õhtu et=noh=
 20 L: =jah
 ((jätkub))

Järgnevalt analüüsin infoküsimuste vastuseid ja jagan need vastavalt sellele, kas need on vormistatud fraasi või lausena. Näitan, et nii kitsad kui ka avarad küsimused võivad saada mõlemat tüüpi vastuseid, kusjuures fraas on kitsa küsimuse eelistatud vastus ja lause on avara küsimuse eelistatud vastus.

3.1.3. Infosoovide vastused

Vastus küsimusele võib olla vormistatud mitteverbaalselt või verbaalselt (st grammatiliste vahenditega). 77% kolleksiooni avatud infoküsimustest said verbaalse vastuse (N=103) ja 23% küsimustest verbaalne vastus puudus.

Analüüsin järgnevalt infosoovide verbaalseid vastuseid ja jagan need nelja rühma. Fraasivastuseid oli 43, mitme(lauselisi) vastuseid 47, ma-ei-tea-vastuseid kaheksa ja viiele küsimusele järgnes esmalt parandusalgatus ning seejärel vastus.

Fraasivastused infosoovidele

Fraasivastus võib olla nimisõna, nimisõnafraas, adjektiiv või adverbifraas vms, aga ka üksikverb või verbifraas (sellest tuleb lähemalt juttu näidete 92 ja 93 juures). Esmalt vaatan näiteid, milles eelistatud vastus on fraas. Seejärel analüüsin näidet, milles fraasivastus tekitab suhtluses tõrkeid. Näide 87 esindab olukorda, milles küsija saab fraasivastuse ja jääb sellega rahule. Näites vestlevad kolleegid.

(87) (Rumm 2018: 302)

01 D: kus `koo[lis ta] `käib=ä.

02 L: [üksi]

03 (.)

04 L: **Reiniku gümnaasiumis.**

05 {-}: ai²⁸

06 (0.5)

07 D: seal oli ea.

²⁸ Partikli *ai* on lausunud vestluse kolmas osapool ja selle suhtlustegevus jääb antud sekventsisis ebaselgeks.

L räägib õpilasest, kes tuli Kanepist Tartusse kooli (näites ei ole esitatud). D jätkab teemat küsides, kus koolis tüdruk Tartus käib (rida 01). Teemajätkamisele viitab küsimuses kasutatud pronoomen *ta*. Küsiühend *kus koolis* on konkreetse tähendusega ja soovib informatsiooni kooli nime kohta. L vastab fraasivastusega, mis sobitub semantiliselt kategooriaalt ja grammatiliselt vormilt küsimusega (*kus koolis* > *Reiniku gümnaasiumis*). Küsija jääb vastusega rahule, mida näitab see, et ta jätkab omapoolse kommentaariga: *seal oli ea* (rida 07). (Rumm 2018: 302)

Fraasivastuste puhul ei korda vastaja küsimusest elemente ega lisa infot, mida ei ole küsitud. Samas võib fraasivastus sisaldada otsimismarkereid, nagu üneeme, pause, kohatäitjaid, otsimispartikleid. Järjeotsimised on suhtluses tavalised ega viita tõsistele suhtlusprobleemidele (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 27). Näide 88 illustreerib juhtumit, milles fraasivastusele eelneb üneem ja paus. Katkes vestlevad sõbrad ja korterikaaslased S ja E.

(88)

01 S: jah (0.4) aga siis peab `see olema=et `keegi on > `kindlasti kodus=kas <=eee

02 Eve=- `Evelil on vaba päev=vä.

03 K: ei `ole vist `enam.

04 (0.4)

05 S: hmm (1.0) `EVELI, ((hõikab tupp))

06 E: noo? ((toast))

07 S: MIS `KELLAKS SA `KOJU JÕUAD. ((hõikab tupp))

08 (1.0)

09 E: **eeee (0.4) `kaheks ((toast))**

10 S: `kaheks, siis on `põrfekt.

S uurib K-lt, kas Evelil on vaba päev. K vastab, et *ei `ole vist `enam*. Sõna *vist* madaldab vastuse tõsikindlust. Selle vastuse järel pöördub S episteemilise autoriteedi (Heritage 2012) poole, kes on siinkohal Eveli. Sel moel liigub S kaudse allika (K) juurest otsese allika (E) juurde. S küsib real 07, mis kellaks Eveli (E) koju jõuab. Küsimus on semantiliselt kitsas, viidates konkreetsele kellaajale, ja on vestluses teemajätkaja (vt read alates 01). Vastusele eelneb 1,0-sekundiline paus. Seejärel kasutab E otsimiseks üneemi *eeee* ja 0,4-sekundilist pausi ning rõhutab seejärel leitud sõna *`kaheks*. Näitest selgub, et otsimine ei mõjuta vastuse relevantust ja vastus sobib küsijale nii semantiliselt kategooriaalt kui ka vormilt (*MIS `KELLAKS* > *`kaheks*). Seda näitab S-i järgnev hinnang, mis sulgeb sekventsi: *`kaheks, siis on `põrfekt*.

Lisaks otsimismarkeritele võivad fraasivastusele eelneeda ebakindlale teadmisele viitavad sõnad, näiteks episteemiline marker *ma arvan*. Suhtluseuurijate Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) järgi võib inglise keeles eelneeda fraasivastustele *I think 'ma arvan'*, kuid see ei viita tõsistele suhtlusprobleemidele ega määra järgnevat vastust problemaatiliseks. Näites 89 saabub vastus hilinedes ja markeriga *ma arvan*, kuid samal ajal pakub vastaja adekvaatse vastuse, mis

sobitub *millal*-küsimusega nii vormilt kui ka semantiliselt kategooriaalt. Siin toodud perekondlikus vestluses (89) saavad sõna tütar (T), ema (E) ja isa (I) ning nad vestlevad koju helistamisest.

(89) (Rumm 2016: 837)

- 01 T: ja=siss `Sirje peaks sulle `helistama ja=s=ma `kunagi `helistan koju.
02 (0.9)
03 E: [nojah]
04 T: [ma=i=`tea]=kas=
05 E: =a `millal sa `elistad.
06 (2.0)
07 T: **ma arvan=et=kas `kolmapäev või `neljapäev.**
08 (0.7)
09 I: * {eee[e?]} *
10 E: [`ðh]tupoolik või `ommikupoolikul.
11 (0.5)
12 T: õhtupoolikul.

Real 01 annab tütar (T) infot, et ta helistab kunagi koju. Kasutatud adverb *kunagi* on ebamäärane ega viita konkreetsele ajale. Seepeale küsib ema tütrelt, millal ta koju helistab (rida 05). Küsimus on teemajätkaja ning semantiliselt ajaküsimus. Tütar vastab *ma arvan=et=kas `kolmapäev või `neljapäev*. Tütar lisab vastuse ette markeri *ma arvan*, mis näitab, et ta ei tea täpselt, mis päeval ta helistab, kuid pakub siiski vastuse. Kuigi *ma arvan* on grammatiline pealause, siis vestluses ei käsitleta seda primaarsena, sest vastuseks on sellele järgnev lausekomponent (*kas `kolmapäev või `neljapäev*) (vt Thompson 2002; Keevallik 2010a). Vastuse formaat sobitub küsimuse semantilise kategooriaga: *millal*-küsimus väljendab ajakategooriat ja saab vastuseks ajamääratluse.

Samas võib *millal*-küsimus käia kellaaja, päeva, päeva osa, nädalapäeva, kuu vms kohta, mistõttu ei ole ühemõtteliselt selge, mille kohta ema täpsemalt infot soovib saada. Seega võib vastusele järgneda veel täpsustavaid küsimusi, nagu siin on ema esitatud täpsustav alternatiivküsimus: [*ðh*]tupoolik või `ommikupoolikul (rida 10). Oluline on see, et ema ei anna alternatiivküsimusega signaali selle kohta, et ta ootaks pikemat aega antud teemal püsimist, vaid täpsustab konkreetse infodetaili. Samuti on vestlusest näha, kuidas ema episteemiline hoiak muutub vestluse käigus. Ema saab vastuse oma avatud küsimusele (rida 07) ja küsib uue info najal täpsustava küsimuse (rida 10).

Näide 90 toob esile olukorra, milles fraasivastus on morfosüntaktiliselt vormilt ja semantiliselt kategooriaalt normikohane ega tekita suhtlusprobleeme. Samas on vastuse sisu küsija jaoks üllatav. Näites on koos telefonivestlus ema (H) ja poja (V) vahel ning silmast silma vestlus V ja tema naise (N) vahel. Siin näites saavad kellaaja kohta esitatud küsimused fraasivastuse.

(90) (Rumm 2018: 303)

- 01 V: hallo?
02 (0.7)
03 H: te:re õhtust `mina siin.
04 (0.6)
05 V: jaa?
06 (0.7)
07 H: `räägid sa mulle ka midagi `homsest päevast?
08 (1.0)
09 V: .hhhhhhhhh (0.4) öööööööö `homsest.=hh
10 (1.3)
11 V: .hhhhh ühesõnaga=hh
12 H: mis kell ma `tulen.
13 (1.4)
14 V: ((N-le:)) `ema=elistab.
15 (0.3)
16 N: jah
17 (1.1)
18 V: mis=`kell=ta: emps::: : `tuleb.
19 (0.6)
20 N: kell=`kolm.
21 (0.8)
22 V: **((H-le:)) kella `kolmeks.**
23 (0.3)
24 H: kella `kolmeks. (.) nii `hilja. ((imestavalt))
25 (0.9)
26 V: no:: Katariina `üts=ni.

Näites 90 on ema (H) helistanud pojale (V), et uurida järgmiseks päevaks planeeritud lapsehoidmise aega. Real 07 pakub ema teema, et poeg räägiks homsest päevast. Poeg takerdub vastuse formuleerimisel (.hhhhh ühesõnaga=hh, rida 11) ning ema esitab vahele kellaajapäringu, mis kell ta tuleb lapsi hoidma (rida 12). Selle küsimusega kitsendab ema oma pakutud teemat. Küsimus on semantiliselt kitsas, uurides kellaaja järele. Enne emale vastamist esitab poeg sama küsimuse oma naisele N (rida 18). Naine N vastab fraasiga *kell= `kolm*. Saadud info edastab poeg emale (rida 22). Ta annab info edasi fraasivastusena, muutes üksnes vastuse morfoloogilist vormi. Seega ei tõlgenda V abikaasa vastust problemaatiliseks, ühtlasi sobitub emale vahendatud vastus tolle eelneva küsimusega. Samas on vastuse sisu ema H jaoks üllatav, mida näitab rida 24: ema kordab vastust *kella `kolmeks* ja lisab hinnangu *nii `hilja*, mis markeerib ootusvastasust. Poeg esitab õigustuse real 26 *no:: Katariina `üts=ni*. Näitest 90 on näha, et küsija ei viidanud kordusega (rida 24), et poja vastus oleks pidanud olema pikk arendatud jutustus. Ema ootab selgitust üllatava sisu kohta. (Rumm 2018: 303)

Siin näites on vastus vormiliselt ja semantiliselt kategooriaalselt joonduv, kuid sisuliselt on see küsija jaoks üllatav. Näide toob esile, et vormiline ja sotsiaalne eelistus ei ole siin kooskõlas (vrd eelnevad näited 87–89, milles ei olnud sellist

ebakõla). Sotsiaalne eelistus seisneb selles, et küsija ootab ühest küljest vastuseks infot, kuid tal on ka eelistus teatud info osas (nt siin eelistaks ta varasemat kellaega).

Eelmised näited illustreerisid vestluse pealiini infoküsimusi. Samas võivad info-soovid olla ka vestluse kõrvalliinil. Analüüs näitas, et selliste küsimuste vastused ei erine pealiini küsimuste vastustest. Näites 91 vestlevad sõbrad ja kolleegid ning L räägib lapsest, kes elab maal, kuid käib linnas koolis ja elab seal ahiküttega korteris.

(91)

01 L: ahiküttega `korteri ostis

02 D: {-} [{-}]

03 L: [siia] `Tartusse.

04 (1.0)

05 D: ot `mitmendas klassis ta on.

06 L: **seitsmendas.**

07 (0.8)²⁹

08 L: tõi `ära Kanepist noh, et laps jääb nii `lolliks et=en- ei ole välja `vaateid enam

09 edasi`minekuks. (0.5) `Maril oli `esimene veerand kõik `viied mõtle Kanepi

10 keskkoolist (.) tuli siia gümnaasiumis (.) `AINULT (1.0) ajaloo`õpetaja pani

11 `kolme.

D algatab põike pealiinilt küsimusega *ot `mitmendas klassis ta on* (rida 05). Põiget markeerib partikkel *ot* (vt Keevallik 2003: 126–140). Küsimus *`mitmendas klassis* saab fraasivastuse *seitsmendas* (read 05 ja 06), mis joondub küsimusega vormilt ja semantiliselt kategooriaalt. Mõlemad vestlejad tõlgendavad seda kõrvalliini küsimusena, mida näitab see, et vastuse ja pausi järel naaseb L oma eelneva jutu ja vestluse pealiini juurde, jätkates lapsest rääkimist.

Eelnevas oli juttu fraasivastustest, mis olid näiteks nimi-, hulga- ja määrsõna-fraasid. Järgnevalt vaatan eraldi verbivastuseid, mis võivad olla puhtad verbid või verbifraasid. Verbivastus on eripärane nähtus. Eesti keeles ei ole subjekt alati vajalik, sest verbi pöördelõpp viitab isikule (vrd nt inglise keel, kus pöördelõppe ei ole kõigis kolmes isikus ja tegija arusaamiseks on vaja kasutada subjekti). Süntaktiliselt on verb või verbifraas formaalselt lause (Erelt 2017: 53). Samas näitas analüüs, et verbist või verbifraasist koosnev vastus toimib suhtluses analoogiliselt fraasivastustega.

Verbifraasi vastust illustreerib näide 92. Näites vestlevad ema (H) ja tütar (V). Ema uurib, kas tütar on üksis kodus.

²⁹ Pikk paus võib tuleneda sellest, et vestlejad söövad. Samas ei ole välistatud ka tõlgendus, et küsija ootab lisa. Samas ei verbaliseeri ta seda ootust, mistõttu ei saa seda ühemõtteliselt väita.

(92)

- 01 H: aha `üksi oled=vä.
02 (0.3)
03 V: jah.
04 (0.3)
05 H: aa Diana tuli `ära=vä.
06 (0.3)
07 V: jah.
08 (.)
09 H: ah või `nii. mis `teed sis.
10 (0.5)
11 V: **ee `telekat vaatan.**
12 H: aa. `terve oled=ja.
13 (0.3)
14 V: jaa?

Real 09 küsib ema tütrelt avatud küsimuse *mis `teed sis*. Küsimuse formaat ei viita üheselt sellele, kas ema ootab vastuseks pikka lugu või konkreetset sündmust (tegevust). Tütar vastab konkreetset *ee `telekat vaatan* (rida 11). Küsimuse ja vastuse vorm ja semantiline kategooria (sündmus) joonduvad. Vastus on ema jaoks piisav, millele viitab partikkel *aa*, mis sulgeb sekventsi (Kasterpalu, Hennoste 2016) ja millele järgneb samas voores uus küsimus tütre tervise kohta.

Järgmine näide illustreerib verbivastust, mis ei ole vestluspartneri jaoks piisav. Näide 93 pärineb vanaema ja küllatunud lapselapse vestlusest.

(93) (Rumm 2018: 307–308)

- 01 V: rägi kuda sis:=sul sie (.) `virmad ja värgid `lähevad jah.
02 (0.4)
03 P: **töötab.**
04 (0.4)
05 V: `töötab?
06 (0.6)
07 V: ni=et on ikka `edu loota (0.4) [* loota *]
08 P: [noh]
09 P: ((haigutab)) kurat seda teab.

Vanaema (V) küsib lapselapselt (P) üldise sisuga küsimuse (rida 01), mis soovib infot selle kohta, kuidas tema „virmad ja värgid lähevad“. Küsimuse sisu ja sellele eelnev verb *räagi* osutab jutustuse ootusele. P vastab 0,4-sekundilise pausi järel ühe sõnaga *töötab* (rida 03). Küsimus ja vastus ei joondu semantiliselt ega vormiliselt. Vanaema küsimus kasutab mitmuse: „virmad ja värgid“. Poeg vastab ainsuses, mis viitab sellele, et ta vastab ühe firma kohta. On võimalik, et poeg vastab adekvaatselt ja et tal ongi ainult üks firma ning et vanaema küsimuse „virmad ja värgid“ on kasutatud kinnisfraasina. (Rumm 2018: 308)

Vastusele järgneb paus ja vanaema kordusena vormistatud parandusalgatus real 05. Kordus võib markeerida arusaamisprobleemi või osutada lisainfo soovi (vt Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014: 24) ja sellega näidata, et vastuse vorm on küsija jaoks problemaatiline, täpsemalt liiga napp³⁰. Lapselaps ei reageeri parandusalgatusele, mistõttu vanaema reformuleerib esialgse avara küsimuse ja esitab kinnitust ootava üldküsimuse: *ni=et on ikka `edu loota* (rida 07). Lapselaps ei kinnita küsimuse propositsiooni, vaid esitab tõrjuva vastuse (ingl *blocking response*, Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 42) *kurat seda teab*. (Rumm 2018: 308)

Vanaema küsimus real 01 on teemapakkuja, mis ootab pikemat vastust. Lapselapse ühesõnaline vastus *töötab* ei aktsepteeri teemapakkujat ja näitab, et ta ei soovi sel teemal vestelda (*declining the proffer*; Schegloff 2007: 180). Ka Button ja Casey (1985) on näidanud, et teemapakkujad ootavad laiendust (ingl *elaboration*) ja kui seda ei järgne, siis kasutab küsija eri jätkajaid, et näidata pikema vastuse ootust. (Rumm 2018: 308)

Fraasivastuste analüüs näitas, et fraas on normikohane vastus kitsale küsimusele nii suhtluse pea- kui ka kõrvalliinil. Fraasivastus võib olla ka verb või verbifraas, mis käitub analoogiliselt muude fraasidega (nimisõna, nimisõnafraas, adjektiiv, adverbifraas vms). Materjalis esinenud fraasivastused joonduvad nii semantiliselt kategooriaalt kui ka grammatiliselt vormilt kitsa küsimusega. Samas esineb ka näiteid, milles vastus joondub semantiliselt ja vormiliselt, kuid mille sisu on vastaja jaoks üllatav. Fraasivastusele võivad eelneeda otsimis- või episteemilised markerid, mis ei viita tõsistele suhtlusprobleemidele. Samas viitab probleemile see, kui fraas antakse vastuseks avarale küsimusele.

Lausevastused infosoovidele

Lausevastused sisaldavad finitiverbi ja lisaks elemente, mis võivad pärineda, aga ei pea pärinema küsimusest. Lausevastus võib olla semantiliselt ja morfoloogiliselt küsimusega seotud (st otsene vastus) või mitteseotud (st kaudne). Lausevastused võivad koosneda ühest või mitmest lausest ja võivad vältida mitu voo.

Lausevastuseid oli materjalis 47. Esmalt vaatan näiteid, milles lausevastus on sobiv ega tekita suhtluses tõrkeid. Seejärel esitan näiteid, milles lausevastusega tehakse lisaks vastamisele ka midagi muud.

Näited 94–96 illustreerivad *Kuidas läheb?*-stiilis küsimuste vastuseid. Nende küsimuste vorm võib sarnaneda rutiiniküsimuste vormiga (vrd telefonikõne alguses *Kuidas läheb?*), kuid eesti suhtluses ei oota need rutiinivastust (nt

³⁰ Varasemad uurimused on näidanud, et eelmise voo (osalised) kordused võivad olla mitmesugused: need võivad olla neutraalsed ja osutada info vastuvõttu (ingl *newsmark*, *news receipt*), tähistada kuulmis- või arusaamisprobleemi kui ka väljendada eelmise voo suhtes hoiakut (vt nt Heritage 1984; Couper-Kuhlen 2012; Selting 1996; Schegloff, Jefferson, Sacks 1977).

hästi), vaid pikemat infot. Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015: 46) jätsid oma analüüsis kuidas-läheb-küsimused kõrvale, sest need on Ameerika inglise keeles rutiinistunud ega oota (alati) sisulist vastust (vt ka Sacks 1975). Eestikeelsetes telefonivestlustes on kuidas-läheb-küsimusi uurinud Andriela Rääbis (2009: 113–128) ja märkinud, et eesti keeles ei ole need alati rutiinistunud, vaid on kasutusel teema esilekutsumiseks, oodates sisulist vastust. Lisaks sellele võivad kuidas-läheb-küsimused olla eelküsimused, mis püüavad välja selgitada, kas planeeritavat küsimust, palvet vms on mõtet esitada. Lobisemise eesmärgil peetavates suhtehoidmisvestlustes võivad kuidas-läheb-küsimused uurida partneri olukorra, tervisliku seisundi või poolelioleva asjaajamise kohta, oodates samuti sisulist vastust (Rääbis 2009: 159). Näites 94 vestlevad ema (L) ja laps (T) ning kuidas-läks-küsimus saab siin sisulise vastuse. (Rumm 2018: 305)

(94)

- 01 (1.2)
 02 L: `noh kuidas sul `koolis läks räägi nüüd.
 03 (0.8)
 04 T: **ah ei `saand hindeid.**
 05 (0.8)
 06 T: **no=homme on ajaloos `töö=ja.**
 07 (.)
 08 L: a=`täna pidi olema.
 09 T: ei `pida:nud ma `ütlesin ju, [täna ma] tegin nod `küsimused `ära=ja täna ta siis
 10 `vaatas noid `küsimusi.
 11 L: [ahah]

Pika pausi järel esitab L avatud küsimuse *`noh kuidas sul `koolis läks* ja lisab sellele sujuvalt direktiivi *räägi nüüd* (rida 02). Verb *räägi* osutab, et tegemist on teemapakkujaga ja küsija eeldab pikemat aega antud teemal püsimist. Küsimusele järgneb paus ja T vastab sisulise infoga, et ta ei saanud hindeid. Sellele järgneb paus, mis osutab, et küsija ootab jätku. T jätkab kooliteemal *no=homme on ajaloos `töö=ja*, mis ei joondu otseselt küsimusega, sest käib tuleviku kohta. Ajalootöö peale sõnab L *a=`täna pidi olema*. See viitab ka võimalikule teemale, mille kohta L-i esmane küsimus infot soovis. T lükkab selle teadmise ümber ja jätkab juttu sellest, mis ta täna koolis tegi.

Näites esitatud küsimus ja vastus ei joondu vormiliselt, kuid saab öelda, et need joonduvad semantiliselt. L küsib kooliasjade käekäigu kohta ja T annab talle selle (täpsemalt hinnete saamise) osas infot.

Sisulisele vastusele kuidas-läheb-küsimusele võib eelneeda samas voorus ka rutiinivastus (*normaalselt, kenasti, hästi, ei ole viga* vms). Rutiinivastusel võib olla eri funktsioone. Eesti keeles võidakse sellist rutiinivastust kasutada sisulise vastuse edasilükkamiseks. (Rääbis 2009: 120–125)

Näide 95 illustreerib mitmelauselist vastust, milles rutiinivastus eelneb sisulisele. Näites vestlevad sõbrannad.

(95) (Rumm 2018: 305)

- 01 H: ja: kuidas sul muidu `Tallinas läks.
02 V: **ahh mis seal `ikka, mingi (.) `passisime ja olime ilgelt ära `suremas sest=et**
03 **kogu=aeg kõik `seletasid meile mingeid o- mingi `mikro`osakesi=ja [{}]**
04 H: [mhe]
05 V: `asju=ja .hh mingi .hh ull `masin=et oh et siin see käib nüüd `ringi ja siis
06 vaatab kus ta umbes `on ää ää mingi jumala `õudne me=i=saand mitte
07 `midagi aru me olime täiesti `surnud seal [lõpuks.]
08 H: [mhe] \$ mm kõlab `hästi. \$

Näites uurib H, kuidas sõbrannal Tallinnas läks. Küsimus paikneb selles näites vestluse keskel ja on teemapakkuja, mis on esitatud eelmise teema ammuendamise järel (pole näites esitatud). V alustab vastust kinnisfraasiga *mis seal `ikka*. See ei ole positiivne rutiinivastus. Samas on siin oluline, et V jätkab seejärel kohe sisulise vastusega, kirjeldades oma tegevusi ja andes hinnanguid (read 02–03, 05–07). Vastus on grammatiliselt vormistatud mitteseotud (kaudse) vastusena, mis ei joondu küsimusega morfosüntaktiliselt. Samas joonduvad küsimus ja vastus semantiliselt. H küsib Tallinnas käigu kohta ja V annab talle sellest ülevaate. Real 08 reageerib küsija H vastusele naerdes ja irooniliselt kommentaariga *kõlab `hästi*. Küsija hinnang ei väljenda rahulolematust vastuse formaadiga, mis võimaldab järeldada, et real 01 esitatud küsimus oli mõeldud teemapakkujana ja et vastuse vorm ja semantiline kategooria olid tema jaoks sobivad. (Rumm 2018: 305–306)

Miks vastaja lausub kõigepealt rutiinivastuse *mis seal `ikka*? See võib tuleneda sellest, et antud küsimus (*kuidas sul muidu `Tallinas läks.*) sisaldab eelet, et küsijal on midagi huvitavat rääkida. Samas annab rutiinivastus signaali, et vastajal ei ole erilist lugu pakkuda. Lisaks võib see olla kasutusel otsimisvahendina. Seda näitab see, et rutiinifraasi järel katkestab kõneleja alustatud lausungid ja alustab uuesti (*mingi (.) `passisime ja olime*). (Rumm 2018: 306)

Sisulisele vastusele eelnev rutiinivastus on võrreldav narratiivi sissejuhatusega (nt *enne ku ma jälle ära unustan ma räägin sulle ühe loo; no täna oli väga ea pull*). Nende funktsioon on näidata suhtumist loosse: kas järgnev narratiiv on kurb, lõbus, huvitav vms. Samuti annavad need kuulajale signaali, et kõneleja hoiab pikemat aega voo. (Schegloff 2007: 37)

Järgmine näide illustreerib olukorda, kus rutiinivastus on ühtlasi tõrjuv vastus. Näites 96 vestlevad K, M ja V ning K uurib, kuidas M-il ülemustega reisil läks.

(96)

- 01 K: `räägi kuda siis `on.
02 (.)
03 M: millega.
04 K: ülemustega `sõit `läks.
05 (1.5)
06 M: **no mis ta on mis seal `minna oli.**
07 K: ah?

- 08 M: mis seal `minna oli.
 09 V: ega ta üksi-`kahekeisi ei olnd, nad olid nelja- `neljakkeisi.
 10 K: `neljakesi=vä.
 11 M: mhmh?
 12 (1.0)
 13 M: se (.) ülemuse `sekretutka `Juuremäe=Juulika (0.8) siukene (.) kena `daame.

Real 01 esitab K avatud küsimuse `räägi kuida siis `on. Ka siin on kasutatud verbi *räägi*, mis viitab pika vastuse ootusele. M ei vasta kohe, vaid algatab paranduse lokaliseeriva algatusega (*millega*). K viib paranduse läbi ja lisab puuduva info, et ta soovib teada saada ülemustega sõidu kohta (read 03–04). M reageerib peale pikka pausi negatiivse rutiinivastusega *no mis ta on mis seal `minna oli* (rida 06), mis sisult viitab sellele, et vastaja ei ole rahul reisiga. K algatab avatud paranduse sõnaga *ah*. M tõlgendab algatust viitena kuulmisprobleemile ning kordab osaliselt oma eelnevat voo *mis seal `minna oli* (read 07–08). Seejärel sekkub vestlusesse kolmas osaleja V, kes ütleb, et M ei käinud reisil kahekesi ülemusega, vaid neljakesi. Voor toob esile V arusaama selle kohta, mis võis olla K küsimuse taustal. Järelikult tõlgendavad vestlejad K *kuidas*-küsimust selliselt, mis ootab jutustust selle kohta, kuidas ta kahekesi ülemusega reisil käis. Selle kohta ei ole M-il lugu pakkuda, mistõttu ta vastab rutiinivastusega.

Eesti keeles võidakse pikkade lausevastustega vastata ka teist tüüpi küsimustele kui kuidas-läheb-küsimustele. Sellist varianti esindab näide 97, kus vestlevad kaks sõbrannat.

(97) (Rumm 2018: 306)

- 01 (1.6)
 02 B: mis `sinul konksuga `seostub `oma elus. ((vaatab kaamera küljes olevat konksu))
 03 (3.2)
 04 A: **ikka `see et=ä kui=mina nagu `omast `arust arvan et midagi=on=` nii aga a-**
 05 **`alati mingi `konks on asja küljes. ((vannitoast))**
 06 (0.3)
 07 B: aa: (.) ja `minule tu-
 08 A: **midagi `sellist mida `kohe ei `näe nagu ((vannitoast))**
 09 B: õhõh et igal `asjal on oma `konks. h[h minule]
 10 A: **[{--}] nagu=ei `näe**
 11 (0.3)
 12 B: `minule seostub `just et=ä, /---/

Näites esitab B suhtlusesse tekkinud pausi järel teemapakkujast küsimuse *mis `sinul konksuga `seostub `oma elus*. Küsimusele järgneb pikk paus ja seejärel formuleerib A mitmest osalausest koosneva vastuse (read 04–05). Ta alustab partikliga *ikka* ja jätkab fraasiga *`see et*, mis joondub küsimuses oleva verbiga *seostub* ja loob sellega viitesuhte. Edasine vastus ei joondu vormiliselt küsimusega; semantilise kategooria poolest küsimus ja vastus joonduvad. Vastusele

järgneb järjendit sulgev partikkel *aa*: (Kasterpalu, Hennoste 2016), mille järel hakkab küsija ise kõnelema. (Rumm 2018: 306–307)

Mitmelauselised vastused võivad olla ka sellised, milles korratakse küsimusest elemente. Näites 98 vestlevad sõbrad K ja M telelavastusest.

(98)

- 01 K: st=ma `algust ei `näinud. (0.5) kusjurs ma täisti kujutan `ette et see naine
02 M: a `kuidas ta `lõppes=sis.
03 K: **ta lõppes `sellega=et (.) ota ma=i `mäleta mis selle `mehe `nimi oli**
04 **[vaata see]**
05 M: [noh] `oli mis oli. (.) iks.=
06 K: **=ühesõnaga see `mees ütles et `mina olen (.) \$ see `naine üts=et `mis teie**
07 **perek(h)onnanimi nagu on onju. (.) minu `perekonnanimi on. noh `see oli**
08 **see `sama mees nagu kellest see `naine oli kogu aeg `rääkind [tähendab,] \$**
09 **`nimi oli tähendab põhimtselt see `sama.**
10 M: [keda ta `otsis.]
11 M: mhmh
12 (.)
13 K: **nii=et nagu (.) tuli `välja just et=et see `naine oli kõik selle `ise `välja**
14 **mõelnud selle `stoori umbes kuskilt selle `nime `järgi vaadand ja=sis=noh**
15 **(.) `korteris ja aadressi ja `lihtsalt oli tulnud.**
16 (.)
17 M: mhmh
18 K: **sest seal ju `keskel oli ta ju `valetas kogu aeg sellele `mehele=ju.**
19 (.)
20 M: mhmh
21 K: **et ta noh (.) mingi ostis mingi `mantli=ja sis rääkis kuidas see (.) `mees**
22 **käis seal siis `korteris umbes=ja (1.2) ja noh**
23 (.)
24 M: aga miks ta sis (.) seda nigu ei (.) [avaldatud]
25 K: **[ja lõpuks] ei lõpus see `mees**
26 **kolis `ise sealt `välja=ju, (.) s(h)ellep(h)ärast=et (.) noh (.) see `naine leidis**
27 **et ikka: (0.5) `kaks inimest ei (.) `mahu sia korterisse=ja**
28 M: mhmh

Real 01 ütleb K, et ta ei näinud telelavastuse algust. Pausi järel hakkab ta rääkima naistegelasest, kuid tema lause ja voor jäävad pooleli. M esitab lavastuse lõpu kohta avatud küsimuse *a`kuidas ta lõppes=sis* (rida 02). Küsimus ei paku täiesti uut teemat, vaid pigem sama teema uue alateema.

K alustab vastamist täislausega ja kordab sõnu küsimusest *ta lõppes `sellega=et*. Pärast seda algatab ta põike partikliga *ota*, et meenutada mees- tegelase nime: *ma=i `mäleta mis selle `mehe `nimi oli [vaata see]* (rida 03). M reageerib sellele pealerääkides *[noh] `oli mis oli*, mis näitab, et nime leidmine ei ole siinkohal tema jaoks oluline ja ta pakub välja, et tegelase kohta võib öelda lihtsalt *iks* (rida 05). K jätab nime otsimise pooleli ja jätkab oma vastuse formuleerimist sõnaga *ühesõnaga* ning jutustab mitme vooru vältel sellest,

kuidas telelavastus lõppes (read 06–09, 13–15, 18, 21–22, 25–27). Küsimus ja vastus joonduvad semantilise kategooria poolest.

Vestleja vastus näitab, et ta tõlgendas küsimust teemapakkujana. See tõlgendus sobib ka küsijale, mida tõestab see, et ta ei katkesta vastaja K juttu, vaid võtab kuulajarolli, osutades seda jätkaja *mhmh* abil (read 11, 17, 20, 28) (Schegloff 1982; Hennoste 2000b: 1366). M esitab vastusvoorude vahel ka jätkuküsimusi (nt real 24), kuid need ei viita vastuse sobimatusele, vaid on seotud vastuse sisuga.

Näitest nähtub, et mitmelauseline pikk vastus võib korrata küsimusest elemente, kuid see ei osuta suhtlusprobleemile. Antud juhul on tõenäoline, et vastaja kasutab kordust endale vajaliku info meenutamiseks (aja saamiseks). Sellele viitab asjaolu, et vahetult kordava osa järel alustab ta nime meenutamist.

Järgnevalt analüüsin vastuseid, milles vastaja kasutab küsimusele vastates nn täislauset, korrates selles küsimusest elemente, näiteks subjekti ja/või verbi. Näide 99 illustreerib kordusega konstruktsiooni, mis projekteerib jätkuvust. Näites vormistatud küsimus on põige, mis saab täislausevastuse. Täislausevastus ei ole põikeküsimuste eripära, põigetele võidakse vastata ka fraasiga (vt näide 91: *ot`mitmendas klassis ta on. – seitsmendas.*).

Näites 99 vestlevad kolm tudengit, neist E ja A on sõbrannad, kuid E ja M ei ole varem kohtunud.

(99)

- 01 A: aga: kas=sa=`tahad seal:=e=`edasi `teha=e neid=tek- (.) `tekste kirjutada [{}-]
02 E: [no:]=
03 ma=`tahaks ääää=`kuna: >mul=on=praegu< `ülikool maksab=seda `aige`kassat
04 onjo=või [nagu=see] e `ravi`kindlustus. .hhhh sis ma:: (.) siis <`võiks `saada:
05 (0.4) mt>
06 A: [mm]
07 E: <`sinna=nagu `alalise `lepinguga>=>et=`praegu=mul=on lissalt *
08 nagu=`töö[võtuleping=et*<.]
09 A: [mm,]
10 M: >`oota `mida=sa `teed.<
11 E: **.hhh @ ma transkri`beerin `murde `tekste. @** ((naeratab))
12 (0.4)
13 M: aa::, ((naerunägu))
14 E: he[he]
15 M: [mhemhe]
16 E: \$ s(h)ee `tähendab `seda=et nagu: \$.hhhhh >`kuulan=eli=`välja=onju=ja< `sis
17 ee `sisestan `arvutisse? ((selgitus jätkub))
18 (0.3)
19 M: mh[mh]
20 E: [>ja]=siis=pean=kirja panema< nii=nagu inimene hääldeb. (.)
21 [et]=see on nagu oma transkriptsioonisüsteem.
22 M: [aa]

Toodud vestluskatkele eelnes jutt sellest, et E kavatseb tudengina ülikoolist ära minna. Seepeale uurib A, kas E soovib ülikoolis edasi töötada, täpsemalt tekste kirjutada (rida 01). E reageerib sellele sisuliselt kinnitava vastusega (read 02–03) ja lisab põhjenduse (read 03–05, 07–09). Edasi algatab M kõrvalepõike partikliga `oota (vt Keevallik 2003: 126–140) ja küsib `mida=sa `teed. Küsimus soovib konkreetset vastust selle kohta, mis on E töö, mida ta töövõtulepinguga teeb. E vastab täislauseliga .hhh @ ma transkribeerin `murde `tekste. @ ja hääldab vastust selgelt ja aeglaselt. Ka vastuse prosoodia on markeeritud (n-õ õpetlik toon) ja videosalvestiselt on näha, E ta naeratab vastuse lõpus.

Vastusele järgneb 0,4-sekundiline paus ja seejärel reageerib küsija partikliga aa, mis tavaliselt markeerib info arusaadavaks ja sulgeb sekvensi (Kasterpalu, Hennoste 2016). Samas on videosalvestuselt näha, et M lausub partikli naerunäoga. Vastaja tõlgendab arvatavasti naerunägu arusaamatuse markerina ja reageerib omapoolse naeruga (rida 14). Selle järel jätkab ta vastamist naerva häälega, selgitades, mida tähendab transkribeerimine (alates rida 16). M laseb E-l jätkata: ta kasutab jätkajat mhmh (rida 19) ja tema jaoks piisava info järel uuesti partiklit aa (rida 22), mis on seekord lausunud neutraalsel viisil ja mis sulgeb järjendi.

Siin näites annab E real 11 otsese vastuse küsimusele, mis joondub vormiliselt ja semantiliselt kategooriaalselt küsimusega, kuid subjekti kordamine teeb lisatööd, sest subjekt ei ole eesti keeles selles kontekstis vajalik. Vastata saaks ka verbifraasiga transkribeerin murdetekste. Samas ei ole ka vastuse vormistamine autorile probleemne. Lause on öeldud sujuvalt, kõneleja ei kasuta lause algust näiteks selle lõpus oleva vastuseinfo sõnastamiseks või otsimiseks. Seega on vaja küsida, milles on antud juhul täislauselise vastuse funktsioon.

Näide toob esile, et täislauselise vastuse üks oluline funktsioon on jätkuvuse projekteerimine. Nimelt annab täislauselise vastaja signaali, et ta võib pakkuda enam informatsiooni kui esialgse küsimusega nõutud. Seda tõestab E jätkamine (read 16–17) pärast otsese vastuse andmist. Samas ei jätku E enne, kui saab küsijalt nõusoleva signaali. Siin näites (99) asus vastaja vastust laiendama pärast küsija naeru, mida ta tõlgendas märguandena, et vastust võib laiendada.

Näide 100 illustreerib samuti kordusega täislauselist vastust, aga selles kasutab küsija kordust juhul, kui ta ei tea täpset vastust. Näites vestlevad pereliikmed ema (E), tütar (T) ja isa (I) tütre sõbrannast Helinast ning vanemad küsivad vaheldumisi tema käekäigu kohta.

(100)

- 01 E: kas temale `üksinda `Helinale=[ve.]
 02 T: [ˈe:i] ta `elab mingi: noh mingi `poisiga
 03 koos mingi: (.) `Kaaperast mingi. (.) mul=ei=ole.
 04 E: [mis=ta]
 05 I: [a `kus] ta `töötab.
 06 (1.0)
 07 T: **Helina `töötab `ka kuskilgi.**
 08 (1.0)
 09 T: **mt aga ma `täpselt ei `teagi kus ta `töötab.**
 10 E: aga `mi:da ta `lõpetas ültse `mis:=õ

Real 05 uurib isa, kus Helina töötab. Küsimusele järgneb pikk paus, mis viitab vastaja probleemile. Seejärel lausub tütar *Helina* `töötab `ka kuskilgi. See on täislausevastus ja teisalt infotühi, sest umbmäärane *kuskilgi* ei anna sisulist infot. Vastus ja voor lõpeb langeva-lõpetava intonatsiooniga. Sellele järgneb 1,0-sekundiline paus.

Paus markeerib seda, et sisulise vastuse ootus on endiselt õhus. Seejärel sõnab tütar, et ta täpselt ei tea, kus Helina töötab (rida 09). Vastaja seob oma vastuse vooru alguses oleva *aga* abil eelneva vooruga kokku. Tema vastus osutab, et ta tõlgendas vahepealset pausi kui vastuse ootust.

Näitest on näha, et ema ja isa peavad tüdruki episteemiliseks autoriteediks (Heritage 2012), kuid tegelikult ei valda tütar infot oma sõbranna töökohta kohta. Samas ei vasta ta kohe küsimusele järel *ma ei tea*, vaid püüab vastust formuleerida ja kasutab selleks täislauset. Sellest näitest on näha, kuidas eba-kindel vastus toob sisse korduse.

Näide 101 toob esile olukorra, milles osutavad probleemset vastust nii vastaja valitud täislause formaat kui ka vastuse laiendamine. Näites 101 vestlevad vanaema (V), tema lapselaps (P) ja lapselapse tüdruksõber (T) vanaema tellitud pihuarvutist.

(101) (Rumm 2018: 303–304)

01 P: =palju see maksab

02 (0.5)

03 V: **se maksab `kakskend=öeksa=öeksakümmend on ainult esimese=`maks** (0.4)

04 ja=siis (0.6) a=siis=on e tähend- eem maksab `viissada= krooni mudu.

05 (0.5)

06 V: aga maksad selle `ära ja=siis: (0.3) `elistasin=et ma=enam=neid `uusi (0.3)

07 sis=ku=akkad=neid=uusi noh (.) saatma nad akkavad `saatma igasugust assju,=

08 (0.3)

09 T: =jah

10 (.)

11 V: ma=k=`elistasin=et ma=i=`taha neid.=

12 T: =mhmh=

13 V: =et ma `kingin=ära ja mis ma nendega tien.=

14 P: =ku=palju sis maksid [`kakskend]=`öeksa=krooni aint=vä=

15 V: [kaks]

16 V: =`kakskend`öeksa=`öeksakümmend jah=

P uurib vanaemalt pihuarvuti hinna kohta. *palju see maksab* on sisult konkreetne hulgaküsimus ja on suhtluses teemajätkaja. Küsimus sisaldab pronoomeni *see*, mis viitab eespool mainitud pihuarvutile. Vanaema vastusele eelneb 0,5-sekundiline paus. Vastus on vormistatud täislausena *se maksab `kakskend=öeksa=öeksakümmend*, mis kordab küsimusvoorude elemente *see maksab* ja sisaldab vastusfraasi *`kakskend=öeksa=öeksakümmend*. Vastus joondub nii vormilt kui ka semantiliselt kategooriaalselt küsimusega. Lause ja ühtlasi vastus küsimusele on potentsiaalselt valmis pärast sõna *öeksakümmend*. Sellest hoolimata teeb

kõneleja tihti abil enesepeetuse (*maksab > on ainult esimese= `maks*). Tihti kasutamine võimaldab kõnelejal hoida voo pikemat aega enese käes ja juhtida juttu sujuvalt endale sobivasse suunda (vt tihtilause kohta Scheutz 2005; Betz 2008). (Rumm 2018: 304)

Tihti lausele järgneb 0,4-sekundiline paus, mille järel ei võta vestluspartnerid voo ja vanaema jätkab ise. V projekteerib jätku fraasiga *ja siis* ja jätkab hinnast rääkimist. (Rumm 2018: 304)

Küsija tuleb real 14 oma küsimuse juurde tagasi ja esitab mitmeosalise küsimuse, mis koosneb avatud küsimusest *=ku=palju sis maksid* ja vastust pakkuvast reformuleeritud küsimusest [*`kakskend*]=*`öeksa=krooni aint=vä=*. Avatud küsimus sisaldab partiklit *sis*, mis viitab tagasi varasemale jutule (vt Jansons 2002). Üldküsimusega pakub lapselaps (P) vastuseks ühe variandi vanaema antud infost. See näitab, et küsija P sai vanaema vastusest uut informatsiooni, kuid vastus talle jäi arusaamatuks. (Rumm 2018: 304)

Näide esindab olukorda, milles vastust asub laiendama vastaja ise. See viitab Foxi ja Thompsoni (2010: 141) järgi probleemile. Täpsemalt näitab vastaja laiendamise, et ta tajus oma vastust mingil põhjusel puudulikuks. Probleemi põhjuseks on antud juhul usutavasti asjaolu, et küsimuse *palju see maksab* eele on, et pihuarvutil on üks hind. Samas toob vastaja välja kaks hinda (soodushind ja tegelik hind). Hind on vestluses tundlik teema ja vanaema võis soovida vastusega näidata, et ta sai hea pakkumise, makstes pihuarvuti eest tunduvalt vähem. (Rumm 2018: 304)

Järgmine näide illustreerib kaudset lausevastust, mille algusosa ei joondu küsimusega ja mille abil vastaja modifitseerib küsimuse tingimusi (Stivers, Hayashi 2010). Vastaja vormistab vastuse kaudselt, sest küsimus on tema jaoks sisult problemaatiline. Näites 102 vestlevad pereliikmed perepoja (P) ülikooli-asjus.

(102)

01 T: seda kursuse `tööd \$ ka `teet juba=võ \$ mis=sa=`teed.

02 (0.3)

03 P: ((köhatab))

04 (2.0)

05 E: see `metsakasvatuse=mis `väli- väli`andmed kogusid.

06 (1.6)

07 P: jah [se=tuleb]

08 E: [see] sellega `tegeled `juba=võ.

09 (1.3)

10 P: jah `väliandmet on nagu `kogutud, nüüd tuleb hakata:: (0.6) `arvutisse (.) lööma

11 ((köhatab)) andme`baasi=ja=siss (0.8) pärast neid `andmeid `töötlemas=nagu.

12 (1.7)

13 I: [mm?]

14 E: [a `millal]=sa öövvv (0.4) `lõplikult `valmis pead selle tööga (.) `saama.

15 (1.5)

16 P: **noh `seal=nagu: `sellest tuleb nagu: `diplomitöö `ka=ja=siss=ee**

- 17 (1.0)
 18 ta: (.) `tähtaeg on noh nagu `kevadel kunagi=või
 19 (2.0)
 20 I: et selle `kursuse` töö `laiendatki nagu `diplomitööks.
 21 P: jaa

Enne toodud vestluskatket uurivad vanemad (I, E) poja käest, kuidas tal koolis läheb. Selle teemaga haakuvalt esitab õde (T) mitmeosalise küsimuse *se da kursuse `tööd \$ ka `teet juba=võ \$ mis=sa= `teed* (vt ptk 4). Ridadel 10–11 seletab P, et tal on väliandmed kogutud ja nüüd peab ta neid andmebaasi sises-tama ja töötlema. Real 14 esitab ema küsimuse [*a `millal]=sa öövvv (0.4) `lõplikult `valmis pead selle tööga (.) `saama*. See on ajaküsimus, mis on vest-luses teemajätkaja. Küsimus on vormistatud semantiliselt terviklikult ja ise-seisvalt, kuid haakub eelneva teemaga. Fraas *selle tööga* viitab tagasi tütre voo ru, milles on kasutatud terminit *kursusetöö* (rida 01).

Poeg ei vasta kohe, vaid küsimusele järgneb 1,5-sekundiline paus. Seejärel formuleerib P vastuse *noh `seal=nagu: `sellest tuleb nagu: `diplomitöö `ka=ja=siss=ee (1.0) ta: (.) `tähtaeg on noh nagu `kevadel kunagi=või*. Aja-küsimuse vastus saaks olla vormistatud grammatilise fraasina *`kevadel (kunagi)*. Seda fraasi vastus ka sisaldab (rida 18), kuid vastaja on kasutanud vastuse alguses grammatiliselt kaudse (mitteseotud) vastuse formaati (*noh `seal=nagu: `sellest tuleb nagu: `diplomitöö `ka=ja=siss=ee*).

Vastaja P kasutab toimetamispartiklit *noh* ja sõnaotsimistele viitavaid sõnu (*seal, nagu, sellest*) ning üneeme, venitusi, pause. Partikkel *noh* (vt ka Keevallik 2003: 65–70) on võrreldav inglise keele partikliga *well*. Seda uurinud Schegloff ja Lerner (2009) on näidanud, et avatud küsimuse vastuse alguses olev *well* võib olla vestluses signaaliks, et järgnev vastus on kaudne. Ema küsib pojalt kursuse-töö kohta, kuid poeg vastab diplomitöö kohta. Need on kaks eri tööliiki (vt rida 20) ja seetõttu tuleb vastajal relevantse vastuse andmiseks teha küsimus ümber ja enda jaoks sobivaks (distantseeruda mõnest küsimusega esitatud implikat-sioonist) ning vastata hoopis sellele (vt Hakulinen 2001; Stivers, Hayashi 2010; Walker, Drew, Local 2011).

Kaudne vastus lõpeb jätku projekteeriva partikliga ja üneemiga *ja=siss=ee*, mis koos osutavad, et vastus on pooleli. Peale pikka pausi järgneb vastus *ta: (.) `tähtaeg on noh nagu `kevadel kunagi=või*. Pole üheselt selge, kas jutt on kursuse- või diplomitöö tähtajast. Vastus sisaldab siiski küsitud ajamääratlust *`kevadel kunagi* ja pakub seega küsijale infot. Vastusest saab ema järeldada, et kui töö tähtaeg on kevadel, siis peab poeg saama valmis selle kevadeks. Sellisena on vastus esitatud. Stivers ja Hayashi (2010: 22) on argivestluste materjali põhjal leidnud, et küsijad aktsepteerivad üldjuhul kaudseid vastuseid ega markeeri neid probleemseteks (vrd institutsionaalsete vestlustega, kus kaudseid vastuseid üldjuhul ei aktsepteerita Clayman, Heritage 2002).

Materjalist on näha, et lausevastuseid on mitmesuguseid, osa on selliseid, mis joonduvad küsimusega semantiliselt kategoriaalt, kuid suurem osa neist ei joondu vormiliselt. Samas ei tekita need probleeme ja küsijad aktsepteerivad selliseid vastuseid. Selliseid vastuseid said avarad infoküsimused. Nendes vastustes võidakse kasutada rutiinivastuseid, millel on eri funktsioone. Rutiinivastused võivad olla kasutusel vastuse edasilükkamiseks või markeerida, et vastajal ei ole erilist lugu pakkuda. Teisalt võib aga puhas rutiinivastus olla tõrjuv vastus.

Osa lausevastuseid on kordusega konstruktsioonid, mis joonduvad küsimusega morfosüntaktiliselt ja semantiliselt. Kordusega vastuseid anti nii avaratele kui ka kitsastele küsimustele. Avara küsimuse puhul ei markeerinud need tõsist suhtlusprobleemi, vaid kordus võib olla kasutusel meenutamiseks (jätku otsimiseks). See näitab, et eesti keeles, erinevalt inglise keelest (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 38–39), võivad avarad küsimused saada morfosüntaktiliselt joonduva vastuse, mis ühtlasi ei ole probleemne vastus. Kitsaste küsimuste puhul on kaks kordusvastuste varianti. Esiteks võib täislausevastus projekteerida jätku, teisalt aga osutada suhtlusprobleemile, näiteks vastaja suutmatusle täpset vastust formuleerida. Lisaks võivad kitsad küsimused saada kaudseid vastuseid, millega muudetakse küsimuse tingimusi.

Ma-ei-tea-vastused infosoovidele

Kaheksa infoküsimust said ma-ei-tea-vastuse. Sellised vastused näitavad, et küsija on prognoosinud vastaja episteemilist staatust valesti. Küsija seisukohast on sellised vastused mitte-eelistatud (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 305–306). Ma-ei-tea-vastuste vorm ja semantiline kategooria ei joondu küsimusega. Näide 103 iseloomustab olukorda, kus küsija ei tea vastust, kuid proovib seda sellest hoolimata formuleerida. Näites vestlevad ema (E) ja tütar (T) ning ema uurib tütrelt Otsale sõidu kohta.

(103)

01 E: `mitmekesi te lähete.

02 (1.5)

03 T: **ma=i:=`t::eagi ega (0.5) `palju ei `ole, (0.2) `Sirje `mina, (0.2) sis**

04 **`Kallase=Kairel=ja ka=vist `Sirje ol=`rääkind=ja?**

05 (1.4)

06 E: ega `siinka[ndis] ei=`ole[gi teil `rohkem kõik on `mujal] `kaugemal,

07 T: [noh] [siin ei `olegi `rohkem.]

08 (0.2)

09 T: **`Kersti `Kersti muidugi.**

10 E: kas `Kersti on `ära lõpetanud=vä.=hh

Real 01 uurib ema, mitmekesi nad Otsale lähevad. Tütar vastab pausi järel kõigepealt *ma=i:=`t::eagi ega* ja lisab 0,5-sekundi pärast, et palju minejaid ei ole. See vastus ei joondu küsimusega. Seejärel hakkab ta loetlema nimesid, mis

on loogiliselt tuletatavad: ta läheb Sirje autoga (see esineb eelnevas jutus, näites pole esitatud), seega on ootuspärane, et autos on nii Sirje kui ka tema ise. Ta toob välja ka kolmanda nime, millele ta lisab ebakindlat teadmist markeeriva sõna *vist* ning lõpetab oma voo sõnaga *ja*. Voorulõpuline *ja* võib, aga ei pruugi projekteerida jätku (vt Koivisto 2011), kuid siin on näha, et vastusele järgneb 1,4-sekundiline paus, mis näitab, et ema ootab vastuse jätku. Pausi järel võtab ema voo ja sõnab, et ega siinkandis polegi tütre sõbrannasid rohkem ja seda kinnitab tütar ka ise real 07. Seejärel meenub talle, et ka Kersti tuleb nendega Otsale (rida 09) ja ta viib oma vastuse lõpule, lisades inkremendi *'Kersti 'Kersti muidugi*.

Siin näites on *ma ei tea* kasutus omapärane, sest on näha, et tütrele on mingisugune (ebakindel) teadmine ja ta peab nimesid kõigepealt meenutama (vt Lindström, Maschler, Pekarek Doehler 2016). Tütar ei vastata arvuga, mis võib johtuda sellest, et ta ei mäleta täpselt, kes Otsale lähevad. Arvu peab küsija ise vastusest järeldama (Stivers, Hayashi 2010). Teisalt on võimalik, et tütar tõlgendab ema küsimuse ringi ja eeldab, et ema tahab teada, kes kaasa tulevad (vt ka Walker, Drew, Local 2011).

Järgnevad kaks näidet on puhtad ma-ei-tea vastused, milles vastusvoor ei sisalda muid elemente, kuid neis näidetes jätkub sekvents eri moel. Näites 104 sulgeb küsija sekventsi pärast ma-ei-tea-vastust, kuid näites 105 jätkab küsija sekventsi ma-ei-tea-vastuse järel. Mõlemad küsimused on B-sündmuse kohta ehk info kohta, mida vastaja peaks valdama (vt Labov, Fanshel 1977).

Näide 104 pärineb vestlusest, milles sõbrad arutavad sünnipäevapeo teemadel. S ja K (ei võta selles katkes sõna) koostavad söögi- ja jooginimekirja ning nende korterikaaslane E on teises toas.

(104)

- 01 S: ja `värki. (0.4) .hhh okei, (.) < siis >=äääääää (.) `söök on `olemas, < `jook >
 02 ideeliselt peaks `olemas=olem= /---/
 03 ((4 voo on vahele jäetud))
 04 S: mm EVELI, ((hõikab tupp))
 05 (0.4)
 06 E: ah ((toast))
 07 S: MIS=SA `JOOD. ((hõikab tupp))
 08 (0.3)
 09 E: **ma=i=`tea. ((toast))**
 10 S: okei.
 11 (0.8)
 12 S: mt (0.9) < siis >=ääääääää `muusika on sä- `AA. äääää majapidamis`paberit
 13 on vaja.

S ja K arutavad omavahel, milliseid jooke sünnipäevapeo jaoks osta (read 01–02). S sõnab, et söök on olemas ja *jook > ideeliselt peaks `olemas=olem=*. Real 04 hõikab S Evelit (E), kes on teises toas. E ütleb vastu partikli *ah*, mis viitab sellele, et ta on kuuldel ja annab voo tagasi S-ile. S hüüab *MIS=SA*

JOOD. Eveli vastab oma toast 0,3 sekundi järel *ma=i=tea*. Selle järel sulgeb S partikliga *okei* sekventsi ja alustab uut teemat real 12.

Partikkel *okei* ei viita siin ühemõtteliselt sellele, et S jääks vastusega rahule. Küll aga näitab uue teema alustamine, et ta ei püüa täpsemat vastust kätte saada. See osutab, et S ei pea vajalikuks edasi täpsustamist, vastasel juhul ta küsiks edasi.

Näide 105 illustreerib vastupidist olukorda, kus küsija jaoks on oluline info kätte saada ja ta jätkab sekventsi pärast *ma-ei-tea*-vastust. Näites vestlevad ema (V), tütar (R) ja tütre sõber (E).

(105)

01 R: kule `Tutu kuna sa sinna (.) `Lärmide poole lähäd?

02 (0.8)

03 V: **ma=i=tea.**

04 (0.4)

05 R: miks,

06 (1.6)

07 E: `mida tegema.

08 (.)

09 R: nh see `pilt mis ma säääl `tegin, `see peaks `ära viima.

Real 01 küsib tütar emalt *kuna sa sinna (.) `Lärmide poole lähäd?* Küsimus käib mineku aja kohta ja selles sisaldub eele, et ema läheb. Ema vastab 0,8 sekundi möödudes *ma=i=tea*. 0,4-sekundilise pausi järel alustab R uut vooru küsisõnaga *miks*. Küsisõna suhtlustegevus jääb siin ebaselgeks. See võiks olla küsimus põhjuse järele, kuid sellisena haakub halvasti eelneva vastusega (*miks sa ei tea* vms). Samas on näidatud, et eesti argivestlustes ei küsi *miks*-küsimused esmasena põhjust, vaid osutavad mingile vastuolule või väljendavad kõneleja negatiivset (etteheitvat) hoiakut. Peamised suhtlustegevused, mida *miks*-küsilausestega läbi viiakse on etteheide, käsk, nõuanne, kaeblemine, vaidlustus (Laanesoo 2017). Ka neid on raske eelneva põhjal oletada.

Selle järel sekkub vestlusesse R-i sõber E ja esitab jätküküsimuse *`mida tegema*, kuigi küsimus ei olnud talle suunatud. Küsimus on samuti veidi ebaselge. R tõlgendab seda kui soovi info järele, miks ta tahab teada ema minekuaega: *nh see `pilt mis ma säääl `tegin, `see peaks `ära viima*. Selgitus viitab sellele, et *kuna*-küsimus (rida 01) oli nii infoküsimus kui ka eelpalve. R esitas selle küsimuse seetõttu, et välja selgitada, kas palvet (*pilt ära viia*) on mõtet esitada. Siin näites on R-i jaoks oluline vastus kätte saada, mistõttu ta jätkas sekventsi *ma-ei-tea*-vastuse järel.

Edasilükatud vastused infosoovidele

Eelnevad näited esindasid olukordi, milles vastus järgnes küsimusele. Nende kõrval on näited, milles infoküsimusele järgneb enne sisulist vastust parandusalgatus ning suhtlusjärjend näeb välja sel juhul järgmine:

- 1) avatud küsimus,
- 2) parandusalgatus,
- 3) parandus/lahend,
- 4) vastus avatud küsimusele.

Vastuseid, millele eelnevad parandusalgatustega vahesekevtsid, nimetan edasilükatud vastusteks. Selliseid näiteid oli analüüsitud materjalis viis.

Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) ei ole edasilükatud vastuseid oma uurimuses eraldi välja toonud. Samas on varasemate uurimuste üldistustes toodud välja, et edasi lükatakse eeskätt mitte-eelistatud vastuseid, nagu vaidlustamisi, keeldumisi, mittenõustumisi jne. Mitte-eelistatud vastused ei haaku küsimusega nii tihedalt kui eelistatud vastused. (Schegloff 2007: 102–104) Selle kõrval on oluline ka see, kas küsimusest vahesekevtsi abil lahutatud vastused vormistatakse samade põhimõtete järgi nagu küsimusele vahetult järgnevad vastused.

Minu töö materjalis on näiteid vähe, kuid neis kõigis on vastus esitatud iseisvisvana, st see ei ole puhas fraas, vaid sisaldab veel midagi muud. See võib tuleneda sellest, et vastused ei haaku antud juhul vahetult eelneva vooruga. Teisalt võib tõlgendada ka nii, et vastaja kasutab parandusalgatust vastuse edasilükkamiseks, et otsida vastust, ja otsib lause abil veel edasi. Näites 106 vestlevad sugulased. K on üliõpilane, Le on tema vanaema ja La on vanaema õde (K vanatädi).

(106)

- 01 Le: ma leidsin (.) siit `ajalehest huvitava a-ar`tikli. (1.0) `vanast leest. (0.3)
02 .nhh (1.3) ei=tea Laivi panid `ära ned leed=vä.
03 (1.6)
04 La: mt [mis mis=se=`oli.]
05 K: [kuidas teil `valimised läksid.]
06 (.)
07 Le: aa ei ole, `siin. ((leiab otsitud ajalehe))
08 La: `valimist=ve.=h
09 K: mhmh?
10 (0.8)
11 La: ehheh `me valisime `ilusasti ära=[jah?]
12 Le: [`mina] valisin oma \$
13 `naabrimehe. \$ (0.4) {-} [{}-]
14 K: [kesse] `on sis.
15 (0.3)
16 Le: \$ Haavikusoe `Sassi, \$

Ridadel 01–02 räägib Le vanast ajalehest ja uurib oma õelt La-lt, kas ta pani need ajalehed ära. Tema voorule järgneb pikk paus ja seejärel alustavad La ja K

samal ajal. La uurib ajalehe kohta ja K esitab avatud küsimuse *kuidas teil `valimised läksid*, mis pakub vestlusesse uue teema. Selle järel annab real 07 Le märku, et leidis otsitud ajalehed. Real 08 algatab La üleküsimisega paranduse `valimist=ve.=h ja K kinnitab seda partikliga *mhmh*. Nüüd hakkab La vastama *ehheh `me valisime `ilusasti ära=[jah?]* ning tema voorule peale rääkides ütleb Le [*mina*] *valisin oma \$ `naabrimehe. \$*. Niisiis aktsepteerivad mõlemad vestluspartnerid teemapakkujat ja hakkavad valimistest rääkima (vt edasilükatud vastuse struktuuri jooniselt 5).

K:	kuidas teil `valimised läksid.	Küsimus
La:	`valimist=ve.=h	Parandusalgatus
K:	mhmh?	Lahend
La:	ehheh `me valisime `ilusasti ära=[jah?]	Vastus küsimusele

Joonis 5. Edasilükatud vastuse struktuur (näide 106).

Küsimusele järgneval parandusalgatusel võib siin näites olla mitu põhjust. Esiteks, *kuidas*-küsimus on lausunud peale rääkides, mistõttu võib parandusalgatuse esile kutsuda kuulmisprobleem. Samas on ka võimalik, et uut teemat algatab *kuidas*-küsimus esitati liiga järsku ja sellest tekkis segadus. Samuti võib segadus tekkida sellest, et *teil* ei viita üheselt, kellele küsimus on suunatud (kas La-le või Le-le).

Tegu on avara küsimusega, mis ootab pikemat vastust, mitte lihtsalt rutiinivastust *hästi* vms. Vastus *me valisime...* viitab pikema loo algusele. Lugu jätkab Le, kes ütleb oma valiku. Kordub sõna *valimised > valimised > valisime*. Põhimõtteliselt ei erine sinne vastus nendest, mis on esitatud ilma vahepealse parandusjärjendita.

Järgmine näide on kohaküsimusest – E küsib abikaasalt (I), kuhu nad lapse voodi saavad tõsta (rida 01).

(107)

01 E: =kuhu=me Arvo `voodi saame `tõsta,

02 (0.8)

03 I: **missja,**

04 (1.0)

05 E: @ `kuhu=me `Arvo `voodi `saame `tõsta. @

06 (2.6)

07 I: remondi=jaoks,

08 (0.9)

09 E: jah.

10 (1.0)

11 I: `tõmbame siia natukene uksele `lähemale muud `midagi.

12 (6.5)

Näites 107 on kaks vahejärgendit. Esmalt algatab I avatud paranduse partikliga *missja*. E tõlgendab seda viitena kuulumisprobleemile ja kordab öeldut (rida 05). Järgneb I küsimus, *remondi=jaoks*, mis küsib täpsustavat infot. Peale jaatavat vastust (rida 09) vastab I esmasele küsimusele. Vastus ei ole vormistatud puhta fraasina, vaid on lausevastus. Samas puudub lausest asesõna. Vastuses on verb vahetatud (*tõsta > tõmbame*), mistõttu on verbikasutus siin ootuspärane. E küsib tõstmise kohta, aga I vastab tõmbamise kohta. Need on erinevad tegevused, seetõttu on verbikasutus vastuses vajalik. Siin näites ei mängi parandusalgatus vastuse vormistamisel rolli, võib eeldada, et ilma paranduseta tuleks sama vastus.

Edasilükatud vastused olid vormistatud lausetena. See võib tuleneda sellest, et need vastused ei haaku vahetult eelneva vooruga, mistõttu vormistatakse need iseseisvamana. Teisalt võib vastaja kasutada parandusalgatust vastuse edasilükamiseks, et otsida vastust, ja otsida lausevastuse abil veel edasi. Lisaks võib mõne näite põhjal oletada, et parandusalgatuse vahesekvents ei mõjuta edasilükatud vastuse olemust ja edasilükatud vastused on vormistatud sarnaselt teiste vastustega. Kuna edasilükatud vastusega näiteid ei ole üldistuste tegemiseks kollektsioonis piisavalt, tuleks neid eraldi uurida ja arvestada ka sellega, mis tüüpi parandusalgatus järgneb küsimusele (kas kuulumisprobleemi või arusaamisprobleemi markeeriv algatus).

3.1.4. Vahekokkuvõte

50% avatud üksikküsimustest on infosoovid ja neist enamik on vormistatud *mis*-küsisõnaga (44%), kuid infot on hangitud ka küsisõnadega *kuidas*, *kui*, *kes*, *kus*, *miks*, *millal*, *milline*, *kuna*, *kumb*, *mismoodi*, *mispärast*, *missugune*. Info-soovidega saab küsida eri semantiliste kategooriate kohta: objekt, otstarve, sündmus, aeg, põhjus, vahend, omadus, isik, hulk, koht, viis ja situatsioon. Enamik infoküsimustest on laused (89%). Infosoovid saab jagada kaheks, vastavalt sellele, kas küsimus jätkab eelnevat teemat või pakub uue teema. Lisaks saab infoküsimuste puhul esitada jaotuse kitsad ja avarad küsimused, kusjuures kitsad küsimused on eeskätt teemajätkajad ja avarad küsimused teemapakkujad. (Vt ka Thompson, Couper-Kuhlen, Selting 2015.)

Avatud infoküsimused saavad grammatiliselt eri tüüpi vastuseid: fraasivastus (sh verbivastus), morfosüntaktiliselt mitteseotud lausevastus (ja/või rutiinivastus) ja kordusega lausevastus³¹. Vastusetüüp näitab seda, kas vastaja tõlgendas küsimust kitsa või avara küsimusena. Kui küsimusele vastati fraasiga, siis tõlgendati küsimust kitsana, kui vastati (mitme) lausega, siis tõlgendati avara küsimusena.

Analüüs näitas, et kui kitsale küsimusele vastati (mitme) lausega, siis võis see osutada suhtlusprobleemile ja kui avarale küsimusele vastati fraasiga, oli

³¹ Lisaks esines materjalis ma-ei-tea-vastuseid ja edasilükatud vastuseid.

vastus küsija jaoks liiga napp. Teisalt on näha, et suhtluses esineb ka spetsiifilisi vastusetüüpe. Näiteks võib kitsale küsimusele järgneda täislausevastus, mis ei ole problemaatiline, vaid mille eesmärk on projekteerida jätkuvust. See näitab, et jaotus ei ole alati selge, vaid on ka piirialasid.

Fraasivastused ja kitsad küsimused joonduvad vormiliselt ja semantiliselt. Lausevastused ei pruugi avarate küsimustega vormiliselt joonduda, kuid see ei viita suhtlusprobleemidele. Niisiis on infoküsimuste ja nende vastuste puhul näha, et küsimuse ja vastuse semantilised kategooriad üldjuhul joonduvad. Samas võib ette tulla olukord, kus vastus on küsija jaoks sisuliselt sobimatu (nt üllatav).

3.2. Partneri parandusalgatused

Järgnevalt vaatan avatud küsimusega vormistatud partneriparandusi. Materjalis on avatud küsimusega algatatud partneriparandusi 48 korral. Paranduste algatamisel valitseb küsisõna *mis* (ja selle käänded, nt *mida* ja *mille*) (32 korda). Viiel korral on kasutatud küsisõna *kus* ja partiklit *ah*; kahel korral küsisõna *milline* ja *kuidas*; ühel korral küsisõna *kes* ja partiklit *mh*. Erinevalt infooovideest vormistatakse parandusi eeskätt fraasiga (sh üksnes küsisõnast koosneva fraasiga) (44 korral / 92%), lauseid on ainult 4 (8%). Sõltuvalt probleemi lokaliseerimisest täpsusest jagunevad avatud küsimustega algatatud partneri parandusalgatused kahte liiki: avatud algatused (15 näidet) ja probleemi lokaliseerivad algatused (33 näidet).

3.2.1. Avatud algatused

Avatud parandusalgatus määrab probleemseks kogu eelneva voo ega lokaliseeri probleemkohta täpsemalt (Drew 1997; vt eesti keele kohta Strandson 2001; Mihkels 2013). Käesoleva töö materjalis on avatud algatusteks kasutatud erinevaid algatusmarkereid, mis moodustavad üksi voo: *mis*, *misasja*, *mida*, *kuidas*, *ah* ja *mh* (13 korral) ning kahel korral on algatus vormistatud lausega (nt *'mis sa ütlesid.*). Neist *ah* ja *mh* on partiklid ning ülejäänud on partiklistunud küsisõnavormid. Näites 108 on avatud algatus vormistatud sõnaga *mida*. Näites vestlevad pereliikmed pärast isa (I) ja laste Läti reisi ning ema (E) uurib neilt reisimuljeid.

(108)

01 E: a `jõgi on `suurem,

02 (0.5)

03 I: **mida.**

04 E: `jõgi on `suurem,

05 I: ((kogu voo süües, täis suuga)) no: `jõgi on jah (.) `laiem=ja

Real 01 esitab ema väitlause vormis üldküsimumuse *a jõgi on suurem*. Sellele järgneb paus ja avatud algatus *mida* (rida 03). Ema kordab küsimust ja seejärel annab isa vastuse üldküsimumusele.

Harva on avatud algatus vormistatud lausega, mis viitab eksplitsiitselt kuulmisprobleemile (*mis sa ütlesid*). Näites (109) on kasutatud avatud algatuseks nii partiklit kui ka lauset. Näide pärineb perekonna kaardimängust ja siinkohal on mängijad vahetult lõpetatud mängu.

(109) (Rumm 2016: 839)

- 01 I: `assa `nuga, sul oli=se `kümme `käes. (.) oleks pidand sele `kümne laskma sul
02 kunagi `maha käia.
03 (1.8)
04 I: oleks kümnet (.) [`kümneid]
05 P: % [{-} veel] `midagi. %
06 (0.5)
07 E: **mh?**
08 (2.4)
09 E: `mis sa ütlesid.
10 P: ma tahan \$ `veel `midagi. \$

Real 05 ütleb poeg ebaselge lause, mille peale algatab ema partikliga *mh?* avatud paranduse. Ta ei saa 2,4 sekundi jooksul vastust, mistõttu ta kordab algatust küsilausega *mis sa ütlesid*. Algatus näitab, et tegu on kuulmisprobleemiga. Samas toob see esile, et ka ema eelnev voor oli parandusalgatus, mis on endiselt jõus. Algatuse vorm lubab järeldada, et ka eelneva algatuse põhjustas kuulmisprobleem. Real 10 viib poeg paranduse läbi, arvatavasti korrates oma eelnevat lauset. Mõlemad parandusalgatused (rida 07, 09) markeerivad kuulmisprobleemi, kuid võib öelda, et ema muudab lausega oma paranduse läbipaistvamaks (eksplitsiitsemaks). (Rumm 2016: 839)

Max Plancki instituudi projektis on avatud algatuse markerid (nt partikkel *Huh?*) liigitatud *mis*-küsimuste sekka (ingl „*What*“ *questions*) (Stivers, Enfield 2010: 2623). Samas on avatud algatuste määratlemine avatud küsimustena problemaatiline. Esiteks, avatud algatuse vormistavad ka partiklid (*ah*, *mh*), mis ei ole avatud küsimuste küsisõnad. Teiseks, ka küsisõnad erinevad avatud algatusena samadest küsisõnadest avatud küsimustes. *kuidas* ei küsi avatud algatuses viisi kohta. *mida* on häälstatud tavalisest küsisõnast erinevalt ja hakanud redutseeruma (Mihkels, Hennoste 2016). Sellisena tõlgendan neid küsisõnu avatud algatuses kui küsisõnadest partiklistunud või partiklistumas üksusi. Ka vastused avatud algatusele on erinevad avatud küsimuste vastustest. Avatud algatused ei küsimusta kindlat osa propositsioonist nagu avatud küsimused üldiselt. Põhiosa avatud algatuse osutab kuulmisprobleemile ja vastusena/lahendina kordab probleemi tekijaja oma probleemset vooru. Need ei järgi sama loogikat, mis infoküsimumuste vastused, kus vastuse formaadi (fraas, lause) valikut juhib avatud küsimuse kitsus või avarus.

Käesoleva töö materjal avatud algatuste kohta ei toonud välja uusi tulemusi võrreldes varasemate uurimustega, vaid kinnitas neid. Avatud algatuse vastused ei ole hinnatavad kitsa ja avara küsimuse vastuse kategoorias. Seetõttu jäävad need üksused siinse töö teemast välja.

Piiripealsed avatud algatused

Avatud algatuse vahendid võivad olla kasutusel muuks otstarbeks kui kuulmis- või arusaamisprobleemide lahendamiseks. Materjalis esineb üks näide küsilausest *ota `kuidas see kõlas*, mis formaalselt osutab kuulmisprobleemile, kuid suhtluses on kasutusel muudel eesmärkidel. Näites 110 mängib perekond kaarte, kus omavahel on moodustanud paarid ema ja tütar ning isa ja poeg.

(110) (Rumm 2016: 840)

01 I: `selle te pidit `tappa saama.

02 (3.8)

03 E: \$ ota `kuidas see kõlas \$

04 (0.6)

05 I: selle te [pidite `tappa] saama.

06 T: [nad `sonivad.]

07 (0.4)

08 E: hehe

Real 01 ütleb isa, et selle kaardimängu kaotavad ema ja tütar. Pausi järel küsib ema naerdes *ota `kuidas see kõlas*. Ema küsimus võib olla ühest küljest seotud kuulmisprobleemiga. Küsimuses kasutatud partikkel *ota* markeerib tagasiminekut eelneva teksti juurde (Keevallik 2005: 543–544). Selliselt haakub *ota* partneri parandusalgatusega. Teisalt on naerdes lausutud küsimus hinnangulise ja aasiva alatooniga, pannes isa varasema teksti kahtluse alla. (Rumm 2016: 840)

Isa vastab ema küsimusele oma voo kordusega *selle te [pidite `tappa] saama* (rida 05). Puhas kordus osutab, et isa võis tõlgendada ema küsimust kuulmisprobleemile viitava algatusena. Teisalt tähistab kordus reaktsiooni aasivale küsimusele. Kordus väljendab seda, et isa jääb oma seisukoha juurde, kuid samal ajal aitab see teema sulgeda, ennetades konflikti. (Rumm 2016: 840)

Ema küsimust *\$ ota `kuidas see kõlas \$* saab tõlgendada parandusalgatusena, ent ka mittenõustumisena isa väitega *`selle te pidit `tappa saama*. Mittenõustumine ei ole suhtluses eelistatud tegevus, mistõttu ema peidab mittenõustumise parandusalgatuse taha (vt selliste juhtumite kohta Kendrick 2015a: 182–183). Seega kasutab ema parandusalgatust kaheks tegevuseks, nii probleemile osutamiseks kui ka mittenõustumise väljendamiseks. (Rumm 2016: 840)

3.2.2. Lokaliseerivad algatused

Lokaliseerivad parandusalgatused viitavad täpsemalt sellele, mis valmistas kuulaja jaoks eelnevas vóorus probleeme (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977). Eesti lokaliseerivaid algatusi on uurinud Krista Mihkels (Strandson 2001; Mihkels 2013). Käesoleva töö materjalis esinesid samasugused algatuse variandid. Siin keskendun sellele, mida varasemates töödes välja toodud ei ole ja selleks on eeskätt lasungi rõhkude kasutus lokaliseerivates algatustes.

Käesoleva töö materjalis on lokaliseerivaid algatusi vormistatud küsisõnade ja nende käänetega/erikujuliste vormidega *mis* (25 näidet), *kus* (5), *milline* (2) ja *kes* (1) ning nendega on küsimustatud semantilisi kategooriad objekt, koht, omadus ja isik. Nende küsisõnade vormid lokaliseerivad kontekstis raskuskohta semantiliselt ja morfosüntaktiliselt. Tüüpiliselt põhjustavad arusaamisprobleeme eelnevas vóorus kasutatud pronoomenid, proadverbid või muud üldised sõnad (Strandson 2006: 174).

Lokaliseeriva algatuse vormistanud vóor võib koosneda ainult probleemi märkivast küsisõnast (*mida*, *mille*, *kes*). Näide (111) pärineb kaardimängust ja poeg (P) lausub isale, et võib selle kaardi ära tappa.

(111)

01 P: `selle ma võin `ära tappa.

02 I: **mille**.

03 (0.4)

04 P: punase

05 (2.1)

06 I: ei ma=i=`taha.

07 (2.8)

08 I: `nii.

09 (1.1)

10 I: korjake `juurde.

Isa (I) jaoks on probleemne sõna `selle (rida 01). Ta algatab paranduse küsisõna *mis* genitiiviga *mille*. Küsisõna vorm viitab grammatiliselt seosele eelneva vóoru pronoomeniga *selle*. Poeg viib paranduse läbi sõnaga *punase* (= punase kaardi, s.o ärtu või ruutu), mis joondub probleemüksuse ja algatusega morfosüntaktiliselt ja semantiliselt (*`selle* > *mille* > *punase*). Pärast parandust naasevad suhtlejad pealiinile ja isa reageerib poja ettepanekule (*`selle ma võin `ära tappa.*) keeldumisega *ei ma=i=`taha* (rida 06).

Selles näites on lokaliseeriva algatuse kutsunud esile arusaamisprobleem, mille on põhjustanud asesõna *selle*. Seega reageerib isa sõnaga *mille* pronoomeni peale ja viitab referentsiprobleemile (Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 146). On näha, et avatud küsimusega vormistatud lokaliseeriva paranduse algatamisel piisab vaid küsisõna esitamisest, kui küsisõna on semantiliselt kitsa tähendusega ja selle kääne viitab probleemse sõna vormile. Sellisel juhul saab vestluspartner ühemõtteliselt aru, mis oli kuulajale arusaamatu.

Lisaks üksikküsisõnale võidakse lokaliseeriv parandusalgatus vormistada raamiga (ingl *frame*, vt nt Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014: 22). Sel puhul on minu materjalis valitsev *mis*-küsisõna ja eelneva voo osaline kordus, mis aitab probleemi täpselt lokaliseerida. Seda tüüpi konstruktsioonides on rõhutatud küsisõna *mis* ja need markeerivad arusaamisprobleeme. Seda ei ole varasemates uurimustes välja toodud.

Näide (112) illustreerib tüüpilist *mis* ja kordusega vormistatud partneri parandusalgatust. Näites 112 vestlevad kaks sõbrannat (tudengit) ühest üliõpilasest, keda nad mõlemad teavad.

(112)

- 01 L: ja=sis `lõpuks=eee `ütles=et ta tahab seda kons`pekti `minu=käest=et
 02 {-}: [* mheh *]
 03 L: [tahab] \$ `eksamit teha. hõõ * ma üt[sin nojah.] * \$
 04 M: [**mis konspekti.**]
 05 (0.3)
 06 L: tekstoloogia.
 07 (.)
 08 M: aa.

L räägib, et kursusekaaslane soovis temalt eksami tarbeks konspekti (read 01, 03). M küsib seepeale *mis konspekti*. Algatus on fraasikujuline ja koosneb nominatiivsest küsisõnast *mis* ja probleemvoo sõnast *konspekti*. See toob esile, et sõna *sed*a on jäänud kuulaja jaoks arusaamatuks ja sõna *konspekt* on kasutusel raamina. Real 06 vastab L küsimusele ja ühtlasi viib paranduse läbi, asendades pronoomeni *sed*a täistähendusliku sõnaga *tekstoloogia*. See joondub algatusega nii vormiliselt kui ka semantiliselt. Real 08 sulgeb M järjendi *aa* abil (Kasterpalu, Hennoste 2016).

Vaatame seda näidet lähemalt episteemika ja prosoodia seisukohalt. Vestluspartner L on teadja rollis ja tema jagab informatsiooni (vt read 01, 03, 06). M on mitteteadja ja tal puudub ligipääs sellele, mis konspektist L räägib. Seda näitab kõige selgemalt tema lausunud partikkel *aa* (rida 08), mis osutab informeerituse muutumist (Kasterpalu, Hennoste 2016). Robinson (2013) on näidanud, et mitteteadja positsioonilt lausunud parandusalgatused lahendavad suhtluses kuulumis- või arusaamisprobleemi. Nii on ka siin näites põhjustanud algatuse arusaamisprobleem.

Analüüs näitas, et sellised parandused vormistatakse rõhuga küsisõnal (*mis konspekti*). Siin toob konstruktsiooni rõhuasetus esile tähenduse 'missugust konspekti sa mõtled' ja selline lauseprosoodia on markeerimata ja neutraalne (vt ka Selting 1996, 1988). Ka varem on välja toodud, et eesti keeles on rõhk avatud küsimuse küsisõnal ehk üksusel, mille kohta infot oodatakse (vt Pajupuu 1990).

Lokaliseerivaid algatusi võidakse vormistada ka sõnadega *misasi* või *kuskohas*, mis koosnevad küsisõnast ja üldisest nimisõnast (*asi*, *kohas*). Need võivad olla häälstatud kokku või lahku ning paiknevad küsisõna ja küsiühendi piirimail (*ota*

`kus kohas.; `kuskohas.; mis`asi.; [mis a]si). Nende sõnade tähendus aitab lokaliseerida eelmises vóorus mainitud objekti vóõi kohta. Järgmine näide illustreerib algatust *kus kohas*. Näites 113 seletab K, et Aili ja Peeter käisid nende juures remonti tegema.

(113)

- 01 K: et: (0.6) Aili=Peeter `käisid eelmine (.) laub (0.5) se `Riivo käis re`monti
 02 tegemas meil=ja `l:agi on ära: tehtud. ((auto põrin algab))
 03 (0.7)
 04 K: lakke on pandud niukene (.) `asi.
 05 (.)
 06 T: **ota `kus kohas.**
 07 K: mõlemas `toas.
 08 (1.2)
 09 T: **ke- kus `teil.**
 10 (0.3)
 11 K: Põltsamaal.
 12 T: Põltsamaal.=
 13 K: =jah
 14 T: noh
 15 (1.2)
 16 K: no `Elga {-} se `Riivo. (.) `Liia [poiss.]
 17 T: [jah] (.) jah * jah *
 18 K: no nisugene papp `paber on `laes, ((auto põrin lõpeb))

Real 04 jätkab K remondijuttu ja sõnab *lakke on pandud niukene (.) `asi*. K annab siin infot, mida valdab tema (s.o ta on teadja ehk K+, vt read 01–02, 04, 07, 11), kuid millele vestluspartneril T puudub ligipääs. K jutule järgneb mikro-paus, mille järel võtab vóoru T ja algatab paranduse, *`kus kohas*, millele eelneb partikkel *ota*. Partikkel *ota* markeerib tagasiminekut eelneva teksti juurde (Keevallik 2005: 543–544). Algatuse *`kus kohas* semantika viitab, et kuulaja jaoks jäi arusaamatuks koht. Samas ei lokaliseeri algatus kohta täpselt. Real 07 viib K paranduse läbi fraasiga *mõlemas `toas*, mis joondub algatusega semantiliselt ja morfosüntaktiliselt. Lahendusele järgneb pikk 1,2-sekundiline paus, mis osutab, et T jaoks on lahendis midagi ebaadekvaatset. Seda tõestab see, et lahendi järel algatab T uue paranduse *ke- kus `teil*, mille semantika osutab samuti kohale, kuid mis joondub eksplitsiitselt K sõnadega *re`monti tegemas meil*. Antud juhul on rõhk sõnal *`teil*, mis toob esile selle kui probleemiksuse. Seekord viib K paranduse läbi fraasiga *Põltsamaal*. Seegi lahend joondub algatusega nii vormiliselt kui ka semantiliselt.

Lahendile *Põltsamaal* järgneb T üleküsimine real 12 (*Põltsamaal.*), mida vestluspartner käsitleb uudise vastuvõtuna (ingl *news receipt*, Couper-Kuhlen 2012: 127; Heritage 1984) ja reageerib jaatava partikliga *jah* (rida 13). Seepeale lausub T partikli *noh* ja K jätkab remonditeemal (rida 18) ning enne seda selgitab, kes on Riivo (vt fraas *se `Riivo* vóorus 01). Niisiis tõlgendab K partiklit *noh* märguandena, et K jätkaks oma juttu ja naaseks vestluse pealiinile (vt Keevallik 2016).

Siin näites on kaks algatust: *ota`kus kohas.* ja *ke-kus`teil.* Esimeses algatuses on rõhutatud küsisõna *kus* (sõna *kohas* kuulub sellega kokku). Järgmises algatuses on rõhutatud sõna *teil*, mis on probleemüksus. See toob esile, et kõneleja ootab sõna *teil* täpsustamist. Rõhk aitab probleemüksuse esile tuua.

Materjalist on näha, et parandusalgatused on pea alati vormistatud küsisõna või küsiühendina. Parandusalgatus käib vahetult eelneva voo kohta, mistõttu ei ole tarvis rohkemaid keelevahendeid kui sõna või fraas (vt eelmised näited). Seetõttu on ootuspärane, et lausealgatused on materjalis harvad.

Kahel korral on lokaliseeriv algatus vormistatud lausega. Lausetena algatatud parandused viitavad probleemkohale võrreldes fraasialgatustega veel eksplitsiitsemalt. Näites 114 vestlevad vanem naisterahvas E, tudengid K ja A ning taustal on kosta 11-kuuse lapse (AS) häälitusi. Lausealgatus *mis see on* küsib sõna tähenduse järele.

(114)

01 E: ma söön `iga õhtu @ `no::blu:::d. @ aga `täna=õhtu ei=`söönd=[sest]

02 K: [mis`see] on.

03 AS: äääääääääää[äääh] ((häälitseb nõudlikult))

04 E: [tead`no]blu on õ`küüslauk noh,

05 A: aa.

06 (1.0)

07 E: tal on `mitu `nime, ühel `asjal [on mitu `nime.]

08 A: [küüs-]`küüslauk on ju`ea.

E teatab real 01, et ta sööb iga õhtu *noblud*. Tema voorule peale rääkides algatab K lokaliseeriva paranduse lausega [*mis`see*] *on* (rida 02). See osutab eksplitsiitselt, et algatuse põhjustas tema jaoks tundmatu või arusaamatu sõna. E viib paranduse läbi [*tead`no*] *blu on õ`küüslauk noh*, mis seletab sõna tähendust ja joondub algatusega vormiliselt ja semantiliselt (vt vastuse pikem analüüs näide 119). Selle järel sõnab vestluse kolmas osaleja A partikli *aa* (rida 05), mis osutab informeerituse muutumist ja sulgeb järjendi (Kasterpalu, Hennoste 2016). See toob esile, et ka tema ei teadnud sõna *noblu* tähendust.

Piiripealsed lokaliseerivad algatused

Osa lokaliseerivaid parandusalgatusi on piiripealsed: need ei ole puhtalt kuulmis- või arusaamisprobleemide lahendamiseks, vaid väljendavad lisaks vaidlustust/mittenõustumist eelnevaga. Vaidlustusega (ingl *challenge*, vt Koshik 2003) seatakse vestluspartneri väide või muu eelnev suhtlustegevus kahtluse alla. Selliselt jäävad osa üksusi parandusalgatuse ja retoorilise küsimuse piirimaile.

Käesoleva töö materjalis on vaidlustused (mittenõustumised) vormistatud konstruktsiooniga, milles küsisõnale *mis* järgneb rõhuliselt eelneva voo sõna kordus (6 näidet). Näites 115 räägivad vanaema (L) ja lapselaps (K) naisterahvast, keda nad mõlemad teavad.

(115)

01 L: /---/ es taht muidugi lastele `osta.

02 (0.4)

03 K: **mis `lapsi- ms `lastele.**

04 (0.3)

05 K: mis=`kus tal ned `lapsed on.

06 (0.3)

07 L: no: aga (.) ma `arvatsi: (0.4) öööö=mm tal=om=jo `kaks last `sääl.=

08 K: =`temal.

09 L: [no]

10 K: [tal ei] `olegi ju [`lap]si.

11 L: [no=ta]

12 L: no=aga no `lapse sääl `majan > no ta `neile tahtigi `osta < ütél kas `jõulud

13 { `saadagi kusk-.}

Rida 01 on jätk vanaema jutule, milles ta räägib, et kõnealune isik tahtis lastele šokolaadi osta. Real 03 ütleb lapselaps *mis `lapsi-* ja algatab eneseparanduse *ms `lastele* (*mis* on redutseerunud), muutes katkestatud sõna käänet. Pausi järel ta jätkab: *mis=`kus tal ned `lapsed on*. Seejärel hakkab vanaema vastama. Vanaema alustab partikliga *no*, mis väljendab üldjuhul vastuvaidlemist, kahtlust või eitust eelneva teksti kohta (Hennoste 2000a: 1802; Keevallik 2016: 232–234). Seejärel kasutab ta vastandusele viitavat *aga* ja lisab episteemilise markeri *ma `arvatsi*. Pausi järel esitab vanaema oma teadmise laste kohta *öööö=mm tal=om=jo `kaks last `sääl.=* (rida 07). Infole eelnevad üneemid ja see sisaldab sõna *jo* (*ju*), mis viitab sellele, et mõlemal vestluspartneril peaks olema ligipääs sellele infole. Vanaema voorule otsa rääkides ütleb lapselaps *temal* ja lisab, et sellel naisel ei olegi ju lapsi (rida 10). Real 12 selgub, et vanaema ei pea laste all silmas bioloogilisi lapsi, vaid kõnealuse naise (korter)majas elavaid lapsi. Vaidlustuse lähtekohaks on seega erinev arusaamine sõna *lapsed* tähendusest antud kontekstis.

Konstruksioon *ms `lastele* sarnaneb formaadilt lokaliseeriva parandusalgatusega, milles küsisõnale *mis* järgneb sõna probleemvoorust (näide 112 *mis konspekti*). Samas on näha, et siin näites ei lahenda vestleja selle abil kuulmis- või arusaamisprobleemi. See näide erineb mitme teguri poolest neutraalsest lokaliseerivast parandusalgatusest. Esiteks, siin näites on *ms `lastele* lausunud vestleja, kellel on samuti ligipääs infole ja ta on K+ (teadja). Seevastu parandusalgatused on lausunud K- (mitteteadja) positsioonilt. Robinsoni (2013) järgi osutab ka teadja positsioonilt esitatud kordus, et tegu ei ole partneri parandusalgatusega, vaid mõne sotsiaalselt mitte-eelistatud suhtlustegevusega, nagu seda on ka vaidlustus.

Teisalt erineb konstruksioon *ms `lastele* neutraalsest lokaliseerivast parandusalgatusest lausungi rõhuasetuse poolest. Lokaliseerivates algatustes rõhutatakse analoogselt konstruksioonis küsisõna (vt näide 112). *ms `lastele* on aga lausunud markeeritud (eripärase) prosoodiaga, milles on rõhutatud sõna eelnevast voorust. Selline rõhuasetus osutab, et tegu ei ole neutraalse parandusalgatusega (vt ka Selting 1996).

Materjalist on näha, et suhtluses võidakse parandusalgatuse vormivahendeid (nagu seda on lokaliseeriv parandusalgatus) kasutada muudeks suhtlustegevusteks kui kuulmis- või arusaamisprobleemide lahendamiseks, näiteks vaidlustuseks.

3.2.3. Parandusalgatusküsimuste vastused

Edasi vaatlen lokaliseerivate parandusalgatusküsimuste vastuseid (lahendeid) ja jagan need fraasi- ja lausevastusteks.³² 20 lokaliseerivat algatust said fraasivastuse, kaheksa lausevastuse ja viis jäid vastuseta (parandamata). Esitan kõigepealt näiteid fraasivastuste kohta ja seejärel toon näiteid lausevastustest.

Käesolev osa esindab seni käsitlemata teemat. Avatud küsimuse infovastuseid uurinud Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) ei käsitlenud parandusalgatuste vastuseid. Parandusalgatuste vastuste formaati lause ja fraasi kategooriates ei ole varem analüüsitud ka eesti keeles.

Fraasivastused lokaliseerivatele parandusalgatustele

Enamik lokaliseerivaid parandusalgatusi saavad vastuseks fraasi ja moodustavad järgmise suhtlusjärjendi: probleemvoor > lokaliseeriv algatus > vastusfraas/lahend, kusjuures algataja jääb lahendiga rahule ja sulgeb järjendi. Seda illustreerib näide 116, kus vestlevad V ja E söögilauas.

(116)

01V: =anna `see ka.

02 (0.5)

03 E: mis`asi.

04 V: `Knorr.

05 (.)

06 E: *ahah*

07 (2.4)

08 V: panid `irmuga nii `kaugele=et `ära süüasse.=

V esitab E-le direktiivi =anna `see ka. Sõna `see on rõhutatud, mis osutab, et V arvates peaks sõna referent olema E jaoks tuntud. E ei asu direktiivi täitma, vaid algatab 0,5-sekundi järel paranduse (rida 03). Algatus on vormistatud keelendiga mis`asi, milles on rõhutatud teist poolt asi. Real 04 viib V paranduse läbi ja täidab pronoomeni see sisu ära sõnaga `Knorr, mis joondub küsimusega semantiliselt ja morfosüntaktiliselt (`see > mis`asi > `Knorr). E esitab seepeale partikli ahah, mis osutab informeerituse muutumist, vastusest arusaamist ja sulgeb vahesekventsi (Kasterpalu, Hennoste 2016).

³² Avatud parandusalgatuste vastuseid ma siin töös ei vaata. Avatud algatus määrab probleemseks terve eelmise voo ja osutab üldjuhul kuulmisprobleemile, oodates probleemvoorust, olgu eelnev voor kas lause või fraas.

Tüüpiliste näidete kõrval esineb sekventse, milles fraasivastus joondub semantiliselt ja vormiliselt algatusega, kuid selle sisu on paranduse algataja jaoks ootamatu, üllatav ning ta ei sulge lahendi järel järjendit. Näites 117 on parandus algatatud küsisõnaga *kes* ja taustal on arusaamisprobleem. Selles vestluses räägib T kahele sõbrannale, et tal tuleb teha koolis inglise keeles ettekanne ja et ta peaks seda harjutama. M pakub välja, et T võiks harjutada kõva häälega ja et ta kuulab.

(117) (Rumm 2016: 840)

- 01 M: a `harjuta kõva `häälega, ma `kuulan.
 02 ((6 vooru on vahele jäetud))
 03 M: ei `päriselt, mul on=õ (.) `lauppäv alles `eksam [* {nagunii.} *]
 04 T: [`Päts is] `konsidöd tu
 05 `bii ö `ledžentäri `figö in `estöonian `histori.
 06 bla=bla=bla=bla=bla=bla=[bla]=bla=blaa
 07 L: [kes.]
 08 T: `Konstantin Päts.
 09 (.)
 10 L: `Pätsist teed=vä.
 11 T: ma ei `osand ühtegi teist välja `möelda. (1.2) `kellest ma `tegema pidin Maire
 12 `Aunastest=vä.

Ridadel 04–06 esitab T lause oma ettekandest, alustades nimega Päts, millele järgneb ingliskeelne jutt ja pikk *bla-bla-bla*. Sellele peale rääkides küsib L *kes*. See on konkreetse tähendusega nominatiivis küsisõna, mis viitab sellele, et probleemiks on isik. Real 08 viib T paranduse läbi: *Konstantin Päts*. Eesnime lisamine ja selle rõhulisus viitab sellele, et T tõlgendas parandusalgatust arusaamisprobleemile viitavana. Samas on võimalik, et probleemi põhjustas hoopis kuulmisprobleem, sest Päts on lausunud eelkõneleja jutule peale rääkides (rida 04). Selles suunas viitab ka L järgnev küsimus *Pätsist teed=vä*, mis osutaks justkui, et ta alles nüüd kuulis nime. Samas tõlgendab T üleküsimist etteheitena ja hakkab oma valikut õigustama (read 10–11, nende ridade täpsem analüüs on peatükis 4). (Rumm 2016: 840)

Näited (116, 117) illustreerivad, et fraasikujulised lahendid joonduvad parandusalgatustega. Samas on materjalis ka näiteid, kus algatuse ja lahendi kääne ei joondu, kuid see ei tekita vestluspartneritele probleeme. Vaatame näidet perekonna kaardivestlusest, kus isa ja poeg mängivad paaris ema ja tütre vastu (näide 118).

(118)

- 01 I: kas sul ei `ole midagi selist `üksikut.
 02 (1.6)
 03 P: mis mõttes üksik
 04 I: `ühte `üheksat või (0.8) ühte `kümnet=vä,
 05 (2.4)
 06 P: mm?

Isa küsib pojalt, kas tal ei ole *midagi selist üksikut* (rida 01). Poeg ei vasta küsimusele, vaid esitab pika pausi järel parandusalgatuse, milles probleemiks on vormistatud nominatiivis *mis mõttes üksik*. See joondub partitiivis fraasiga *üksikut* semantiliselt, kuid mitte käände poolest. Samas ei tekita see vestluspartneris segadust ja isa viib paranduse läbi *ühte üheksat või (0.8) ühte kümme=vä*, kusjuures lahend joondub tema enda eelmise vooruga. Ka paranduse algataja ei tõsta lahendit probleemseks esile, vaid mõtleb oma järgmise mängukäigu üle (read 05, 06).³³

Materjalist selgub, et lokaliseerivad algatused saavad eeskätt fraasivastuseid, mille järel sulgetakse üldjuhul järjend ja minnakse tagasi vestluse pealiinile. Fraasivastused joonduvad parandusalgatusega üldiselt nii semantiliselt kui ka morfosüntaktiliselt. Samas on näha, et kääne ei pruugi joonduda, kuid see ei tekita suhtluspartnerites arusaamisraskusi ega pane teda uut algatust tegema vms.

Lokaliseerivate algatuste puhul, mis saavad fraasivastuse, saab tuua paralleeli kitsaste infoküsimuste ja fraasivastustega. Kitsad infoküsimused ootavad vastuseks konkreetset infokildu ja sama suund avaldub lokaliseerivate algatuste puhul.

Lausevastused lokaliseerivatele parandusalgatustele

Kaheksal korral järgnes lokaliseerivale parandusalgatusele lausena vormistatud vastus/lahend, mis oli seletus, referaat või sõna otsimine. Seletusvastus võib viidata suhtlusprobleemile. Näidetes (119–121) joondub lausevastus vormiliselt ja semantiliselt algatusega, näites (122) ei joondu täielikult.

Näites 119 saab lausealgatus *mis see on* vastuseks seletuse. Näites vestlevad vanem naisterahvas E, tudengid K ja A ning taustal on kosta 11-kuuse lapse (AS) häälightsusi.

(119)

01 E: ma sõön `iga õhtu @ `no::blu::d. @ aga `täna=õhtu ei=`söönd=[sest]

02 K: [mis `see] on.

03 AS: aaaaaaa[aaaa] ((häälitseb nõudlikult))

04 E: [tead `no]blu on õ `küüslauk noh,

05 A: aa.

06 (1.0)

07 E: tal on `mitu `nime, ühel `asjal [on mitu `nime.]

08 A: [küüs-] `küüslauk on ju `ea.

³³ Metslang (1981: 71) toob samuti välja, et *mis*-küsimusele võib vastata nii nimetava kui ka osastava alusega (nt *Mis sul sahtlis vedeleb? – Üks paber. / Malendid. / Igasugu pabereid. / Paberit.*).

E teatab real 01, et ta sööb iga õhtu *noblud*. Tema voorule peale rääkides algatab K lokaliseeriva paranduse lausega [*mis `see*] *on* (rida 02). See osutab, et algatuse põhjustas tema jaoks tundmatu või arusaamatu sõna (vt ka näide 114). E viib paranduse läbi [*tead `no*] *blu on õ `küüslauk noh*. Tema voor ei ole intonatsiooniliselt lõpetatud, mistõttu võib oletada, et E planeeris pikemat seletust, kuid väikelapse häälitsemine katkestas ta jutu. Pikemale seletusele viitab ka vooalguline sõna *tead*, mille üks funktsioon on projekteerida pikemat juttu/uut infot (Keevallik 2003: 158, 163). Selle järel sõnab vestluse kolmas osaleja A partikli *aa* (rida 05), mis osutab infost arusaamist ja sulgeb järjendi. Partiklile *aa* järgneb pikk paus ja E jätkab *tal on `mitu `nime, ühel `asjal [on mitu `nime.]*. Jätk viitab võimalikule jätkule, mis E eelnevale voorule oleks võinud järgneda (rida 04).

Näide (120) illustreerib seda, et valitud on lauseformaat, sest vastaja soovib edasi anda sellega sobivat infot (verb *küsida* > algatus *mida* > sihitislause). Näites vestlevad kaks sõbrannat lõhnaõlist ja A toob välja, et temal jätkub lõhnaõli kevadeni.

(120)

- 01 A: Gla`müür ((lõhnaõli)) `jätkubki `jätkuiski mul täpselt `kevadeks `praegu,
 02 (.)
 03 B: [mmhmmh]
 04 A: [mis noh `ongi siu]ke `talve `aeg.
 05 B: .hhhh see on kah `selline nagu `selline
 06 (.)
 07 A: {-} [{}]
 08 B: [ta nagu `soe. tekib `tunne kui] seda `nuusutad siis teki[b `soe tunne.]
 09 A: [a see Gla`muur on min]gi
 10 seitse `sotti. * (.) ma `vaatsin. `pisike `süda. *
 11 (0.9)
 12 A: .haa ku- kusjuures `sinu see i`dee=et et `sinna vähemalt `küsida Perekoolis
 13 `kaudu,
 14 (.)
 15 B: mida (0.3) `JAA?
 16 A: **noo et võibolla kellelgi `seisab [see `lõhn.]**
 17 B: [jaa seal=on] `kogu=aeg mingeid naljakaid
 18 `asju müügil. hehe

A räägib, et lõhnaõli *Gla`muur* maksab seitsesada krooni (rida 12) ning sõnab pausi järel *.haa ku- kusjuures `sinu see i`dee=et et `sinna vähemalt `küsida Perekoolis `kaudu*. Selle vooru peale algatab B paranduse sõnaga *mida* ja seejärel lausub *JAA?*, mis viitab hilinenud taipamisele (Kasterpalu, Hennoste 2016). A vormistab sellest hoolimata lahendi *noo et võibolla kellelgi `seisab [see `lõhn.]*. B kinnitab seda real 17.

Lokaliseeriv parandusalgatus *mida* viitab tagasi verbile *küsida* ja näitab, et probleemvoorust on puudu sihtis. A lisab sihitislause real 16 ja see sobitub

tema eelmise vooruga (*`küsida Perekoolis `kaudu, > et võibolla kellelgi `seisab [see `lõhn.]*). Tegelikult oleks A-l võimalik parandus läbi viia ka fraasiga (*küsida > mida > seda lõhna*) ja üldjuhul valivad suhtlejad paranduse läbi- viimiseks minimaalsed vahendid (vt ka Strandson 2006: 174).

Siin näites võib aga *et*-kõrvallause kasutus olla tingitud suhtlejate tead- mistest. Real 12 viitab A sõbranna B ideele (*kusjuures `sinu see i`dee*), millele peaks B-l olema ligipääs. B hilineud taipamine real 15 tõestab ka seda. Oluline on ka see, kuidas A parandusalgatuse lahendi vormistab. Lahendi alguses on partikkel *noo*, mis võib viidata sellele, et partner peaks teadma/mäletama küsitud infot (vt Keevallik 2016; Hennoste 2000a: 1802–1803). Samas on võimalik, et A esitab *et*-kõrvallausega referaadi ja refereerib sõbrannat. Seda tõestab see, et konjunktsioon *et* on tüüpiline referaadi vormistaja (vt Hennoste 2004). B tuleb jutuga sisse juba enne A vormistatud *et*-kõrvallauset, mis võib osutada sellele, et see jutt on talle mingil viisil tuttav (rida 17).

Siin näites on oluline, et *et*-kõrvallause sobitub etteantud malli (*küsida > et- kõrvallause*). Soovitud info on siin sihitislause, mis joondub antud kontekstis, kuid on võimalik, et info on ühtlasi referaat.

Lokaliseeriva parandusalgatuse lausekujuline vastus võib lisaks seletusele olla ka sõnaotsimine. Otsimist illustreerib järgmine näide (121), mis pärineb vestlusest, kus K räägib kodukinosüsteemist.

(121)

01 K: jah. (.) `tagumised valjukad olid mingi kaheksa tonni `tükk.

02 (1.2)

03 ja noh={ühesõnaga}

04 viis `tükki oli neid, (.) viis eraldi `kanalit `PLUSS (1.0) ee `subguufer

05 `kuuendaks.

06 (1.0)

07 E: misasi? =

08 K: see on (.) ainult siuke (.) `bass, [kuni] viiekümne `hertsini teeb `häält.

09 E: [aa]

K jutustab viiest kõlarist/valjuhääldist (*`valjukast'*) ja lisaks toob ta välja, et tal on ka üks *subguufer* (ingl *subwoofer* 'bassikõlar'). Sellele voorule järgneb 1,0- sekundiline paus ja seejärel algatab vestluspartner E paranduse sõnaga *misasi*. See lokaliseerib raskuskohana sõna *subguufer*. K hakkab parandama sõnadega *see on* ja selline formaat viitab definitsiooni andmisele. K pakub kõigepealt eestikeelse vaste (*`bass*) ja seejärel seletab selle omadust. Lahend näitab, et K tõlgendas sõna algatust arusaamisprobleemile viitavana.

K alustab lausevormilise lahendi formuleerimist sõnadega *see on* ja takerdub seejärel mitu korda. Pärast seda, kui ta on lausunud sõna *bass*, ütleb E peale rääkides *aa*, mis näitab, et sõna *bass* oli tema jaoks relevantne ja piisav vastus. Sellest hoolimata viib K oma lause lõpule, andes bassi kohta lisainfot [*kuni*] *viiekümne `hertsini teeb `häält* (rida 08).

Näites 122 toodud vastus on seletus, mis järgneb aktsepteerimisprobleemi markeerivale algatusele. Näites vestlevad kolm tudengit L, T ja M ning M vaatab parasjagu T raamatut, mille pealkiri on „Ghosts in Fact and Fiction“ („Kummitused tegelikkuses ja väljamõeldisena“).

(122)

- 01 L: =kas siin räägib sellest `ka mis=se Transil`vaania see vam`piiridest=
 02 T: =n `seda ta ei `räägi, ta räägib [{mi- mis} `pä]ris on.
 03 M: [se=on=ju `põhiline.]
 04 (0.2)
 05 L: aa.
 06 (1.0)
 07 M: mis `päris.
 08 (.)
 09 T: **noh `päris kummitused. ega=se `Transil:- Transil`vaanias või kuskohas se**
 10 **`oli see mõeldi `välja=ju. (0.4) ja=see krahv [`Draakula seal oli `lihtsalt]**
 11 **mingi: `vend.**
 12 M: [`siin on ju `kirjutatud=et]
 13 et in `fäkt änd `fikshõn.
 14 (.)
 15 T: jah. (.) noh=et `väljamõeldised on `ka.
 16 (0.2)
 17 M: jah (0.3) kas [sis] Tran[sil`vaania] omast ei `kirjuta.
 18 T: [aga=noh] [`Draakulast]
 19 T: ei, `sellest ta ei `kirjuta. se=on `liiga \$ `välja mõeldud. \$
 20 (1.1)
 21 L: sis=se=on `jama `raamat.

Real 01 küsib L kummituste raamatu kohta, kas selles on juttu ka Transilvaania vampiiridest. T lükkab selle ümber ja ütleb, et *`seda ta ei `räägi, ta räägib [{mi- mis} `pä]ris on.* (rida 02). L reageerib sellele partikliga *aa*, mis näitab rahulolu vastusega ja sulgeb sekventsi (Kasterpalu, Hennoste 2016). Partiklile järgneb pikk paus, mille järel lausub vestluse kolmas osaleja M *mis `päris* (rida 07). T vastab joonduva vastusega *noh `päris kummitused* ja jätkab vastamist (kaudse) seletusega *ega=se `Transil:- Transil`vaanias või kuskohas se `oli see mõeldi `välja=ju. (0.4) ja=see krahv [`Draakula seal oli `lihtsalt] mingi: `vend.* Vastuse lõpu ajal lausub M peale rääkides, et raamatu kaanele on ju kirjutatud *et in `fäkt änd `fikshõn.* Seda kinnitab T ja lisab, et raamatus on lisaks pärislugudele ka väljamõeldud lood. M lausub *jah* ja küsib taas, kas Transilvaania vampiirist ei ole raamatus juttu. T sõnab real 19 *ei, `sellest ta ei `kirjuta. se=on `liiga \$ `välja mõeldud.*

Konstruksioon *mis `päris* sarnaneb formaadilt lokaliseeriva parandusalgatusega, milles küsisõnale *mis* järgneb sõna probleemvoorust (vt näide 112 *mis konspekti*). Samas on näha, et siin näites ei lahenda vestleja selle abil kuulmis- või arusaamisprobleemi. See näide erineb neutraalsest lokaliseerivast parandusalgatusest. Lokaliseerivates algatustes rõhutatakse analoogselt konstruksioonis küsisõna (vt näide 112). *mis `päris* on aga lausunud markeeritud (eripärase)

prosoodiaga, milles on rõhutatud sõna eelnevast voorust. Seega osutab markeeritud prosoodia (rõhkude eripärane kasutus lausungis), et tegu ei ole neutraalse parandusalgatusega (vt ka eespool samatüüpi näide 115 *mis lapsi*) (vt ka Selting 1996).

Lisaks on siin oluline sekventsia jätkumine. M ei sulge lahendi saamise järel sekventsia (read 12–13), samas selgus näidete analüüsist, et lokaliseeriva algatuse lahendi järel naastakse vestluse pealiinile. Siin seda ei tehta. See osutab, et lokaliseeriva algatuse taga on veel midagi, kui pelgalt arusaamisprobleemi lahendamine. Näitest on näha, et algatus *mis päris* saab lausevastuse (seletuse), mis on siinkohal reaktsioon vaidlustusele. Niisiis võivad lausevastused viidata probleemile ja olla reaktsioonideks aktsepteerimisprobleemide korral.

Kokkuvõttes on materjalist näha, et lokaliseerivate algatuste lausevastused on erinevad. Need võivad olla seletused, referaadid või sõna otsimised. Lausevastus võib, aga ei pruugi, viidata suhtlusprobleemile.

3.3. Kõneleja parandusalgatused

Parandused, milles probleemi lahendab selle tekitaja partner, on suhtluses harvad ja mitte-eelistatud (Schegloff, Jefferson, Sacks 1977). Seda tüüpi parandusi esines töö materjalis kaheksa, neist seitse on vormistatud lausena. Kõneleja algatused on vormistatud seitsmel korral küsisõnaga *mis* (sh üks *misasi*) ja ühel korral sõnaga *mitu*. Algatused peegeldavad semantilisi kategooriaid objekt, aeg, isik ja hulk.

Kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandused on siinse töö materjalis seotud unustamisega. Paranduse algataja on neis näidetes episteemiline autoriteet ehk teadja (Heritage 2012), kuid tal on meelest läinud osa infost. Avatud küsimusi kasutatakse tihti ka sõna otsimiseks (ingl *word search*). Küsimuse formaat annab võimaluse suunata parandus partnerile ja saada abi sõna leidmisel. Samuti muudab küsimuse esitamine otsimise eksplitsiitseks. (M. H. Goodwin, C. Goodwin 1986: 63; Helasvuo, Laakso, Sorjonen 2004: 25)

Kõneleja algatuse sisaldavate sekventsia puhul saab analüüsitud materjalis eristada kahte varianti. Esiteks võib vestluspartner omal initsiatiivil appi tulla, ilma, et talle suunatud küsimust oleks esitatud. Teisalt võib kõneleja otseselt konkreetse kaasvestleja poole pöörduda ja abi paluda.

Küsisõnaga *mis* võidakse meenutada objekti (näide 123) või isikut (näide 124). Näites 123 räägivad R, L ja T koogist ning L püüab meenutada kõnealuse koogi nime.

(123)

01 R: tavaline `kook.

02 (0.5)

03 L: no:h? (1.4) minu=arust=on=se- (1.6) pere`pärg või **mis nad`üiavad seda.**

04 (0.5)

05 T: eeeeeee (0.3) jõulu`pärg.

06 L: a`jõulupärg vä, (0.5) mhmh

07 (2.2)

08 T: `Alar (0.3) andis `säärast õõõõ `shokolaadi (0.5) v:::õi `jäärist, (0.5) kus=oli (1.9)

09 `piparkoogi tükid `sees.

Real 03 püüab L formuleerida koogi nime ja alustab väitlausega *minu=arust=on=se-* ja peab seejärel 1,6-sekundilise otsimispausi. Seejärel sõnab ta *pere`pärg*, kuid kahtleb leitud sõnas, millele viitab lisatud küsilause vormis *või mis nad`üiavad seda*. Selle küsimuse semantiline kategooria on objekt, kuid *mis* on siin kasutusel sarnaselt küsisõnaga *kuidas*.

Vestluspartnerid ei võta kohe voo ja küsilausele järgneb 0,5-sekundiline paus. Seejärel lisab T üneemi *eeeeeee* ja lühikese pausi järel *jõulu`pärg* ja viib seega paranduse läbi. Lahend joondub algatusega vormiliselt ja semantiliselt. Real 06 reageerib kõneleja L sellele üleküsimise vormis info vastuvõttu osutava lausungiga (*a`jõulupärg vä,*), millel on kahtlev nüanss (Hennoste, Rääbis, Rumm 2018, 2019). Pausi järel lausub L partikli *mhmh*, mille tähendus ei ole ühemõtteline. Samas on näha, et vestluses jätkatakse uue teemaga (read 08–09).

Siin näites väljendab kõneleja probleemi olemust küsilausega *või mis nad`üiavad seda*. Selliseid üksusi on Tiit Hennoste (2014b) nimetanud *või*-üldlõpuks. Üldlõpp on rutiinistunud üldise sisuga konstruktsioon, mida kõneleja kasutab lausungi lõpetamiseks. Üldlõpp näitab kõneleja ebakindlat teadmist ning probleemi, mida kõneleja ega partner ei asu lahendama, sest mõlemal puuduvad vastavad teadmised. Seega ei funktsioneerid üldlõpud küsilause vormist hoolimata harilikult küsimustena. (Hennoste 2014b) Samas on siin näites näha, et partner reageerib sellele kui küsimusele (rida 05). Järelikult on T-l ligipääs infole ja ta on teadja (K+), mis võimaldab tal reageerida üldlõpule kui kõneleja parandusalgatusele. Sellega lükkab ta L-i interpretatsiooni (*pere`pärg*) ümber ja toob välja, et kõnealuse küpsetise näol on tegemist jõulupärjaga.

Näites 124 suunab kõneleja parandusalgatuse vestluspartnerile samuti sõna *mis* abil. Näites 124 vestlevad vanaema (L) ja lapselaps (K).

(124)

01 L: kui: se pidas `kõnet seal (0.8) **mm * mis ta`om see`rektor teil. ***

02 K: `Tulviste=vä.

03 L: jah.

Näites 124 püüab vanaema (L) formuleerida lausungit selle kohta, kes pidas ülikoolis kõnet. Ta alustab lausungit *kui: se pidas`kõnet seal*. Pronoomen *se* on hääldatud lühidalt, mis viitab sellele, et tegu võib olla täpsustusjätku sisaldava

lausega (vt Amon 2015) (*se > see `rektor*). Sõna *seal* järel peab L 0,8-sekundilise pausi ja algatab kuulajale suunatud paranduse: *mm * mis ta `om see `rektor teil*. *. Siinkohal on *mis* küsisõna *kes* rollis. Kasutatud sõna *teil* toob esile, et partner on kõneleja jaoks teadja (K+) rektori osas. Algatuse lahend (vastus) *`Tulviste=vä*. on esitatud küsilause vormis (rida 02), kuid selle osa *Tulviste* joondub eelneva küsimusega vormiliselt ja semantiliselt. *`Tulviste=vä*. on vastuse pakkumine, mis laseb teisel vastust kinnitada ja ise probleem lõpuni lahendada. Vanaema kinnitab pakutud vastust partikliga *jah* (rida 03).

3.3.1. Kõneleja parandusalgatuste vastused

Kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandus võidakse läbi viia nii fraasi (6 korral) kui ka lausena (2 korral). Pakutud lahend võib olla vormistatud nii väit- kui ka küsilausena. Esitan kõigepealt näite fraasivastuse kohta ja seejärel toon näiteid lausevastustest.

Fraasivastused kõneleja parandusalgatustele

Kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandused saavad kuuel korral vastuseks fraasi (vt ka näited 123, 124). Näide 125 illustreerib fraasivastust, milles vestlevad pereliikmed U ja M ning U räägib rongijaamast.

(125)

- 01 U: `kui `Tallinas elas see `vanaisa alles. (1.8) ja::: ja=`siiss=ööö kui me sõnna
 02 `läksime, (0.7) vat `seal=eee mis pagana
 03 (0.4)
 04 M: {--} ((ütleb midagi kassile))
 05 U: jah ((kassi kohta)) `jaam `on seal=öö=mh nende
 06 (0.5)
 07 M: `Balti `jaam.
 08 U: `Balti `jaam seal nende (0.5) ee `maja `juures.
 09 (0.8)
 10 U: ja=vata=sis

U räägib ajast, kui vanaisa veel elas ja hakkab meenutama *vat `seal=eee mis pagana* ning peab pausi (read 01–02). Ta jätab otsimist *`jaam `on seal=öö=mh nende*, kuid ei vii küsilause lõpuni (rida 05). Siin on näha, et U püüab meenutada jaama nime: *mis pagana (0.4) `jaam `on seal=öö=mh nende (0.5)*. Ühend *mis pagana* toob esile, et U otsib sõnu. 0,5-sekundilise pausi järel viib vestluspartner M paranduse läbi fraasiga *`Balti `jaam*, mis joondub algatusega vormiliselt ja semantiliselt. Pakutud lahendust kinnitab kõneleja U real 08 ja jätkab oma poolleiolevat juttu.

Lausevastused kõneleja parandusalgatustele

Järgnevad kaks näidet on lausevastused kõneleja parandusalgatusele. Näites 126 vestlevad tudengid ja A püüab meenutada ülikooli ühe osakonna nime.

(126)

- 01 A: /---/ seal:: >*`osakonnas või mis=`asi ta meil `on nüüd*< eesti (.)
 02 >MIS NEIL `NIMI `ON NÜÜD.< `eesti [ja:]
 03 E: [TA=ON] INSTIT- (.) >ta=on üld
 04 >eesti ja [üldkeeleteaduse] instituut aga
 05 {-}: [*mhmh*]
 06 E: on `ka:< eee >eesti keele=osakond.
 07 A: >eesti keele=`osakond [on `ka.]< [>seal=`all]=[jah]
 08 E: [jaa see]= [mis] [ja:]h seal all jah

A räägib ülikooli ühe osakonna tudengitest. A püüab sõnu leida (rida 01): ta kasutab kohatäitjat (*seal*) ja leiab sõna `osakonnas, kuid ei ole leitud lahendis kindel, millele viitab lahendile järgnev *või-üldlõpp või mis=`asi ta meil `on nüüd* (Hennoste 2014b). Seejärel jätkab B otsimist. Ta lausub sõna *eesti*, mis on grammatiliselt täiend. Näha on, et ta otsib ühe üksuse nime, millele viitab järgmine küsilause >MIS NEIL `NIMI `ON NÜÜD.< ja vastuse otsimine `eesti [ja:]. Valjem hääel võib viidata sellele, et küsimus on ühtlasi suunatud ka partneritele. E alustab oma voo peale rääkides: [TA=ON] INSTIT-. Ta jätab seejärel lausungi pooleli ja alustab uuesti, seekord neutraalselt ja formuleerib täislause >ta=on ee >eesti ja [üldkeeleteaduse] instituut aga on `ka:< eee >eesti keele=osakond. Real 07 küsib A saadud info üle ning E kinnitab seda (rida 08).

E vastus on vormistatud täislausena ja see joondub grammatiliselt A kasutatud *või-üldlõpuga* (*või mis=`asi ta meil `on nüüd*), mida näitab lause algus *ta on*. Lisaks on näha, et E soovib pakkuda infot nii instituudi kui ka osakonna kohta. Kui A räägib ühest üksusest (rida 01), siis E toob oma vastusega esile kaks üksust. E toob välja, et on olemas instituut ja seejärel ütleb, et on olemas ka osakond. Paralleelselt esitab ta üksuste nimed. Seega tegeleb E mitme asjaga ja annab mitme asja kohta infot.

Siin näites võib lausevastus johtuda mitmest tegurist. A eelnevas voo oli kaks küsimust ja täislause abil näitab E ära, kummale küsimusele ta vastab. Teine võimalik seletus tuleb sellest, et E ei vasta vahetult eelnevale küsimusele, vaid veel eespool esitatud küsimusele. Lisaks toob E pika vastusega välja info kahe üksuse kohta, kuigi A rääkis ainult ühest üksusest. Samas ei saa siin näites välistada ka seda, et täislausevastusega projekteerib E jätku, st et ei kavatse öelda ainult fraasi, vaid planeerib pikemat vastust.

Näide 127 illustreerib olukorda, milles lausevastuse tingib see, et vastaja ei vasta hulgaküsimusele täpse arvuga. Näites räägib ema (E) lastele, kuidas neil isaga (I) möödus metsapoliitika arenguprogrammi arutelu.

(127) (Rumm 2016: 841)

- 01 E: `meilt oli kuus `inimest, (.) meie `metskonnast. (0.6) a paljud `metskonnad olid
02 `ültse esindamata? (1.8) > mitu `metskonda `oli esitatud `isa. <
03 (0.7)
04 I: **seal oli muidug=Võrumaa oli `koos=siss Võru < `maakond `Tartu, > (1.3)**
05 **> kes=säl `veel olid. < (.) `Põlva, (1.6) > Valga `ka=oli=ju.**
06 **(0.7)**
07 **Valga `ka=oli=ju? <**
08 **(1.4)**
09 **nagu `Lõuna- (2.3) `Lõuna-Eesti (2.3) oli `koos.**
10 **(2.3)**
11 I: aga=noh seal `arutadi=seda: arenguprogrammi `värki `jah?
12 (1.4)

Emä räägib real 01, kui palju inimesi oli arenguprogrammi arutlemisel. Sellele järgneb 1,8-sekundiline paus (rida 02), mis viitab probleemile. Probleemi olemust näitab küsimus > *mitu metskonda oli esitatud isa*. <. Tegu on parandusalgatusega, mille probleemi sõnastab kõneleja ise ja parandust oodatakse partnerilt. Siinkohal on parandus eksplitsiitselt suunatud kindlale inimesele mitme osaleja seas ja selleks on kasutatud pöördumissõna (*isa*). (Rumm 2016: 841)

Isa viib paranduse läbi, loetledes metskondi. Ta ei kasuta selleks fraasivastust, vaid vormistab mitu lauset. Kõigepealt esitab ta kindla info *seal oli muidug=Võrumaa oli koos=siss Võru* < *maakond* ja lisab sellele fraasi *Tartu*, >. Pausi järel esitab isa enesele suunatud otsimisküsimuse *kes=säl veel olid*. (vt lähemalt ptk 3.5). Seejärel lisab ta fraasi *Põlva* ja lause *Valga ka=oli=ju*. Sellele järgneb paus ja isa kordab uuesti *Valga ka=oli=ju?* <. Kordus ja sõnavalik (*ju*) viitavad sellele, et see lausung on partnerile suunatud. Sellele ei tule endiselt reaktsiooni ja isa lõpetab oma voo kokkuvõttega *nagu Lõuna- (2.3) Lõuna-Eesti (2.3) oli koos*.

Näites on vastus vormistatud mitme lausega. Oluline on see, et isa vastus ei joondu kõneleja algatusega, mis küsib hulga kohta. Isa ei paku vastuseks hulka, vaid esitab metskondade nimesid. Selliselt on tegemist kaudse vastusega (vt Walker, Drew, Local 2011). Vastus ei joondu morfosüntaktiliselt ega semantiliselt ja on iseseisev ning isa vastab justkui küsimusele *mis metskonnad oli esitatud*, mitte küsimusele *mitu metskonda oli esitatud*. Niisiis transformeerib isa küsimuse ümber enda teadmiste jaoks sobivaks (vt ka Stivers, Hayashi 2010).

Selle töö materjalis esinenud kõneleja parandusalgatused on semantiliselt kitsad ja need on analoogsed enamike lokaliseerivate partneri parandusalgatuste ja kitsaste infoküsimustega. Ka kõneleja algatustele vastatakse enamasti konkreetse fraasiga, mis joondub küsimusega. Samas võib vestluspartner kõneleja algatustele reageerida lause(te)ga juhul, kui ta vastab seletusega (ja projekteerib jätku) või vastab küsimusele, mis ei eelne vahetult. Lausetega vastati ka siis, kui anti kaudne vastus, sest ei osatud täpselt vastust formuleerida. See osutab suhtlusprobleemile.

3.3.2. Vahekokkuvõte

Siinse töö materjalis on 56 avatud küsimustega algatatud parandust (s.o 21% üksikküsimustest). Neist 48 parandust on partneri algatatud ja kõneleja läbi viidud parandused ning kaheksa parandust on kõneleja enda algatatud ja partneri läbi viidud parandused. Need kaks tüüpi on vormistatud suhtluses erinevalt. Esiteks, kuulaja algatatud ja kõneleja läbi viidud parandused on pea alati fraasid (44/48), lausevormilised parandused on harvad (4/48). Selline parandusalgatus järgneb vahetult probleemvoorule, mistõttu piisab selle vormistamiseks pelgalt fraasist (vt ka Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 26). Teiseks, kõneleja enda algatatud ja kuulaja läbi viidud parandused on eeskätt laused (7/8).

Partneri algatatud parandusi on kahte liiki: avatud ja lokaliseerivad algatused. Avatud algatuse moodustatakse avara tähendusega partiklistunud küsisõnavormidega *mis* (sh *mida*, *misasja*), *kuidas* või partiklitega *ah/mh* ja need määratlevad probleemseks terve eelmise vooru. Selliselt ei saa avatud algatuste puhul semantilist kategooriat kindlaks teha. Ka avatud algatuste vastused erinevad muudest avatud küsimuste vastustest, sest need on põhjustatud ennekõike kuulmisprobleemist ja nende puhul ei saa vastaja valida, kas reageerida lause või fraasiga, vaid tarvis on näiteks korrata eelnevat vooru. Kokkuvõttes jääb avatud algatus avatud küsimuste piirialale.

Analüüsitud kolleksioonis vormistavad partnerid lokaliseerivaid parandusalgatuse küsisõnadega *mis* (+ sõna eelmisest voorust), *kus*, *milline* ja *kes*. Nende sõnade süntaktiline käitumine ja tähendus lokaliseerivad probleemkoha. Küsisõna käänne / erikujuline vorm toob välja, milline element eelmisest voorust jäi segaseks ning samuti peegeldavad need probleemseks jäänud semantilisi kategooriad (isik, koht, objekt, omadus) ja aitavad probleemi lokaliseerida.

Lisaks selgus analüüsist, et probleemi saab lokaliseerida ka küsisõna ja raamiga, mis aitab probleemkohta veel täpsemalt esile tõsta. Arusaamisprobleemile viitavas raamiga tehtud algatuses rõhutatakse küsisõna (*seda kons`pekti > `mis konspekti*). Kui aga raamiga algatuses on rõhutatud sõna eelmisest voorust (näiteks *ms `lastele*), siis seab kõneleja osa eelnevat infot kahtluse alla, esitades vaidlustuse või väljendades, et ta ei ole nõus.

Enamik lokaliseerivaid algatuse on analoogsed kitsaste infoküsimustega, saades samuti vastuseks joonduva fraasi. Nii nagu kitsaste infoküsimuste puhul, nii ka lokaliseerivate parandusalgatuse puhul võib fraasivastus olla vormi ja semantika poolest joonduv, kuid selle sisu võib olla vestluspartneri jaoks üllatav. Samas on materjalis näiteid, milles parandusalgatuse lahend ei ole fraas, vaid on lause. Lausevastus võib olla referaat, sõna otsimine või seletus, kusjuures seletusvastus võib viidata suhtlusprobleemile.

Kõneleja algatused on töö materjalis vormistatud sõnadega *mis* (sh *misasi*) või *mitu* ja neid on kasutatud objekti, aja, isiku või hulga meenutamiseks. Lisaks selgus, et lausungiga *mis ta/see on* vormistati ka otsimisküsimusi, mida kõnelejad võivad kasutada ka näiteks isiku meenutamiseks. Kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandused on semantiliselt kitsad, küsides konkreetse infokillu kohta, mille kõneleja on ära unustanud. Nende lahendid on üldjuhul

moodustatud vormiliselt ja semantiliselt joonduva fraasina. Samas võib partner vastata lausega, näiteks siis, kui ta pakub seletuse või vastab kaudselt.

Partneri algatatud lokaliseerivate paranduste ja kõneleja algatatud paranduste vastuseid ühendab see, et neist enamik on sarnased kitsaste infoküsimustega, mille puhul on tavaline vastus fraas. Lausevastused võivad olla mõlema parandusalgatuse tüübi puhul seletused või kaudsed vastused, mis võivad viidata suhtlusprobleemile.

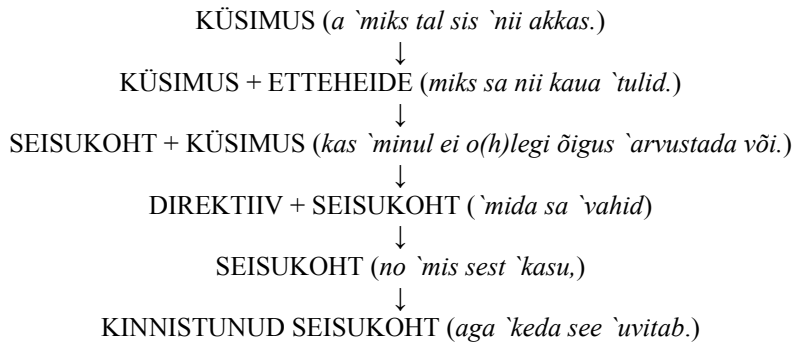
3.4. Retoorilised küsimused

Retooriline küsimus on käesolevas töös katustermin, mis hõlmab küsilauseid, millega tehakse eri suhtlustegevusi, nagu seisukohavõtt, süüdistus, etteheide, keeld, vaidlustus. Vormilt on need pööratud polaarsusega küsimused, mis väljendavad sõnastatule vastupidiseid väiteid (Koshik 2005; Laanesoo 2012). Retoorilise küsimuse esitaja võib olla nii teadja kui ka mitteteadja positsioonis, näiteks vaidlustused-kaeblemised on lausunud teadja positsioonilt ning direktiivid ja etteheited võivad olla lausunud nii teadja kui ka mitteteadja positsioonilt. Hoolimata küsilause formaadist ei eelda retoorilised küsimused vastust, küll aga võidakse neile suhtluses reageerida. (Vt eesti keele kohta Laanesoo 2017, 2018.)

Analüüsitud materjalis on 73 retoorilist küsimust ja need moodustavad 27% kogu materjalist. Retoorilisi küsimusi vormistatakse põhiliselt *mis*-sarjaga (49 korral), kuid ka küsisõnadega *miks* (13), *kuidas* (4), *kes* (4), *kus* (3) ja *kuna* (1). 60 retoorilist küsimust on vormistatud lausena (82%) ja 13 fraasina (18%).

Kõigi retooriliste küsimuste puhul ei saa küsimusega seotud semantilist kategooriat suhtluslikult määrata. Kui vestluspartner reageerib retoorilisele küsimusele kui väitele ega paku infovastust, siis ei saa küsimuse semantilist kategooriat suhtluslikult määrata. Kui aga partner reageerib retoorilisele küsimusele kui infoküsimusele ja pakub vastuseks infot, siis saab analüüsida semantilist kategooriat. Töö materjalis esinesid kategooriad aeg, hulk, isik, koht, objekt, omadus, otstarve, põhjus, situatsioon, sündmus ja viis.

Eesti argisuhtluse retoorilisi küsimusi uurinud Kirsi Laanesoo (2018: 32) on toonud välja, et retoorilised küsimused on polüfunktsionaalsed ja teevad mitu tegevust korraga. Samas moodustavad retoorilised küsimused kontiinumi (vt joonis 6), mille ühes otsas väljendavad küsilauseid enam küsimust ja neile saab vastuseks infot pakkuda. Teine osa retoorilisi küsilauseid on aga enam väited ja neile ei saa vastata. Kontiinumi ühes otsas on mitteteadja positsioonilt esitatud küsimused ja teises otsas teadja positsioonilt esitatud seisukohavõttud. Küsimuste ja seisukohavõttude vahele jäävad etteheited, seisukohavõttud ja direktiivid, milles vastuse ootus kahaneb direktiivide suunas. (Laanesoo 2018: 39–40)

Joonis 6. „Polüfunktsionaalseid küsilauseid iseloomustav kontiinuum suhtlustegevuste ja vastuse ootuse alusel“ (Laanesoo 2018: 40).

Käesolevas töös jagan retoorilised küsimused Laanesoo (2018: 40) eeskujul rühmadesse, sest käesoleva väitekirja materjalis esinesid samad retoorilise küsimuse variandid. Osa rühmi olen üldistavalt kokku tõstnud, näiteks kinnistunud seisukoha ja seisukoha ning küsilauseid, mis sisaldavad eri tüüpi väiteid (seisukoht, etteheide) ja küsimust. Oma uurimuses keskendun sellele, mida varasemates töödes välja toodud ei ole. Selleks on eeskätt semantiliste kategooriate analüüs ja avatud küsimuste küsisõnade eripärad (küsisõnade *mis* ja *miks* suhe retooriliste küsimuste taustal).

3.4.1. (Kinnistunud) seisukoht

Esmalt vaatan retoorilisi küsimusi, millega kõneleja väljendab seisukohti (ingl *statement*, vt Koshik 2003) pööratud polaarsusega lausungi abil. Seisukohavõtu eesmärk ei ole saada partnerilt infovastuseid ja need on esitatud teadja positsioonilt (Laanesoo 2018: 36, 39–40). Seisukohavõtud võivad olla (osaliselt³⁴) kinnistunud struktuuriga ja omada eri kontekstides sama tähendust. Näites 128 on kinnistunud seisukoht *mis`selles`mõtet on*, mis väljendab seisukohta 'selles ei ole mõtet' ega oota infovastust. Näites vestlevad naabrid L ja K.

³⁴ Osa elemente võidakse konkreetses kasutusolukorras modifitseerida (nt *no`mis sest`kasu; no mis`temast`kasu*) (Laanesoo 2018: 36).

Retoorilise küsimuse vormeleid on välja toonud ka Metslang (1981: 108) ja need on näiteks *Mis mõtet on...? Mis mõttega? Kust mina tean? Mis siis?*

(128)

- 01 K: no:h kuidas su mobiil`telefon töötab.
02 L: töötab iga `ka ku keegi `elistab. (.) ja ku mina `mina tahan elistada sis saan `kah.
03 (0.8)
04 L: sa võiks kodust `elistata mulle.
05 (0.5)
06 L: [he]he[he jaah]
07 K: [mh] [oh `issand **mis `sellet**] `mõtet on.
08 L: no `muidugi.=
09 K: =parem tulen `siia ise.
10 L: `õige (0.5) se vat see on `õige `jutt juba,

Real 01 uurib K, kuidas L-i mobiiltelefon töötab. L vastab talle, et töötab ikka, kui keegi helistab ja kui ta ise soovib, siis ta saab ka helistada. Vastusele järgneb 0,8-sekundiline paus ja seejärel esitab L ettepaneku *sa võiks kodust `elistata mulle*. K ei võta seejärel voozu ja L hakkab naerma. K reageerib ettepanekule hüüatusega *oh `issand* ja lisab küsilause vormis seisukohta *mis `sellet `mõtet on*. Sellele reageerib L nõustumisega *no `muidugi*. K voozud (07, 09) ja L-i vooz *no `muidugi.=* (rida 08) osutavad, et mõlematel vestlejatel on teadja roll selle kohta, mida küsimus puudutab (Laanesoo 2018: 26).

Seisukohavõtt ei pruugi olla alati kinnistunud formaadiga. Näide 129 iseloomustab *kes*-küsisõnaga vormistatud pööratud polaarsusega küsimust, mis väljendab küsija seisukohta ega soovi täita puudulikku infolünka.

(129)

- 01 E: ja `söö `ka.
02 (0.8)
03 I: sa võid `süia `ka. väga=`ästi. [`nii nagu `tahad.]
04 E: **[no `kes::] nii `ilusatest (0.5) `maasikatest (0.6)**
05 **`raatsib midagi `teha.**
06 (2.7)
07 I: kadus,

Näites 129 puhastab perekond üheskoos maasikaid. Real 01 ütleb ema lapsele, et söö ka maasikaid. Sama loa annab pausi järel samuti isa. Ridadel 04–05 lausub ema *[no `kes::] nii `ilusatest (0.5) `maasikatest (0.6) `raatsib midagi `teha*, mis väljendab tema seisukohta, et keegi ei raatsi nii ilusatest maasikatest midagi teha. *kes*-küsimus peegeldab formaalselt semantilist kategooriat isik, kuid ei oota siin isiku kohta infot, sest vastuseks olev/mõeldav isik sisaldub implitsiitselt juba küsimuses (*mitte keegi*). Sellele küsilausele ei vastata ja ema ei osuta ka mingil viisil, et ta sooviks oma küsilausele vastust saada.

3.4.2. Direktiiv ja väide

Direktiivsed retoorilised küsimused keelavad käimasoleva tegevuse või teevad selle kohta etteheite (Laanesoo 2014: 119). Siinses materjalis on need vormistatud põhiliselt nominatiivis küsisõnaga *mis* või partitiiviga *mida*. Näites 130 vestlevad üliõpilane (K), tema vanaema (Le) ja vanatädi (La) ning nad räägivad hiirte püüdmisest.

(130) (Rumm 2016: 841–842)

- 01 La: ee `täna, täna `päeval oli kahekümne `esimene `lõksu läin.
02 (1.1)
03 K: sa `loed neid jah.
04 (0.3)
05 La: mh jah
06 K: \$ riputad `ülesse jah. \$ [ˈnäe] seal vaata Maile `ripuvadki. ((osutab seinal
07 rippuvatele ravimtaimevihtadele))
08 La: [ee]
09 (0.4)
10 Le: **aa, \$ `m(h)ida sa [ˈa(h)jad.] \$**
11 La: [hehe]
12 K: [hehe] \$ M(h)aile=ää \$ ((osutab, kuidas Maile hirmunult
13 seinä poole vahib))
14 Le: \$ ned=on `[p(h)et]ersellid \$
15 K: \$ [eh] \$

Real 01 teatab vanatädi (La), et täna jäi kahekümne esimene hiir lõksu kinni. Sellele reageerib üliõpilane K kinnitusküsimusega *sa `loed neid jah* ning vanatädi kinnitab seda partikliga *jah* (rida 05). K jätkab uue kinnitusküsimusega, mis on seekord lausutud naerdes: *riputad `ülesse jah*. La alustab reageerimist üneemiga *ee*, kuid K jätkab oma voo ja osutab seinal rippuvatele ravimtaimevihtadele ning sõnab [ˈnäe] *seal vaata Maile `ripuvadki*. K absurdini viidud jutu järel sekkub vanaema (Le) vestlusesse K-le suunatud küsilausega *`m(h)ida sa [ˈa(h)jad.]* ja lausub selle naerdes. Tegemist on kinnislauselausega, mille tähendus on 'Ära valeta/luiska!'. Hoolimata küsilause vormist ei eelda see vastust, vaid toimib keeluna – Le eesmärk on anda märku, et K ajab tühja juttu. Lisaks on selle taustal seisukohavõtt, et tühja juttu ei tohiks ajada. Selles näites ei järgne retoorilisele küsimusele verbaalset vastust, vaid naer (read 11–12), mis näitab, et K ei tõlgenda seda infoküsimusena. (Rumm 2016: 842) Kõigil suhtlejatel on ligipääs sellele, mida K räägib (*mida ta ajab*), mistõttu on Le küsivooru küsimise osakaal olematu (Laanesoo 2018: 27).

Direktiivsele retoorilisele küsilausele võib järgneda vastuseks ka õigustus. Näites 131 on sündmuse kohta käiv retooriline küsimus moodustatud küsisõnaga *mis*. Ema (V) seletab tütrele (T), et pakisupp hakkab otsa saama, kuigi seda oli palju ostetud.

(131)

- 01 V: \$ ega seda `varsti on `otsas `ka. \$
02 (1.8)
03 V: tookord `ütlesid=et (0.5) {jajah}, (0.4) nii `palju `ostsid, nüüd on `otsas.
04 (0.6)
05 V: `rohkem=ei=`ole.
06 R: **mis=sa `õgid=sis.**
07 (1.1)
08 V: ise `ka?

Real 01 ütleb V, et pakisupp on otsas. Järgnevalt toob V välja, et R heitis talle ette, et ta ostis liiga palju pakisuppi (rida 03). Tegemist on eneseõigustusega. Real 06 reageerib tütar (R) ema jutule küsilausega *mis=sa `õgid=sis*. See sisaldab nii keeldu kui ka etteheidet „Ära õgi!“ ja väljendab seisukohta, et õigimine ei ole sotsiaalselt aktsepteeritud. Tütrel voorule järgneb pikk paus ja seejärel V õigustus *ise `ka* (rida 08). Õigustus toob esile, et V tõlgendas küsilause etteheitena ega mitte näiteks objektiküsimusena või küsimusena põhjuse järele.

3.4.3. Väide ja küsimus

Osa retoorilisi küsimusi on aga sellised, mis sisaldavad nii väidet kui ka küsimust, mistõttu võivad need saada infovastuse (Laanesoo 2018: 38). Väide võib siin olla kas seisukohavõtt või etteheide. Sellised retoorilised küsimused on enamasti vormistatud küsisõnaga *miks*. *miks*-küsimused peegeldavad formaalselt semantilist kategooriat põhjus, kuid nende eesmärk ei ole saada vastuseks põhjendust. Küll aga võivad vestlejad neile sedamoodi reageerida. Vaatame kõigepealt *miks*-küsilause, mis pärineb vestluskatkest, milles kõnelevad abikaasad A ja B (näide 132).

(132)

- 01 A: nii=et sin:: ega me ei saa enam nuriseda `midagi=sin,
02 (0.6)
03 A: \$ varsti on= \$
04 B: **=miks ei saa**
05 (.)
06 A: elu nor`maalne *kurat*.
07 (0.7)
08 B: saab `küll nuriseda.
09 (3.1)
10 A: nojah? (0.8) tub `tööle akata, > siis pole `vaja nuriseda. <
11 {-}: .nhh
12 (2.3)

Vestluskatke algab A eelnevast tekstist tehtud järeldava seisukohavõttuga, milles sõna *me* viitab eestlastele ja voor ütleb, et eestlastel ei ole põhjust nuriseda. Sellele järgneb paus (rida 02), mis osutab reaktsiooni ootust, kuid seda ei järgne

ning A alustab uut vooru sõnadega *varsti on*=, mille B katkestab *miks*-küsilausega *=miks ei saa*, mis seostub A eelneva seisukohavõtuga.

A järgnev voor koosneb fraasist *elu nor`maalne *kurat**. See sobib grammatiliselt nii tema enda eelnevas voorus (rida 03) alustatud lausungi lõpuks kui ka vastuseks B küsimusele. Sellele järgneb paus ja B esitab väitlausega seisukoha *saab`küll nuriseda*, mis vaidlustab A seisukoha (rida 01). See näitab, et tema esitatud *miks*-küsimus polnud mõeldud infosoovina, vaid edastamaks seisukohta 'Saab küll nuriseda.'. Järelikult oli tema *miks*-küsilause (rida 04) esitatud teadja (K+) positsioonilt.

Küsilause (*miks ei saa*) on ambivalentne: selles on nii seisukohavõtt kui ka küsimus. Samas väitlause (*saab`küll nuriseda.*) viitab üheselt, et tegemist on seisukohaga. Seisukoha uuesti esitamine (real 08) võib viidata sellele, et B ootas reaktsiooni (eelistatud reaktsioon oleks nõustumine, vt nt Schegloff 2007: 60). Pika pausi järel reageerib sellele vestluspartner partikliga *nojah* ja sõnab, et tuleb tööle hakata, siis pole vaja nuriseda. Seega jääb ta endiselt oma arvamusele kindlaks.

Siin näites ei saa üheselt otsustada, kas fraas *elu nor`maalne *kurat** on vastus (vastuvaidlemine) või eelmise vooru jätk.

miks-küsilause võib väljendada samal ajal nii küsimust kui etteheidet (Laanesoo 2017). Etteheidet on suunatud mitteverbaalsele tegevusele ja samas väljendavad küsilause esitaja seisukohta (Laanesoo 2018: 34). Näites 133 on *miks*-küsilause ühtlasi etteheide kui ka küsimus, sest *miks* peegeldab semantiliselt põhjuskategooriat ja annab võimaluse vastata põhjusega. Näites reageerib V kui küsimusele ja toob vastuses põhjuse välja. Vastus joondub vormiliselt ja semantiliselt kategooriaalt *miks*-küsimusega. Näites vestlevad ema (V), tütar (R) ja tema sõber (E).

(133)

01 R: `miks=sa m-`miks=sa`teed ei ostnud`laost.`Aagel on`otsas.=

02 V: =seal ei`ole:.

03 {-}: .hhh

04 R: `üldse::

05 (0.2)

06 V: `kaks pakki,`kahte sorti, üks oli`jõulutee=ja teine oli`kah (0.3)`umbes`taoline

07 pakk=e.

08 (0.6)

09 R: nagu`jõulut(h)ee

10 (.)

11 V: mh

12 R: \$ umbes`taol[ine] \$

13 V: [olid] noh`nisuksed olid=ja, (1.2)`siukesed`pakid=olid=ja.

14 (0.5)

15 R: mh (.) no mis=`siis=ä.

16 (0.6)

17 V: nood`olid=ja. (1.3) mitte [{}]

18 E: [Aa]gel tee`otsas=aga mis=se mis=see`siia puutub.

- 19 (0.7)
 20 R: [mhe]
 21 E: [ˈpeasi=et] ˈsiin tee on.=
 22 R: =š muide (.) puutub ˈniipalju=et Reti ˈjoob Aigel ˈteed põhiliselt=ja \$ (0.4) seal
 23 on mingisugune ˈgraanulitega mingi ˈvaarikatee praegu=[või ˈmingi]
 24 V: [mina=ei=ˈtea] mis tee
 25 ˈtoo oli, mina:=e- ei [ˈostnud}]
 26 R: [ˈmetsa]marjatee=aga?
 27 (0.4)
 28 V: mina=i julgend ˈosta [teda.]
 29 E: [ˈtii] ˈtii ˈvett jah.
 30 R: oleks võind ˈosta. (.) see: ˈkristmastee on ka ˈpäris ea=aga ta=on ˈselline=

Real 01 esitab R küsilause *ˈmiks=sa m- ˈmiks=sa ˈteed ei ostnud ˈlaost*. ja lisab sellele väitlause, et Haagel on tee otsas. Ema V sõnab sellepeale, et seal ei olnud meelepärast teed. Laanesoo on välja toonud, et eesti keele kõikidel *miks*-küsilausestel on „hoiakuline etteheitev sisu“ (Laanesoo 2017: 101). Ka siin näites sisaldab *miks*-küsilause nii küsimust kui ka etteheidet (‘Sa oleksid pidanud teed laost ostma’). Ema V voor *=seal ei ˈole.*: on nii vastus küsimusele kui ka õigustus etteheitele. R-i jaoks on oluline, et ema oleks teed ostnud laost. Sellele viitavad read 22–23, kus ta toob välja, et Reti joob Haagel teed, aga seal on tee otsas (vt ka rida 01) ja Haagel on ainult graanulitega teed. Ema V ütleb real 28, et ta ei julgenud osta laost teed, kuigi seal oli erinevaid sorte jõuluteesid (vt read 06–07), ent meelepärast teed ei olnud (rida 02). Samuti sõnab R real 30, et ema V oleks võinud teed osta ja ütleb, et ka jõulutee (*kristmastee*) on päris hea. See näitab, et tema meelest oleks ema pidanud laost teed ostma, mistõttu saab järel-dada, et *miks*-küsilause sisaldab ka etteheidet tee ostmata jätmise kohta.

Etteheidet võivad olla vormistatud lisaks *miks*-küsisõnale ka sõnaga *mis* (näiteks [mis] *sa ˈnii palju käid*, vt selle analüüs näide 136). Mõnda konteksti sobib grammatiliselt nii *mis* kui ka *miks* (nt *mis ta ˈkaduma peaks minema*.; *mis=te tä-= ˈlähete omme*.). Mõnda konteksti sobib ainult *miks* (*ˈmiks=sa (.) m:iks=sa ˈteed ei ostnud laost*.; *\$ miks=ma midagi pean pähe panema, \$*).

Analüüsitud näited võimaldavad järeldada, et *mis* ei sobi grammatiliselt eitava-tes lausetes ega ka lausetes, kus on objekt fookuses (nt *miks=ma midagi pean pähe panema, \$*). See teema vajaks edaspidi põhjalikumat analüüsi.

Helle Metslang (1981: 108) on toonud välja, et „Retoorilistele põhjusküsi-lauselele on kõnekeeles omasem küsisõna *mis* ˈmiks’, pärisküsilauselele *miks*.“ Analüüsitud materjalist on näha, et mõlemad variandid on esindatud. Samas saab välja tuua, et retooriliste küsimuste seas on *mis* vähem (põhjus)küsimus kui *miks*. Seda tõestab see, et *mis*-küsimuse puhul on märgata partiklistumist, samas *miks*-küsimuste puhul mitte. Näiteks vormistab *mis* koos partikliga *vä* kahtlust väljendavaid hoiakulisi küsimusi (vt ka Pajusalu 2006). Seda konstruktsiooni iseloomustab näide 134, milles räägivad üliõpilane (K) ja tema vana-ema (L).

(134)

- 01 K: ja: ja nüd (.) nüd `on (.) `ülikolis > no `täna oli `väga ea `pull. < (.) eile=noh meil
02 on `õutselt tore `komandant tegelt `majas.
03 L: jah
04 K: ja=noh ta=on `õutsalt tore inimene ja ma san taga väga ästi `läbi ja eile ütleb
05 sis=et (.) et `minge ja `tooge noh `tõend stipi > `iga `kuu vaja `tõendit et stippi
06 ei `saa. < ja=sis (.) `tooge `tõend et te `novembris ei saa > noh `okei novembri
07 oma `toon < (.) ja tooge ka selle et `detsembris ei saa. (.) a `detsember ei ole veel
08 `lõppend. (.) ja se=on `kohutav tädi seal. kes: neid `tõendeid `annab. (0.4)
09 {no=see=on} no `siuke `paras kuju=et (.) ja=siis `oligi nimodi=et (.) > lähen
10 mina täna `sinna ja=see annab mulle `novembri `ära ma ütlen=et `detsembrit on
11 ka `vaja. < (.) ja sis ta pistab mudugi `räuskama. j=sis ütleb `Eeva ka veel
12 ütleb=et `vaja oleks ikka=ja (.) kus siis pistab `räuskama sis akkab `elistama
13 `igale `poole ja lõpuks `ikka ei `anna. sis ma käisin `dekanaadist sain `kätte.
14 (.) `õudne jama t=ikka.
15 (0.4)
16 L: [nu on `jah.]
17 K: [`mina ei `tea.] `tädi on ka nigu mingi `haige kuju, > **mis ta arvab et ma akkan**
18 **nüüd (.) `jõulu `laupäeval `stippi saama kui ma s- terve `semestri `saand ei**
19 **ole [vä . <]**
20 L: [jah] jah
21 (0.4)
22 K: `stippi makstakse ikka st- `semestri kaupa mitte noh
23 L: mhmh
24 (0.4)
25 K: mitte selle: (.) `kuu kaupa.
26 L: jah

Lapselaps (K) räägib vanaemale (L) oma ülikooliasjadest. Ta (K) ütleb real 01 *no `täna oli `väga ea `pull*, mis on tavaline narratiivi sissejuhatus ja mida kasutatakse ka kurtmiste alguses (vt Rääbis jt 2019). K jutu sisu on selles, et ta pidi esitama oma maja komandandile tõendi selle kohta, et ta ei saa ülikoolilt oktoobris ja novembris stipendiumi. Tõendi saamiseks tuli K-l pöörduda ülikooli ametniku poole (*se=on `kohutav tädi seal. kes: neid `tõendeid `annab*; rida 08), kuid ametnikul tekkis probleem detsembri tõendi andmisega. Seetõttu ametnik ärritus (*ja sis ta pistab mudugi `räuskama*; rida 11). Lõpuks hankis K tõendi dekanaadist (rida 13).

K annab toimunud sündmustele hinnangu *õudne jama t=ikka* (rida 14). Sellele järgneb paus ja seejärel haaravad nii vanema kui ka lapselaps vooru. Vanaema kinnitab hinnangut ja väljendab samameelsust: [*nu on `jah.*] (rida 16). Lapselaps jätkab kurtmist ja ütleb, et *tädi on ka nigu mingi `haige kuju*, ning lisab sellele kiirendatud tempoga küsilause *> mis ta arvab et ma akkan nüüd (.) `jõulu `laupäeval `stippi saama kui ma s- terve `semestri `saand ei ole [vä . <]*. Sellele reageerib vanaema partiklitega *jah* (rida 20). K järgnevad voorud *`stippi makstakse ikka st- `semestri kaupa mitte noh* (rida 22), *mitte selle: (.) `kuu kaupa* (rida 25) toovad esile, et tema *mis+vä*-küsimus väljendab negatiivset hoiakut (etteheidet) *tädi* (= komandandi) arusaamade kohta. *Tädi* nõue hankida

detsembrikuu jaoks tõendit stipendiumi puudumise kohta on K meelest jabur, sest poole kuu peale ei ole võimalik stipendiumi saada. Seda seisukohta väljendab K esitatud *mis+vä*-küsimus.

Vanaema reageerib lapselapse jutule partiklitega *jah* (read 20, 26) või *mhmh* (rida 23), mis markeerivad kuuldelolekut ja/või samameelsust vestluspartneri seisukohtadega. Siinkohal ei toimi need partiklid vastustena, sest vanaema on mitteteadja positsioonil (K-).

Selliseid konstruktsioone, milles avatud küsimuse vormivahendeid kombineeritakse üldküsimuse vormivahenditega, esineb ainult *mis*-küsimuste seas ja teiste küsisõnadega (nt *miks*) sellist kasutust ei esine. Seega võib täheldada ainult *mis*-küsimuse partiklistumist sellises kontekstis. See lubab omakorda väita, et *mis* on vähem küsiv kui näiteks küsisõna *miks* ning *mis* vormistab enam kahtlust ja hoiakuid.

3.4.4. Küsimus

Retooriliste küsimuste hulka olen paigutanud ka avatud küsimused, mis on väga lähedal infoküsimustele, kuid mis teevad lisaks info hankimisele ka midagi muud. Näites 135 vaidlevad sõbrad E ja R musta tee joomise üle ning E väljendab kahtlust ajakategooriat peegeldava sõnaga *kuna*. Kuigi enamik retoorilisi küsimusi on vormistatud lausega, on siin näites kasutatud üksiksõna.

(135) (Rumm 2016: 837)

- 01 E: `oled seda `musta `joond üldse=vä.
02 R: @ `m(h)mudugi `ole:n. @
03 (.)
04 E: **kuna.**
05 (0.4)
06 R: \$ `Haagel oligi üks `pakk [teda.] \$
07 E: * [ah õi]ge jah. *

Real 01 esitab E üldküsimuse *`oled seda `musta `joond üldse=vä*. ja R vastab talle naerdes *`m(h)mudugi `ole:n*. Sõnaga *mudugi* toob R esile, et E küsimus ei olnud „küsimist väärt“ (vrd ingl *of course*, Stivers 2011). Seepeale esitab E vooru, milles on küsisõna *kuna* (rida 04). See näitab, et E-d ei veennud eelnev vastus ja ta esitab uue küsimuse, mis peegeldab ajakategooriat. Samas toob küsimus esile, et küsijat ei huvita üksnes teejoomise aeg, vaid tema eesmärk on vestluspartneri oeldu kahtluse alla seada. Sellele viitab tema küsimuses sõna *üldse* (‘Ma ei usu, et sa oled seda musta teed joonud.’). (Rumm 2016: 837) *kuna* sisaldab uskmatust, aga samas on see lausunud mitteteadja (K-) positsioonilt, mis kallutab seda lausungit küsimuse suunas.

R-i vastus on sisult kaudne, selles ei väideta otse, et teed juuakse, vaid selle võimalikkust. Samas saab sellest järeldada joomist (Walker, Drew, Local 2011). Teisalt vastab ta *kuna*-küsimusele hoopis koha kohta infot andes (rida 06). Seega ei kattu vastuse semantiline kategooria küsisõna tüüpilise kategooriaga. Sellest hoolimata aktsepteerib E vastuse hilinenud taipamisega *[ah õi]ge jah* (vt

ka Kasterpalu, Hennoste 2016). See näitab, et saadud info oli piisav järeldamaks joomist ja samas ka seda, et R jaoks ei olnud keskne mitte küsimuses väljenduv ajakategooria, vaid info, mis tõestab, et R on seda musta teed joonud. Antud näites sai küsimus vastuse, mis samas oli reaktsioon küsimuses olnud mitteuskumisele. Walker, Drew, Local (2011: 2450) on näidanud, et mõnes kontekstis on kaudne vastus kõige efektiivsem. Siin tõestab vastuse sobivust see, et küsija ei vaidlusta saadud vastust.

Materjalist on näha, et retooriliste küsimustega esitatakse kinnistunud seisukohavõtte, direktiive ja väiteid (nt etteheide, seisukohavõtt). Need tegevused ei moodusta homogeenset rühma ja erinevad vastuse ootuse poolest. Retooriliste küsimuste primaarne eesmärk ei ole infot hankida, küll aga võidakse neile suhtluses reageerida, nt naeru, õigustuse, nõustumisega vms. Näiteks on kinnistunud seisukohavõttud sellised, millele suhtluses ei vastata infoga, samas võidakse nendega nõustuda. Samas on materjalist näha, et osa retoorilisi küsimusi saavad infovastuse. Nimelt võimaldab küsilause vorm neile reageerida infoga (nt põhjusega). Kui vastaja reageerib infoga, siis on näha, et vastus joondub üldjuhul vormiliselt ja semantiliselt kategooriaalt. Samas ei pruugi vastus alati joonduda, kuid võib olla sisuliselt küsija jaoks sobiv, mistõttu ta aktsepteerib kaudse vastuse (vt näide 135).

3.4.5. Retooriliste küsimuste vastused

Retooriliste küsimuste peale on kokku 33% (N = 24) lausevastuseid, 10% (7) fraasivastuseid, 7% (5) partiklivastuseid ja 5% (4) ma-ei-tea-vastuseid ning 45% (33) küsilausestest on (verbaalse) vastuseta. Partiklivastusega (nt *mhmh, jah, muidugi*) näitab vastaja, et ta nõustub retoorilises küsimuses edastatud väitega, näiteks seisukohaga (*mis `sellel] `mõtet on. > no `muidugi.*) ja see on Koshiku (2017) järgi eelistatud vastus.³⁵ Samas on retooriliste küsimuste puhul välja toodud, et need ei oota infovastust ja need ei ole Koshiku (2017) järgi retoorilise küsimuse (täpsemalt räägib ta vaidlustusest) puhul eelistatud.

Minu eesmärk on vaadelda siin peatükis juhtumeid, kus vestluspartner reageerib retoorilisele küsimusele otsese infovastusega. Soovin välja selgitada, kas sel juhul järgitakse samu põhimõtteid, mida muude küsimuste suhtlustegevuste vastuste puhul. Analüüsin kõigepealt lausevastuseid ja seejärel fraasivastuseid. Samuti toon näiteid ma-ei-tea-vastustest. Vastuste puudumisi (või muid suhtlustegevusi, nt õigustusi, hinnanguid) käesolevas töös ei analüüsi (vt nende kohta Laanesoo 2018).

Käesolev osa esindab seni käsitlemata teemat. Avatud küsimuse infovastuseid uurinud Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) ei käsitle retooriliste küsimuste vastuseid. Retooriliste küsimuste vastuste formaati lause ja fraasi kategooriates ei ole varem analüüsitud ka eesti keeles.

³⁵ Partiklivastused ei ole avatud küsimuste vastused ja nende analüüs jääb siit tööst kõrvale.

Lausevastused retoorilistele küsimustele

Materjalis on 24 näidet lausevastustest. Lausevastusega võidakse anda infot, st reageerida justkui eelnev olnuks infoküsimus. Minu töö seisukohast on relevantsemad infovastused. Analüüs näitab, et lausevastuseid saavad eeskätt *miks*-küsimused (neid võib vormistada ka *mis*). Näites 136 saab retooriline küsimus [*mis*] sa `nii palju käid nii õigustuse kui ka infoandmise. Näites vestlevad vanaema (V), lapselaps (P) ja tema tüdruksõber. Vestluskatke algab sellega, et vanaema sõnab, et tal on põlved haiged.

(136)

- 01 V: `põlved on: `mokas. (0.6) mul=on [.hhh]
 02 P: [sul on] `põlved `mokas jah.
 03 V: mul=on: `põlved ee teat läind niimodi=et mõed ((üneem)) `iks jalad. (0.3)
 04 enam=ei=e ei `saagi niimodi .hh ku=ak- akkasime sää! (.) `filmi tegema ta
 05 üts=et pane jalad `kokku siis ee eeeq (.) ja `varbad ka kokku ei `saand siis sättis
 06 tükk `aega enne ku said. .hh [siss]
 07 P: [a] `trepist ikka `jõuad `käia=võ.
 08 (0.5)
 09 V: öää q käsipuust `kinni siiss.=hh
 10 P: mheh
 11 (0.4)
 12 V: [heh]
 13 P: [{-}] [{---}]
 14 T: [me mõtsime m-m-meie `isegi ei jõua `tulla] sii[a.]
 15 V: [.hh]
 16 T: ülesse.=
 17 P: =`liiga `ull=ja
 18 V: aga ma käin seitse kaheksa korda `päevaag üles [`alla.]
 19 P: [mis] sa `nii palju käid.
 20 V: **no (.) on `vaja.**
 21 (.)
 22 V: **[ommiku]**
 23 P: [niisama vä.]
 24 V: jah, (.) **piima `jälle ja siis jälle `sinna=ja siis jälle [`poodi=ja]**
 25 P: [iga päev on] `piim=vä.
 26 (.)
 27 V: ei=ole po- õõ nüüd `kolm kord nädalas on piim.
 28 (0.7)
 29 V: aga siis ühtelugu. ja vast on `keldrisse vaja minna=ja (.) `prügi viia=ja (0.5)
 30 nisukst (.) .nhh (.) hh (.) .hhh ja:=ja ja (.) aga `kui ma ei käiks `võimlemas siis
 31 ma ei oleks ültse `niisukene `liikuv. ma=i=o ma=i=[pääseks `ültse.]
 32 T: [hhhh ei,] (.) `liigutama
 33 peab `võim[lema]`peab, `see annab=[õ juurde]
 34 V: [.jah] [ma=ei=pääse-] pääseks ültse [`edasi.]
 35 P: [ma `eli]stan
 36 `Andile ka et me `vars[ti tuleme.]
 37 V: [jah]
 38 T: palju sa `käid=õõõõ nn-`nädalas li- võimlemas.

Vanaema räägib, et ta käib päevas trepist seitse-kaheksa korda (rida 18). P esitab seepeale küsilause [*mis*] *sa`nii palju käid* ja rõhutab sõna *nii*. See on pööratud polaarsusega küsimus, mis väljendab seisukohta, et nii palju ei ole vaja käia (Laanesoo 2012). Sellele reageerib vanaema kõigepealt *no* (.) *on`vaja* (rida 20). See on õigustus, millega vanaema näitab, et tal on tarvis käia ja et etteheide pole asjakohane.

Õigustusele *on vaja* eelneb partikkel *no*. Hennoste (2000a: 1802) järgi väljendavad *no*-algulised voorud üldjuhul vastuvaidlemist, kahtlust või eitust eelneva teksti kohta. Ka Keevallik (2016: 232–234) on näidanud, et *no*-alguliste vastustega muudetakse küsimuse tingimusi või eesmärki ja need määravad eelneva küsimuse problemaatiliseks või irrelevantseks.

Õigustusele *no* (.) *on`vaja* järgneb mikropaus ja seejärel alustavad vanaema ja lapselaps samaaegselt teineteisele peale rääkides: vanaema sõnab *ommiku* ja lapselaps lausub üldküsimuse *niisama vä*. Vanaema reageerib sellele kinnitava partikliga *jah* ning jätkab lausungiga, mis joondub tema eelnevas voorus olnud sõnaga *ommiku* (*ommiku > piima`jälle ja siis jälle`sinna=ja siis jälle`poodi=ja*) (read 22, 24). See on seletus (loetelu), infovastus.

P räägib sõnale *ommiku* peale (*niisama*.), mis näitab, et ta pakub oma eelmisele voorule vastuse ja sellega täpsustab eelneva küsilause suhtlustegevust. Sellel on vähemalt kaks võimalikku seletust. Sellega välistab P võimaluse, et vanaema tõlgendaks eelnevat küsilause etteheitena. Teisalt võib sõna *niisama* näidata, et P ei oota täpset vastust.

P *niisama vä* on vastust pakkuv küsimus tema esialgsele avatud küsimusele. Vanaema kinnitab sõna *niisama* ja hakkab infot jagama. See näitab, kuidas V tõlgendas sõna *niisama*: mitte tähenduses 'ilmaasjata', vaid, et on olemas teatud „niisama tegevused“.

Vanaema seletusele reageerib P real 25 üldküsimusega [*iga päev on`piim=vä. vä*-küsimused on tihti kahtleva nüansiga (Hennoste, Rääbis, Rumm 2018, 2019). Vanaema lükkab küsimusega edastatu ümber (*ei=ole...*), aga seejärel toob välja veel tegevusi, mille pärast tal on vaja trepist käia: *ja vast on`keldrisse vaja minna=ja* (.) *prügi viia=ja* (rida 29). Seda vastust ei kommenteerinud P, vaid läheb muu jutuga edasi (read 35–36).

V alustab vastamist õigustusega, mis ei ole sotsiaalselt eelistatud tegevus. Sellele järgneb omakorda seletus, mis on infovastus. Suhtluses on tavaline, et mitte-eelistatud suhtlustegevusi varustatakse seletustega (Schegloff 2007: 59–64). Ühtlasi on siin näites seletus vormistatud kui avara avatud küsimuse eelistatud vastus. Infoküsimuste vastuste puhul selgus, et põhjusküsimused saavad lausevastuseid (vt ptk 3.1.3). Infoandmine näitab, et etteheide ei ole põhjendatud ja et vanaemal on adekvaatne põhjus olemas, miks päevas nii palju trepist käia.

P küsimus on polüfunktsionaalne, mistõttu on sellele võimalik vastata eri moel (vt Laanesoo 2018). Selliste küsimuste vastuste puhul saab välja tuua kaks tasandit. Esimene tasand on see, kus reageeritakse etteheitele ja teine tasand on see, kus reageeritakse küsimusele. Esimese tasandi eelistatud reaktsioon on käitumise muutmine, mitte-eelistatud reaktsioon on aga õigustus (Koshik 2017; Laanesoo 2018). Teine tasand on mitte-eelistatud tasand, sest retoorilised

küsimused ei oota vastuseks infot (Koshik 2017). Ehk siis siin näites reageerib partner kõigepealt etteheitele mitte-eelistatud viisil ja seejärel lisab seletuse, mis on ühest küljest ootuspärane jätk õigustusele ja teisalt on see avara küsimuse ootuspärane infovastus.

Järgmine näide illustreerib otsesest ja joonduvat lausevastust (seletust). Järgmise näite küsimus on samuti semantiliselt põhjusküsimus ja siin on samuti *mis* küsisõna *miks*-küsisõna rollis. Näites (137) vestlevad ema (V), tütar (R) ja tema sõber (E) teest.

(137)

- 01 R: `miks=sa m- `miks=sa `teed ei ostnud `laost. `Aagel on `otsas.=
 02 V: =seal ei `ole.:
 03 ((9 voo ru on vahele jäetud))
 04 E: `Aagel tee `otsas=aga mis=se mis=see `süia puutub.
 05 (0.7)
 06 R: [mhe]
 07 E: [`peasi=et] `siin tee on.=
 08 R: =\$ **muide (.) puutub `niipalju=et Reti `joo b Aagel `teed põhiliselt=ja \$ (0.4)**
 09 **seal on mingisugune `graanulitega mingi `vaarikatee praegu=[või `mingi]**
 10 V: [mina=ei=`tea]
 11 mis tee `too oli, mina:=e- ei [{ `ostnud }]
 12 R: [`metsa]marjatee=aga?
 13 (0.4)

Real 01 esitab R küsilause *`miks=sa m- `miks=sa `teed ei ostnud `laost.* ja lisab sellele väitlause *`Aagel on `otsas.=*. Ema sõnab, et seal ei olnud meelepärast teed. Mitme voo ru järel lausub vestluse kolmas osaleja E, et *`Aagel tee `otsas=aga mis=se mis=see `süia puutub.* Sellele järgneb paus, mis osutab, et E ootab vestluspartneri reaktsiooni. Pausi järel alustavad R ja E samal ajal. R naerab (*mhe*) ja E lisab, et peasi, et neil tee on. See annab ühtlasi infot selle kohta, et E meelest ei puutu neisse asjaolu, kas Haagel on teed või mitte ja näitab sellega, et R-i jutt ei ole oluline. See tõestab, et E küsilause *mis=see `süia puutub* toimib seisukohavõttuna ja et see on lausutud teadja (K+) positsioonilt.

R vastab E-le otsa rääkides *=\$ muide (.) puutub `niipalju=et Reti `joo b Aagel `teed põhiliselt=ja \$ (0.4) seal on mingisugune `graanulitega mingi `vaarikatee praegu=[või `mingi]*. See joondub morfosüntaktiliselt ja semantiliselt E küsimusega. R toob välja otsese põhjuse, miks tee puudumine Haagel on nende jaoks relevantne. E ei lausu midagi selle peale ja voo ru võtab V ning jätkab teesortidest rääkimist.

R annab infot ja reageerib küsilausele *mis=see `süia puutub* mitmelausealise vastusega (seletusega). Küsilause vorm annab võimaluse vastata: see teeb võimalikuks vastuse formuleerimise põhjendusena ja kaitsvate seisukohade esitamisenä. Retoorilisele küsimusele infoga vastamine neutraliseerib vaidlustuse ja näitab, et küsilausele on adekvaatne vastus olemas ja et retooriline küsimus oli esitatud valelt aluselt. (vt Koshik 2017) Selliselt lükkab T infoandmisega retoorilise küsimuse ümber ja näitab, et see ei olnud tähtis.

R vastab infoga, aga see ei tähenda, et ta oleks tõlgendanud eelnevat infoküsimusena. Vastuse algus on lausunud naerdes ja lisaks on tema vastuse alguses sõna *muide*, mis alustab kõrvalepõiget eelistatud suhtlustegevusest ja kannab siin tähendust 'saan küll aru, et su küsilause on vaidlustus, aga mina reageerin sellele kui infoküsimusele'. R väljendab oma etteheite (*miks=sa m-`miks=sa`teed ei ostnud`laost.*) asjakohasust ja samas vastab ka E-le. R-i vastus on vormistatud justkui eelistatud vastus avarale infoküsimusele. See joondub siin nii vormiliselt kui ka semantiliselt küsimusega ja kasutab tavaliste infoküsimuste vastuses kasutusel olevat malli.

Materjalist on näha, et lausevastuse saavad retoorilised küsimused, mis on semantiliselt põhjusküsimused, kuid küsija esmane eesmärk ei ole infot saada, vaid näiteks väljendada seisukohta või etteheidet. Samas võimaldab küsilause formaat neile vastata.

Fraasivastused retoorilistele küsimustele

Seitse retoorilist küsimust saavad fraasiga vormistatud infovastuse. Näites 138 vestlevad tudengid ja *kes*-küsimus saab siin fraasivastuse. Keeleteaduse üliõpilane E räägib vestluskaaslastele, et ta transkribeerib ülikoolis murdetekste.

(138)

- 01 E: .hhh ma transkri`beerin `murde `tekste.
 02 (0.4)
 03 M: aa::,
 04 E: [hehe \$ s(h)ee `tähendab `seda=et] nagu: \$.hhhhh
 05 >`kuulan=eli=`välja=onju=ja<
 06 {-}: [{--} mhemhe]
 07 E: `sis ee `sisestan `arvutisse?
 08 (0.3)
 09 M: mh[mh]
 10 E: [>ja]=siis=pean=`kirja panema< `nii=nagu `inimene `hääldab.
 11 (.)
 12 M: [aa]
 13 E: [et]=see on nagu `oma `transkriptsioonisüs`teem.
 14 M: mhmh nii,
 15 E: nagu=`häälduse[:]
 16 M: [ja]=`kellel=seda `vaja on.
 17 (0.4)
 18 E: **mt eee `keele\$**(h)**eadusel\$ [hehe]**
 19 {M}: [hehe]
 20 M: .hhhhhh ok(h)ei,
 21 {-}: eh .hhhhhhhh
 22 E: nagu::: tehakse `murde`korpust. (0.3) >et=sis=saad=nagu<
 23 elek`trooniliselt=ääää `uurida:::
 24 M: mhmh .hhh ja=jah heh \$>m(h)e=`õppisime `just=seda\$ [.hh] `üldkeeteaduses.
 25 {E}: [mhmh]

- 26 (1.7)
 27 A: aa=seda `tran[skri]beeri[mist]=vä.
 28 M: [*jaa*] [ähäh]
 29 (2.0)
 30 M: *{-}`mur[dekor]pusi ja värke.*
 31 E: [mm]
 32 (2.1)
 33 A: `järgmisest `semestriks ää oled `ka `ained valinud=vä.

Transkribeerimise jutu peale esitab klassikaline filoloog M küsilause [*ja*]=`*kellel*=*seda* `vaja on (rida 16). Küsilause intonatsioon viitab antud juhul etteheitele: rõhutatud on *kellel* ja *vaja* ning see ei ole neutraalse küsimuse rõhkudega. Küsilause edastab mõtet, et kellelgi pole seda vaja. (Vt prosoodia kohta Laanesoo 2014.)

E vastus sellele küsilausele on morfosüntaktiliselt ja semantiliselt joonduv: `*keele*\$*(h)eadusel*\$. Samas lausub ta seda naerdes ja ka vestluspartnerid reageerivad naeruga. Küsilause esitaja ütleb vastuse peale *okei*, mis on samuti lausunud naerdes. E ei tõlgenda partiklit sekventsi sulgemisena, millele viitab see, et ta jätkab sekventsi ja selgitab, miks murdetekstide transkribeerimist on tarvis (read 22–23).

E vastab infoga, mis ei ole retoorilise küsimuse puhul eelistatud suhtlus-tegevus (vt Koshik 2017). Mitte-eelistatud vastused toovad endaga kaasa seletuse, mida on kasutatud ka siin näites. Samas on huvitav see, et infovastus ei ole küll sotsiaalselt eelistatud, kuid kõneleja on vormistanud selle kui eelistatud vastuse kitsale infoküsimusele (*kellel* > *keeleteadusel*). Pärast naeru ja partiklit *okei* (rida 20) pakub E seletuse, mis ei ole vormiliselt eelistatud vastus kitsale küsimusele. Samas aitab seletus etteheidet tagasi lükata ja näidata transkribeerimise vajalikkust. Fraasiga reageerib E justkui infoküsimusele, aga seletuse abil etteheitele. Retoorilise küsimuse esitaja naerab saadud fraasivastuse peale, mis näitab, et ta ei taju seda neutraalsena.

Järgmine näide esindab samuti otsest vastust retoorilisele küsimusele. Näites 139 vestlevad R ja tema sõber E mustast ja kollasest teest. Retooriline küsimus on siin korruga nii väide (seisukohavõtt) kui ka infoküsimus.

- (139)
 01 R: mis `vahe sel `mustal=ja kollasel=on
 02 (0.5)
 03 E: @ `maitse `vahe? @
 04 (0.4)
 05 R: `ei=ole.
 06 (.)
 07 E: `on [`küll.]
 08 R: [mqm]
 09 E: oopis `teine `maitse=on, `mis=sa `seletad.
 10 (1.3)
 11 R: `vaevalt.

Real 01 esitab R küsilause *mis`vahe sel`mustal=ja kollasel=on* ja E reageerib sellele infokraasiga *`maitse`vahe?*. R ei aktsepteerii seda vastust ja vaidleb talle vastu: *`ei=ole*. Sellele vaidleb taaskord E vastu ja ütleb *`on [`küll.]*. Katkest on näha, et üksmeelele ei jõutagi. Lisaks on näha, et mõlemad peavad end teede osas teadjateks (K+) (vt nt rida 05 ja 07).

Fraas *`maitse`vahe* oleks piisav vastus kitsale infoküsimusele. R-i vaidlemisest nähtub, et R ei ole oma küsilausest esitanud infosoovina, vaid ta esitab selle kaudu seisukohta, et teedel ei ole vahet. (Vt ka Hennoste 2012: 683.)

Samas esitab E enda jaoks täiesti olulise vastuse, st tema meelest on teed erinevad ja maitse kinnitab seda. Ta ei hakka sellele seletust pakkuma ega argumente esitama (vrd eelmine näide), mis näitab, et tema jaoks on see fakt, mis ei vaja tõestust. Tema teadmine on see, et neil kahel teel on maitse vahe. R ei aktsepteerii selle vastuse sisu ega nõustu sellega (vt read 08, 11).

Siin on näha, et vestluspartner reageerib retoorilisele küsimusele kui kitsale infoküsimusele ja ta kasutab fraasivastust, mis on normvastus kitsale küsimusele ja on selle puhul vormiliselt eelistatud (vt ptk 3.1). See vastus joondub küsimusega, kuid küsija ei aktsepteerii seda vastust. Suhtluslikult (ja sisuliselt) on see mitte-eelistatud vastus.

Analüüs näitab, et fraasivastused järgnevad retoorilistele küsimustele, mis sisaldavad nii väidet (nt seisukohavõttu) kui ka infoküsimust. Need infoküsimused on kitsad ja võimaldavad vastajal vastata konkreetse fraasiga. Samas on oluline, et fraas on sel juhul vormiliselt eelistatud vastus, kuid suhtluslikult mitte, sest retoorilised küsimused ei oota vastuseks informatsiooni (vt Koshik 2017).

Ma-ei-tea-vastused retoorilistele küsimustele

Neli näidet on ma-ei-tea-vastuste kohta ja need on reaktsioonid seisukohavõtule või vaidlustusele. Samas võimaldab küsilause formaat reageerida neile ka infovastusega. Ma-ei-tea-vastus osutab, et kuulaja reageerib infoküsimusele. Näites 140 arutavad sõbrad sünnipäevapeo eel kartulisalati retsepti üle.

(140) (Rumm 2016: 838)

01 S: `sibulat meil=`on onju,

02 (0.5)

03 K: ullult`vähe,

04 (0.5)

05 S: [aga]

06 K: [`mille]=jaoks=sul`sibulat üldse`vaja=[on]

07 S: > [kartuli]`salati sisse. <

08 K: `SIBULAT.

09 (0.5)

10 K: `mis`ajast,

11 (1.0)

- 12 S: **ma=i='tea.**
 13 K: kesse paneb `SIBULAT `karttuli[`salati `sisse.]
 14 S: [{}] * pannakse, *
 15 K: `TOOREST `SIBULAT.
 16 (1.4)
 17 S: hästi=`vähe, ja seda tehakse `ka nagu `ästi ästi `pulbriks nagu.
 18 (0.8)
 19 S: [{}]
 20 K: [a=miks] nad `üldse seda panevad=sis.=
 21 S: =maitse `pärašt pidi: `hullult nagu `oluline olema.
 22 K: {}
 23 (2.2)
 24 K: `röve=ju,

Näide 140 algab S-i kinnitusküsimusega `sibulat meil=`on onju. K vastab hulgamäärusega *ullult`vähe* ja esitab avatud küsimuse otstarbe kohta *`mille=jaoks=sul`sibulat üldse`vaja=[on]* (rida 06). Esmapilgul on *mille jaoks*-küsimus tavaline infoküsimus, milles küsija pöördub sõnaga *sul* otseselt S-i poole ja positsioneerib teda kui teadjat ja osutab vastuse ootust. Sellele reageerib S kui infopäringule, vastates, et sibulat on vaja kartulisalati sisse (rida 07). Samas sisaldab K küsimus partiklit *üldse*, mis seab kahtluse alla selle, nagu oleks sibulat millegi jaoks tarvis. Lisaks esitab K imestunult S-i vastuse peale real 08 vastust pakkuva küsimuse `SIBULAT.

Sellele järgneb paus, mille järel esitab K real 10 küsimuse `mis`ajast. See võib olla vormi poolest küsimus aja järele, aga võib ka väljendada kahtlevat seisukohta, et sibulat ei panda kartulisalati sisse. Pausi järel võtab voo S ja vastab real 12 *ma=i='tea*, mis näitab, et ta reageeris eelnevale kui infoküsimusele. Järgnev K voor *kesse paneb`SIBULAT`karttuli[`salati`sisse.]* osutab, et ta ei soovinud aja kohta infot, vaid soovis sibula tarviduse kahtluse alla seada. Seega toob antud küsimus esile, et K seisukoht on endiselt õhus ja ootab reaktsiooni. Samas viib *kesse* küsimuse üldisemale tasandile ja ei puuduta enam otseselt S-i. Sellele küsimusele vastab S umbisikulise vormiga *pannakse* (rida 14), mis vaidleb esitatud seisukohaga. K esitab vastust pakkuva küsimuse `TOOREST`SIBULAT (rida 15), mis kitsendab tema vaidlustatavat seisukohta sibulalt toorele sibulale.

Pärast 1,4-sekundilist pausi hakkab S oma arusaama kaitsma, väites, et sibulat pannakse hästi vähe (rida 17). See vastus on seletus, mis annab infot ja samas ka madaldab (*hästi vähe, ästi ästi`pulbriks*), mis viitab sellele, et S tajub K seisukohta, et sibul ei sobi kartulisalatisse. Seejärel esitab K real 20 infopäringu *[a=miks] nad`üldse seda panevad=sis.* Siin on nii seisukohavõtt ka infopäring sees. Infopäring väljendub selles, et K tahab teada, miks sibulat on vaja salatisse lisada, kui seda niikuinii väikeses koguses pannakse. Teisalt on selles küsimuses ka seisukoht, et nii väheses koguses on mõttetu sibulat lisada. Seda tõestab sõna *üldse* kasutamine. Seega on endiselt K jaoks küsimus üleval, mis näitab, et ta ei ole endiselt enda jaoks adekvaatset reaktsiooni saanud. Real 20 S põhjendab, et sibulat lisatakse salatisse maitse pärast. K annab selle kohta real

24 oma hinnangu *õrve=ju*. See näitab selgelt, et K meelest ei sobi sibul kartulisalatisse. Seega sisaldavad tema eelnevalt esitatud nii avatud kui ka üldküsimused infopäringu kõrval ka seisukohavõttu. (Rumm 2016: 838)

Vestluspartner S reageerib K küsimustele kui infooovidele ega tagane kordagi oma valitud positsioonist, kaasa arvatud siis, kui ta vastab *ma ei tea*, sest seegi näitab, et ta reageeris justkui infoküsimusele. See pakub talle selgemalt võimaluse partneri teadmistes olevat infolünka täita (isegi kui seda infolünka tegelikult pole) ja käsitleda vestluspartnerit kui endast madalamal, mitteteadja positsioonil olijat (vt Heritage 2012).

Ma-ei-tea-vastus on nii vormiliselt kui ka suhtluslikult mitte-eelistatud ning siin näites küsija ei aktsepteeri samuti seda vastust.

Retooriliste küsimuste puhul on ma-ei-tea-vastused infovastused, mis ei anna infot, kuid näitavad, et adekvaatne vastus on olemas, kuid vastaja seda ei tea. See näitab, et vestluspartner on reageerinud (justkui) infoküsimusele ja on ühtlasi sellega väljendanud, et eelnev seisukohavõtt/vaidlustus oli irrelevantne. Samal ajal asetab vastaja end K- positsioonile ega paku sisulist vastust.

3.4.6. Vahekokkuvõte

Siin töös on retooriline küsimus katustermin, mis võtab kokku eri suhtlus-tegevusi, mille eesmärk ei ole saada vestluspartnerilt informatsiooni. Need on näiteks seisukohavõttud, etteheiteid, keelud, vaidlustused. Töö materjalis on 73 retoorilist küsimust ning suurem osa neist on vormistatud lausetena (82%) ja ülejäänud fraasidena (18%). Retoorilised küsimused sisaldavad küsisõnu *mis*, *miks*, *kuidas*, *kes*, *kus* ja *kuna*. *mis* on retooriliste küsimuste puhul valitsev, vormistades seisukohavõtte ja muud tüüpi väiteid ning direktiivseid küsimusi. Retooriliste küsimuste seas võib *mis* olla kasutusel sarnaselt *miks*-küsisõnaga. Võrreldes teiste küsisõnadega väljendab *mis* enam kahtlust ja on partiklistunud, mida tõestab küsivoorude olemasolu, milles *mis* koos partikliga *vä* vormistab üldküsimusi.

Retoorilised küsimused on vormistatud küsisõnadega, mis peegeldavad formaalselt eri semantilisi kategooriaid, nagu aeg, hulk, isik, koht, objekt, omadus, otstarve, põhjus, situatsioon, sündmus ja viis. Retoorilise küsimuse esitaja väljendab näiteks põhjuskategooria puhul, et loogilist põhjust ei ole; otstarbe puhul, et loogilist otstarvet ei ole jne. Samas ei saa suhtluslikult alati retooriliste küsimuste semantilisi kategooriaid analüüsida, sest neile ei pruugi järgneda vastus või need on näiteks direktiivsed, mis keelavad teatud sündmuse tegemise või esitavad selle kohta etteheite, aga ei väljenda suhtluslikult sündmusekategoriat.

Retoorilised küsimused on polüfunktsionaalsed, mistõttu on neile võimalik vastata eri moel (vt Laanesoo 2018). Reaktsioon võib puududa; neile võidakse reageerida naeru, õigustuse, seletuse või infoga. Retoorilised küsimused saab vastuse saamise põhjal paigutada kontinumisse (vt Laanesoo 2018). Kinnistunud

seisukohavõttudele ja direktiividele ei vastata infoga, samas kui eri tüüpi väited võivad saada infovastuse.

Retoorilised küsimused on enamasti esitatud teadja positsioonilt, mis näitab seda, et küsivooru esitaja ei oota infot, sest see on juba teada või ilmselge. Samas võivad retoorilisi küsimusi esitada ka mitteteadja positsioonil olevad kõnelejad. Sel juhul sisaldab küsivoor hoiakut (ootusvastasust).

Retoorilise küsimuse esitaja eelistab vastuseks nõustumist, kuid infoandmist ja õigustamist mitte. Infovastusega reageerides näidatakse, et retoorilise küsimuse esitamisel ei olnud alust, sest adekvaatne vastus on olemas. Selliselt on infoga vastamine mitte-eelistatud suhtlustegevus. (Vt ka Koshik 2017.)

Materjali analüüsist on näha, et kui suhtlejad reageerivad retoorilistele küsimustele infoga, siis järgivad nad vastuseid vormistades sama malli, mis infoküsimuste puhul. Kitsad küsimused (nt *kes*-küsimus) saavad fraasivastuseid. Avarad küsimused (eeskätt *miks*-küsimused, mis võivad olla vormistatud sõnaga *mis*) saavad mitmelauselisi põhjendavaid vastuseid. Lisaks on oluline see, et kui vastatakse infoga, siis järgitakse ka küsimuse semantilist kategooriat, näiteks *kes*-küsimusele vastatakse isikuga.³⁶ Seega on need infovastused vormistatud samal viisil kui eelistatud tavaliste küsimuste vastused (vt ka Koshik 2017).

Seega võib üldistada, et retooriliste küsimuste vastuste puhul on kaks tasandit. Esimene tasand on see, kus reageeritakse mitteküsimusele (nt etteheitele) ja teine tasand on see, kus reageeritakse küsimusele. Esimese tasandi eelistatud reaktsioon on käitumise muutmine, mitte-eelistatud reaktsioon on aga õigustus (Koshik 2017; Laanesoo 2018). Teine tasand on mitte-eelistatud tasand, sest retoorilised küsimused ei oota vastuseks infot (Koshik 2017). Suhtluses kasutatakse eri võtteid: mõnikord antakse kohe infot, mõnikord eelneb infole õigustus. Õigustusele kui mitte-eelistatud vastusele võib järgneda seletus. Materjalist on näha, et etteheite vm sotsiaalselt negatiivse suhtlustegevuse ümberlukkamiseks ei piisa sellest, kui järgitakse infoküsimustes valitsevat malli, sest tarvis on seletust.

3.5. Enesele suunatud küsimused

Puhtaid omaette iseendale esitatud küsimusi käesoleva töö materjalis ei leidunud (nt *Kuhu ma selle raamatu küll panin? Aa, siin.*; vt Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 10). Kõik kuus enesele suunatud küsimust on eneseparanduslikud, seostudes järjeotsimisega, ning lausekujulised. Otsimine on üks eneseparanduse operatsioone: kõneleja peatab oma teksti ja püüab võita aega keeleüksuse formuleerimiseks. Järjeotsimisele viitavad pausid, üneemid (nt *ee*), kordused, venitused jm. (Hennoste 2000b) Varasemates uurimustes eri keelte (jaapani, inglise, soome) põhjal on samuti välja toodud, et avatud küsimusi võidakse kasutada enesele suunatud otsimisküsimusteks (ingl *self-addressed*

³⁶ Vormiliselt ei pruugi retooriline küsimus ja vastus alati joonduda, kuid see ei viita ka avarate infoküsimuste puhul probleemile.

questions for recollection, Hayashi 2003: 113; M. H. Goodwin, C. Goodwin 1986: 55). Nende abil näitavad kõnelejad eksplitsiitselt, et nad otsivad sõnu või täpsustavad, mis tüüpi jätku nad otsivad (vt nt M. H. Goodwin, C. Goodwin 1986: 56).

Enesele suunatud küsimusi on vormistatud neljal korral küsisõna *mis* abil, ühel korral *kes* või *kuidas* abil. Need peegeldavad semantilisi kategooriaid objekt, isik ja aeg. Enesele suunatud küsimused ei oota vestluspartnerilt vastust. Näiteks võivad need ette tulla jutustuse sees, jätmata partnerile voorusiirdekohta, ja olla lausunud vaiksemalt või kiirema tempoga (vt ka Stivers, Enfield 2010: 2623; M. H. Goodwin, C. Goodwin 1986: 58). Lisaks ei saa vestluspartner neile küsilausele vastusega reageerida, sest ainult kõnelejal on ligipääs infole (teis sõnu, kõneleja on K+ ja vestluspartnerid on K-). Küsijale enesele suunatud küsimust illustreerib näide 141, milles vestlevad kolm sõbrannat ja E räägib oma tööst.

(141) (Rumm 2016: 842)

01 E: sis=ma `umbes `tegin seal (0.3) ja=`sis=`see `Reena (0.4) `nagu (0.4)
 02 `pani=mul= `suurema=\$`p(h)alga(h)umbri \$.hhh ku=ma=`ootasin =onjo.
 03 .hhh st=oli=vaja=`raha `ära jagada. (0.3) ja siis `pära=ta
 04 `tegi:=eeeeeee`sellise: (1.3) mt.hhh @ >`kuidaz=zeda=`nimetada < @
 05 se=oli= nagu < `SEMINAR`PIDU.> /---/

E jutustab, et tema töökohal korraldati üritus. Ta püüab üritust kuidagi kategoriseerida (read 04–05), ent ei oska sellele nime anda. Seepeale hakkab ta sõna otsima, algatades paranduse sõnalõpu venituse (*`tegi:*), üneemi (*eeeeeeee*) ja pika, 1,3-sekundilise pausi abil. Seejärel eksplitseerib E real 04 sõnaotsimise, esitades küsilause >`kuidaz=zeda=`nimetada <, ning hakkab kohe ise selgitama: @ se=oli= nagu < `SEMINAR`PIDU.> (vt ka M. H. Goodwin, C. Goodwin 1986: 58). Partneritel puudub teadmine ürituse kohta ning sellisena ei saa küsimus olla neile suunatud. (Rumm 2016: 842)

Järgmises näites kasutab kõneleja aja meenutamiseks küsisõna *mis*. Näide 142 pärineb perekonnavestlusest ja siin toodud katkes saavad sõna õde (T) ja vend (P).

(142)

01 T: ma `käisin, **mis see oli**, (0.5) kule `millal ma käisin `kolmapäeval ve.
 02 (0.3)
 03 P: kolmapäev jah=
 04 T: =`kolmapäeval käisin `korterit `vaatamas.

T alustab väitlauset *ma käisin*, ent jätab selle pooleli ja esitab küsimuse *mis see oli*. Küsimus on üldine ega võimalda ühest tõlgendust. Selliselt on küsimus suunatud küsijale. *mis see oli*-küsimusele järgneb paus ja T jätab otsimise pooleli. Seejärel suunab ta küsimuse vennale: *kule `millal ma käisin `kolmapäeval ve.* (vt selle põhjalik analüüs ptk 4). Küsimus suunatakse partnerile, kes

on seega samuti teadja positsioonis. Niisiis erineb see näide eelmisest selle poolest, et siin on vestluspartneril ligipääs infole ja seetõttu saab T vormistada järgneva otsimisküsimuse, mis on suunatud kuulajale (P-le).

Küsimus *mis see oli* ei anna üheselt vihjeid selle kohta, et T otsiks aega. See küsimus on suunatud küsijale endale, kuna järgneb enesest kõnelevas lauses verbile. Küsimus viitab järjeotsimisele. Vestluspartneritel puudub kontekst selle kohta, mida küsija silmas peab. T proovib meenutada aega, kuid ta ei kasuta selleks ajaküsisõna *millal*, vaid üldise tähendusega küsisõna *mis*.

Näide toob esile, et enesele suunatud küsimused on seotud unustamisprobleemiga.

Enesele suunatud küsimused on töö materjalis eneseparanduslikud ja seostuvad järjeotsimisega. Neile ei saa vestluspartner vastata, sest ainult kõnelejal on ligipääs infole. Samas oli materjalis ka näide, kus kõneleja vormistas järjeotsimiseks kõigepealt enesele suunatud küsimuse ja seejärel partnerile suunatud küsimuse, s.o parandusalgatuse (näide 142).

Töö materjalis esinenud enesele suunatud küsimused ja kõneleja parandusalgatused on sarnased selle poolest, et mõlemad on seotud unustamisega. Neid eristab see, et enesele suunatud küsimusele ei oska vestluspartnerid vastata, kuid kõneleja parandusalgatuse puhul on partner teadja rollis ja saab meenutamisel appi tulla.

Küsijale enesele suunatud küsimused ja retoorilised küsimused on sarnased sellepoolest, et need ei oota vestluspartneritelt infovastust. Samas on nende peamine erinevus selles, et enesele suunatud küsimusega püüab kõneleja leida infovastuse ise, kuid retoorilised küsimused sisaldavad tihti endas juba vastust (nt seisukohta). Lisaks sellele võidakse retoorilistele küsimustele reageerida, aga küsijale enesele suunatud küsimustele ei saa vestluspartnerid reageerida, sest neil puudub ligipääs infole.

4. MITMEOSALISED KÜSIMUSED SUULISES ARGIVESTLUSES

Edasi analüüsin näiteid, kus avatud küsimus on osa mitmeosalisest küsimusest (N = 32), mis koosneb kahest või enamast järjestikusest küsimusest. Käsitlen mitmeosalise küsimusena üksust, mille alamküsimused käivad sama teema kohta (nt *`millega `tema üldse `tegeleb. see=ka `molutab `kohvikus.*). Seega jäävad siit kõrvale juhtumid, kus ühes voorus on mitu erinevat küsimust (nt *.hhh ütle `millal saab sulle `külla tulla ja `kuhu.*).

Mitmeosalises küsimuses on oluline mõista avatud küsimuse funktsioone, sest üldjuhul paikneb see enne üldküsimust, mis ei ole alati vormistatud täielikult ja mille tõlgendamiseks on vaja avatud küsimust. Mitmeosaliste küsimuste vastused on üldjuhul üldküsimuste vastused, mistõttu ma neid siin töös lähemalt ei käsitle. Samas on oluline jälgida ka avatud küsimuse seisukohalt seda, kas ja mil viisil küsija muudab mitmeosalise küsimuse käigus ootust vastuse suhtes.

Kõigis analüüsitud näidetes on esimene küsimus grammatiliselt ja pragmaatiliselt lõpetatud tervik, kuid intonatsiooniliselt esineb kolm eri varianti. Ühel juhul on esimene küsimus intonatsiooniliselt lõpetatud ja kahe küsimuse vahel on paus. Teisel juhul on esimene küsimus intonatsiooniliselt lõpetatud, kuid kahe küsimuse vahel ei ole pausi. Kolmandal juhul on esimene küsimus intonatsiooniliselt lõpetamata, st see lõpeb jätku implitseeriva intonatsiooniga ja moodustab ühtse koherentse intonatsioonikontuuri koos järgneva küsimusega. Sealjuures on sujuvaid näiteid materjalis kõige enam (30 näidet). Samas lõpetatud intonatsiooni ja ilma pausita on vaid kaks näidet.

Analüüsin kõigepealt reformuleeritud küsimusi, milles kahe küsimuse vahel on paus, ja seejärel mitmeosalisi küsimusi, milles esimene küsimus on intonatsiooniliselt lõpetatud. Nende järel esitan tervikliku intonatsioonikontuuri mitmeosaliste küsimuste näiteid, mis on töö fookuses. Jagan need suhtlus-tegevuste kaupa kolmeks. Põhiosa neist on sellised, mille esimese poole moodustab info soov ja teise poole kinnituse soov. Lisaks on mitmeosaliste küsimuste seas näiteid, mis kuuluvad parandusalgatuste ja retooriliste küsimuste hulka.

4.1. Pausi ja intonatsioonilise piiriga reformuleeritud küsimused

Varasemalt on mitmeosalisi küsimusi käsitletud eri keelte põhjal (Svennevig 2013; Levinson 2012; Kasper, Ross 2007; Gardner 2004; Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003; Pomerantz 1988). Nendes uurimustes on keskendutud juhtumitele, milles esialgne küsimus (avatud küsimus) on grammatiliselt, pragmaatiliselt ja prosoodiliselt terviklik ning sellele järgnev üldküsimus pakub esimesele küsimusele vastuse.

Vastuse pakkumine võib järgneda avatud küsimusele seetõttu, et vestluspartner ei võta voo ega vasta esialgsele küsimusele. Sel juhul reformuleerib kõneleja oma küsimuse enda järgmises voo. Selliseid näiteid on materjalis 19. Nende puhul saab öelda, et kõneleja on planeerinud üksikküsimuse ja seetõttu liigitan need ühtlasi ka üksikküsimusteks. Näites 143 mängib perekond kaarte.

(143)

01 T: **ta:=mm kuidas nüüd `on.**

02 (0.6)

03 T: **praegu oleme `viigis=või**

04 (0.9)

05 I: `mina ei tea kuidas on

06 P: jah, viigis.

Real 01 esitab tütar (T) avatud küsimuse *ta:=mm kuidas nüüd `on*. Sellele ei järgne vastust, vaid 0,6-sekundiline paus. Seejärel jätkab tütar ise ja esitab vastust pakkuva üldküsimuse *praegu oleme `viigis=või*. Esimene küsimus on vormistatud ilma kindla adressaadita ja üldiselt. Teisele küsimusele vastavad nii I kui P, esimene rõhutab oma mitteteadmist (*mina ei tea kuidas on*) ja teine kinnitab T pakutud infot.

Siin näites ei võta vestluspartnerid voo ega vasta neile esitatud küsimusele, mistõttu võib öelda, et küsija esitab üldküsimuse seetõttu, et ta ei saanud oma esimesele küsimusele vastust. Seega on näha, et siin on üldküsimuse funktsioon täpsustada esialgset küsimust ja lahendada avatud küsimuse vastamisel tekkinud suhtlusprobleemi. Seetõttu on selliseid küsimusi käsitletud ka eneseperandusena (Schegloff 2013).

Lisaks korrigeerib küsija oma episteemilist hoiakut ja muudab küsimuse sotsiaalset hinda. *kuidas*-küsimus väljendab maksimaalset mitteteadjat. Vastuse pakkumine (*viigis*) näitab aga suuremaid teadmisi. Seega liigutab küsija end küsimuse reformuleerimise käigus enam teadja positsioonile. Selle kõrval alandab küsija küsimuse sotsiaalselt hinda, sest vestluspartneritel on lihtsam propositsiooni kinnitada kui infot pakkuda (vt Levinson 2012). Küsija muudab reformuleerimise käigus ka vastuse ootust. *kuidas*-küsimus võib olla suhtluses avar küsimus ja eeldada vastuseks jutustust (vt ptk 3.1.3). Vastust pakkuv üldküsimus toob esile, missugune konkreetne infokild teda huvitab (*viigis olek*).

4.2. Intonatsioonilise piiriga mitmeosalised küsimused

Teine mitmeosaliste küsimuste variant on selline, milles küsija reformuleerib esialgse küsimuse samas voo kohe pärast esimese küsimuse moodustamist, kusjuures esimene küsimus on grammatiliselt, pragmaatiliselt ja intonatsiooniliselt lõpetatud ning küsimuste vahel ei ole pikka pausi³⁷. Näide 144 pärineb sõbrannade vestlusest ja E räägib, et ta käis raamatukogus.

³⁷ Samas võib sama voo mitmeosaliste küsimuste vahel olla mikropaus, mis on liiga lühike ja vastaja ei pruugi hakata selle ajal vastust konstrueerima (vt Strömbergsson jt 2013; Kendrick 2015b).

(144)

01 E: mitte `midagi `huvitavat. (.) ega ma eriti vist `ilma millestki [ei `jäänd] {kui ma
02 suga} `raamatukokku ei `tuld.

03 A: [mqm] mqm,

04 `absoluutselt `mitte `millestki (0.4) nii=`igav.

05 E: mh

06 (.)

07 A: vaatasin: \$ `põhiliselt hehe (.) Tarmo `Kaasbergi `tegevust. \$ [hehe]

08 E: [hehe] (.)

09 `millega `tema üldse `tegeleb. see=ka `molutab `kohvikus.

10 A: `molutab põhiliselt `jah.

Näites 144 kõneleb A sellest, et tal oli raamatukogus igav ja ta jälgis raamatukogu kohvikus Tarmo Kaasbergi tegevust. E esitab selle järel küsimuse, millega A jälgitud inimene tegeleb (rida 09). E vormistab esmalt avatud küsimuse, mis on ka intonatsiooniliselt lõpetatud pärast verbi *tegeleb*, ja jätkab kohe vastust pakkuva väitlause vormis üldküsimusega *see=ka `molutab `kohvikus*. A kinnitab pakutud vastust *`molutab põhiliselt `jah*. See näitab, et ta tõlgendas eelnevat väitlauseelist üksust küsimusena.

Esimene küsimus on semantiliselt väga avar ja neutraalne, oodates vastuseks informatsiooni. Teine küsimus ootab küsija kinnitust. See kinnituse soov suunab vastajat kindlas suunas ja ootab lisaks nõustumist pakutud hinnanguga, mis kirjeldab Tarmo tegevust molutamisena³⁸. Selliselt muudab küsija reformuleerimise käigus vastuse ootust. Kui avatud küsimuse *`millega `tema üldse `tegeleb*. potentsiaalsete vastuste arv on lõpmatu, siis vastuse pakkumine toob selgelt esile, mis küsijat täpsemalt huvitab.

Siin on küsija kasutanud reformuleeritud küsimuses täislause formaati ja korranud esmasest küsimusest subjekti. Samas ei korda küsija oma öeldut sõnasõnalt (vrd *Tarmo Kaasberg ka `molutab `kohvikus*.), vaid kasutab pronoomenit *see*. Sellise asendusega modifitseerib küsija suhtlustegevust. Esimene küsimus annab teada, et küsija ei tea Tarmo tegevusest midagi, samas teine küsimus pakub välja tema kohta negatiivse hinnangu ja ootab, et vastaja seda kinnitaks. Vastusena kasutab A formaati kordus + *jah* ning lisab kategoorilisust pehmen-dava adverbil *põhiliselt*.

Järgmine näide illustreerib samuti intonatsiooniliselt lõpetatud avatud küsimust, kuid näitab ka seda, et intonatsiooniline piir annab kuulajale signaali küsimuse lõpetatusest ja on vooruvahetuse märgiks. Näites 145 vestlevad vanaema (L) ja lapselaps (K) ning katke pärineb nende vestluse algusest.

³⁸ Vt ÕS 2018, mis pakub selle tähenduseks 'mõttetult, tegevusetult vahtima' (Erelt jt 2018).

(145)

01 L: ((osutab diktofonile)) **mispest sul: sii `kesk lauda siin om.**

02 (.)

03 K: [ei= `või=vä.]

04 L: **[kuula-] `kuulanud oled teda=vä.**

05 (1.0)

06 K: olen jah.

Vanaema küsib lapselapselt, miks diktofon keset lauda on (rida 01). *miks*-küsilauseid on vestluses tihti etteheite, keelu, kaeblemise vms negatiivse suhtlusegevuse täitjaks (Laanesoo 2017). K reageerib küsimusele peale mikropausi ja lausub [ei= `või=vä.] (rida 03). See on õigustus ja näitab, et ta tõlgendas vanaema voo etteheiteks. Samal ajal selle vastusega lausub vanaema vastust pakkuva küsimuse [kuula-] `kuulanud oled teda=vä. Vanaema lausung algab kordusega eneseparandusega ([kuula-] `kuulanud), mis tuleneb suure tõenäosusega koosrääkimisest (Schegloff 2013: 60). Kuna K on oma voo välja öelnud, siis võiks vanaema põhimõtteliselt reageerida sellele peale katkestust. Samas esitab ta sellest hoolimata oma vastust pakkuva küsimuse ega muuda oma strateegiat, vaid viib selle lõpuni. See näitab, et tema jaoks on oluline tuua esile, et ta ei olnud *mispest*-küsimust mõelnud etteheiteks, vaid põhjusküsimusena, millele on adekvaatne põhjus olemas. Seega muudab küsija reformuleerimise käigus vastuse ootust. *miks*-küsilause võib viidata põhjenduse ootusele (s.o „pikale“ vastusele), samas toob siin näites üldküsimus esile ootuse konkreetse info kinnitamise osas.

K vastab vastust pakkuvale küsimusele pärast pikka pausi *olen jah*. See on vormistatud kordusvastusena ja võib öelda, et see ei ole neutraalne, vaid tugevdatud vastus (Hennoste, Rääbis, Rumm 2018), mille K on hääldanud nipsakalt.

Siit katkest nähtub kaks olulist asjaolu. Avatud küsimusele järgnev üldküsimus võimaldab küsijal juhtida vastajat sobivasse suunda ja täpsustada küsimuse suhtlusegevust. Samuti on siin näha, et kui küsija lausub avatud küsimuse lõpetatud intonatsiooniga, siis annab see partnerile võimaluse võtta voo.

4.3. Tervikliku intonatsiooniga mitmeosalised küsimused

Käesoleva töö materjal on enamik sama voo mitmeosalisi küsimusi intonatsioonilised tervikud, mille vahel ei ole intonatsioonilist piiri. Jagan need näited avatud küsimuste suhtlusegevuste kaupa kolmeks: infosoovid, parandusalgatused ja retoorilised küsimused.

Tervikliku intonatsiooniga mitmeosalise küsimuse esimene osa on üldjuhul avatud küsimus ja teine on sellele vahetult järgnev üldküsimus, millega kõneleja pakub oma esimesele küsimusele vastuse ning ootab sellele kinnitust (21 näidet). Samas on materjal kolm näidet vastupidised ja üldküsimusele järgneb avatud küsimus. Lisaks võib avatud küsimusele järgneda avatud küsimus, mis võib olla vormistatud sama või erineva küsisõnaga (8 näidet). Hoolimata sellest,

millise ülesehitusega on teine küsimus, on näha, et suhtluses vastatakse pea alati teisele küsimusele. Samas ei saa seda alati ühemõtteliselt järeldada, näiteks siis, kui on vastatud *ma ei tea*.

4.3.1. Infosoovid

Edasi analüüsin mitmeosalisi küsimusi, milles avatud küsimus on infosoov. Infosoovide juures on kolme eri tüüpi mitmeosalisi küsimusi, sõltuvalt sellest, millise küsimuse tüübiga on alustatud ja millisega on mitmeosaline küsimus lõpetatud.

Avatud küsimus > üldküsimus

Avatud küsimus on mitmeosalises küsimuses pea alati vormistatud täislauselise, kuid järgnev üldküsimus võib olla eri ülesehitusega. See võib olla nimisõna-fraas, nimisõna-fraas + küsipartikkel või täislauselise. Täislauselise vormistatud üldküsimus võib olla nii lausealguliste kui ka lauselõpuliste partiklitega ja nende seas on tavalisim *vä*³⁹. Üldküsimus võib olla moodustatud ka väitlausungina. Avatud küsimus on enamasti vormistatud *mis*-küsisõnaga, kuid materjalis on ka näiteid sõnadega *kus, kuidas, millal, kes, (kui) palju ja (kui) mitu*.

Näide 146 esindab tervikliku intonatsioonikonduuriga mitmeosalist küsimust, milles avatud küsimus on infosoov ja järgnev üldküsimus kinnituse soov. Näites vestlevad kaks sõpra V magistriõpingute kestuse üle ja V mainib, et ta magistrantuuri kestab veel kaks aastat. Vestluskatke algab sellega, kui V sõnab irooniliselt, et kraadi kätte saades on ta kõrgelt haritud.

(146)

01 V: siis olen väga `kõrgelt `haritud.

02 H: hehe .hh \$ `paber `käes=ja \$

03 V: siis saan endale hakata ma=i=tea `doktori`kraadi kaitsma.

04 (1.0)

05 H: no enne pead ma`gistri kaitsma vi[st.]

06 V: [jaa,] (.) meil juba o:tsitakse pro`fessoreid.

07 (1.0)

08 H: **a kus `need tulevad `läänest sis=vä.**

09 V: `ei `tea. (.) meil ((köhatab)) mingi `konkurss on praegu koolis, ((köhib))

10 `tahad siis võid tulla kandi`deerima.

11 H: \$ ahah, väga `hea. \$ =

³⁹ Partikkel *vä* vormistab tihti kahtlust väljendavaid küsimusi (Hennoste, Rääbis, Rumm 2018, 2019).

Mitmeosalised küsimused sisaldavad sageli ka partiklit *sis*, kuid see ei esine kõigis näidetes.

V sõnab, et neil otsitakse ülikoolis professoreid (rida 06). Sellele järgneb 1-sekundiline paus ja H esitab jätküküsimuse *a kus`need tulevad`läänest sis=vä.* H alustab oma voo avatud küsimusega, mis on süntaktiliselt ja pragmaatiliselt lõpetud pärast finiiitverbi *tulevad* (rida 08). See küsimus võimaldab nii kitsast kui ka avarat tõlgendust. Seejärel ei pea H prosoodilist piiri. Jätk *`läänest sis=vä.* on vastust pakkuv üldküsimus. Küsija muudab ühtlasi vastuse ootust ja näitab, et soovib info asemel kinnitust. Üldküsimus moodustab koos eelneva avatud küsimusega süntaktilise konstruktsiooni, mis on eesti keele grammatika reeglite järgi ebakorrekne, kuid suulises keeles ei valmista see vestlejatele mõistmisraskusi.

Näites esitatud konstruktsiooni näol on tegemist tervikuga, mille olemus vajab seletust. Üks võimalik seletus on see, et kõneleja liigub sujuvalt üle teisele süntaktilisele konstruktsioonile ja teeb sujuva eneseparanduse. See on kasutatav võtte suulises keeles, kus grammatiliste lausete vahel ei pea olema intonatsioonilisi piire (vt nt Szczepek Reed 2010; Couper-Kuhlen, Selting 2018b). Teisalt ei saa välistada, et tegu on omaette nähtusega, mis on rutiinistunud tervik, sest sellel on ühtne intonatsioonikontuur. Selliseid intonatsiooniliselt terviklikke mitmeosalisi küsimusi on varem uuritud, kuid teises kontekstis ning neid on tõlgendatud näiteks inglise ja saksa keele põhjal tihvtkonstruktsioonidena (vt nt Schegloff 1979: 276; Betz 2008: 150–155).

Tihvtlause on suulises keeles levinud konstruktsioon, mis esineb eri lause-tüüpides ega seostu ainult küsimustega. Tihvtlauset käsitletakse kui iseseisvat grammatilist konstruktsiooni. Üldises tähenduses on tihvtlause puhul sulatatud kokku kaks konstruktsiooni, kusjuures keskel olev osa kuulub korraga mõlemasse konstruktsiooni ja võimaldab sujuvalt üle minna ühelt teisele. (Scheutz 2005) Selle põhjal oleks näites 146 esitatud fraas *`need tulevad tihvt,* mis kuulub nii avatud küsimuse *kus`need tulevad* kui ka üldküsimuse *`läänest sis=vä.* juurde (vt joonis 7).

eelosa	tihvt	järelosa
<i>a kus</i>	<i>`need tulevad</i>	
	<i>`need tulevad</i>	<i>`läänest sis=vä.</i>

Joonis 7. Mitmeosalise küsimuse ehitus tihvtlause terminites.

Tihvtlauseid käsitletakse kui iseseisvaid rutiinistunud-grammatiseerunud konstruktsioone, millel on eri funktsioone. Muuhulgas kasutatakse neid varjatud eneseparanduseks (ingl *embedded self-correction*) (vt Betz 2008) või lause ümber fokuseerimiseks (Scheutz 2005). Samuti aitab tihvtlause infot portsjoniteks jagada (vt ka Couper-Kuhlen, Selting 2018a: 381–385).

Tihvtlause kui rutiinistunud tervik eeldab, et konstruktsioon sisaldab tihvti. Samas on materjalist näha, et süntaktiliselt ei saa kõiki intonatsiooniliselt terviklikke ümbertehtud mitmeosalisi küsimusi tihvtlauseteks lugeda. Seda illustreerib näide 147, kus on kaks eraldi lauset, mis on intonatsiooniliselt kokku sulanud, kuid millel ei ole süntaktilist ühisosa (s.o tihvti). Samas on pragmaati-

liselt ja süntaktiliselt tegu sama muutusega, mis eelmises näites – avatud küsimusele järgneb vastust pakkuv üldküsimus. Näites 147 vestlevad ema (V) ja tudengist tütar (H). Ema räägib tütrele, et nende maja juurest viidi ära suur prügikast ja naabritel ei ole prügi kuhugi panna.

(147)

- 01 V: ma `vaatan et ta `praegu on (.) nagu `rohkem `korras `seisnud seal. se `prügikast
 02 `suur prügikast viidi `ära=ja (0.8) ja nüüd nad ei saa oma `prügi vist
 03 `toppida {-}
 04 (0.5)
 05 H: mm nojah (1.0) `see tegelt jah
 06 (0.8)
 07 V: ei `tea. muidugi jäl= `naabrid ütsid sellest on `paha et ei saa kuskile `prügi [{-}]
 08 H: [mhheh]
 09 nojaa=et=ned suured `lehed ja `need kõik.
 10 V: mhmh
 11 (0.5)
 12 H: **a=mis=nad tegid sis panid `meie prügikasti=vä.**
 13 (0.5)
 14 V: ma=i=`tea.
 15 H: \$ iga `päev käisid panid [`sületäis {-}] \$
 16 V: [{---}] { `suurt lehti } { .enam .nii `palju }
 17 H: mm
 18 V: me ei=`jõua lihtsalt.

Real 12 esitab tütar mitmeosalise küsimuse, mille esimene osa on intonatsiooniliselt lõpetamata avatud küsimus *a=mis=nad tegid sis* ja teine osa vastust pakkuv üldküsimus *panid `meie prügikasti=vä*. 0,5-sekundilise pausi järel reageerib ema, et ta ei tea (rida 14). Küsija muudab reformuleerimise käigus vastuse ootust. Mis-nad-tegid-küsimus võib olla suhtluses avar (vt ptk 3.1.3). Järgnev vastust pakkuv üldküsimus toob esile, mis küsijat täpsemalt huvitab.

Ka siin näites saab eristada kahte süntaktilist konstruktsiooni *a=mis=nad tegid sis* ja *panid `meie prügikasti=vä*. Samas ei saa siin eristada tihvti, mis kuuluks mõlema küsimuse juurde (vt joonis 8).⁴⁰

avatud küsimus	üldküsimus
<i>a=mis=nad tegid sis</i>	<i>panid `meie prügikasti=vä.</i>

Joonis 8. Mitmeosalise küsimuse ehitus.

Kui otsida seda, mis ühendaks mõlemaid näiteid (146 ja 147), siis on see ühele küsimusele teise küsimuse lisamine. Mõlemal juhul on tegu pragmaatiliselt ja süntaktiliselt sama muutusega: avatud küsimus tehakse sujuvalt ümber üldküsimuseks ja selle abil kujundatakse struktuur, milles on koos küsimus ja

⁴⁰ Partikkel *sis* ei ole lause süntaktiline komponent, mistõttu ei loeta seda tihvtiks.

küsimusena vormistatud potentsiaalne vastus. Küsija muudab ühtlasi vastuse ootust ja näitab, et soovib info asemel kinnitust.

Materjalis esineb tervikliku intonatsiooniga mitmeosalisi küsimusi, mis võivad sisaldada eneseeranduse markereid, kuid oluline on see, et need ei esine kahe küsimuse süntaktilisel piiril. Näites 148 vestlevad P (naisterahvas) ja S (meesterahvas).

(148)

01 P: sul on omme `vaba=vä.

02 (0.5)

03 P: `VABA `PÄEV.

04 (0.2)

05 S: *äqä.*

06 (1.0)

07 S: [`õh]tu.

08 P: [`mis]

09 (.)

10 P: `õhtu `vaba, (.) et=ei `õpi [jah.]

11 S: [enam] ei pea `autosse minema.

12 (.)

13 P: **.hhh aa `mis (0.6) < mis `kellast > (.) sul siis `vaba=on `neljast=vä.**

14 (1.7)

15 S: `kahest.

P takerdub pärast küsisõna *mis* (rida 13). Ta alustab uuesti küsiühendiga *mis `kellast* ja takerdub uuesti ning seejärel vormistab ta sujuvalt mitmeosalise küsimuse. P otsib jätku, kuid ta ei takerdu pärast avatud küsimuse formuleerimist, vaid jätkab sujuvalt pärast selle potentsiaalset lõppu, mis on verbi *on* järel. See aitab vältida voorusiirdekohta ja ära hoida seda, et vestluspartner haaraks voo.

Siin näites on oluline see, et küsija ei takerdu kahe küsimuse süntaktilisel piiril, vaid avatud küsimuse küsisõna järel. See näitab, et avatud küsimus ja vastuse pakkumine on kokku sulanud. Küsija muudab ühtlasi vastuse ootust ja näitab, et soovib info asemel kinnitust.

Üldküsimus > avatud küsimus

Töö materjalis leidub kolm tervikliku intonatsioonikontuuriga mitmeosalist küsimust, kus üldküsimusele järgneb avatud küsimus. Üldküsimus on vormistatud *või*-küsimusena või väitlausungina ja avatud küsimus küsisõnaga *mis*. Avatud küsimuse suhtlustegevus on infosoov, mida illustreerib näide 149. Samas on see näide eripärane, sest avatud küsimus ei ole siin puhas infosoov, vaid on lisaks eelpalve (vt Schegloff 2007: 28–57). Näites 149 arutavad korteri-kaaslased K ja S sünnipäevapeo jaoks kartulisalati valmistamist.

(149)

- 01 S: noo=sis keedame `koorega.
02 (0.4)
03 K: aga siis=on=vaja neid enne `pesta,
04 S: jaa
05 (1.1)
06 S: `Eveli peseb=`ära onju,
07 (0.3)
08 S: **või `õpid=sa=või `mis=sa=`teed,**
09 (0.5)
10 E: \$ midagi? \$ ((on vahepeal teiste juurde tulnud))
11 (0.5)
12 K: hehe [hehe]
13 S: [`viitsid kar]tult `pesta,
14 (1.6)
15 E: `kõiki=neid=vä.
16 (1.4)
17 S: vist jah? .haaaa, tegelikult peaks `kindlaks tegema kas selest
18 kartulist=tse=`jätkub.
19 (.)
20 K: `jätkub, seda on üle`arugi.
21 S: aa=okei. sis=on=`ästi.
22 (1.8)
23 E: pesen kartuli `ära ja=`siis?

Real 03 ütleb K, et kartulid tuleb enne keetmist ära pesta. See ei ole ainult fakti konstateerimine, vaid ka ettepanek, et keegi võiks need ära pesta. S nõustub temaga, kasutades partiklit *jaa* (rida 04). Selles vastuses on nõustumine, et pesta on vaja, kuid ei osuta, et S võtaks vastu ettepaneku pesta. Seda kinnitab tema järgnev voor. Pausi järel ütleb S lause *`Eveli peseb=`ära onju*. Voor on esitatud kolmandas isikus ja partikliga *onju*. Partikkel *onju* viitab küsimusele, kuid samas ei ole selge, kelle poole S otseselt pöördub (K või E). Eveli (E) on vestluse kolmas osaleja, kes on alguses teises toas, kuid tuleb kööki ja liitub vestlusega. Vastust ei järgne ja pausi järel vormistab S mitmeosalise küsimuse, mis koosneb üldküsimusest *või `õpid=sa=või* ja selle vahetult järgnevast avatud küsimusest *`mis=sa=`teed*. Küsimus osutab, et S-i eelnev voor oli mõeldud Evelile palvena. Mitmeosaline küsimus algab partikliga *või* ja see on kahe-mõtteline. See võib näidata seost eelneva jutuga (partikkel) või pakkuda alternatiivi (sidend).

S-i palve (rida 06) on vormistatud otseselt (*Eveli peseb + onju*). Palve vorm näitab õigust palvet esitada ega ennusta takistust palve täitmisel (Curl, Drew 2008). Samas oma järgnevas voorus esitab S mitmeosalise küsimuse, mis toob ühtlasi välja võimalikud takistused, mis võiksid Evelil ette tulla. Õppimine oleks arvestatav ettekääne, et ta ei pese kartuleid. Sellele oleks Evelil lihtne vastata *jah*, mis näitaks, et ta ei saa aidata. See ei oleks aga S-i huvides, sest tema soov on, et kartulid saaksid pestud. Järgnev avatud küsimus *`mis=sa=`teed* ei too välja enam konkreetset takistavat tegevust. Seega, mitmeosalise küsimuse

teine pool aitab siin juhtida vastajat küsija jaoks sobivamasse suunda. Ühtlasi teeb see muutus küsimuse sotsiaalselt kallimaks, kuid seetõttu, et küsija huvides on palve täitmine ja eitava vastuse vältimine. Reformuleerimise käigus muudab küsija vastuse ootust kinnitusest infoks.

Avatud küsimus > avatud küsimus

Materjalis esineb kaheksa mitmeosalist küsimust, milles üksteisele järgnevad kaks avatud küsimust (nt *kus* > *mis majas*, *mida* > *mis eriala*, *miks* > *mis*, *millest* > *mis teema*, *mis osakonnas* > *mis tudengid*, *keda* > *kuidas*). Esiteks võivad siin järgneda kaks sama tüüpi küsimust, nt kaks kitsast infoküsimust, kuid reformuleerimise käigus küsija konkretiseerib küsimust (näide 150, *kuskohas* > *mis majas*). Teiseks võib küsija küsimust kitsendada või muuta avaramaks, näiteks esitada kitsa infoküsimuse järel avara infoküsimuse pikema vastuse ootuses (näide 151, *keda* > *kuidas*). Mõlemad muutused juhivad vastajat küsija jaoks sobivasse suunda.

Näites 150 esitab kõneleja *kus*-küsimuse järel *mis*-küsiühendiga küsimuse. Näites 150 vestlevad sõbrad M ja L ning L räägib oma käigust Hiiumaale.

(150)

01 M: ahah. kus te `magasite seal.

02 (.)

03 L: mh, `mattide `peal.

04 (1.0)

05 L: > ja mingid õudselts head < `duširuumid ja=värgid olid kõik

06 `kasutada * meil. *

07 M: **kus=kohas te `olite * mis `majas.** * ((söüb samal ajal))

08 L: koolimajas.

09 M: mm.

M uurib sõbrannalt, kus nad Hiiumaal magasid ja L vastab sellele fraasiga `mattide `peal (rida 03). See vastus on konkreetne kohamäärus. Vastusele järgneb 1-sekundiline paus. L tõlgendab seda lisainfo ootusena ja jätkab vastamist ning sõnab, et nad said kasutada duširuumi (read 05–06). Seepeale esitab M mitmeosalise küsimuse, milles küsilausele *kus=kohas te `olite* järgneb küsiühend *mis `majas*. Sellele vastab L fraasiga *koolimajas* ja M reageerib selle peale partikliga *mm* (read 08–09).

Antud mitmeosaline küsimus toob ühest küljest esile selle, et M-i esimene küsimus *kus te `magasite seal* soovis infot hoone kohta. Teisalt on näha, et küsimused vóorus ei ole sama väärtusega. *kus*-küsimus ei viita täpsemalt, millise koha kohta küsija infot ootab. *mis majas* näitab täpselt ära, mis sorti vastus on küsija jaoks relevantne. Seega võib öelda, et muutusega juhib küsija vastajat sobivasse suunda ja selle käigus muudab küsija küsimuse konkreetsemaks.

Samas ei ole selline muutus võrdväärne juhtumitega, kus avatud küsimusele järgneb üldküsimus, sest avatud küsimusega ei saa pakkuda vastust ja mõlemad

avatud küsimused väljendavad mitteteadja (K-) hoiakut. Niisiis ei korrigeeri siin küsija oma episteemilist hoiakut, vaid muudab küsimuse semantilisel konkreetsemaks ja juhib selle kaudu vastajat.

Järgmises näites esitab küsija *keda*-küsimuse järel *kuidas*-küsimuse ja muudab küsimuse avaramaks. Näites 151 vestleb omavahel perekond ja isa (I) räägib, et tulevik on seoses metskondadega tume ning ees on oodata koondamisi (read 01–08).

(151)

- 01 I: eks=se=`elu on `KEERULINE JA `TULEVIK ON `TUME=IKKA meil
02 `vist,=hhhh (1.2) midagi `ead säält ikka ei `paistu. (1.2) tulevad ikka
03 `koondamiset, (1.8) säl=oli=ne- (0.4) saim=nagu `lugeda juba=et=et=et=hh
04 (2.1) et öeksagen=`seitsmenda aasta esimesest sep `tembrist peab juba siss (1.7)
05 olema juba koondamine `LÄBI VIIDUT, (1.0) `präägu on kusagil
06 sada=kaeksaend=`kuus `metskonda, (1.0) `järgi jääp (1.1) on `plaanis nagu
07 `ööksand=`kolm `metskonda (1.2) jääb nagu=sis `järgi=ni=et (1.5) pooled
08 kaovad `ära ni=et see=om ikka `kurb, (0.2) rahval, (1.9) aga mis `teha, nii ta `on.
09 (2.5) ((väga vaikselt sosinal Ernale)) * mõtle=mõtle veel. *
10 (0.2)
11 P: **aga `keda sis nagu `koondada `tahetakse või: (.) kuidas see `asi siss nagu**
12 **`täpsemalt on.**
13 E: metskondade `liitmine se=on `esialgu, [metskondade `liit-]
14 I: [ee nojah on `plaanis=sis]
15 metskondi `liitma hakata, (0.7) metskonnad nagu `liidetakse sis * noh? *

Poeg (P) esitab isa jutu peale mitmeosalise küsimuse, mille esimene osa küsib infot isiku kohta *aga keda sis nagu koondada tahetakse*. Seejärel otsib ta järke partikli *või*, venituse ja lühikese pausiga ning esitab teise avatud küsimuse, mis on üldise tähendusega ja küsimustab situatsiooni: *kuidas see asi siss nagu täpsemalt on*.

P otsib jätku, kuid ta ei takerdu pärast *keda*-küsimuse formuleerimist, vaid jätkab sujuvalt pärast selle grammatiliselt ja pragmaatiliselt potentsiaalset lõpu kohta, mis on verbi *tahetakse* järel (rida 11). See aitab vältida voorusirdekohta ja ära hoida seda, et vestluspartner haaraks voo. Seega ei ole need kaks eraldi-seisvat avatud küsimust, vaid *või* viitab reformuleerimisele. Siin näites on oluline see, et küsija ei takerdu kahe küsimuse süntaktilisel piiril.

Näitest on näha, et poeg esitab esialgse kitsa küsimuse asemel avarama sisuga küsimuse. Kui *kes*-küsimus ootab vastuseks isikut, siis *kuidas*-küsimus ootab siin seletust. Sellele viitab sõnakasutus (*täpsemalt*) ja ka partnerite tõlgendus. Mitmeosalisele küsimusele reageerivad nii ema (E) kui ka isa (I) ja nad seletavad, et metskondi hakatakse liitma (read 13, 14–15).

Näited 150 ja 151 esindasid mitmeosalisi küsimusi, mille puhul ei muudeta küsimuse süntaktilist tüüpi, vaid esitatakse kaks avatud küsimust. Sealjuures muudab küsija sellega esialgset küsimust konkreetsemaks või muudab vastuse

ootust. Vastajad vastavad mitmeosalise küsimuse teisele küsimusele ja järgivad sealjuures sama malli, mis üksikküsimuste puhul (kitsas küsimus > fraasivastus, avar küsimus > lausevastus) (vt ptk 3.1.3).

Tervikliku intonatsiooniga mitmeosalised küsimused ei pea olema ainult info-soovid, nendega võidakse alгатada parandusi või esitada retoorilisi küsimusi. Toon järgnevalt nende suhtlustegevuste kohta näiteid. Mõlemas näites järgneb avatud küsimusele vastust pakkuv üldküsimus.

4.3.2. Parandusalgatused

Tervikliku intonatsiooniga mitmeosalised küsimused võivad esineda parandusalgatuses. Näites 152 esineb kõneleja alगतatud ja partnerile suunatud parandus. Näites vestlevad isa (I), tütar (T) ja poeg (P). Siinkohal otsib küsija midagi, mida ta peaks ise teadma, st ta on ise episteemiline autoriteet (Heritage 2012).

(152)

- 01 I: /.../ (1.8) `raske on präägu jah, (.) ö-ö isegi `töökohta saada rääkimata
02 `korterist ega `nüüd ei paku enam keegi `korterit kah, kõik peab (0.2) jälle
03 `vaatama kust saab selle `korterit=ja
04 (0.8)
05 T: ma `käisin, **mis see oli, (0.5) kule `millal ma käisin `kolmapäeval ve.**
06 (0.3)
07 P: kolmapäev jah=
08 T: =`kolmapäeval [käisin] `korterit `vaatamas.
09 P: [((köhatab))]

Isa esitab pika voo sellest, et tänapäeval pole kerge leida töökohta ega korterit (read 01–03, isa jutu algus on välja jäetud). Sellele reageerib T omapoolse meenutusega (rida 05). Ta alustab teemat kujul, mis viitab info andmisele või jutustusele (*ma `käisin*), katkestab lause pärast verbi ja asub otsima järke küsimusega *mis see oli*. See ei viita üheselt sellele, millist järke T otsib. Järgneb 0,5-sekundiline paus ja partikkel *kule*, mida antud juhul kasutatakse partneri tähelepanu haaramiseks (Keevallik 2003: 55–57) ja mille abil suunatakse kõneleja järgnev osa partnerile. Partiklile järgneb avatud küsimus *`millal ma käisin*, mille kõneleja teeb ümber vastust pakkuvaks üldküsimuseks *`kolmapäeval ve*. Küsimuses (real 05) puudub koht, kus T käis, seega eeldab küsija, et P teab, millest ta räägib. P kinnitab real 07 pakutud vastust *kolmapäev jah*.

T viimane muudatus avatud küsimusest vastust pakkuvaks üldküsimuseks teeb küsimuse täpsemaks. Küsimus *`millal ma käisin* saab viidata erinevatele ajamääratlustele (kuu, kuupäev, nädalapäev jne), kuid vastust pakkuv küsimus viitab konkreetset, et otsitakse nädalapäeva. Samuti asendab T esmase mitte-teadja positsiooni enam teadja positsiooniga, mida väljendab vastust pakkuv küsimus.

4.3.3. Retoorilised küsimused

Järgnev näide illustreerib seda, et tervikliku intonatsiooniga mitmeosalised küsimused võivad olla ka retoorilised küsimused. Vestluskatkes 153 räägivad kolm tudengit L, M ja T ülikooliasjadest.

(153)

01 T: `Päts is `konsidöd tu `bii ö `ledžentäri `figö in `estõunian `histori.

02 bla=bla=bla=bla=bla=bla=[bla]=bla=blaa

03 L: [kes.]

04 (0.6)

05 T: `Konstantin `Päts.

06 (0.3)

07 L: `Pätsist teed=vä.

08 T: ma ei `osand ühtegi teist välja mõelda.

09 (1.2)

10 T: @ `kellest ma `tegema pidin Maire `Aunastest=vä. @

11 (.)

12 L: mm, (.) Marilist.

13 M: oehh (.) `mina olen nüd `kuulus=võ. `prominent=vä.

14 T: `prominent * jah *, no `selge.

T luges kõva häälega ette osa oma ingliskeelsest ettekandest Konstantin Pätsi teemal (read 01–02). L algatab paranduse küsisõnaga *kes* (rida 03) ja pärast vastust küsib *Pätsist teed=vä* (rida 07). T tõlgendab seda etteheitena. Tema voor *ma ei osand ühtegi teist välja mõelda*. on eneseõigustus ja kaeblemine (Rääbis, Hennoste, Rumm 2018; Rääbis jt 2019). Kaeblemine toob siin probleemi välja, et T-l ei olnud ideed, kellest ettekannet teha ja ta saab ise ka aru, et Päts ei olnud parim valik. Kaeblemine ootab reaktsiooniks samameelsust (ingl *affiliation*) (Heinemann, Traverso 2009; Rääbis jt 2019). Siin aga ei osuta vestluspartnerid, et on sama meelt, vaid kurtmisele järgneb pikk paus.

Seejärel jätkab T ise ja vormistab mitmeosaliste küsimuse *kellest ma tegema pidin Maire Aunastest=vä*. Küsimus on lausunud solvunud-naljatileval toonil ja märgib seda, et vestluspartneri voor (real 07) oli T jaoks vastuvõetamatu. Samuti näitab mitmeosaline küsimus siin seda, et etteheide on T jaoks endiselt õhus ja ta soovib seda ümber lükata. Üldküsimus pakub iroonilise vastusevariandi *Maire Aunastest=vä*. Pakutud vastus ei ole usutav, vaid on lausunud naljatlevas võtmes. See näitab, et T ei soovi ettekande teema osas nõu küsida, vaid õigustada oma valikut. Niisiis aitab ka siin näites mitmeosalise küsimuse teine pool juhtida vastajaid relevantssesse suunda ja näidata, et küsilause pole mõeldud infosoovina. Ka vestluspartnerid ei tõlgenda T voores küsimusena, vaid naljana (vt rida 10), ja vestlus jätkub naljatlevas võtmes.

Real 12 pakub vestluspartner L vastuse *Marilist*, mis toob esile, et T oleks pidanud ettekande tegema sõbrannast, ja on naljana esitatud. See on reaktsioon *kellest*-küsimusele, kuid siin on oluline, et küsimus ei ole infosoov ja vastus ei ole adekvaatne info. L kasutab seda, et pöörata jutt naljaks ja maandada etteheidet.

4.4. Vahekokkuvõte

Väitekirja materjalist on näha, et mitmeosalised küsimused jagunevad intonatsiooniliselt eri tüüpidesse. Osa reformuleeritud küsimusi ei ole formaalselt mitmeosalised küsimused, sest kahe küsimuse vahele jääb voorusiirdekohta markeeriv paus. Sellised reformuleeringud osutavad suhtlusprobleemi ja näitavad, et küsija ei saanud küsimusele vastust. Ühtlasi kitsendab küsija reformuleerimisega küsimust, tõstab oma episteemilist hoiakut ja modifitseerib vastusetüübi ootust.

Sama voo mitmeosalistel küsimustel võib olla intonatsiooniline piir. Ümbertegemise käigus kitsendatakse samuti küsimust ning muudetakse episteemilist hoiakut ja vastuse ootust.

Sama voo tervikliku intonatsiooniga mitmeosalised küsimused on siinses materjalis kesksed. Need on süntaktiliselt erisuunalised, kuid neist põhiline on variant, milles avatud küsimusele järgneb üldküsimus.

Varasemates mitmeosaliste küsimuste uurimustes ei ole analüüsitud intonatsiooni ega mainitud terviklikku intonatsioonikontuuri. Küll aga on neid vaadatud tihtvlausete terminites, kuid käesoleva uurimuse materjalist on näha, et kõiki tervikliku intonatsiooniga mitmeosalisi küsimusi ei saa analüüsida tihtvlauseteks. Samas mahuvad kõik näited asenduse mõiste alla.

Lisaks toob käesoleva töö materjal esile, et mitmeosalised küsimused võivad olla ka teistpidised, kus üldküsimusele järgneb avatud küsimus (või avatud küsimusele omakorda avatud küsimus). Näiteks toob Levinson (2012: 30) esile, et argivestluses neid suundi ei esine.

Kokkuvõttes on oluline mõista, mis toimub mitmeosalises küsimuses avatud küsimuste seisukohast. Esiteks, üldjuhul pakub avatud küsimuse esitaja muutuse abil ise oma avatud küsimusele vastuse välja, ootab sellele kinnitust ja ühtlasi näitab sellega, mis tüüpi vastust ta ootab (jutustus vs. infokild). Ka teiste suundade puhul modifitseerib küsija vastuse ootust. Avatud küsimuse formaat ja semantika⁴¹ juhib küll vastajat, aga üsna lõdvalt, ja ei näita üheselt, kas oodatakse vastuseks pikka lugu või konkreetset infot (vt ptk 3.1.3). Reformulatsiooni käigus tehakse vastusetüübi ootus selgemaks. Teiseks, esialgne (eeskätt avatud) küsimus ei olnud pragmaatiliselt sobiv ja küsija teeb reformuleerimise käigus küsimuse pragmaatiliselt sobivamaks, näiteks muudab küsimuse suhtlustegevust või konkretiseerib küsimust. Kolmandaks, küsija juhib vastajat enda jaoks relevantssesse suunda.

Mida ütleb pakutud vastus mitmeosalise küsimuse kohta? Vastajad reageerivad eeskätt teisele küsimusele ja teine küsimus on üldjuhul üldküsimus. Seetõttu on enamik mitmeosaliste küsimuste vastustest üldküsimuse vatsused. Lisaks võivad olla ma-ei-tea-vastused, mille puhul ei saa ühemõtteliselt öelda, kummale küsimusele reageeriti. Viimasena on avatud küsimuse (info)vastused, mis võivad olla vormistatud fraasi või (mitme) lausena. Fraasivastus näitab, et vastaja reageeris kitsale avatud küsimusele, lausevastus näitab, et partner reageeris avarale küsimusele. Niisiis, kui vastaja vastab mitmeosalise küsimusele avatud küsimusele, siis järgib ta sama malli, mis üksikküsimuste vastuste puhul.

⁴¹ Mitmeosalise küsimuse avatud küsimused on semantiliselt erinevad, need võivad küsimustada eri kategooriaid, nagu koht, isik, aeg, sündmus või situatsioon.

5. EESTI ARGIVESTLUSE AVATUD KÜSIMUSTE JA NENDE VASTUSTE VÕRDLUS TEISTE REGISTRITE JA KEELTEGA

Edasi võrdlen oma väitekirja tulemusi varasemate uurimistulemustega. Kasutan võrdluseks nii eesti ametlike infodialoogide (nt Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2017) kui ka kirjakeele põhjal (nt Metslang 1981) saadud tulemusi. Lisaks võrdlen eesti suhtluse avatud küsimusi ja nende vastuseid indoeuroopa argisuhtluse avatud küsimuste ja vastustega, mida on uuritud Max Plancki instituudi küsimuste projektis (Stivers 2010; Heinemann 2010; Englert 2010; Rossano 2010) ja ingliskeelse suhtluse põhjal koostatud vastuste monograafias (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015).

5.1. Avatud küsimuste vorm ja suhtlustegevused

Eesti keeles on avatud küsimuse küsisõnade repertuaar lai. Argivestluse analüüs näitas, et avatud küsimusi vormistatakse küsisõnadega *mis*, *kuidas*, *kus*, *kui*, *kes*, *miks*, *milline*, *kuna*, *millal/kuna*, *kumb*, *mismoodi*, *mispärast*, *missugune*. Sõnadega *mis* ja *kui* võidakse vormistada küsiühendeid (nt *mis kuus*, *(kui) palju*). Tabelis 7 on toodud võrdluseks avatud küsimuse küsisõnad indoeuroopa keelte argivestlustes ja eesti ametlikes vestlustes (Stivers 2010: 2775; Rossano 2010: 2764; Englert 2010: 2673; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 11).

Max Plancki instituudi projekti uurimustes ei ole küsisõnad esitatud detailselt ja kodeerimisjuhendis on ette antud, et küsisõna tuleb määrata semantika järgi ning näiteks paigutada küsisõna *who* 'kes' alla nii *who* kui ka *which person* 'mis/missugune inimene'. Seetõttu tuleb võrdlusesse kriitiliselt suhtuda, sest info küsisõnade kohta ei ole indoeuroopa keelte puhul täiesti selge. Võrdlen siin ainult neid küsisõnu, mis on Max Plancki instituudi projekti kodeerimisjuhendis ette antud. Tabelis 7 toodud indoeuroopa keeltes on esitatud küsisõnad 'mis', 'kuidas', 'miks', 'millal', 'kus' ja 'kes'. Inglise keeles ei ole 'kui'-sarja eraldi vaadatud, vaid need kajastuvad 'kuidas'-lahtris (ingl *how*). Itaalia ja hollandi keeles on 'kui'-sari eraldi välja toodud.

Eesti ametliku registri infodialoogide uurimuses esitati ainult kõige sagedamini kasutatud avatud küsimuse küsisõnu: *mis*-sari (41%), *kui*-sari (24%), *kus* (13%), *kuidas* (13%) ja *millal* (9%) (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 11). Võib arvata, et infodialoogides esineb ka küsisõnu *kes* ja *miks*, kuid järelikult ei kasutata neid selles registris sageli. Näiteks inglise keele põhjal on Siemund (2017: 24) märkinud, et sõnad *why* 'miks' ja *who* 'kes' vormistavad sageli retoorilisi küsimusi, mida infodialoogides üldjuhul ei esitata (vt Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013).

Tabel 7. Avatud küsimuse küsisõnad indoeuroopa keelte argivestlustes, eesti ametlikes vestlustes ja argivestlustes (Stivers 2010: 2775; Rossano 2010: 2764; Englert 2010: 2673; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 11 põhjal)

	Inglise	Itaalia	Hollandi	Eesti ametlik	Eesti argine
'mis'-sari	38%	42%	38%	41%	55%
'kuidas'	23%	16%	12%	13%	10%
'miks'	16%	7%	5%		6%
'millal'	12%	8%	12%	9%	2%
'kus'	8%	9%	15%	13%	7%
'kes'	3%	8%	6%		7%
'kui'-sari		10%	12%	24%	7%

Kuigi uurimustel on kodeerimiserinevused, on siiski näha, et kõigis uuritud keeltes prevaleerib sõna 'mis' (vt tabel 7). Ülejäänud küsisõnade sagedused kõiguvad: mõnda on mõnes keeles rohkem, mõnda vähem. Võib arvata, et küsisõnade kasutus peegeldab osalt infot, mida küsijal parasjagu on tarvis küsida (vt ka Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 11).

Samas saab välja tuua ka teisi seletusi. Indoeuroopa keeltes ja eesti ametlikes infodialoogides esineb 'mis'-küsisõna 38...42%, eesti argisuhtluses moodustavad *mis*-küsimused üle poolte küsisõnadest (s.o 55%). Kui vaadata näiteks *millal*-küsisõna (sh *kuna*) sagedust eesti argisuhtluses, siis on see 2%. Ametlikus dialoogis esineb *millal* 9%, indoeuroopa keeltes 'millal' 8...12%. Samas ei saa väita, et eesti argisuhtluses esitatakse vähem küsimusi aja kohta, vaid ajapärin-guid tehakse ka *mis*-ühenditega. Max Plancki instituudi uurimuses on 'mis'-ajähendid arvestatud ilmselt 'millal'-küsisõna alla. Küsisõna 'mis' prevaleerimine argisuhtluses tuleneb vähemalt osalt sellest, et see võimaldab küsida eri semantiliste kategooriate kohta (nii üksi kui ka küsiühendis) ja seega täita enam küsija erinevaid eesmärke. (Vt ka Siemund 2017: 24, 30–31.)

Max Plancki instituudi uurimuses ei ole semantilisi kategooriad põhjalikult käsitletud. Nii inglise, hollandi kui ka itaalia keele argivestluste kohta on toodud välja, et 'mis'-küsisõnad (inglise *what*, hollandi *wat*, itaalia *cosa*) küsimustavad eelnevat juttu, objekti ja sündmust (Stivers 2010: 2773; Englert 2010: 2673; Rossano 2010: 2764). Inglise keele küsisõna *how* ('kuidas, kui') vormistab küsimusi nii üksi esinedes kui ka küsiühendina ja küsimustab kategooriaid situatsioon, hulk ja viis (Stivers 2010: 2773). Taani keeles on küsisõnade semantiliste kategooriate kohta esitatud detailsem info. Taani keele 'mis'-küsi-sõnaga (*hvad*) ja selle küsiühenditega küsimustatakse kategooriaid objekt, eelnev jutt, sündmus, hulk (*hvad beløb* 'mis hulk/kui palju'), isik (*hvad for* 'missugune/kes'), aeg (*hvad år* 'mis aasta'). 'kuidas'-küsimusega (*hvordan*) küsimustatakse taani argivestluses põhjust ja viisi. (Heinemann 2010: 2711)

Eesti argivestlustes olid *mis*-küsimused eriti sagedased ja moodustasid üle poolte avatud küsimustest (55%), samas kui ülejäänud avatud küsimuse küsi-sõnu esines à keskmiselt 3%. Eesti keele argivestlustes on sõnaga *mis* ja selle

abil vormistatud ühenditega küsitud kategooriate objekt, sündmus, aeg, põhjus, vahend, omadus, isik, otstarve, hulk, koht, viis ja situatsioon kohta. Max Plancki instituudi uurimustes on mainitud kategooriaid eelnev jutt, objekt, sündmus (ning taani keeles lisaks hulk, isik, aeg). Erinevus võib johtuda esiteks analüüsi põhimõtete erinevusest. Max Plancki instituudi projektis võidi paigutada ajapäringud 'millal'-küsisõna alla. Lisaks paigutati Max Plancki instituudi uurimuses avatud algatused (nt ingl *huh*) 'mis'-küsisõna alla. Samas võib erinevus tuleneda ka sellest, et eesti keeles saab *mis* olla 14 käändes ja see laiendab selle kasutusvõimalusi.

Omapärane tulemus on see, et indoeuroopa keeltes ei ole näidatud, et 'mis' võiks küsida põhjuse kohta. Eesti keele argivestluses on 6% *mis*-küsimustest põhjusküsimused. Erinevus võib tulla sellest, et käesoleva väitekirja materjalis on retoorilised küsimused ka esindatud ja nendes võib *mis* formaalselt küsimustada põhjust.

Eesti ametlike infodialoogide põhjal ei ole avatud küsimuste semantilisi kategooriaid käsitletud. Küll aga on need välja toodud kirjakeele põhjal (vt tabel 8).

Tabel 8. Avatud küsisõnade semantilised kategooriad kirjakeeles (Erelt jt 1993; Metslang 1981, 2017 põhjal) ja suulises argivestluses

Kategooria	Kirjakeel	Suuline argivestlus
Objekt	<i>mis</i>	<i>mis</i>
Isik	<i>kes</i>	<i>mis, kes</i>
Valik kahe objekti/isiku vahel	<i>kumb</i>	<i>kumb</i>
Aeg	<i>millal, kunas, kuniks; mis-sari, kus</i>	<i>mis-sari, millal, kuna, kui-sari</i>
Koht	<i>kuhu, kus, kust, kuhupoole, kuscohta, kuskohas, kuskohast, kustsaadik, kustkaudu, kustpeale; mis-sari, kui-sari</i>	<i>mis-sari, kus</i> ja selle vormid
Viis	<i>kuidas, mismoodi; mil, mis-sari</i>	<i>mis, mismoodi, kuidas</i>
Põhjus	<i>miks, mispärast, mistõttu; mis, mille, kust, kuidas</i>	<i>mis, miks, kuidas, mispärast</i>
Otstarve	<i>milleks, misjaoks, mistarvis; mis-sari, miks, kuidas</i>	<i>milleks, mille jaoks</i>
Hulk	<i>kui-sari, nt (kui) mitu</i>	<i>mis, kui-sari</i>
Situatsioon	<i>kuidas, mis; milline, missugune</i>	<i>mis, kuidas</i>
Vahend	<i>kuidas</i>	<i>millega</i>
Omadus või identifitseering	<i>milline, missugune, kuidas; mis</i>	<i>mis, milline; missugune, kuidas</i>
Sündmus	<i>mis + tegema</i>	<i>mis + tegema</i>

Tabelis 8 on näha, et nii eesti kirjakeele kui ka suulise argivestluse põhjal on avatud küsimuste repertuaar lai ja need peegeldavad eri semantilisi kategooriaid. Tulemused on mõlemas allkeeles üldjoontes samad, kuid erinevus on näiteks selles, et suulises argivestluses saab isiku kohta küsida küll sõnaga *kes*, aga see on võimalik ka sõnaga *mis* (*mis ta on*). Hulga kohta küsitakse *kui*-ühenditega, aga suulises suhtluses ka sõnaga *mis* (*mis ta maksab*). „Eesti keele süntaksi“ (Metslang 2017: 526) järgi küsimustab *mis* prosubstantiivina objekti, situatsiooni ja proadjektiivina omadust. Need kategooriad on ka minu materjalis prevaleerivad. Samas näitab argivestluse analüüs, et need ei ole ainsad semantilised kategooriad, sest *mis* küsimustab lisaks aega, põhjust, vahendit, isikut, hulka, otstarvet.

Avatud küsimuse leksikogrammatiliste vahendite võrdlus näitas, et eri keeltes ja registrites prevaleerib küsisõna 'mis'. Teiste avatud küsimuse küsisõnade kõrval on sõna 'mis' kasutusvõimalused avaramad ja seega saab sõnaga 'mis' küsimustada erinevaid semantilisi kategooriaid.

Järgnevalt kõrvutan avatud küsimuste suhtlustegevusi varasemates uurimustes esile toodud suhtlustegevustega. Tabelist 9 on näha, et indoeuroopa keeltes olid avatud küsimuste põhilised suhtlustegevused infosoov ja partneri parandusalgatus. Näiteks inglise, itaalia ja hollandi keeles oli avatud küsimuste seas infosoove 75%...80% ja parandusalgatusi 20%...23% (Stivers 2010: 2773; Rossano 2010: 2769; Englert 2010: 2679). Neist erineb taani keel, kus infosoove oli avatud küsimuste seas 49% ja parandusalgatusi 41% (Heinemann 2010: 2714). Kui eesti argivestluste materjalist jätta kõrvale retoorilised küsimused ja arvestada ainult infosoove ja parandusalgatusi, siis on neid vastavalt 70% ja 30%. Seega on nende suurusjärg sarnasem inglise, itaalia ja hollandi keelega.

Inglise ja hollandi keeles muid suhtlustegevusi (nt retoorilist küsimust) ei esitatud, sest need jäeti materjalist kõrvale. Kõrvale jäetud materjali põhjal arvutades ei ületa nende hulk kõikide küsimuste tüüpide peale kokku inglise keeles 6% ja hollandi keeles 8%. Itaalia keeles olid avatud küsimused ka muud suhtlustegevused (4%, sh retoorilised küsimused) (Rossano 2010: 2769). Taani keeles toodi eraldi välja retooriline küsimus (4%), enesele suunatud küsimus (4%) ja muud (2%) (Heinemann 2010: 2714).

Niisiis jättis osa indoeuroopa keelte uurijaid retoorilised küsimused materjalist välja, osa paigutas need rühma muu. Võrreldes inglise, hollandi, taani ja itaalia argivestlustega (Stivers 2010; Englert 2010; Heinemann 2010; Rossano 2010) on eesti argivestlustes tunduvalt enam retoorilisi küsimusi (eesti keeles 27%, võrreldud keeltes kuni 8%). See, et eesti keeles on argivestlustes enam retoorilisi küsimusi, võib ühest küljest tuleneda erinevast materjalist ja selle tõlgendamisest tingitud erinevustest ning olla seega juhuslik. Teisalt võib keeltevaheline erinevus johtuda kultuurilistest erinevustest. Üks seletus võib olla näiteks retoorilise küsimuse all olevates suhtlustegevustes, mida kasutatakse etteheideteks, vaidlustusteks, kaeblemisteks jne. Seega on võimalik, et

eesti keeles kasutataksegi sotsiaalselt mitte-eelistatud suhtlustegevuste väljendamiseks enam küsilause vormi.

Käesoleva väitekirja materjali avatud küsimuste seas ei esinenud Max Plancki instituudi projekti tüpoloogias esitatud suhtlustegevusi hinnang, kinnituse soov ja ettepanek/pakkumine/soov, mida ilmselt vormistatakse eesti keeles peajasjalikult üldküsimustega (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 20, 24). Samuti ei esinenud väitekirja materjalis suhtlustegevust vastuse tingimuste täpsustamine, mille on eraldi rühmana välja toonud suulise suhtluse tööruhm infodialoogide põhjal (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013) ja mida võib pidada infodialoogide iseloomulikuks suhtlustegevuseks⁴² (vt ka Schegloff 2007: 106–109). Seda suhtlustegevust ei ole eristanud argivestluste põhjal ka indoeuroopa keelte uurijad, võib oletada, et need võidi paigutada rühma muu, kuid need rühmad on väga väikesed, mistõttu on usutav, et isegi, kui neid esines, siis väga vähe (vt ka Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2017).

Tabel 9. Avatud küsimuste suhtlustegevused indoeuroopa keeltes (Stivers 2010: 2773; Rossano 2010: 2769; Englert 2010: 2679; Heinemann 2010: 2714), eesti keele ametlikus registris (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 11–12) ja argiregistris

	Inglise	Itaalia	Hollandi	Taani	Eesti ametlik	Eesti argine
Infosoov	80%	75%	77%	49%	68%	50%
Vastuse tingimuste täpsustamine					14%	
Parandusalgatus	20%	21%	23%	41%	17%	21% ⁴³
Retooriline küsimus				4%		27%
Enesele suunatud küsimus				4%		2%
Muud		4%		2%		

Kui argivestluses oli avatud küsimuste seas infosoove 50%, retoorilisi küsimusi 27% ja parandusalgatusi 21%, siis ametlikus infodialoogis oli infosoove 68%, partneri parandusalgatusi 17% ning vastuse tingimuste täpsustamisi 14% (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 10–12). Infodialoogides kasutatakse avatud küsimusi selgelt rohkem suhtlustegevusteks, millega küsitakse infot. Samas argivestluses esineb ka küsijale enesele suunatud küsimusi ja retoorilisi küsimusi. Viimased neist toovad esile küsija suhtumist, emotsioone jms, kuid ametlikus vestluses ei esinenud neid suhtlustegevusi peaaegu üldse. Argises ja ametlikus

⁴² „Põhjused selleks võivad olla erinevad, nt soov anda võimalikult korrektseid ja häid vastuseid või võõraste suhtlejate väga väike ühisteadmiste hulk infosuhtluses, mis vajab täpsustavaid vaheküsimusi.“ (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 23)

⁴³ Eesti argisuhtluses oli kahte tüüpi parandusalgatusi. Kogu materjali peale oli kokku 18% partneri parandusalgatusi ja 3% kõneleja algatatud ja partneri läbi viidud parandusi.

registris oli parandusalgatusi ühepalju (argivestluses 18%, ametlikus 17%), kuid argivestluses esines vähem eelistatud tüüpi parandusi: kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandusi (3%). (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 23, 26) Need tulemused peegeldavad registritevahelisi erinevusi. Ametlikus vestluses domineerivad infohankimised, ent argivestluses esineb nende kõrval ka küsija suhtumist ja emotsioone väljendavaid suhtlustegevusi. Mõlemas registris viiakse läbi sarnane hulk parandusalgatusi.

Ametlike infodialoogide põhjal esitati statistikat selle kohta, kui palju esines lause- ja fraasikujulisi avatud küsimusi. Seda infot Max Plancki instituudi projekti indoeuroopa keelte puhul ei toodud välja. Käesoleva töö materjalis oli 76% lauseid (196) ja 24% fraase (72). Infodialoogides oli neid avatud küsimuste sees vastavalt 82% (230) ja 12% (52) (Hennoste jt 2009: 10). Argivestluses on 61% lausetest infosoovid, 31% retoorilised küsimused ja 5% parandusalgatused⁴⁴. Fraaside puhul on olukord vastupidi: 63% fraasidest on parandusalgatused, 18% retoorilised küsimused ja 19% infosoovid. Ka infodialoogides kehtib sama tendents: lauseline vorm on omane infosoovidele (81% lausetest), fraasid on eeskätt parandusalgatused (71% fraasidest) (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 12).

Hennoste, Rääbis, Laanesoo (2013: 26) on märkinud, et lause või fraasi valik on seotud sellega, kuid võrd küsilausevoor seostub eelneva jutuga. Kui küsilausevoor seostub vahetult eelnevaga, siis saab kõneleja kasutada minimaalseid keelalisi vahendeid. Nii on ka käesoleva väitekirja materjalis vahetult eelneva vooruga seotud parandusalgatused vormilt peaaegu alati fraasid. Samas näiteks avatud infoküsimused on eeskätt laused, kuid materjalist on näha, et nende vorm oleneb suhtluspositsioonist järjendis. Teemapakkujad on vormistatud lausena, kuid teemajätkajad võivad olla nii laused kui ka fraasid.

Avatud küsimuste suhtlustegevuste võrdlus eri keelte ja registrite vahel näitab, et infosoov ja parandusalgatus on kesksed tegevused. Samas on eesti argivestlustes võrreldes ametlike infodialoogide ja indoeuroopa keelte argivestlustega enam retoorilisi küsimusi.

Järgnevalt toon välja, milliste küsisõnadega suhtlustegevusi vormistatakse. Avatud infoküsimusi on inglise keele põhjal jagatud kaheks: kitsad ja avarad küsimused. Kitsad küsimused on peaaegu alati teemajätkajad ja avarad küsimused põhiliselt teemapakkujad (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 45–46). Käesoleva väitekirja materjali analüüsist ilmnes sama tendents, mistõttu Thompsoni jt esitatud jaotus on üle kantav ka eesti keelele.

Eesti materjali analüüsi käigus selgus, et kitsad küsimused on vormistatud küsisõnaga *mis* ja selle käänetega, *kui*-ühenditega (nt *kui palju*), *mis*-ühenditega (nt *mis kell*), sõnadega *kes*, *kus*, *millal*, harva *kuidas* ja *kumb*. Inglise keele puhul on kitsastele küsimustele omased küsisõnad 'milline' (*what kind of N*), 'kui palju' (*how much N*, *how many N*) ja 'kui' + adjektiiv (*how Adj*), aga ka näiteks 'mis' (*what*), 'kuidas' (*how*), 'kus' (*where*). Niisiis vormistavad kitsaid

⁴⁴ 3% lausetest on enesele suunatud küsimused.

küsimusi eesti ja inglise keeles semantiliselt sarnased küsisõnad. Sama kehtib ka avarate küsimuste kohta. Käesolevas väitekirjas olid avarad küsimused vormistatud sõnadega *mis*, *kuidas*, *miks*, harva *kus*. Inglise keele puhul esitatakse ka avarate küsimuste puhul samad küsisõnad (ingl *what*, *how*, *why*, *where*). (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015: 45–46)

Avatud küsimustega vormistatud parandusalgatuste kaks tüüpi – avatud ja lokaliseeriv algatus – on vormistatud erinevalt. Avatud algatuse markerid on käesoleva väitekirja materjali põhjal *mis*, *misasja*, *mida*, *kuidas*, *ah* ja *mh*, kuid harva pikemad laused. Lokaliseerivaid algatusi on vormistatud sõnadega *mis*, *kus*, *milline* ja *kes*. Need tulemused kattuvad eesti keele parandusalgatuste varasemate uurimuste tulemustega (vt nt Mihkels 2013), aga ka inglise keele tulemustega (Kendrick 2015a). Parandusalgatuse markerid ja küsisõnad on leitud olevat eri keeltes üldjoontes samad (Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014).

Retoorilisi küsimusi vormistatakse erinevate avatud küsimuse küsisõnadega, käesolevas töös esinesid sõnad *mis*, *miks*, *kuidas*, *kes*, *kus*, *millal*. Samad küsisõnad on esile toodud ka varasemates eesti keele retooriliste küsimuste uurimustes (Laanesoo 2018: 17). Need ei ole taaskord eesti keelele eripärased retooriliste küsimuste vormivahendid, vaid neid kasutatakse ka näiteks inglise keeles. Koshiku (2003, 2005) uurimustes on näha, et retoorilisi küsimusi vormistatakse küsisõnadega *why* 'miks', *when* 'millal', *how* 'kuidas', *who* 'kes', *what* 'mis', *where* 'kus'.

Võrdlusest ilmneb, et suhtlustegevuste vormistamiseks kasutatakse eri materjali ja eri keelte põhjal tehtud uurimustes sarnaseid küsisõnu.

Kokkuvõttes domineerib eri keeltes ja eri registrites küsisõna 'mis', millega on võimalik küsimustada eri semantilisi kategooriad, mistõttu on selle kasutusvõimalused avarad (nt saab vormistada eri suhtlustegevusi). Sellest võib johtuda 'mis'-küsisõna prevaleerimine. Samas ilmneb eesti ja indoeuroopa keelte võrdlusest, et eesti *mis* saab küsimustada veel enam erinevaid kategooriad. Erinevus võib johtuda eri tüüpi materjalist, kuid ka keelesüsteemide erinevusest. Eesti keele *mis* käändub ja see võimaldab veel paindlikumat kasutust. Eri keeltes ja registrites on avatud küsimused eeskätt infoküsimused, aga ka parandusalgatused. Samas on eesti ametlikus vestluses enam infohankimisi, k.a vastuse tingimuste täpsustamist, mida argiregistrites ei esinenud. Võrreldes indoeuroopa keeltega on eesti keele avatud küsimused enam retoorilised küsimused. Eesti argiregistris ja infodialoogides järgitakse küsimuste vormistamisel kas fraasi või lausena samu põhimõtteid: laused on peamiselt infosoovid, fraasid on parandusalgatused. Lisaks vormistatakse eri keeltes ja registrites suhtlustegevusi sarnaste küsisõnadega, nt avaratele infoküsimustele on omased 'mis' ja 'kuidas'; lokaliseerivatele parandusalgatustele 'mis', 'kus', 'milline' ja 'kes'.

5.2. Avatud küsimuste vastused

Avatud küsimuste vastuste analüüs võimaldas jagada need formaadi järgi kaheks: fraasi- ja lausevastused. Võrdlen saadud tulemusi Thompsoni jt (2015) uurimusega, mis on tehtud Ameerika inglise keele infoküsimuste põhjal. Muude suhtlustegevuste (parandusalgatused, retoorilised küsimused) formaati ei ole selliselt varem analüüsitud, mistõttu võrdlen siin ainult infoküsimuste vastuseid.

Infoküsimuste vastuste analüüs näitas, et eestlased järgivad üldjuhul samu suhtlusnorme vastuste formuleerimisel nagu inglise keele kõnelejad. Avatud infoküsimused saab jagada kaheks: kitsad ja avarad, kusjuures need ootavad eri tüüpi vastuseid. Kitsa küsimuse eelistatud vastus on fraas, avara küsimuse eelistatud vastus on (mitme)lauseline üksus.

Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) näitasid, et eelistatud vastus avarale küsimusele on morfosüntaktiliselt küsimusega sidumata vastus (st vastus ei järgi küsimuse morfosüntaktilisi tunnuseid). Eesti argisuhtluses said avarad küsimused samuti eeskätt selliseid vastuseid, kuid lisaks oli näha, et avara küsimuse vastus võib küsimusega morfosüntaktiliselt joonduda ja korrata küsimusest elemente, kuid see ei viidanud suhtluses probleemile. Pigem kasutab vastaja kordust endale vajaliku info meenutamiseks (aja saamiseks).

Inglise keele põhjal näidati, et kitsale küsimusele oodatakse fraasivastuseid ning lausevastused kitsale küsimusele viitavad suhtlusprobleemile. See kehtib üldjuhul ka eesti keele kohta, kuid lisaks selgus, et täislauselise vastuse ei pea eesti suhtluses alati viitama probleemile, vaid see võib projekteerida jätku ja näidata vastaja soovi antud teemal pikemalt püsida. See on täislauselise vastuse spetsiifiline funktsioon, mida Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) ei ole maininud. Kas tegu on eesti suhtluse eripäraga või üldisema joonega, vajab eraldi lisauurimist.

Oluline on ka see, et inglise keele põhjal tehtud vastuste grammatiliste vormide mudelit ei saa eesti keelde üksüheselt üle kanda. Selle põhjus on keelesüsteemide erinevuses. Inglise keeles ei ole vastusena üksnes verbiga vormistatud lausung võimalik, sest grammatiliselt on samades positsioonides vajalikud nii subjekt kui ka verb. Samas eesti keeles saab moodustada üksnes finiiitverbist koosnevaid lausungeid, milles isiku kohta annab infot verbi vorm. See tähendab, et eesti keeles võib minimaalne vastus olla verb. See toob esile kaks olulist seika. Esiteks, verbist või verbifraasist koosnev lühivastus käitub suhtluses samal viisil nagu fraasivastus. Seetõttu käsitlesin siin töös fraasivastusena verbi või verbifraasi (nt *Mis teed? – Einestan.*), mis ei korda küsimuse elemente. Teiseks, seetõttu on eesti keele jaoks terminid *fraasi-* ja *lausevastus* problemaatilised. (Rumm 2018: 309)

Kokkuvõttes saab nii eesti kui ka inglise keele põhjal eristada kitsaid ja avaraid infoküsimusi, mis saavad mõlemas keeles sarnast tüüpi vastuseid. Samas on keelte vahel teatud erinevused, mistõttu ei saa termineid üksüheselt üle võtta.

5.3. Mitmeosalised küsimused

Käesoleva väitekirja materjalis esines üksikküsimuste kõrval ka mitmeosalisi küsimusi, milles näiteks avatud küsimusele järgneb vastust pakkuv üldküsimus (nt *`millega` tema üldse` tegeleb. see=ka` molutab` kohvikus.*). Väitekirjas analüüsisin mitmeosaliste küsimuste vormistust, suhtlustegevusi ja intonatsiooni. Varasemates uurimustes on käsitletud mitmeosalisi küsimusi eeskätt institutsionaalsetes vestlustes ja näiteks Gardneri (2004) järgi on need tavalised just selles registris, aga mitte argiregistris. Levinson (2012) on maininud neid oma sotsiaalse hinna mudelis, mis on tehtud Yéli Dnye keele argivestluse põhjal. Ka käesolevast väitekirjast nähtub, et mitmeosalisi küsimusi esineb argisuhtluses.

Ühe mitmeosaliste küsimuste rühma moodustavad reformuleeritud küsimused, milles kaks küsimust on eraldi voorus ja mille piiri markeerib potentsiaalset voorusiirdekohta tähistav paus. Teise rühma moodustavad sama vooru mitmeosalised küsimused. Mõlemat varianti, nende vormistust ja suhtlustegevusi on eri keelte põhjal uuritud (vt nt Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003; Gardner 2004; Kasper, Ross 2007; Svennevig 2013). Ka käesoleva väitekirja materjalis esines mõlemaid variante. Mõlemal juhul vastatakse eeskätt viimasele ja kinnitatakse sellega küsija enda pakutud vastust avatud küsimusele.

Varasemalt on uuritud mitmeosalisi küsimusi ja vaadatud nende funktsioone (suhtlustegevusi). Eri keelte põhjal on näidatud, et põhiline on mitmeosalise küsimuse moodustamise käigus täpsustada esialget küsimust, juhtida vastajat küsija jaoks relevantssesse suunda (vt nt Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003; Gardner 2004; Kasper, Ross 2007; Svennevig 2013). Käesolevas väitekirja materjalist ilmnevad samad suhtlustegevused. Erinevus tuleneb sellest, et minu töö materjalis võidakse mitmeosaline küsimus moodustada nii, et üldküsimusele järgneb avatud küsimus. Neid ei ole varem argivestlustes mainitud, näiteks Levinson (2012: 30) toob välja, et seda suunda ei esine argisuhtluses.

Kokkuvõttes on mitmeosalisi küsimusi varem leitud eeskätt institutsionaalsetest vestlustest, kuid neid esineb ka argivestluses. Mitmeosalistel küsimustel on eri suhtlustegevusi, neist keskne on küsimuse täpsustamine. Samas on käesoleva väitekirja materjalist näha, et mitmeosalises küsimuses võidakse küsimust hoopis laiendada (nt *`õpid=sa=või mis=sa=`teed.*).

5.4. Vahekokkuvõte

Eesti argivestluse avatud küsimuste ja nende vastuste võrdlus teiste registrite ja keeltega toob esile sarnasusi ja erinevusi.

Võrdlus näitab, et eri keeltes ja eri registrites valitseb küsisõna 'mis'. Inglise, hollandi ja itaalia keelte põhjal on välja toodud, et 'mis' võib küsimustada eelnevat juttu, objekti ja sündmust (Stivers 2010: 2773; Englert 2010: 2673; Rossano 2010: 2764). Taani keeles on küsisõnade semantiliste kategooriate kohta esitatud detailsem info ja väidetud, et 'mis'-küsisõna ja selle ühenditega küsimustatakse kategooriaid objekt, eelnev jutt, sündmus, hulk, isik ja aeg

(Heinemann 2010: 2711). Eesti keele argivestlustes on sõnaga *mis* ja selle abil vormistatud ühenditega küsitud kategooriate objekt, sündmus, aeg, põhjus, vahend, omadus, isik, otstarve, hulk, koht, viis ja situatsioon kohta. Seega toob käesoleva töö materjal esile veel enam 'mis'-küsimuse semantilisi kategooriaid.

Eri keeltes ja registrites on avatud küsimused eeskätt infoküsimused, aga ka parandusalgatused. Nende suurusjärgud on keeliti sarnased (vastavalt u 75%...80% ja 20%...23%), kuid erinev on näiteks taani keele suhtlus, kus parandusi algatatakse enam (41%). (Stivers 2010: 2773; Rossano 2010: 2769; Englert 2010: 2679; Heinemann 2010: 2714) Indoeuroopa keelte uurimustes jäeti retoorilised küsimused analüüsist kõrvale, kuid artiklitest selgus, et nende hulk oli marginaalne. Võrreldes indoeuroopa keeltega on eesti keele avatud küsimused enam retoorilised küsimused (eesti keeles 27%, võrreldud keeltes kuni 8%).

Suhtlustegevuste vorm on eri keeltes ja registrites sarnane. Näiteks eesti argiregistris ja infodialoogides järgitakse küsimuste vormistamisel fraasi või lausena samu põhimõtteid: laused on peamiselt infosoovid, fraasid on parandusalgatused (vt ka Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 12). Lisaks vormistatakse eri keeltes ja registrites suhtlustegevusi sarnaste küsisõnadega, nt avaratele infoküsimustele on omased 'mis' ja 'kuidas' (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015); lokaliseerivatele parandusalgatustele 'mis', 'kus', 'milline' ja 'kes' (Kendrick 2015a).

Avatud infoküsimuste vastuste võrdlus näitas, et nii eesti kui ka inglise keele põhjal saab eristada kitsaid ja avaraid infoküsimusi, millele antakse mõlemas keeles sarnast tüüpi vastuseid. Kitsa küsimuse eelistatud vastus on fraas ja avara küsimuse eelistatud vastus on (mitu) lause(t). (Vt ka Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015.) Näiteks võib lausevastus kitsale küsimusele viidata suhtlusprobleemile (suutmatusele konkreetset vastust anda). Samas tõi eesti argivestluse materjal esile, et kitsale küsimusele täislausega vastamine ei pea alati probleemile viitama, sest täislause võib projekteerida jätkuvust ja näidata seda, et vastaja võib anda rohkem infot, kui küsija peaks seda soovima. Lisaks näitas vastuste analüüs, et inglise keele põhjal kasutatud termineid ei saa eesti keelele üksüheselt üle võtta. Näiteks saab eesti keeles moodustada finiiitverb üksi vastuse ja toimida suhtluses pigem fraasi- kui lausevastusena.

Võrdlus varasemate mitmeosaliste küsimuste uurimustega näitas, et ka eesti keeles esineb keskne variant, milles avatud küsimusele järgneb üldküsimus ja millega küsija teeb küsimuse täpsemaks. Samas näitas eesti argivestluse analüüs, et lisaks sellele võib küsija muuta küsimuse hoopis laiemaks ja vormistada üldküsimuse järel avatud küsimuse (nt *`õpid=sa=või mis=sa=teed*). Samuti selgus käesolevast uurimusest, et mitmeosalisi küsimusi esineb ka argivestluses. Seega ei ole mitmeosalised küsimused omased vaid institutsionaalsele suhtlusele, nagu varasemalt on väidetud (vt nt Gardner 2004).

6. ARUTELU JA KOKKUVÕTE

Väitekirja teema oli avatud küsimused ja nende vastused eesti suulises suhtluses. Avatud küsimusi ja nende vastuseid ei ole Eestis ega rahvusvaheliselt põhjalikult käsitletud.

Väitekirja eesmärk oli teada saada, millised on eesti avatud küsimuse vormilised tunnused, semantilised kategooriad ja suhtlustegevused ning vormi ja suhtlustegevuste vahelised seosed. Samuti oli eesmärk täita lünk teadmistes avatud küsimuste vastuste kohta: kuidas neid vormistatakse ja kuidas need seostuvad küsimustega. Eesmärkide saavutamiseks analüüsisin, kuidas avatud küsimused on vormistatud, milliste semantiliste kategooriate kohta nende küsisõnadega küsitakse, millises suhtluspositsioonis avatud küsimusi esitatakse (s.o pea- või kõrvalliinil; teemajätkaja või -pakkujana) ja missuguseid suhtlustegevusi avatud küsimustega tehakse. Esitasin keeleüksuse vormi, suhtluspositsiooni ja suhtlustegevuse vahelisi seoseid; uurisin avatud küsimuste vastuste vormistust ja nende seost küsimustega ning võrdlesin saadud tulemusi varasemate uurimistulemustega.

Väitekirja koosneb sissejuhatavast ja empiirilisest osast. Sissejuhatavas osas andsin ülevaate töö eesmärkidest, uurimisküsimustest, meetodist, materjalist, töö teoreetilistest lähtekohtadest ning avatud küsimuste ja nende vastuste varasematest uurimustest. Töö empiiriline osa jaguneb kolmeks. Neist esimeses osas (2. peatükk) käsitlesin avatud üksikküsimuste leksikogrammatilisi tunnuseid. 3. peatükis vaatlesin avatud küsimuste suhtlustegevusi, nende vormistust ja seost vastustega. 4. peatükis oli fookuses mitmeosalised küsimused, nende vorm ja suhtlustegevused. Töö lõpus esitasin võrdlused varasemate uurimustega (5. peatükk), arutelu ja kokkuvõtte (6. peatükk).

Uurimuse aluseks oli 300 argivestluse katket, mida analüüsisin, tuginedes vestlusanalüüsile ja suhtluslingvistikale. Eesmärk oli tuvastada suhtlusnormid, mida vestlejad suhtluses järgivad, ning analüüsida, kuidas suhtlejad ehitavad üles ja positioneerivad kõnevoore ja täidavad nende abil oma eesmärgi. Uurimus on eeskätt kvalitatiivne, kuid tõin välja ka keelenähtuste esinemissagedusi.

Lähtudes väitekirja jaoks püstitatud uurimisküsimustest (vt peatükk 1.1), jagan arutelu osadeks.⁴⁵

Avatud küsimuste leksikogrammatilised tunnused ja semantilised kategooriad

Analüüsist ilmneb, et avatud küsimusi vormistatakse paljude küsisõnade ja -ühenditega, mis paiknevad pea alati lausungi alguses. Sealjuures eelistavad vestlejad eeskätt *mis*-küsisõna ja sellega moodustatud küsiühendeid, mida oli 55% kõigist küsisõnadest. Muid küsisõnu ja -partikleid esineb harva

⁴⁵ Osa järgnevalt esitatud tulemustest on ilmunud ajakirjas Keel ja Kirjandus (Rumm 2016, 2018). Need on teksti sees varustatud viidetega.

(à keskmiselt 3%). *mis*-küsisõnale järgnevad sageduse poolest *kuidas*, *kus*, *kes*, *kui*-sari ja *miks*. Üksikjuhtudel esinevad *ah/mh*, *milline*, *millal*, *kuna*, *kumb*, *mismoodi*, *mispärast* ja *missugune*.

Avatud küsimused on materjalis eeskätt langeva intonatsiooniga ja süntaktiliselt valdavalt laused (76%), fraase esineb vähe (24%). Harva esinevad eripäraseid variandid, nagu lünk küsimused (nt *ja`siia tulevad –`homseks söömiseks.*) ja kaudküsimused (nt *ei tea mis nad seal`üldse`tegemas`käivad.*).

Avatud küsimuse küsisõnad käivad semantiliste kategooriate kohta (vt nt Hakulinen jt 2004; Metslang 2017). Käesolevas töös olen analüüsinud semantilisi kategooriaid lisaks semantikale tuginedes ka pragmaatikale, sest neid tõlgendavad suhtlejad konkreetses kontekstis ühistööna ja vestluspartner näitab oma vastusega, kuidas ta tõlgendas kõneleja voo. Näidete analüüsist selgus, et üldjuhul langevad küsija ja vastaja tõlgendused semantilise kategooria osas kokku. Selliselt on vastused süstemaatiliselt seotud küsisõnade semantikaga, kuid oluline on arvestada ka kontekstiga, sest mõne küsisõnaga seostub mitu semantilist kategooriat. Näiteks kõige laiemal kasutusega on *mis*-sari, millega küsitakse kõigi materjalis esinenud kategooriate kohta: objekt, sündmus, aeg, põhjus, vahend, omadus, isik, otstarve, hulk, koht, viis ja situatsioon. Sõnaga *kuidas* küsimustatakse kategooriaid viis, situatsioon, objekt ja põhjus. Sõnaga *milline* on küsitud objekti või omaduse kohta, *kui*-sarjaga on küsitud hulga või aja kohta. Ülejäänud küsisõnadel on üks vaste kategooriate seas, näiteks *millal* ja aeg, *miks* ja põhjus, *kes* ja isik.

Materjalis prevaleeriva *mis*-küsisõna eriomased jooned võimaldavad küsida eri semantiliste kategooriate kohta. Esiteks, *mis*-küsisõna on üldise tähendusega ja seda eeskätt iseseisvalt küsituma moodustades (nt *mis=siis`saab.*). Teiseks, üldise tähenduse tõttu saab sellega moodustada küsiühendeid ja nende abil esitada konkreetseid küsimusi. Kolmandaks, suhtlejad saavad kasutada *mis*-küsisõna vorme, nagu *mida*, *mille*, *millest*, *millega*, *milleks*. Samuti on näha, et *mis* küsisõnaga võidakse vormistada üldküsimusi, mis näitab, et küsisõna on teatud juhtudel partiklistunud (nt *mis=ma=pean=nüid talle sada`grammi and[ma=või.]*).

Kokkuvõttes toetavad käesoleva väitekirja tulemused varasemaid analüüse, mille põhjal on eri keeltes ja eri registrites valitsev küsisõna 'mis' (Stivers 2010; Rossano 2010; Englert 2010; Heinemann 2010; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013). Samas ilmneb eesti ja indoeuroopa keelte võrdlusest, et eesti *mis* saab küsimustada veel enam erinevaid semantilisi kategooriaid. Kui inglise, hollandi ja itaalia keele põhjal toodi välja 'mis'-küsimuse kategooriatena objekt ja sündmus (Stivers 2010: 2773; Englert 2010: 2673; Rossano 2010: 2764) ning taani keele põhjal lisaks hulk, isik, aeg (Heinemann 2010: 2711), siis eesti materjalis esines *mis*-küsimuse seas lisaks eelnimetatud viiele kategooriale ka põhjus, vahend, omadus, otstarve, koht, viis, situatsioon. Erinevus võib johtuda eri tüüpi materjalist ja analüüsist, kuid ka keelesüsteemide erinevusest. Nimelt eesti keele *mis* käändub ja see laiendab veel enam tema kasutusspektrit.

Avatud küsimuste suhtlustegevused ning nende seos vormivahendite, semantiliste kategooriate ja suhtluspositsioonidega

Analüüs näitab, et avatud küsimuste eesmärk ei ole eesti suulises argivestluses ainult info hankimine. Peale info pärimise (133 korral) algatati avatud küsimustega parandusi (56), vormistati retoorilisi (73) või enesele suunatud küsimusi (6), kusjuures üks küsimus võis vestluses esindada mitut suhtlustegevust korraga, näiteks väljendada nii infosoovi (või parandusalgatus) kui ka retoorilist küsimust.

Suhtluslingvistid püüavad tuvastada seoseid keeleüksuste suhtlustegevuse ja vormi vahel ning lähtuvad sellest, et teatud tegevusi vormistatakse kindlate vahenditega (Selting, Couper-Kuhlen 2001). Väitekirjas olen vaadanud, kas avatud küsimusega tehtud suhtlustegevus vormistatakse lause või fraasina ja milliste küsisõnadega seda tehakse.

Analüüs näitab, et eri suhtlustegevustes valitseb erinev grammatiline vorm. Infosoovid ja retoorilised küsimused on põhiliselt lausekujulised (vastavalt 89% ja 82%). Parandusalgatusete puhul domineerivad fraasid (vt tabel 10). Samas on oluline see, et parandusalgatusi on kahte tüüpi ja need vormistatakse suhtluses erinevalt. Partneri algatatud ja kõneleja läbi viidud parandused on pea alati fraasid (44/48), lausevormilised parandused on harvad (4/48). Parandusalgatus haakub siin otseselt eelneva voooruga, mistõttu piisab selle vormistamiseks pelgalt fraasist (vt ka Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013: 26). Kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandused on eeskätt lausekujulised (7/8). Need parandused on olemuselt mitte-eelistatud, kuna nendes ei lahenda probleemi selle põhjustaja, vaid hoopis kuulaja (vt ka Schegloff, Jefferson, Sacks 1977). Vestlusanalüüsis ei tehta järeldusi üldjuhul statistika alusel, kuid siiski võib nentida, et harva esinevad variandid on markeeritud. Nimelt kehtib suhtluses põhimõte teha nii vähe tööd kui võimalik (Levinson 1987). Kui vestleja on otsustanud algatada paranduse maksimaalsete vahenditega (lausega), peab selleks olema lisapõhjus. Niisiis nähtub materjalist, et fraasikujuline parandusalgatus on markeerimata ja eelistatud normvariant, lausekujuline parandusalgatus markeeritud ja vähem eelistatud. (Rumm 2016: 843)

Tabel 10. Avatud küsimuste suhtlustegevuste süntaktiline vorm argivestluses

	Lause	Fraas
Infosoov	89%	11%
Retooriline küsimus	82%	18%
Partneri parandusalgatus	8%	92%
Kõneleja parandusalgatus	88%	12%
Enesele suunatud küsimus	100%	

Eri suhtlustegevusi aitab eristada nende positsioon järjendis, suhtlejate episteemilised suhted ja keeleüksuse prosoodia. Infosoovid ja parandusalgatused on naabruspaari esiliikmed, mis ootavad kindlat tüüpi järelliiget. Retoorilised küsimused ei eelda ilmtingimata vastust ja enesele suunatud küsimused ei oota partnerilt mingit reaktsiooni. Küsimused võivad paikneda vestluses pealiinil või kõrvalliinil ning olla teemapakkujad või teemajätkajad. Pealiinile kuuluvad konkreetse suhtluse primaarsed tegevused ja kõrvalliinile primaarse suhtlustegevuse teenistuses olevad tegevused, näiteks järjendi eeslaiendused, vahelaiendused, kõrvalepõiked ja parandusalgatused (Schegloff 2007). Infosoovid on eeskätt pealiini küsimused, kuid need võivad esineda ka (nt põigetena) suhtluse kõrvalliinil. Infosoovidega võidakse nii käimasolevaid teemasid jätkata kui ka uusi teemasid pakkuda. Parandusalgatused on vestluses kõrvalliinil ja alati teemajätkajad, sest need seostuvad eelneva vooruga. Retoorilised küsimused võivad haakuda eelneva vooruga ja olla reaktsioonid eelkõneleja jutule või tegevusele, kuid need ei pea alati tulenema eelnevast jutust (nt seisukohavõttud).

Eri suhtlustegevuste puhul esinevad vestlejalatel erinevad episteemilised staatused ja episteemilised hoiakud. Infoküsimused ja parandusalgatused (avatud ja lokaliseerivad) on esitatud K- positsioonilt ning partner on info valdaja (K+). Samas erinevad need suhtlustegevused küsija episteemilise hoiaku poolest, mis muutub voor-voorult ja ka voo sees. Infosoovi ja avatud algatuse korral on küsija maksimaalselt mitteteadja (K-) (vt Heritage 2012), samas kui lokaliseeriva parandusalgatuse puhul on küsija saanud juba varem teatud info, tema informeeritus on tõusnud ning ta mitteteadmised puudutab ainult mingit konkreetset infokildu (vt ka Dingemanse, Blythe, Dirksmeyer 2014). Kõneleja algatatud ja partneri läbiviidud paranduste ning enesele suunatud küsimuste puhul oli küsimuse vormistaja episteemiline autoriteet (Heritage 2012), kuid ta oli unustanud osa infost. Nende puhul alustab kõneleja teadjana (K+), kuid voo vältel tema hoiak muutub ja ta jõuab teatud mitteteadmisele, mida ta küsimuse abil lahendada asub. Käesolevas väitekirjas on need suhtlustegevused seotud unustamisega. Retoorilise küsimuse esitaja võib olla nii teadja (K+) kui ka mitteteadja (K-) positsioonil, näiteks on vaidlustused lausunud teadja positsioonilt ning direktiivsed retoorilised küsimused ja etteheited võivad olla lausunud nii teadja kui ka mitteteadja positsioonilt (vt ka Laanesoo 2018: 36–37).

Suhtlustegevuste tõlgendamisele võib lisaks episteemikale kaasa aidata ka keeleüksuse prosoodia. Teatud juhtudel aitab prosoodia eristada neutraalseid suhtlustegevusi sotsiaalselt mitte-eelistatud suhtlustegevustest. See avaldub ilmekalt parandusalgatuste puhul, mis on vormistatud küsisõnaga *mis* ja eelneva voo osa kordusega (raamiga). Analüüs näitab, et kui selline konstruktsioon on lausunud mitteteadja positsioonilt ja markeerimata prosoodiaga (rõhk küsisõnal), siis toimib see vestluses parandusalgatusena, mille eesmärk on lahendada arusaamisprobleemi. Kui see on esitatud teadja positsioonilt ja markeeritud prosoodiaga (rõhk probleemüksusel), siis on konstruktsiooni eesmärk edastada vaidlustust (vt tabel 11). Nende kahe suhtlustegevuse puhul erineb ka sekventsijätkuvus. Nimelt viiakse parandusalgatus läbi üldjuhul fraasiga (nt näide 112, *tekstoloogia*). Vaidlustusele järgneb pikem lahend (lause), mis sisaldab ka lisa-

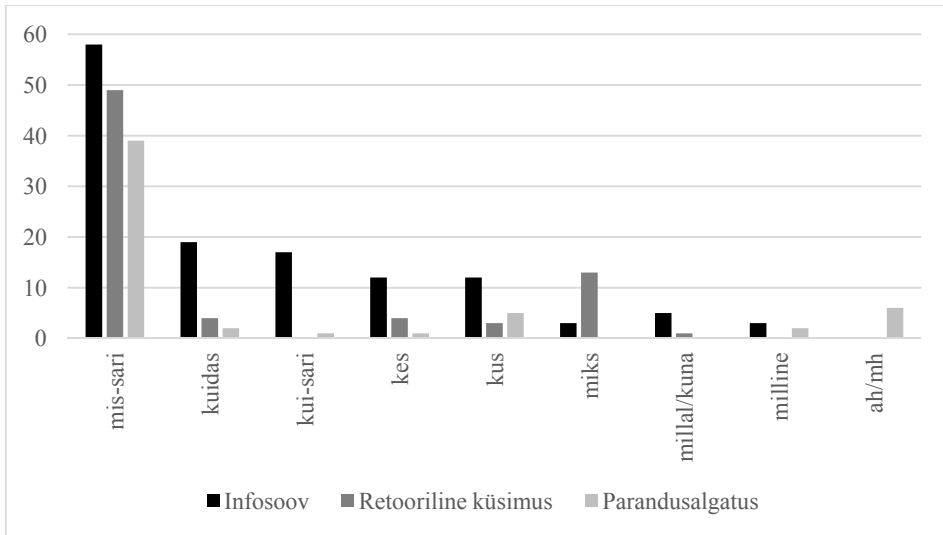
infot või selgituse pakkumist. Konstruktsiooni *mis* + *x* vormistaja saab näidata oma suhtumist lahendisse. Kui ta sulgeb sekventsi (nt partikliga *aa*), siis ta näitab, et probleem on tema jaoks lahendatud ja antud teemal ei ole vaja pikemalt püsida ning vestlus võib jätkuda pealiinil. Vastasel juhul (vaidlustuse korral) sekventsi ei sulgeta, vaid partner laiendab seda.

Tabel 11. Konstruktsioon *mis* + sõna eelmisest voorust

	<i>`mis</i> <i>konspekti</i>	<i>mis</i> <i>`lapsi</i>
Kõneleja voor	Probleemallikaga voor	
Partneri voor	PPA (arusaamisprobleem); K-	Vaidlustus; K+
Kõneleja voor	Fraasivastus	Lausevastus
Partneri voor	Sekventsi sulgemine (nt <i>aa</i>)	Sekventsi laiendamine

Järgnevalt vaatan, milliste küsisõnadega eri suhtlustegevused on vormistatud (joonis 9). Infooovides kasutatakse kõiki materjalis esinenud küsisõnu (v.a partiklit *ah/mh*), näiteks *mis*, *kuidas*, *kui*, *kes*, *kus*, *millal*, *milline*. Retoorilisi küsimusi ja parandusalgatusi vormistatakse ennekõike teatud küsisõnadega. Retoorilises küsimustes on need eestkätt *mis* ja *miks* (harvem *kuidas*, *kes*, *kus* ja *kuna*). See näitab ühtlasi, et avatud küsimuste küsisõnade seas on suhtumise ja emotsioonide väljendamise põhivahendid *mis* ja *miks*. Partneri parandusalgatuses prevaleerivad *mis*, *ah* ja *kus*, kusjuures parandusalgatuse avatud ja lokaliseeriv tüüp vormistatakse erinevalt. Kuigi *mis* (sh *mida*) on omane mõlemale algatuse tüübile, erineb selle tähendusavarus tüübiti. Avatud algatuses on *mis* partiklistunud küsisõnavorm, määrates probleemseks terve eelmise vooru. Koos probleemallika kordusega moodustab *mis* küsiühendi (nt *mis konspekti*) ja on tähenduselt konkreetne. Lisaks on avatud algatuses küsisõna *kuidas* partiklistunud ja avatud algatusi vormistatakse ka partiklitega *ah* ja *mh*. Samas kasutatakse lokaliseerivates algatustes küsisõnu, mille semantika ja morfosüntaks võimaldavad probleemallikat täpselt lokaliseerida: *kes*, *kus*, *milline* ja *mis* muudes vormides (nt *mille*). Samas on oluline märkida, et küsisõnadele vastavad semantilised kategooriad ja kõneleja valib küsisõna selle järgi, mis vastust ta ootab (vt ka Hakulinen jt 2004: 1594). Seetõttu on küsisõnade esinemine seotud otseselt ka sellega, mida parasjagu on vaja teada saada (või missugust probleemi vaja lahendada, mida kahtluse alla seada jne).

Suhtlustegevuste seas tulevad esile ka semantilised kategooriad. Infooovidega küsimustatakse kõiki materjalis esinenud semantilisi kategooriaid: objekt, sündmus, aeg, põhjus, vahend, omadus, otstarve, isik, hulk, koht, viis ja situatsioon. Lokaliseerivad parandusalgatused käivad eelnevas jutus mainitud objekti, koha, omaduse või isiku kohta, avatud algatused määravad probleemseks terve eelneva vooru, mistõttu ei saa neid konkreetse kategooriaga seostada. Kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandusi ning enesele suunatud küsimusi kasutatakse objekti, isiku, aja või hulga meenutamiseks (otsimiseks). Retoorilised küsimused peegeldavad formaalselt semantilisi kategooriaid aeg, hulk, isik, koht, objekt, omadus, otstarve, põhjus, situatsioon, sündmus ja viis.

Joonis 9. Avatud küsimuse küsisõnade ja -partiklite esinemissagedused suhtlustegevuse ti. Joonisel on parandusalgatuse all nii avatud, lokaliseerivad kui ka kõneleja algatused.

Seega on näha, et infosoovide puhul esinevad kõik siin töös esile tulnud avatud küsimuse küsisõnad ja semantilised kategooriad. Lokaliseerivate partneri parandusalgatuste puhul on kesksed teatud küsisõnad ja teatud semantilised kategooriad. Need näitavad, et suhtlejal on probleeme tekitanud eelmises voorus arusaamatuks või kuuldamatuks jäänud objekt (kasutatakse sõna *mis* ja selle vorme), koht (*kus* ja selle vormid), omadus (*milline*) või isik (*kes*). Retoorilise küsimuse puhul esinevad siin materjalis formaalselt pea kõik semantilised kategooriad (v.a vahend), kuid küsisõnadest prevaleerivad *mis* ja *miks* (harva *kuidas*, *kes*, *kus* ja *kuna*). Selline tulemus on võimalik, sest küsisõna *mis* on laia kasutusspektriga.

Materjali analüüs näitab, et küsisõna *mis* prevaleerib eesti argisuhtluses nii kogu materjalis kui ka iga suhtlustegevuse puhul eraldi. *mis*-küsimusega vormistatakse kõiki argiveestluses esinevaid avatud küsimustega seostuvaid suhtlustegevusi: infosoov, partneri parandusalgatus (nii avatud kui ka lokaliseerivad), retooriline küsimus, kõneleja algatatus ja kuulaja läbi viidud parandus, enesele suunatud küsimus. Samas täidab *mis*-küsimus erinevate tegevuste juures erinevat rolli. Infosoovides on *mis*-küsimus infohankimise teenistuses: sellega võib küsida näiteks objekti, sündmuse, aja, koha või viisi kohta. Retoorilises küsimuses saab *mis*-küsimusega väljendada seisukohta, etteheidet, keelata mingi sündmuse tegemist jne. Lisaks saab *mis* käia põhjuskategooria kohta ja olla kasutusel sarnaselt *miks*-küsisõnaga (nt [*mis*] *sa`nii palju käid. 'Ära käi nii palju!'*). Parandusalgatustes võimaldab *mis* üksi või koos eelmise vooru probleemlike kordusega küsida eelneva jutu kohta. Avatud algatustes saab küsisõna *mis* partitiivivorm *mida* küsimustada kogu eelnevat juttu. Lokaliseerivates algatustes, milles kombineeritakse sõnaga *mis* osa teksti eelnevast voorust (nt *mis`päris*), võib konstruktsioon markeerida arusaamisprobleemi (*mis + x*) või olla

vaidlustus (*mis* + *x*). Huvitav on see, et otsimisküsimused (nt *mis see oli*) vormistatakse samuti küsisõnaga *mis*, olgugi et kõneleja püüab meenutada näiteks aega, hulka või isikut. See avaldub nii kõneleja algatatud parandustes kui ka enesele suunatud küsimustes. Esiteks, küsija kasutab kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandusi meenutamiseks. Nende puhul oli näha, et *mis*-küsisõnaga ei saa meenutada ainult objekti, vaid ka isikut. Teiseks, enesele suunatud küsimusi kasutab kõneleja otsimisvahendina, milles *mis*-küsisõnaga võib otsida lisaks objektile ka aega või hulka. Nende küsimuste vorm ei viita otseselt vastavale kategooriale (nt *mis see oligi*).

Eri keeltes ja eri registrites on avatud küsimused leitud olevat eeskätt infoküsimused ja parandusalgatused (Stivers 2010; Rossano 2010; Englert 2010; Heinemann 2010; Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013). Eesti ametlikus vestluses on avatud küsimused ka vastuse tingimuste täpsustamiseks, mida teistes keeltes ei ole välja toodud ja mida argivestluses ei esinenud. Võrreldes eesti ametlike infodialoogidega, aga ka indoeuroopa keeltega, on eesti argivestluste avatud küsimuste seas oluliselt enam retoorilisi küsimusi. Suhtlustegevuste vormistamiseks kasutatakse eri materjali ja eri keelte põhjal tehtud uurimustes sarnaseid küsisõnu. Lisaks näitab eesti argiregistri ja infodialoogide võrdlus, et neis järgitakse küsimuste vormistamisel fraasi või lausena samu põhimõtteid: laused on peamiselt infosoovid, fraasid on parandusalgatused.

Avatud küsimuste vastuste grammatiline vorm, suhtlustegevused ja nende seos küsimustega

Käesolevas väitekirjas analüüsisin infoküsimuste, parandusalgatusküsimuste ja retooriliste küsimuste vastuste formaati (fraas vs. lause) ja nende seost küsimuse spetsiifikaga. Töös olid vaatluse all kõigepealt infoküsimuste vastused ja seejärel analüüsisin, kas parandusalgatusküsimustele ja retoorilistele küsimustele reageeritakse infoga samadel põhimõtetel.

Infosoovide vastused

Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) on näidanud, et eri tüüpi avatud küsimused eelistavad eri vormiga vastuseid. Kitsad küsimused eelistavad vastuseks konkreetse fraasina väljendatavat infot ja avarad küsimused mitmelauselisi jutustusi, põhjendusi vms. Käesoleva väitekirja infoküsimuste vastuste analüüs näitas, et eesti vestlejad järgivad üldjuhul samu norme vastuste formuleerimisel nagu inglise kõnelejad.

Eesti avatud infoküsimused saab jagada samuti kaheks: kitsad (N = 80 / 78%) ja avarad (N = 23 / 22%), kusjuures need ootavad eri tüüpi vastuseid. Kitsas küsimus (nt *kus koolis ta käib=ä.*) ootab vastuseks infokildu, avar küsimus (nt *noh kuidas sul koolis läks räägi nüüd.*) jutustust või põhjendust. Vestluskatketel analüüsist nähtub, et kitsa küsimuse eelistatud vastus on väljendatav fraasina, mis eesti keeles on üksiksõna, fraas, aga ka verb või verbifraas.

Seevastu avarad küsimused eelistavad mitmest lausest koosnevat vastust, mis võib vältida mitu vooru. Avar küsimus ja vastus ei pruugi morfosüntaktiliselt joonduda ja sisulisele vastusele võib eelneeda rutiinifraas. (Rumm 2018: 308)

Kui küsija ei jää saadud vastusega rahule, tekib vestlusesse tõrge. Suhtlejad tajuvad probleeme ja normirikkumisi ning neil on kindlad põhjused. Kui vastaja vastab lühemalt, kui temalt on oodatud (vastab avarale küsimusele nt fraasiga), siis tõstab küsija selle probleemseks esile ja väljendab järgnevate voorude jooksul, et pikema vastuse ootus on õhus. Teisisõnu, fraasivastus või ühelauseline vastus avarale küsimusele on normist hälbiv ja viitab vastaja soovimatusel antud teemal vestelda. (Rumm 2018: 308)

Kitsale küsimusele täislausega või mitteseotud vastusega vastamine võib samuti viidata suhtlusprobleemile. Vastaja võib mitmel põhjusel vastata pikemalt, kui temalt on oodatud, st vastata kitsale küsimusele täislausega või mitteseotud vastusega. Näiteks võib küsimuse suhtlustegevus (eesmärk) olla vastaja jaoks ebaselge või irrelevantne. (Rumm 2018: 309) Lisaks selgub, et kui vastaja on vastanud pikemalt (liiasemalt), kui küsimusega on oodatud, siis ei tõsteta seda alati probleemseks esile. See võib tuleneda sellest, et täislausevastused (ja vahel ka kaudsed vastused) sisaldavad mh küsitud fraasi ja küsija on saanud soovitud info. Lisaks võib oletada, et argivestluses ei peeta suhtluslikult normiks vestluspartnerit katkestada või ette heita liiga pikka vastuse andmist.

Suhtluses võib esineda ka olukord, milles vastuse vorm on vastavuses küsimuse tüübiga, kuid vastuse sisu on mingil põhjusel küsija jaoks ootamatu, üllatav, arusaamatu, mida väljendab küsija järgnev voor. Selle üle ei ole Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) inglise keele materjali põhjal arutlenud.

Lisaks on käesoleva väitekirja materjalist näha, et täislausevastus ei pea olema alati kitsa küsimuse probleemne vastus, vaid võib projekteerida jätku ja näidata vastaja valmisolekut küsimusega antud teemal pikemalt püsida. Pikema vastuse andmiseks ootab küsija aga märguannet vestluspartnerilt, mistõttu ta ei paku kohe pikka vastust. See on täislausevastuse spetsiifiline funktsioon, mida Thompson, Fox, Couper-Kuhlen (2015) ei ole esitanud.

Fraasi- või mitmest lausest koosneva vastuse ootus selgub lõplikult konkreetsetes kontekstis. Sellest hoolimata on tegureid, mis aitavad küsimuse tüübi oodatava vastuse otsustamisele kaasa. Esiteks annavad vihjeid küsisõnad. Analüüs näitab, et *mis*- ja *kui*-sari, küsisõnad *kes*, *kus* ning *millal* on omased kitsastele küsimustele. Küsisõnad *mis* (üksinda) ja *kuidas* vormistavad avaraid küsimusi. Samas ei ole küsisõna alati teatud küsimuse tüübiga vastavuses. Näiteks võib *mis* (üksinda) formuleerida kitsaid ja avaraid küsimusi. (Rumm 2018: 309) Kitsaste ja avarate küsimuste küsisõnad peegeldavad ka eri semantilisi kategooriaid (tabel 12). Kitsaste küsimustega küsimustatakse enam semantilisi kategooriaid, mis uurivad konkreetse info järele: objekti, aja, vahendi, omaduse, isiku, otstarbe, hulga, koha, sündmuse või viisi. Ka avarad küsimused võivad küsida viisi, koha või sündmuse kohta, kuid lisaks peegeldavad nad kategooriaid põhjus ja situatsioon, mida siin töös kitsaste küsimuste puhul ei esine.

Tabel 12. Avatud küsimuste semantilised kategooriad kitsaste ja avarate küsimuste seas (halli taustaga on markeeritud erinevused)

Semantiline kategooria	Kitsas küsimus	Avar küsimus
Objekt	x	
Sündmus	x	x
Aeg	x	
Põhjus		x
Vahend	x	
Omadus	x	
Isik	x	
Otstarve	x	
Hulk	x	
Koht	x	x ⁴⁶
Viis	x	x
Situatsioon		x

Teiseks aitab kitsa ja avara küsimuse tuvastamisele kaasa küsimuse positsioon suhtluses. Avarad küsimused on üldjuhul teemapakkujad, mis eeldavad pikemat aega teemal püsimist. Kitsad küsimused on harilikult teemajätkajad. Samas ei ole see üksühene vastavus ja teemapakkuja võib olla ka kitsas küsimus ja teemajätkaja avar küsimus. (Rumm 2018: 309)

Kolmandaks aitab küsimuse tüübi määramisele kaasa konkreetse küsimuse spetsiifika: sõnade ja grammatilise aja valik. Kitsad küsimused sisaldavad enam deiktikuid (nt *ta*, *see*), mis viitavad tagasi varasemale infole. Avarad küsimused on seevastu vormistatud n-õ sõltumatutena ja on mõistetavad ilma kontekstita. Nende küsivoorud võivad sisaldada verbi *rääkima*, mille semantika toob esile pika vastuse ootuse. (Rumm 2018: 309)

Kokkuvõttes aitab küsimuse tüübi otsustamisele kaasa mitu tegurit, mis on koondatavad kolme rühma: 1) küsisõna ja selle semantiline kategooria; 2) küsimuse positsioon järjendis (teemapakkuja või teemajätkaja); 3) küsimuse spetsiifika (leksikaalsete ja grammatiliste vahendite valik). (Rumm 2018: 309)

Eesti argisuhtluse vastuste uurimus näitab, et inglise keele põhjal tehtud vastuste grammatiliste vormide mudelit ei saa eesti keelde üksüheselt üle kanda. Selle põhjus on keelesüsteemide erinevuses. Näiteks saab eesti keeles finiiitverb moodustada omaette vastuse, mis inglise keeles ei ole võimalik. Finiiitverbiga vastus on võrreldav inglise keele fraasivastusega. (Rumm 2018: 309)

Võrreldes eesti grammatikates sõnastatuga, näitab tegeliku argisuhtluse analüüs, et avatud küsimuste käsitlemisel ei saa rääkida „tavalistest“ vastustest, mis on vormilt „elliptilised“ (Metslang 2017: 527). Avatud küsimused jagunevad

⁴⁶ See ei ole avara küsimuse puhul puhtalt kohakategooria, vaid sellistes vastustes hõlmatakse ka sündmusi, situatioone.

vastuste ootuse põhjal kaheks – kitsad ja avarad küsimused. Avara küsimuse „tavaline“ ja suhtluslikult minimaalne vastus koosneb mitmest lausest. Kitsa küsimuse „tavaline“ vastus on fraas, mis on sama kui „Eesti keele süntaksis“ toodud „elliptiline“ vastus. Samas ei käsitleta seda suhtluses elliptilisena, vaid eelistatud ja mitteprobleemse vastusena kitsale küsimusele. Küsimuse-vastuse kui naabruspaari uurimisel suhtluses välditakse terminit elliptiline, sest see viitab, et lausungist on midagi puudu. Suhtluses ehitatakse kõnevoore protsessuaalselt ja tuginedes eelnevale voorule, mistõttu võib hoopis üleliigne viidata probleemile (vt nt Evans 1993; Heine 2011; Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015). (Rumm 2018: 310)

Parandusalgatus- ja retooriliste küsimuste reaktsioonivoorud

Parandusalgatuste ja retooriliste küsimuste reaktsioonivoore ei ole varem rahvusvaheliselt uuritud sellest aspektist, kas need on fraasid või laused. Materjali analüüsist on näha, et eesti suhtluses valitseb nende (info)vastuste puhul sama mall, mis infoküsimuste vastustes.

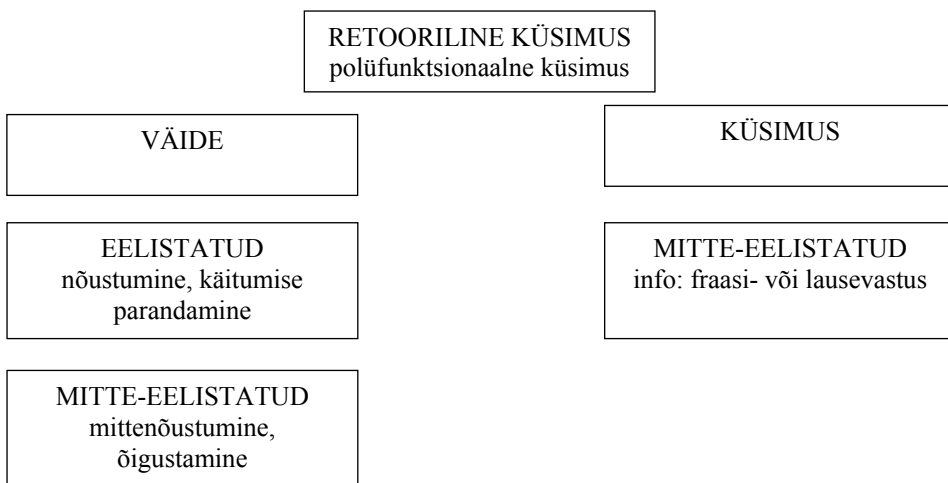
Lokaliseerivatele parandusalgatusele reageeritakse fraasi või lausega. Harva jäetakse parandus lahendita. Lokaliseerivaid parandusalgatusi saab võrrelda kitsaste infoküsimustega selles mõttes, et ka need saavad eeskätt fraasivastuseid (nt *mis konspekti. – tekstoloogia.*). Lisaks on materjalist näha, et vaidlustusi väljendavad parandusalgatused saavad lausevastuseid ja neid tajutakse suhtluses probleemsetena (nt *mis päris. – noh päris kummitused. ega=se Transil:-Transil'vaanias või kuskohas se oli see mõeldi välja=ju. /---/*).

Kõneleja algatatud ja kuulaja läbi viidud parandused on materjalis semantiliselt kitsad, küsides konkreetse objekti, isiku või hulga kohta, mille kõneleja on ära unustanud (nt *pere pärg või mis nad üiavad seda. – eeeee (0.3) jõulu pärg.*). Ka nende normlahend (reaktsioonivoor) on vormistatud fraasiga ning pikem lahend (lausekujuline) võib osutada suhtlusprobleemile, st suutmatusle konkreetset infot täpse fraasiga vormistada. Ka mitmed varasemad uurimused on toonud välja, et suhtluses on tavaline minimaalne strateegia (vt nt Levinson 1987; Fox 1996; Raymond 2000) ja näiteks „väikesed küsimused“ saavad „väikeseid vastuseid“ (Levinson 2012: 30). See leiab kinnitust ka käesoleva väitekirja parandusalgatuste puhul.

Pea pooled retoorilistest küsimustest jäetakse vastuseta, kuid neile võidakse reageerida ka naeru, õigustuse, nõustumise või infoga. Siinses töös huvitas mind infoga reageerimine. Analüüsist selgus, et kui suhtlejad reageerivad retoorilistele küsimustele infoga, siis järgivad nad sama malli, mis infoküsimuste vastuste puhul. Niisiis saavad näiteks semantiliselt avarad *miks*-küsimused mitmelauselisi põhjendavaid vastuseid (nt *mis=see siia puutub. – = \$ muide (.) puutub niipalju=et Reti joob Aagel teed põhiliselt=ja \$ (0.4) seal on mingi-sugune graanulitega mingi vaarikatee praegu=[või mingi]*) ja kitsad *kes*-küsimused fraasivastuseid (nt *[ja]=kellel=seda vaja on. – mt ee keele\$(h)eadusel\$ [hehe]*). Samas on oluline see, et alati ei jääda infovastu-

sega rahule, sest retooriline küsimus ei oota infot: infoandmisega näitab vestluspartner, et retoorilise küsimuse esitamisel ei olnud alust, kuna reaalne vastus on olemas (vt ka Koshik 2017). Samas on materjalist näha, et retooriliste küsimuste lausevastuseid aktsepteeritakse, kuid fraasivastustele järgnevad sekventsia laiendused. See näitab, et pelgalt info andmine ei lükka retoorilist küsimust tagasi, vaid selleks on tarvis lisaks seletust või õigustust.

Retoorilised küsimused on polüfunktsionaalsed, mistõttu on neile võimalik vastata eri moel (Laanesoo 2018). Nende vastuste puhul saab välja tuua kaks tasandit. Esimene tasand on see, kus reageeritakse mitteküsimusele (näiteks etteheitele) ja teine tasand on see, kus reageeritakse küsimusele. Esimese tasandi eelistatud reaktsioon on käitumise muutmine, mitte-eelistatud reaktsioon on aga õigustus (Koshik 2017; Laanesoo 2018). Teine tasand on mitte-eelistatud tasand, sest retoorilised küsimused ei oota vastuseks infot (vt joonis 10).

Joonis 10. Retoorilisele küsimusele vastamise eri tasandid.

Kõigi suhtlustegevuste vastuste üldistusi

Käesoleva väitekirja materjali põhjal esitasin suhtlustegevuste eri tüüpi vastused: vastus (ingl *answer*), pseudovastus (ingl *non-answer response*) ja vastuse puudumine (ingl *no response*). Tabelist 13 on näha, et (verbaalseid) vastuseid said kõigi suhtlustegevuste peale kokku veidi üle poolte avatud küsimustest (53%). Ülejäänud avatud küsimustele järgnes pseudovastus, näiteks *ma ei tea* (15%), või vastuse puudumine (32%). Kuna *ma ei tea* on siiski katse vastata, siis võib öelda, et vastajad on 68% juhtudest vastanud või teinud katse midagi vastata. Tabelist 13 on näha, et vastuste puudumised tulevad eeskätt retooriliste küsimuste arvelt, sest need jäetakse kõige enam vastuseta.

Kõige enam saavad avatud küsimustest vastuse parandusalgatused (88%), seejärel infosoovid (59%; koos ma-ei-tea-vastustega 77%). Need on suhtlustegevused, mis seavad tugevalt ootuse järellikmele. 18% infosoove on saanud

vastuseks *ma ei tea* või edasilükatud vastuse, 5% retoorilisi küsimusi on saanud *ma-ei-tea*-vastuse. Parandusalgatustele ei ole käesoleva töö materjalis reageeritud *ma-ei-tea*-vastusega.

Infosoovid ja parandusalgatused on jäetud vastuseta vastavalt 23% ja 12% juhtudest. Materjalist on näha, et vastus võis puududa eeskätt rohkem kui kahe kõnelejaga vestlustes, kus teemad vahetuvad kiiresti ja kus võidakse mõnest küsimusest n-õ üle libiseda. Vastuste puudumiste analüüs ei olnud käesolevas väitekirjas fookuses.

Tabel 13. Avatud küsimuste suhtlustegevuste vastuste tüübid

	Infosoov	Parandusalgatus	Retooriline küsimus	Suhtlustegevused kokku
Vastus	59%	88%	50%	53%
Pseudovastus	18%	–	5%	15%
Puudub	23%	12%	45%	32%
Kokku	100%	100%	100%	100%

Väitekirjas analüüsisin, kas infovastused joonduvad morfosüntaktiliselt ja semantiliselt küsimusega. Semantilisi kategooriaid ei ole varem suhtluslikult analüüsitud, kuid suulise keele vestluste materjal annab võimaluse neid selliselt uurida. Materjalist on näha, et eri suhtlustegevuste puhul kasutatakse infovastates samu joondumise malle. Eri suhtlustegevuste fraasivastused joonduvad üldjuhul nii vormiliselt kui ka semantiliselt kategooriaalt küsimusega. Samas ei pruugi küsimuse ja vastuse kääne alati joonduda (näiteks *mis päeval sul sis nüüd (0.7) peab olema tehtud. – viiendaks detsembriks.*), kuid see ei viita suhtlusprobleemidele. Lausevastuste puhul tuleb teha eristus. Eri suhtlustegevuste täislausevastused joonduvad üldjuhul nii vormiliselt kui ka semantiliselt kategooriaalt küsimusega. Kui lausevastus ei korda küsimusest elemente, siis see võib olla kas morfosüntaktiliselt ja/või semantiliselt mittejoonduv (kaudne). Jutustavad lausevastused avaratele küsimustele ei järgi küsimuse morfosüntaksit, kuid see ei viita suhtlusprobleemile. Seega näitab analüüs, et küsimus ei pea suhtluses täielikult vastusega joonduma. Seda tõestab asjaolu, et joondumata vastust ei pruugi vestluspartner tõsta probleemseks esile.⁴⁷

Kokkuvõttes saavad üle poolte avatud küsimustest vastuse. Enam jäetakse vastamata retoorilised küsimused. Ühelt poolt järgivad eri suhtlustegevuste infovastused sarnast malli: fraasivastustes järgitakse pea alati küsimuse semantikat ja morfosüntaksit, lausevastustes ei pruugita alati seda teha; eeskätt võib erineda morfosüntaks, semantiliselt need üldjuhul joonduvad. Teisalt, eri vormiga vastus teeb eri küsimuste tüüpide puhul eri suhtlustegevusi. Fraasivastused kitsale küsimusele ja lausevastused avarale küsimusele annavad küsijale

⁴⁷ Samas viitab küsimusega mittejoonduv vastus vastaja suutmatusel formuleerida täpset ja küsimusega joonduvat vastust.

informatsiooni. Fraasivastused avarale küsimusele on tõrjuvad ja lausevastused kitsale küsimusele võivad viidata suhtlusprobleemile.

Mitmeosaliste küsimuste vorm ja suhtlustegevused

Väitekirjas analüüsisin ka seda, kuidas vormistatakse mitmeosalisi küsimusi ja mis suhtlustegevusi nendega tehakse. Mitmeosaline küsimus koosneb vähemalt kahest küsimusest ja tüüpiliselt on neist esimene avatud küsimus ja teine üldküsimus (nt *a kus`need tulevad`läänest sis=vä.*). Väitekirja materjalist on näha, et mitmeosalised küsimused jagunevad intonatsiooniliselt eri tüüpidesse.

Osa reformuleeritud küsimusi ei ole formaalselt mitmeosalised küsimused, sest kahe küsimuse vahele jääb potentsiaalset voorusirdekohta markeeriv paus (nt *kuidas nüüd`on. (0.6) praegu oleme`viigis=või.*). Sellised reformuleeringud osutavad suhtlusprobleemile ja näitavad, et küsija ei saanud küsimusele vastust. Ühtlasi muudab küsija reformuleerimise käigus küsimust kitsamaks, sotsiaalse hinna poolest odavamaks, oma episteemilise hoiaku kõrgemaks ja korrigeerib vastusetüübi ootust.

Sama voo mitmeosalised küsimused võivad olla intonatsioonilise piiriga (nt *millega`tema üldse`tegeleb. see=ka`molutab`kohvikus.*). Übertegemise käigus kitsendatakse samuti küsimust ja muudetakse küsija episteemilist hoiakut ning vastuse ootust.

Eesti argisuhtluse materjalis prevaleerivad mitmeosaliste küsimuste seas ühtse intonatsioonikontuuriga näited. Need on süntaktiliselt erisuunalised, kuid neist keskne on variant, milles avatud küsimusele järgneb üldküsimus. Selliseid üksuseid on varem analüüsitud teistes terminites tihtkonstruktsioonidena (vt nt Schegloff 1979: 276; Betz 2008: 150–155). Käesoleva väitekirja materjalist on näha, et mõned intonatsiooniliselt terviklikud mitmeosalised küsimused on sarnased tihtlauseetega, kuid materjalist selgub, et kõiki ei saa analüüsida tihtlauseetena. Kui otsida seda, mis ühendaks mõlemaid variante, siis on see ühele küsimusele teise küsimuse lisamine. Teisisõnu on tegemist reformuleerimise kui lause sujuva ümberkujundamisega struktuuriks, milles on koos küsimus ja küsimusena vormistatud potentsiaalne vastus. Lisaks mahuvad kõik näited asenduse termini alla (vt joonis 11).

küsimus	vastuse pakkumine
<i>a kus`need tulevad</i>	<i>`läänest sis=vä.</i>
<i>a=mis=nad tegid sis</i>	<i>panid`meie prügikasti=vä.</i>

Joonis 11. Mitmeosalise küsimuse struktuur.

Juba klassikalised uurimused on näidanud, et kõneleja saab oma lausungi sujuvalt ümber teha (Goodwin 1981). Seega saab ka seda rutiinistunud konstruktsiooni ühest küljest tõlgendada kui varjatud eneseparandust. Selliselt oleks tegu lisaks grammatikale ja pragmaatikale ka intonatsiooni ümberplaneerimisega. Intonat-

siooni varjatud ümberplaneerimine lubab vältida potentsiaalset voorusiirdekohta peale esimest küsimust ja pikendada voo. Samas ei saa seda üheselt väita ja on ka võimalik, et kõneleja planeerib algusest peale mitmeosalise küsimuse. Kui mitmeosaline küsimus on tervikuna planeeritud, siis ei saa öelda, et teine küsimus on selleks, et teha esimene täpsemaks, sotsiaalselt odavamaks ja suunavaks. Vastaja vastab pea kõigil juhtudel viimasele küsimusele ehk siis tõlgendab seda primaarsena. Siin tekib küsimus, miks kõneleja ei esita kohe üldküsimust. See tõstatab omakorda küsimuse: mis on avatud küsimuse funktsioon mitmeosalise küsimuse juures.

Avatud küsimus väljendab tugevalt mitteteadmist küsija poolt. Selle alguses on referentsiaalselt tühi küsisõna. Teises küsimuses on tegemist vastust pakkuva küsimusega, milles eksplitseeritakse küsisõna oodatavat referenti. Protsessuaalselt vaadates on tegemist suuliste konstruktsioonidele tüüpilise olukorraga, kus alustatakse üldisemast ja minnakse täpsema ja detailsema poole. Analoogiline konstruktsioon on näiteks täpsustusjätk (ingl *right dislocation*) (Amon 2015; Pekarek Doehler, De Stefani, Horlacher 2015), mida tõlgendatakse rutiinistunud konstruktsioonina. Selles liigutakse üldiselt konkreetse poole, täidetakse üldine asesõna konkreetse sisuga (nt *ehitavad juurde midagi, neil seal ruumi on natuke seal krundi= peal*). Mitmeosaliste küsimuste puhul täidetakse sisuga küsisõna. Seega võiks ka see olla rutiinistunud konstruktsioon. Avatud küsimus vormistab tundmatu info ja vastuse pakkumine lisab tuntud elemendi ja ootab sellele kinnitust. Avatud küsimuse küsisõna on analoogne täpsustusjätku alguses oleva pronoomeniga ja sellele järgnev üldküsimus täpsustab avatud küsimuse referenti samal moel kui nimisõnafraas täpsustusjätkus. Avatud küsimuse küsisõna ja vastuse pakkumine on antud kontekstis koreferentsiaalsed. Seegi on analoogne täpsustusjätkule, milles pronoomen ja seda täpsustav nimisõna on samas käändes ja viitavad samale elemendile (vt joonis 12).

üldine	konkreetne
<i>neil seal ruumi on natuke</i>	<i>seal krundi= peal.</i>
<i>a kus need tulevad</i>	<i>läänest sis=vä.</i>

Joonis 12. Mitmeosalise küsimuse ja täpsustusjätku analoogia.

Teisalt saab väita, et kui kõneleja ei paku vahepeal intonatsioonilist piiri, siis võib järelda, et esimene küsimus ei ole enam primaarne. Sel juhul hakkab esimese poole roll muutuma. Lõplikult muutunud küsisõna võib saada partiklik. See ei ole ainult küsimustega seotud teema, vaid on tavaline nähtus ja mitte ainult suulises kõnes. Seda on näidatud mitmete konstruktsioonide puhul (vt nt Thompson 2002; Hennoste 2004; Keevallik 2006). Näiteks on juhtumid, kus lausungi alguses olevast pealausest saab aja jooksul episteemiline marker, nagu lausungis *ma=i=tea kas sul on Isik kaarti*. Formaalselt on *ma=i=tea* pealause,

aga pragmaatiliselt mitte, sest vastaja vastab *kas*-küsimusele (*on küll jah*).⁴⁸ Nii on ka siin mitmeosaliste küsimuste puhul võimalik, et see konstruktsioon peegeldab mingit käimasolevat keelelist muutust, mille lõppu pole veel näha, kuid võib oletada liikumist uue küsilause tüübi poole.

Kokkuvõttes on tervikliku intonatsiooniga mitmeosalistel küsimustel sarnasusi teiste grammatiliste konstruktsioonidega, kuid lisaks saab neid vaadelda omaette rutiinistunud küsikonstruktsioonidena, mille olemasolu kasutavad keelekasutajad ära, näiteks selle jaoks, et sulatada kokku kahte erinevat episteemilist hoiakut esindavat küsimust.

Varasemates mitmeosaliste küsimuste uurimustes on põhitähelepanu olnud variandil, milles avatud küsimusele järgneb üldküsimus. Näiteks Levinson (2012: 30) väidab, et argivestluses muid variante ei esine. Samas on käesoleva väitekirja materjalis kolm näidet vastupidisest variandist, kus üldküsimusele järgneb avatud küsimus (nt *või õpid=sa=või mis=sa=teed*,). Sellise muutusega korrigeerib küsija samuti oma episteemilist hoiakut. See näitab, et sotsiaalsest hinnast on olulisem episteemika: kõneleja tahab asetada end vastavalt oma teadmiste sobivale positsioonile (teadja vs. mitteteadja). Teisisõnu, kui küsija on esitanud algselt liiga täpse küsimuse, kuid tegelikult tal selle kohta teadmine puudub, siis muudab ta oma küsimuse avatud küsimuse moodustamise teel avaramaks.

Mitte alati ei muuda küsija mitmeosaliste küsimuste sees küsilausungi tüüpi. Osa näited on sellised, kus mitmeosaline küsimus koosnes kahest avatud küsimusest (nt *kus=kohas te olite * mis majas*. *). Sellise asendusega ei muuda küsija episteemilist hoiakut, sest mõlemad avatud küsimused väljendavad mitteteadja hoiakut, küll aga konkretiseerib või muudab küsija reformuleerimise käigus vastuse ootust. Vastajad vastavad mitmeosalise küsimuse teisele küsimusele ja järgivad sealjuures sama malli, mis üksikküsimuste puhul (kitsas küsimus > fraasivastus, avar küsimus > lausevastus).

Kokkuvõttes moodustavad mitmeosaliste küsimuste eri variandid kontinuumi, mille ühes otsas on eraldi voorudes olevad küsimused, vahepeal sama vooru sees olevad küsimused ja teises otsas tervikliku intonatsiooniga üksused. Neid kõiki mitmeosalisi küsimusi (sh erisuunalisi) ühendab vastuse ootuse muutmine.

Kokkuvõte: järeldused ja edasised uurimisvõimalused

Avatud küsimusi ja nende vastuseid on varem nii rahvusvahelises kui ka eesti keeleteaduses väga vähe uuritud. Avatud küsimuste kohta on välja toodud neid vormistavad küsisõnad, semantilised kategooriad ja suhtlustegevused, kuid nende eri suhtlustegevusi ei ole üksikasjalikult kvalitatiivselt analüüsitud. Avatud

⁴⁸ 01 V: ((avab ümbriku, krabin)) siin=on (2.5) mm.: (0.5)
02 mingid `soodustused. (.) Isik (.) `kaardiga. (.)
03 **ma=i=tea kas sul on `Isik kaarti.**
04 H: on küll jah

küsimuste vastuste kohta on vaid üks põhjalik uurimus inglise keele põhjal (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015).

Käesolev väitekirj on esimene uurimus, mis analüüsib detailselt eesti avatud küsimusi ja nende vastuseid reaalseste vestluste põhjal. Väitekirjas analüüsisin, missuguseid suhtlusnorme vestlejad avatud küsimuste ja nende vastuse vormistamise puhul järgivad ning milliseid eesmärke nad keeleüksuste abil täidavad.

Minu uurimus pakkus mitu uut tulemust eesti avatud küsimuste kohta. Esiteks selgus, et avatud küsimuste vormistamisel domineerib argisuhtluses *mis*-küsisõna, millel on väga lai kasutusspekter. Teiseks, parandusalgatuste puhul avaldus ilmekalt see, et keeleüksuse (algatuse) prosodia ja vestlejate teadmised käimasoleva teema kohta aitavad algatuse suhtlustegevust kindlaks teha. Kolmandaks, infoosovide ja parandusalgatuste kõrval on eesti argisuhtluses avatud küsimused tihti retoorilised küsimused, mille osakaal on varem uuritud indoeuroopa keeltes kordades väiksem. See lubab oletada, et eesti keeles kasutatakse hinnanguliste ja sotsiaalselt mitte-eelostatud suhtlustegevuste vormistamiseks enam küsilause vormi. Neljandaks ilmnes, et avatud küsimuste vastuste puhul ei ole eesti keeles ühte „tavalist“ vastusetüüpi, sest kitsad avatud küsimused eelistavad fraasivastust ja avarad avatud küsimused eelistavad (mitme)lauselist vastust.

Mitmed saadud tulemused on mulle teadaolevalt uued nii eesti kui ka rahvusvahelises keeleteaduses. Esiteks ei ole varem tehtud kvalitatiivset mikroanalüüsi avatud küsimuse semantiliste kategooriate kohta suhtluses. Töös selgus, et lisaks semantikale tuleb arvestada nende analüüsil konteksti, sest mõnele küsisõnale vastab mitu semantilist kategooriat ja konkreetne tõlgendus nähtub kontekstist. Teiseks tuli avatud küsimuste vastuste analüüsil ilmsiks, et täislausevastus kitsale küsimusele ei pea alati viitama suhtlusprobleemile, vaid võib projekteerida jätku, s.o küsija valmisolekut pakkuda enam infot. Kolmandaks näitas materjali analüüs, et inglise keele vastuste põhjal kasutatud terminid ei sobitu alati eesti keele avatud küsimuste vastuste puhul. Näiteks toimib eesti keele suhtluses verbivastus analoogselt fraasivastusega, mistõttu ei ole termin *fraasivastus* (ingl *phrasal response*) kõige selgem. Neljandaks, analüüsist nähtus, et parandusalgatusküsimuste ja retooriliste küsimuste infovastuste puhul järgitakse infoküsimuste vastustega analoogset malli. Viiendaks, mitmeosaliste küsimuste puhul selgus, et eesti argisuhtluses võidakse see moodustada ka nii, et üldküsimusele järgneb avatud küsimus. Seda võimalust ei ole varem argisuhtluse uurimustes esile toodud. Seega ei pruugita mitmeosalise küsimusega muuta küsimust täpsemaks, vaid ka avaramaks. Leidsin, et primaarne on küsimuste ümbertegemisel küsija episteemilise hoiaku korrigeerimine või vastusetüübi ootuse muutus. Kuuendaks, mitmeosaliste küsimuste analüüsil selgus, et need on eesti suhtluses eeskätt ühtse intonatsioonikontuuriga. Neil on sarnasusi teiste rutiinistunud konstruktsioonidega, nagu tihtlaused ja täpsustustjätkud, kuid kõiki mitmeosaliste küsimuste näiteid ei saa nendes terminites analüüsida. Nii siis esitasin võimaluse tõlgendada mitmeosalisi küsimusi kui omaette rutiinistunud küsikonstruktsiooni.

Väitekirjast nähtub, et avatud küsimus on igapäevasuhtluses oluline vahend: selle abil saab hankida infot, lahendada vestluses ettetulevaid suhtlusprobleeme, esitada etteheiteid, seisukohti, keelde. Seega on avatud küsimuse defineerimine pelgalt infoküsimusena eksitav. Avatud küsimuse esitaja seab end episteemiliselt madalamale positsioonile ja ootab teadjamalt inimeselt infot. Samas ei ole see alati nii. Esiteks, see kehtib küll infoküsimuste puhul, kuid retoorilise küsimuse esitaja ei pruugi olla mitteteadja, vaid võib suhtluses olla teadja positsioonil. Teiseks, avatud küsimuse esitaja seab end vastajast kõrgemale selles mõttes, et ta juhib vestluse edasist kulgu. Selliselt on avatud küsimus sotsiaalselt kallis: avatud küsimus seab vastajale piiranguid ja avatud küsimuse eri tüübid ootavad eri vastuseid. Kitsad avatud küsimused eeldavad vastuseks konkreetset infokildu (nt *kus koolis ta käib=ä.*) ja avarad avatud küsimused näiteks jutustust (nt *noh kuidas sul koolis läks räägi nüüd.*). Vestlejad arvestavad ühest küljest grammatiliste ja semantiliste piirangutega, kuid teisalt mõjutavad keelelisi valikuid erinevad suhtluslikud parameetrid, sest vestlejad kasutavad keelt lähtuvalt sellest, milliseid eesmärke nad soovivad saavutada ja millises suhtluspositsioonis nad seda teevad. Seega saab vastusetüübi ootust analüüsida, tuginedes küsimuse semantikale ja grammatikale, kuid analüüsist on näha, et lisaks tuleb arvestada ümbritseva kontekstiga ja küsija teadmistega, sest semantika ja grammatika ei anna üheseid vihjeid keeleüksuse suhtlustegevuse kohta.

Käesolevat uurimust on võimalik jätkata eri moel. Esiteks, edaspidi tuleks põhjalikumalt analüüsida avatud küsimuste prosoodiat eri suhtlustegevuste puhul. Teiseks, siin töös olid fookuses vastused, millega anti infot. Eraldi tuleks lähemalt analüüsida vastuseid, mis viivad läbi spetsiifilisi suhtlustegevusi, nagu õigustusi, hinnanguid, nõustumisi või selliseid sekventse, kus vastus on parandusalgatuse abil edasi lükatud. Omaette tähelepanu peaks pöörama ka seikadele, milles vastus puudub ja analüüsida, millistele küsimustele jäetakse vastamata ja kuidas vestlejad sel juhul käituvad. Kolmandaks, käesolevas väitekirjas analüüsisin avatud küsimusi ja nende vastuseid audiomaterjali põhjal, mistõttu olid kesksel kohal parameetrid, mida saab tuginedes audiomaterjalile analüüsida, näiteks grammatika, suhtlejate teadmised kõnelemise hetkel, tegevusjärjendite asukoht suhtluses ja nendega tehtavad suhtlustegevused. Selliselt jäi kõrvale visuaalse modaalsuse analüüs (kehakeele vahendid, nagu žestid, miimika, pilgud, poosid) ja analüüsimata jäid teemad, mis eeldavad videosalvestiste materjali (nt vastuste puudumise analüüs).

Küsimused ja vastused moodustavad kaaluka osa suulise keele grammatikast. Nende analüüs on oluline ühest küljest grammatika(te) sisendi jaoks. Keeleüksuste uurimine argisuhtluses pakub olulist infot ja võimaldab arvestada dimensioonidega, mis traditsiooniliselt on grammatikatest välja jäetud, kuid mis pakuvad keeleüksuse kohta olulist infot. Teisalt on küsimuste ja vastuste funktsioonide väljaselgitamine ning nende seostamine vormivahenditega vajalik õpetamiseks eesti suulist keelt nii võõrkeelena kui ka emakeelena õppijale. Küsimuste-vastuste analüüs tuleb kasuks koolitamaks töötajaid, kes kasutavad oma töös suulist dialoogi (klienditeenindajad, ajakirjanikud, õpetajad jt). Väitekirja tulemused on rakendatavad suulise suhtluse ja keele modelleerimisel arvuti-

suhtluses ning võrdlevates uuringutes teiste keelte suuliste keelevariantidega. Suhtluse analüüs võimaldab tuvastada suhtlusnormid, mida inimesed igapäevaselt järgivad, ja õppida keelekõnelejat paremini tundma. Avatud küsimuste ja nende vastuste analüüs näitab, et eri positsioonides ja eri rollides olevad keeleüksused on suhtluses erinevalt vormistatud. Nii saab öelda, et teatud suhtlus-tegevustele on omased kindlad vormivahendid ja suhtluspositsioonid.

TRANSKRIPTSOONIMÄRGID

.	langev intonatsioon
,	poollangev intonatsioon
?	tõusev intonatsioon
(.)	mikropaus (0.2 sek või lühem)
(...)	mikropausist pikem paus
(0.5)	pausi pikkus sekundites
`	sõna rõhutamine
[]	pealerääkimine
=	kahe iseseisva üksuse kokkuhääldamine
SÕNA	valjem lõik
* *	vaiksem lõik
> <	kiirendatud lõik
< >	aeglustatud lõik
e::i	hääliku venitus
@ @	hääl kvaliteedi muutumine
\$ \$	naerev hääl
s(h)õna	sõna on lausutud naerdes
hehe	naer
mhemhe	kinnise suuga naer
% %	kaeblev toon
£ £	aktsent
si-	poolelijäänud sõna
.hh	sissehingamine
hh	väljahingamine
mt	matsutamine
{või}	halvasti kuulnud tekstilõik
{-}	ebaselgeks jäänud sõna või kõneleja
(())	transkribeerija kommentaar
mida	(poolpaksus kirjas) analüüsi fookuses olev üksus

SUMMARY

Wh-questions and their responses in Estonian everyday interaction

Introduction. The present doctoral thesis studies Wh-questions and their responses in Estonian everyday interaction and analyses interrelations between linguistic form and social action.

Questions and responses have a crucial part in our daily lives. Questioning is a universal phenomenon and it can be found in every language (König, Siemund 2007). The term *question* (*questioning*) belongs to the sub-field of semantics and the term *interrogative* belongs to the sub-field of syntax. Generally, a question is treated as a language device which is formed as an interrogative in order to fill a gap in the questioner's knowledge (e.g. *Kus koolis ta käib?* 'Which school does she go to?'). However, not all questions seek information; some of them expect a confirmation, agreement, or permission instead. Additionally, not all interrogatives request information, because interrogatives convey a wide range of social actions, such as prohibitions, challenges, reproaches, requests, complaints, accusations, commands, suggestions, etc. (de Ruyter 2012; Ilie 2015) For example, the interrogative *Mida sa ajad?* 'What are you talking about?' expresses a prohibition *Ära aja!* 'Do not lie!'. Therefore, interrogatives can be divided into several social action types, and their typology is not exhaustive (Stivers, Enfield 2010).

Like many other languages (e.g. English, Danish, Dutch, and Italian), Estonian reflects three syntactic types of interrogatives: polar questions, alternative questions and Wh-questions (Quirk et al. 1985; Metslang 1981; Heinemann 2010; Englert 2010; Rossano 2010). These questions expect different types of answers. A polar question implies a yes-no answer (e.g. *Were you talking to Steve?*) and an alternative question gives an opportunity to choose between two or more alternatives (e.g. *Were you talking to Steve or Peter?*). Polar questions and alternative questions are also called closed interrogatives, because they contain an answer. Wh-questions are also called open interrogatives since they do not offer an answer and have an unlimited number of answers (e.g. *Who were you talking to?*). (Metslang 1981; Hayano 2013) In interaction, interrogative types can be combined in order to formulate multi-unit questions, where, for instance, a Wh-question is followed by a polar question (*What's her name? Anne?*). (Huddleston, Pullum 2002: 876)

In Estonian, Wh-questions are formed with sentence-initial question words (*mis* 'what', *kuidas* 'how', *kes* 'who') and the question does not contain an answer. Therefore, Wh-questions do not set as strict limitations for the recipient as closed interrogatives do. However, Wh-questions provide important elements for the answerer to take into consideration, thus the recipient is not entirely free in choosing an answer. For example, Wh-questions reflect semantic categories, such as time (*millal* 'when'), place (*kus* 'where'), or person (*kes* 'who'), and the response should contain information about them (see e.g. Metslang 2017: 526). Hence, interactants have to consider grammatical and semantical aspects

(constraints) as well as pragmatic aspects, since speakers use grammar based on the goals they want to achieve in the conversation (Selting, Couper-Kuhlen 2001).

The aim of the present thesis is to identify the formal features of Estonian Wh-questions, their semantic categories and social actions and to find out the relationships between formats and social actions. The goal is also to fill a gap in our knowledge about responses to Wh-questions: how responses are formulated and how they relate to the specificity of questions. The detailed analysis provides crucial information about the nature of interaction and the norms that interactants follow in daily conversation.

The research questions are the following:

- What kind of lexicogrammatical means are used to formulate Wh-questions in naturally occurring Estonian conversations?
- What kind of semantic categories are reflected by Wh-question words?
- In what kind of sequential positions are Wh-questions produced?
- What kind of social actions do Wh-questions implement and how are the format, semantic categories and sequential positions related to social actions?
- How are responses to Wh-questions designed?
- What kind of social actions do the responses perform? Is their format linked to their social action?
- How are the responses (semantically and morphosyntactically) related to the question?
- How are multi-unit questions formulated and what kind of social actions do they perform?

Methodological framework and data. The present study follows the methodological framework of conversation analysis and an approach of interactional linguistics which applies the methodological principles of conversation analysis (see e.g. Sidnell 2010; Fox et al. 2013; Couper-Kuhlen, Selting 2018a). Both of these aim to find out the norms that people follow while interacting. The analysis is conducted based on how participants themselves interpret the talk-in-interaction, relying on the preceding and following turns. For this, the next-turn proof procedure is used. This means that the analyst is observing how “speakers display in their sequentially ‘next’ turns an understanding of what the ‘prior’ turn was about.” (Hutchby, Wooffitt 2006: 15) Conversation analysis and interactional linguistics are based on qualitative microanalysis to discover interactional patterns and rely on the concept of social action, i.e. what the utterance is being used for; “what an utterance is “doing” in social interaction” (Enfield, Stivers, Levinson 2010: 2616). Conversation analysis and interactional linguistics are strictly empirical and data-driven. Although they are closely linked to each other, the difference between the two is that conversation analysis examines the organization of everyday interaction whereas interactional linguistics scrutinizes which language devices interactants use to implement social actions in conversation. (Fox et al. 2013)

The analysis of the present thesis is based on 300 question-answer sequences from the Corpus of Spoken Estonian of the University of Tartu. The data comes from 18 face-to-face everyday conversations between friends, relatives, and family members.⁴⁹ The participants are talking about ordinary matters, including school or work life, birthday parties, literature, and leisure activities. Most of the conversations take place at the dining table: people are eating or drinking tea or coffee. Sometimes participants play cards or do some homework during the conversation. The vast majority of the data consists of audio recordings. Therefore, the thesis focuses on parameters that can be analyzed on the basis of audio material, such as linguistic devices and their grammar, epistemics in action, social actions and their sequential positions.

Outline. The current thesis is divided into two parts. The first one is an introductory part which gives an overview of the research questions, material, method and the terminology used in the thesis and gives background information on the previous research on Wh-questions and their responses in Estonian and in other languages (Chapter 1). The second part of the thesis is empirical and studies Wh-questions and their responses in naturally occurring mundane conversations. The empirical part of the thesis is divided into three parts. The first part documents how speakers design Wh-question lexicogrammatically (Chapter 2). The second part analyses how speakers design and use Wh-questions and their responses (Chapter 3). The third part focuses on multi-unit questions, their format and social actions (Chapter 4). At the end of the dissertation, I compare the results with previous studies (Chapter 5), provide a discussion and conclusions (Chapter 6).

Results

A. Wh-questions and their format, semantic categories and social actions

One purpose of the thesis was to research the social actions of Wh-questions and find out whether there is a connection between the format, semantics, and the social action of the question.

Lexicogrammar. In the data, Wh-questions are formulated with question words *mis* ‘what’ (N=149), *kuidas* ‘how’ (26), *kus* ‘where’ (20), *kes* ‘who’ (18), *kui*-phrases ‘how + adjective/adverb’ (18), *miks* ‘why’ (16), *ah* ‘huh’ (6), *milline* ‘what kind of’ (5), *millal* ‘when’ (3), *kuna* ‘when’ (3), *kumb* ‘which’ (1), etc. The vast majority of Wh-questions are formed with a question word *mis* ‘what’ and the remaining question words and particles are rarely used (à 3% on average).

⁴⁹ The material consists of both audio and video files but in the current thesis I am concentrating on verbal cues.

In some sections I have also included cases from telephone conversations, which are not reflected in the statistics.

In the data, Wh-questions primarily carry a final falling intonation and the majority of them are clausal (76%). There are few instances of specific question constructions, such as fill-in-the-blank questions (*ja `süia tulevad –`homseks söömiseks.* ‘And here comes – ((berries)) for tomorrow’) and indirect questions (*ei tea mis nad seal `üldse `tegemas `käivad.* ‘I don’t know what they’re doing there at all’).

Semantic categories. Wh-questions reflect different semantic categories, such as object, event, manner, reason, time, amount, person, place, and quality. In the present thesis I have analyzed semantic categories in interaction, because interactants interpret them together as a joint project and the partner displays in the response the understanding of the previous talk. In the data, *mis* ‘what’ reflects a wide variety of semantic categories, such as object, event, time, reason, instrument, quality, person, purpose, amount, place, manner, and situation. The question word *kuidas* ‘how’ reflects the categories manner, situation, object, and reason; the question word *milline* ‘what kind of’ reflects object or quality; phrases with *kui* ‘how’ + Adj/Adv reflect amount or place. The remaining question words have one corresponding category, e.g. *millal* ‘when’ and time, *miks* ‘why’ and reason, *kes* ‘who’ and person.

The question word *mis* ‘what’ in Estonian is frequently used due to its general meaning; its ability to form question compounds, and also the fact that it can be used in 14 cases. All this together allows *mis* to reflect different semantic categories. Therefore, *mis* can be used in similar ways to other question words, such as *miks* ‘why’, *kes* ‘who’, *milline* ‘what kind of’, *kus* ‘where’, *kuidas* ‘how’, *millal* ‘when’, and *kui palju* ‘how much’ (e.g. *mis ta `kaduma peaks minema.* ‘Why (here: what) should it be missing’). Also, in spoken interaction *mis* can formulate polar questions, which indicates that *mis* has in some cases become a particle (*mis=ma=pean=nüd talle sada `grammi and[ma=või.]* ‘Do (here: what) I have to give him a hundred grams now’).

Social actions. There were four social actions performed by Wh-questions: Request for information (N=133), Rhetorical question (73), Repair initiation (56), and Outloud (Self-directed questions) (6). Hence, not all of the Wh-questions are related to the prototypical role of seeking information; some Wh-questions are produced in order to solve hearing and understanding problems (e.g. *mida?* ‘What?’); perform reproaches, challenges, prohibitions; display disbelief, surprise, etc. (e.g. *`m(h)ida sa [a(h)jad.]* ‘What are you talking about’). Moreover, a Wh-question can perform more than one action at the same time. For instance, it can function as a Request for information and simultaneously implement a Rhetorical question.

In the dissertation, I have studied how social actions are formulated. I suggest that social actions have central performers among form variants. Requests for information and Rhetorical questions typically have a clausal format and Repair initiations phrasal. As Repair initiations are closely linked to the prior talk they can be formed by minimal linguistic units (*`selle ma võin `ära tappa. – mille. – punase* ‘I could kill this ((card)) – **which ((one))** – the red one’). Interestingly, a preferred type of repair (viz. Other-initiated self-repair) is rather formed as a

phrase, whereas a dispreferred type – Self-initiated other-repair – is rather formed as a clause.

The material shows that the social action can be distinguished based on the sequential position, epistemics, and prosody. Requests for information and Repairs are first pair parts of adjacency pairs which expect a second pair part. Rhetorical questions do not always expect an answer and Outlouds are directed to the questioner, thus not seeking a response. In general, questions can occur in the main line of the conversation or in the side sequence. Requests for information are primarily main line questions, but they can occur also in the side sequence. Requests for information can be topic proffers or topic follow-ups. Repairs occur in the side sequence and they are tightly connected to the previous talk, thus they are comparable to topic follow-ups. Repairs do not invite a longer telling and their main goal is to solve a problem and then continue with the main line. Rhetorical questions can be linked to the prior text and thus be responsive to the interactant's talk or activity, but they can also occur as standalone utterances.

Social actions reflect the questioner's different epistemic statuses and epistemic stances: Requests for information and Other-initiated self-repairs are K- ("unknowing") questions. Rhetorical questions are K+ ("knowing") or K- ("unknowing") questions, for example challenges are produced from the position of K+, but directive rhetorical questions and reproaches can be produced from the position of either K+ or K- (see also Laanesoo 2018: 36–37). In the case of Self-initiated other-repair and Outlouds, the questioner is the epistemic authority but (s)he has forgotten some information.

The connection between epistemics, prosody and social action becomes evident while analyzing Other-initiated repair, namely the construction *mis* 'what' followed by a word from the trouble source turn (a frame) (e.g. *mis konspekti*. 'What notes'). The dissertation shows that two crucial factors for interpreting the construction *mis* + *x* (*mis* 'what' + frame) are prosody (unmarked vs. marked) and epistemics (K- vs. K+). Prosodically unmarked *mis* + *x* is used to initiate a repair. In this case, the questioner stresses the question word *mis*. Prosodically marked *mis* + *x* is used to display disbelief towards the recipient's talk. In that case, the questioner stresses the word from the trouble source turn (a frame). If the producer of *mis* + *x* has a K- epistemic status, then the construction is interpreted as a repair initiation. If both interactants are K+, then *mis* + *x* performs a challenging activity, e.g. displays disbelief.

In the dissertation, I make some observations about social actions and their question words. While Requests for information use a different range of question words, Rhetorical questions are formed mainly with the question words *mis* 'what', or *miks* 'why', and Repair initiations with the question words *mis* 'what', *kus* 'where', or with the particle *ah* 'huh'. The question word *mis* 'what' prevails in the whole data and among each social action. Yet, *mis* does different things among different social actions. In the case of Request for information, *mis* primarily seeks information about object, event, time, or manner (e.g. *mis päeval te {seal} olite*. 'What day were you there'). When *mis* formulates

Rhetorical questions, it is a vehicle for expressing reproaches or prohibitions (*mis sa`nii palju käid*. ‘Why (here: what) do you walk so much’ > “You shouldn’t walk so much!”). Repair initiations with the question word *mis* give a chance to ask about the prior talk (e.g. *mis konspekti*. ‘What notes’). Interestingly, word searches formed as questions are also formulated with *mis* (e.g. *mis see oligi* ‘What was it’), even though the speaker tries to recall e.g. time, amount (quantity), or person.

Compared to the Dutch, Danish, English, and Italian spoken conversations which have been studied in the Max Planck Institute project (Englert 2010; Heinemann 2010; Stivers 2010; Rossano 2010), Estonian spoken interaction employs more Rhetorical questions (in Estonian 27%, in other languages 1...8%). The difference could result from the different research material. However, it is also plausible that this result is due to cultural differences. One explanation could be that Estonians use the interrogative format more in order to express their stance and emotions.

The most common question word in different registers and languages is ‘what’. It can reflect a wide range of semantic categories and thus it can implement different social actions. However, the comparison of Estonian and Indo-European languages reveals that Estonian *mis* ‘what’ can reflect even more semantic categories. The difference may be due to the different kind of research material, but also due to language differences. Estonian *mis* ‘what’ can have 14 different case variants, and thus its usage is more flexible.

The current analysis reveals the differences between Estonian everyday and institutional information-seeking dialogues (Hennoste, Rääbis, Laanesoo 2013). An everyday dialogue uses actions related to the questioner’s stances and emotions, whereas an information-seeking dialogue uses more actions seeking information. In addition to that, not all the questions in the interaction are related to the prototypical role of the question, i.e. seeking information. Moreover, a Request for information is typically formed as a sentence and a Repair initiation as a phrase in both registers. Based on both registers, social actions have central performers among form variants.

B. Responses to Wh-questions

The second main purpose of the thesis was to study responses to Wh-questions in Estonian everyday interaction, concentrating on the response format (phrasal vs. clausal) and their interrelations with question types. First, responses to Requests for information were analyzed. Afterwards, analysis of Repair initiation questions and Rhetorical questions was conducted in order to find out if their responses are formulated according to the same principles as responses to information questions.

B.1. Responses to information-seeking Wh-questions

The data reveals that there are two types of information-seeking Wh-questions in Estonian: specifying and telling questions. Hence, the study provides a confirmation of the view presented in Thompson et al. (2015). A specifying

question seeks a concrete piece of information, (e.g. *kus`koolis ta`käib=ä*. ‘Where does she go to school’) while a telling question asks a report, a story, or an explanation as a response (e.g. *`noh kuidas sul`koolis läks räägi nüüd*. ‘So tell me how was school’). In Estonian, the preferred answer for a specifying question is formed with a phrase (noun, adjective, noun/adverb phrase). As the verb can appear alone in Estonian, verbs or verb phrases without other elements were counted as a phrase (e.g. *mis`teed sis. – ee`telekat vaatan*. ‘What are you doing – **watching (here: watch-1SG⁵⁰) TV**’). A telling question expects a multi-unit clausal response, which can be preceded by a routinized phrase. A phrasal response to a telling question is insufficient and it is interactionally treated as a blocking response.

A clausal response to a specifying question could indicate trouble in responding. Additionally, I claim that by using a full clause format the answerer indicates that (s)he could provide more information than just a single piece of information. In other words, a full clause format is also used in order to project a longer telling. Yet, the answerer does not immediately give a long telling as a response, but rather lets the questioner decide if the elaboration is necessary or not. Thus, the format of the response allows the answerer to control the course of action.

In my data, a specifying question is formed with question words *kus* ‘where’, *kes* ‘who’, *millal* ‘when’, and question compounds (phrases) with *mis* ‘what’ (e.g. *mis kell* ‘what time’) or *kui* ‘how’ (e.g. *kui palju* ‘how much’). A telling question is formed with question words *mis* ‘what’, *kuidas* ‘how’, or *miks* ‘why’. Specifying questions reflect different semantic categories that request specific pieces of information about the object, time, instrument, quality, person, purpose, amount, place, event or manner. Telling questions could also seek information about manner, place or event, but additionally they reflect the semantic categories of reason and situation, which in the present data did not occur among specifying questions. However, the question word, its semantic category and the question type are not always in accordance. For example, the question word *mis* ‘what’ can formulate both specifying and telling questions. In this case, the sequential position and lexicogrammatical means help to decide the question type. The specifying question is rather a topic follow-up and more context-related and the telling question is a topic proffer, thus more independent from the context.

The current thesis illustrates that grammatical terms for describing responses in English are not always suitable for a Finno-Ugric language such as Estonian. Namely, in Estonian, a (finite) verb can form a response on its own which is not possible in English as the subject is compulsory in these specific patterns. Therefore, terms such as *phrasal* and *clausal response* are misleading for describing Estonian responses. An Estonian verb response is grammatically a clausal response, but I claim that in interaction it is analogous to a phrasal response.

⁵⁰ First person singular

Compared to Estonian grammars (e.g. Metslang 2017), the analysis of naturally occurring talk-in-interaction shows that there is no single “usual” type of answer for a Wh-question, since Wh-question types expect different kinds of answers.

B.2. Responses to Repair initiation Wh-questions and Rhetorical Wh-questions

The analysis shows that trouble source locating repair initiations can be compared with specifying questions in the sense that they are semantically concrete, and they receive mainly phrasal responses (e.g. *`mis konspekti. – tekstoloogia.* ‘What notes – **Textology**’); and clausal responses can be problem-flagging. In the data, self-initiated other-repairs are specifying questions and they seek a response about a concrete object, person or amount, which the speaker has forgotten. Also, the straightforward response to them is phrasal (e.g. *pere`pärg või mis nad`üiavad seda. – eeeeeee (0.3) jõulu`pärg.* ‘Family wreath or what do they call it – **Christmas wreath**’).

The analysis reveals that if the recipient provides information as a response to a Rhetorical question, then interactants follow the same pattern which is common for responses to information questions. For instance, telling *miks* questions (*why* questions) receive multi-unit clausal responses⁵¹ and specifying *kes* questions (*who* questions) receive phrasal responses.

C. Multi-unit questions

The third main goal of the thesis was to research multi-unit questions in Estonian everyday interaction, concentrating on their format and social actions. A multi-unit question consists of at least two questions. The most common variant is where the Wh-question is followed by a polar question which offers a candidate answer (Pomerantz 1988) to the same Wh-question (e.g. *a`kus need tulevad`läänest sis=vä* ‘But where are they coming from the west then Q?’). Previous analyses on other languages have concentrated on the cases where the Wh-question is grammatically, pragmatically and intonationally a complete utterance and it is followed by another utterance providing a candidate answer (e.g. Linell et al. 2003; Gardner 2004; Svennevig 2013). These consecutive questions occur in two different contexts (patterns) in talk-in-interaction. Firstly, a candidate answer in a question can follow a potential indication of trouble by the recipient, such as a pause (e.g. *kuidas nüüd`on. (0.6) praegu oleme`viigis=või* ‘How is it now? We are tied Q?’). Secondly, the Wh-question can be followed by a candidate answer immediately after the prosodic completion of the Wh-question which is open to response by the interlocutor (Svennevig 2013: 190) (e.g. *`millega`tema üldse`tegeleb. see=ka`molutab`kohvikus.* ‘What is he up to in general. He too idles at the café.’). In earlier

⁵¹ e.g. *mis=see`süia puutub. – =\$`muide (.) puutub`niipalju=et Reti`joob Aagel`teed põhiliselt=ja \$ (0.4) seal on mingisugune`graanulitega mingi`vaarikatee praegu=[või`mingi]* ‘Why (here: what) does it matter – By the way it matters because Reti usually drinks tea in Haage and now there is some raspberry pellet tea or something’

studies on languages such as Swedish, English, and Norwegian, the second question is interpreted as a reformulation of the Wh-question and could be used for different interactional purposes, such as expressing knowledge on the ongoing topic, specifying the all-too-broad Wh-question, and guiding the answerer in a more relevant direction for the response (Linell, Hofvendahl, Lindholm 2003; Gardner 2004; Svennevig 2013). According to Levinson, these reformulations reduce the social cost of the question (from the answerer's perspective). Also, in terms of Heritage (2012), these reformulations give an opportunity to modify the epistemic stance.

Estonian data illustrates that multi-unit questions can be produced as a single intonation unit. The first question is syntactically and pragmatically complete; however, the speaker does not complete the prosodic trajectory and continues to produce talk beyond the potential completion point. The continuation is syntactically a phrasal polar question that provides a candidate answer to the previous Wh-question. This results in a coherent but complex syntactic-pragmatic structure, which is indeed "ungrammatical" according to traditional accounts of Estonian syntax. The lack of an intonation boundary between the two parts of the complex syntactic structure shows that this is a routinized, perhaps even a grammaticalized format in Estonian. Crucially, such complex grammatical constructions are not necessarily pre-planned, as earlier research has shown that speakers can even transform a single clause during its production due to local contingencies (Goodwin 1981). The template may also be used to revise an emerging syntactic trajectory and to expand it beyond its first completion point.

These complex constructions have similarities with other constructions, such as pivot constructions and right dislocations. The Wh-question formulates some information as unknown and the candidate answer presents it as a known element which seeks confirmation. The Wh-question word here is analogous to the pronoun in the dislocation and it is replaced by the candidate answer, which clarifies the referent of the question word like the noun phrase in right dislocation. The Wh-question word has the same case in Estonian as the answer constituent in the second clause and the candidate answer is co-referential with the Wh-question word. This is similar to the right dislocation constructions where the nominal element has the same case as the pronoun and must be co-referential with the pronominal element. The candidate answer is a more semantically informative element than a Wh-question word. It may be possible that the offered answer is already present in the questioner's mind at the moment (s)he is uttering the Wh-question. Some cases also have similarities with pivot constructions, but the data shows that not all of the cases can be reduced to pivot constructions. Hence, this complex question construction could be considered a "new" question type, which gives an opportunity for the interactant to be vague and specific at the same time.

In addition to the reformulation mentioned previously (Wh-question > polar question), the reverse pattern may appear, where a polar question is reformulated as a Wh-question (e.g. *`õpid=sa=või` mis=sa=`teed*, 'Are you studying

or what are you doing’) or where the syntactic type of the question remains the same (Wh-question > Wh-question, e.g. *kus=kohas te `olite * mis `majas. ** ‘Where were you in what house’). In the case of the reverse pattern, questioners coordinate the format of the question with their epistemic stances. However, when considering all different types of multi-unit questions, I suggest that by reformulation the questioner concretizes or changes the expectation of the response type, e.g. from information to confirmation; from confirmation to information; from a concrete piece of information to a telling response, or vice versa.

Prosodically and syntactically different types of multi-unit questions can be seen as a continuum from separate turns, to separate turn-constructive units, to a complex syntactic structure that emerges as an intonationally coherent whole.

Conclusions. The form and social action of questions have recently been extensively studied in spontaneous naturally occurring conversation (e.g. Enfield, Stivers Levinson 2010; de Ruiter 2012; Lee 2013; Enfield et al. 2019). However, less attention has been paid to Wh-questions and their responses. There are some observations about Wh-question words, semantic categories and social actions (e.g. Enfield, Stivers Levinson 2010), but these notions have not been thoroughly and qualitatively analyzed. There is only one in-depth study on the responses to information seeking Wh-questions based on English (Thompson, Fox, Couper-Kuhlen 2015).

This dissertation is the first in-depth analysis of Wh-questions and their responses in Estonian naturally occurring conversations. In the dissertation I examine what kind of social norms interactants follow while producing Wh-questions and their responses.

My research offers several new results on Estonian Wh-questions. Firstly, I show that the prevailing question word among Wh-questions is *mis* ‘what’, which has a very broad spectrum of usage. Secondly, especially in the case of Other-initiated self-repair, it became evident that prosody and epistemics play a crucial role in identifying the social action of the question turn. Thirdly, alongside Requests for information and Repairs, Wh-questions in Estonian everyday conversations are frequently Rhetorical questions, the proportion of which is much smaller compared to the previously analyzed Indo-European languages. Fourthly, I claim that there is no one “typical” answer type among Estonian Wh-questions, since specifying questions prefer phrasal answers and telling questions prefer clausal answers.

Many of the results are to my knowledge new in Estonian and in international linguistics. Firstly, no qualitative microanalysis has been conducted on the semantic categories of Wh-questions in interaction. It turned out that semantic categories should be analyzed based on semantics as well as pragmatics, because some question words reflect several categories and the concrete interpretation is context-dependent. Secondly, the analysis of Wh-question responses showed that a full clause response to a specifying question is not always problem-flagging, because it can also be used for projecting a continuation, i.e. the questioner’s

willingness to provide more information. Third, the analysis showed that the terms used for English responses are not entirely appropriate for Estonian. For instance, a verb response in Estonian interaction is analogous to a phrasal answer, which is the reason why the term *phrasal response* is not the best. Fourth, the analysis showed that informative answers are designed similarly among Requests for information, Repairs and Rhetorical questions. Fifth, in the case of multi-unit questions, it turned out that in Estonian everyday interaction they can also be formulated with a polar question followed by a Wh-question. Thus, the reformulation may not always make the question more accurate, but rather broader. I suggest that the primary function of different types of multi-unit questions is to change the questioner's epistemic stance or to change the expected answer type. Sixth, the analysis of multi-unit questions in Estonian everyday interaction revealed that they are mainly produced as one intonation unit. They have similarities with other routinized constructions, such as pivot constructions and right dislocations, but not all multi-unit questions can be analyzed in these terms. Thus, I present the option of interpreting the multi-unit questions as routinized question constructions.

The results reveal that the Wh-question is an important language device, used in order to request information, solve hearing and understanding problems, perform reproaches, challenges, and prohibitions, display disbelief, etc. Thus, the material shows that defining the Wh-question as a mere information question is misleading. The epistemic stance of the Wh-questioner is K- ("unknowing") and the questioner expects information from a more knowledgeable person (K+). However, this is not always the case, because Rhetorical questions can be produced from the position of K+. Even though the questioner may have a lower epistemic status compared to the partner, it is important that the questioner leads the course of action. Thus, the Wh-question is socially an expensive question which sets constraints for the answerer as different Wh-question types prefer different responses. Specifying questions expect a concrete piece of information, while telling questions expect a story, an explanation, an account, etc. On one hand, interactants should consider grammatical and semantical constraints, but on the other hand, linguistic choices are affected by the interaction itself, because interactants use the language based on the goals they want to achieve in interaction. Therefore, the linguistic unit should be analyzed based on the grammar and semantics as well as on the interactional context.

The research on Wh-questions could be elaborated in several ways. Firstly, the prosody of Wh-questions and their social actions should be further analyzed. Secondly, in the current dissertation, the focus is on information responses, but it should be broadened by analyzing different responsive actions. Moreover, analysis should be done regarding what kind of questions are left unanswered and how interactants deal with such cases. Thirdly, in the current thesis I analyzed Wh-questions and their responses based on the audio data, hence the central part of the analysis relied on verbal cues. In the future, video-recorded data should be analyzed in order to take into account body language, gestures, facial expressions, gaze, and body postures.

Studying grammar in interaction provides a fruitful opportunity to take into consideration various dimensions that are traditionally left out of grammars even though they could provide crucial information about linguistic devices. The analysis of Wh-questions and their responses reveals that the language units in different sequential positions and implementing different social actions are differently formed in interaction. Questions and responses are a central part of the spoken language grammar. On one hand, their analysis is important for the input of grammars. On the other hand, identifying the functions of questions and responses and associating them with their format is necessary for teaching spoken Estonian to foreign language learners as well as to native speakers. An analysis of questions and responses is useful for training the staff who use a spoken dialogue in their work (e.g. customer service, journalists, teachers, etc.). The results of the current thesis could be applied for the modelling of spoken interaction in computer communication and in comparative studies with spoken interaction in other languages. Analysis of interaction allows us to identify the social norms that people follow every day and expand our knowledge about language users.

KIRJANDUS

- Amon, Marri 2015. Initial and final detachments in spoken Estonian: a study in the framework of Information Structuring. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 24. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Asu, Eva Liina 2004. The phonetics and phonology of Estonian intonation. Väitekiri. University of Cambridge.
- Asu, Eva Liina; Lippus, Pärtel; Pajusalu, Karl; Teras, Pire 2016. Eesti keele hääldus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Benjamin, Trevor; Walker, Traci 2013. Managing problems of acceptability through high rise-fall repetitions. – *Discourse Processes*, kd 50, nr 2, lk 107–138.
- Betz, Emma 2008. Grammar and interaction: Pivots in German conversation. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Bolden, Galina B.; Robinson, Jeffrey D. 2011. Soliciting accounts with why-interrogatives in conversation. – *Journal of Communication*, kd 61, nr 1, lk 94–119.
- Brown, Penelope; Levinson, Stephen C. 1987. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge University Press.
- Button, Graham; Casey, Neil 1985. Topic nomination and topic pursuit. – *Human studies*, kd 8, nr 1, lk 3–55.
- Chen, Aoju 2012. Shaping the intonation of Wh-questions: Information structure and beyond. – *Questions: Formal, functional and interactional perspectives*. Toim Jan P. de Ruiter. Cambridge University Press, lk 146–164.
- Clayman, Steven; Heritage, John 2002. The news interview: Journalists and public figures on the air. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth 2012. Some truths and untruths about final intonation in conversational questions. – *Questions: Formal, functional and interactional perspectives*. Toim Jan P. de Ruiter. Cambridge University Press, lk 123–145.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth; Selting, Margret 2018a. *Interactional linguistics: Studying language in social interaction*. Cambridge University Press.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth; Selting, Margret 2018b. Online-Chapter E. Prosody and Phonetics. – *Interactional linguistics: Studying language in social interaction*. Cambridge University Press.
- Curl, Traci S.; Drew, Paul 2008. Contingency and action: A comparison of two forms of requesting. – *Research on language and social interaction*, kd 41, nr 2, lk 129–153.
- Cysouw, Michael 2004. Interrogative words: an exercise in lexical typology. – Presentation presented at the Bantu grammar: description and theory workshop. http://cysouw.de/home/manuscripts_files/cysouwQUESTION_handout.pdf. Vaadatud 17.05.2019.
- de Ruiter, Jan P. 2012. Introduction: questions are what they do. – *Questions: Formal, Functional and Interactional Perspectives*. Toim Jan P. de Ruiter. Cambridge: Cambridge University Press, lk 1–7.
- Dingemanse, Mark; Blythe, Joe; Dirksmeyer, Tyko 2014. Formats for other-initiation of repair across languages: An exercise in pragmatic typology. – *Studies in Language*, kd 38, nr 1, lk 5–43.
- Dingemanse, Mark; Kendrick, Kobin H.; Enfield, N. J. 2015. A coding scheme for other-initiated repair across languages. – *Open Linguistics*, kd 2, nr 1, lk 35–46.
- Drew, Paul 1997. „Open“ class repair initiators in response to sequential sources of troubles in conversation. – *Journal of Pragmatics*, kd 28, nr 1, lk 69–101.

- Egbert, Maria; Vöge, Monika 2008. Wh-interrogative formats used for questioning and beyond: German warum (why) and wieso (why) and English why. – *Discourse Studies*, kd 10, nr 1, lk 17–36.
- Enfield, N. J.; Stivers, Tanya; Brown, Penelope; Englert, Christina; Harjunpää, Katariina; Hayashi, Makoto; Heinemann, Trine; Hoymann, Gertie; Keisanen, Tiina; Raunio-maa, Mirka; Raymond, Chase Wesley; Rossano, Federico; Yoon, Kyung-Eun; Zwitterlood, Inge jt 2019. Polar answers. – *Journal of Linguistics*, kd 55, nr 2, lk 277–304.
- Enfield, N. J.; Stivers, Tanya; Levinson, Stephen C. 2010. Question–response sequences in conversation across ten languages: An introduction. – *Journal of Pragmatics*, kd 42, nr 10, lk 2615–2619.
- Englert, Christina 2010. Questions and responses in Dutch conversations. – *Journal of Pragmatics*, kd 42, nr 10, lk 2666–2684.
- Erelt, Mati; Kasik, Reet; Metslang, Helle; Rajandi, Henno; Ross, Kristiina; Saari, Henn; Tael, Kaja; Vare, Silvi 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Lisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Erelt, Tiiu; Leemets, Tiina; Mäearu, Sirje (koost); Raadik, Maire (toim) 2018. *Eesti õigekeelsussõnaraamat. ÕS 2018*. Eesti Keele Instituut: Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati 2017. Sissejuhatus süntaksisse. *Eesti keele varamu III*. – *Eesti keele süntaks*. Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 53–89.
- Evans, Nicholas 1993. Code, inference, placedness and ellipsis. – *The role of theory in linguistic description*. Toim William Foley A. Cambridge: Cambridge University Press, lk 243–280.
- Ford, Cecilia E.; Thompson, Sandra A. 1996. Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. – *Studies in interactional sociolinguistics*. Toim Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff, Sandra A. Thompson. Cambridge University Press, lk 134–184.
- Fox, Barbara A. 1996. *Studies in anaphora*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fox, Barbara A.; Thompson, Sandra A.; Ford, Cecilia E.; Couper-Kuhlen, Elizabeth 2013. *Conversation Analysis and Linguistics*. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim Jack Sidnell, Tanya Stivers. Boston: Wiley-Blackwell, lk 726–740.
- Fox, Barbara A.; Thompson, Sandra A. 2010. Responses to Wh-questions in English Conversation. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 43, nr 2, lk 133–156.
- Gardner, Rod 2004. On delaying the answer: Question sequences extended after the question. – *Second language conversations*. Toim Rod Gardner, Johannes Wagner. Continuum, lk 246–266.
- Golato, Andrea; Golato, Peter 2015. Reference repair in German and French. – *Journal of Pragmatics*, kd 87, lk 218–237.
- Goodwin, Charles 1981. *Conversational organization: Interaction between speakers and hearers*. New York: NY: Academic Press.
- Goodwin, Marjorie Harness; Goodwin, Charles 1986. Gesture and coparticipation in the activity of searching for a word. – *Semiotica*, kd 62, lk 51–75.
- Günthner, Susanne 1996. The prosodic contextualization of moral work: An analysis of reproaches in 'why'-formats. – *Prosody in conversation*, lk 271–302.
- Haakana, Markku; Kurhila, Salla; Lilja, Niina; Savijärvi, Marjo 2016. Kuka, mitä, häh? Korjausaloitteet suomalaisessa arkikeskustelussa [Other-initiation of repair in Finnish everyday conversation]. – *Virittäjä*, kd 120, nr 2, lk 255–292.

- Haan, Judith 2002. Speaking of questions. An Exploration of Dutch Question Intonation. Netherlands Graduate School of Linguistics.
- Hakulinen, Auli 2001. Minimal and non-minimal answers to yes-no questions. – *Pragmatics*, kd 11, nr 1, lk 1–15.
- Hakulinen, Auli (peatoim); Vilkuna, Maria; Korhonen, Riitta; Koivisto, Vesa; Heinonen, Tarja Riitta; Alho, Irja 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Halonen, Mia; Sorjonen, Marja-Leena 2012. Multifunctionality of interrogatives: asking reasons for and wondering about an action as overdone. – *Questions: Formal, functional and interactional perspectives*. Toim Jan P. De Ruiter. Cambridge University Press, lk 222–237.
- Hayano, Kaoru 2013. Question design in conversation. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim Jack Sidnell, Tanya Stivers. Oxford: Blackwell, lk 395–414.
- Hayashi, Makoto 2003. Language and the Body as Resources for Collaborative Action: A Study of Word Searches in Japanese Conversation. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 36, nr 2, lk 109–141.
- Hayashi, Makoto; Kushida, Shuya 2013. Responding with resistance to wh-questions in Japanese talk-in-interaction. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 46, nr 3, lk 231–255.
- Heine, Lena 2011. Non-coordination-based ellipsis from a Construction Grammar perspective: The case of the coffee construction. – *Cognitive Linguistics*, kd 22, nr 1, lk 55–80.
- Heinemann, Trine 2010. The question–response system of Danish. – *Journal of Pragmatics*, kd 42, nr 10, lk 2703–2725.
- Heinemann, Trine; Traverso, Véronique 2009. Complaining in interaction: Introduction. – *Journal of Pragmatics*, kd 41, nr 12, lk 2381–2384.
- Helasvuo, Marja-Liisa; Laakso, Minna; Sorjonen, Marja-Leena 2004. Searching for Words: Syntactic and Sequential Construction of Word Search in Conversations of Finnish Speakers With Aphasia. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 37, nr 1, lk 1–37.
- Hennoste, Tiit 2000a. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde. – *Suulise kõne erisõnavara III. Artiklid*. Akadeemia, kd 8, lk 1773–1806.
- Hennoste, Tiit 2000b. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde II. Suulise keele erisõnavara I. – *Akadeemia*, kd 6, lk 1343–1374.
- Hennoste, Tiit 2004. *Et*-komplementlause kesksete põhiverbide funktsioonid eesti keelses vestluses. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7–8, lk 504–523, 590–609.
- Hennoste, Tiit 2012. Küsimuse vorm, episteemiline staatus ja episteemiline hoiak. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8–9, lk 674–695.
- Hennoste, Tiit 2014a. Ümbertegemine. – *Eesti keele kirjeldava grammatika prospekt*. Tartu: Tartu Ülikool, lk 70–83.
- Hennoste, Tiit 2014b. *Võti*-üldlõpud ja nende funktsioonid suulises dialoogis. Käsikiri autori valduses.
- Hennoste, Tiit; Gerassimenko, Olga; Kasterpalu, Riina; Koit, Mare; Rääbis, Andriela; Strandson, Krista 2009. Küsimused eestikeelses infodialoogis I. Küsimuste vorm. – *Keel ja Kirjandus*, nr 5, lk 341–359.
- Hennoste, Tiit; Laanesoo, Kirsi; Rumm, Andra; Rääbis, Andriela 2017. Information and confirmation polar questions in everyday Estonian dialogues. – *Across Borders VII: Cultures in Dialogue*, Eesti Kirjandusmuuseum, 27.–29.04.2017.

- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela 2004. Dialoogiaktid eesti infodialoogides: tüpologia ja analüüs. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela; Laanesoo, Kirsi 2013. Küsimused eestikeelses infodialoogis II. Küsimused ja tegevused. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 7–29.
- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela; Laanesoo, Kirsi 2017. Polar questions, social actions and epistemic stance. – STUF-Language Typology and Universals, kd 70, nr 3, lk 139–161.
- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela; Rumm, Andra 2018. Affirmative responses to polar questions. – 5th International Conference on Conversation Analysis, Loughborough University, 11.–15.07.2018.
- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela; Rumm, Andra 2019. Estonian declarative questions: Their usage and comparison with *vä*- and *jah*-questions. – Journal of Pragmatics. [Ilmumas.]
- Heritage, John 1984. A change-of-state token and aspects of its sequential placement. – Structure of social action: Studies in conversation analysis. Toim J. Maxwell Atkinson, John Heritage. Cambridge University Press, lk 299–345.
- Heritage, John 2012. Epistemics in Action: Action Formation and Territories of Knowledge. – Research on Language and Social Interaction, kd 45, nr 1, lk 1–29.
- Heritage, John; Clayman, Steven 2010. History Taking in Medicine: Questions and Answers. – Talk in Action: Interactions, Identities, and Institutions. Wiley-Blackwell, lk 135–153.
- Heritage, John; Raymond, Geoffrey 2012. Navigating epistemic landscapes: Acquiescence, agency and resistance in responses to polar questions. – Questions: Formal, functional and interactional perspectives. Toim Jan P. De Ruiter. Cambridge University Press, lk 179–192.
- Hint, Helen; Nahkola, Tiina; Pajusalu, Renate 2017. With or without articles? A comparison of article-like determiners in Estonian and Finnish. – Lähivõrdlusi. Lähivertailuja, nr 27, lk 65–106.
- Huddleston, Rodney; Pullum, Geoffrey K. 2002. The Cambridge Grammar of English Language. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchby, Ian; Wooffitt, Robin 2006. Conversation analysis: principles, practices and applications. Cambridge: Polity Press.
- Ilie, Cornelia 1994. What else can I tell you. A pragmatic study of English rhetorical questions as discursive and argumentative acts. University of Stockholm.
- Ilie, Cornelia 2015. Questions and questioning. – The International Encyclopedia of Language and Social Interaction. Wiley Online Library.
- Jansons, Airi 2002. Partikli siis funktsioonid eesti suulises kõnes. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 612–629.
- Jefferson, Gail 1972. Side sequences. – Studies in social interaction. Toim D. N. Sudnow. New York: NY: Free Press, lk 294–338.
- Kasper, Gabriele; Ross, Steven J. 2007. Multiple questions in oral proficiency interviews. – Journal of Pragmatics, kd 39, nr 11, lk 2045–2070.
- Kasterpalu, Riina; Hennoste, Tiit 2016. Estonian aa: A multifunctional change-of-state token. – Journal of Pragmatics, kd 104, lk 148–162.
- Keevallik, Leelo 2003. From interaction to grammar: Estonian finite verb forms in conversation. Väitekiri. University of Uppsala.
- Keevallik, Leelo 2005. Suhtluskeele uurimine partiklistunud verbivormide näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 535–548.

- Keevallik, Leelo 2006. From discourse pattern to epistemic marker: Estonian (ei) tea 'don't know'. – *Nordic journal of linguistics*, kd 29, nr 2, lk 173–200.
- Keevallik, Leelo 2009a. The grammar-interaction interface of negative questions in Estonian. – *SKY Journal of Linguistics*, kd 22, lk 139–173.
- Keevallik, Leelo 2009b. Üldküsümise lihtvastuste funktsioonid. – *Keel ja Kirjandus*, nr 1, lk 33–53.
- Keevallik, Leelo 2010a. Clauses Emerging as Epistemic Adverbs in Estonian Conversation. – *Linguistica Uralica*, kd 46, nr 2, lk 81–101.
- Keevallik, Leelo 2010b. Minimal answers to yes/no questions in the service of sequence organization. – *Discourse Studies*, kd 12, nr 3, lk 283–309.
- Keevallik, Leelo 2016. Estonian no(o)(h) in turns and sequences: families of function. – *NU/NÄ: A Family of Discourse Markers Across the Languages of Europe and Beyond*. Toim Peter Auer, Yael Maschler. Berlin: Walter de Gruyter, lk 213–242.
- Kendrick, Kobin H. 2015a. Other-initiated repair in English. – *Open Linguistics*, kd 1, nr 1, lk 164–190.
- Kendrick, Kobin H. 2015b. The intersection of turn-taking and repair: the timing of other-initiations of repair in conversation. – *Frontiers in Psychology*, kd 6, nr 250.
- Kerge, Krista; Mihkla, Meelis; Pajupuu, Hille 2002. Modelling the Estonian general questions with the *kas*-particle. – *Fonetiikan päivät 2002. The Phonetics Symposium 2002*. Toim P. Korhonen. Espoo: Helsinki University of Technology Laboratory of Acoustics and Audio Signal Processing, lk 187–194.
- Kitzinger, Celia 2013. Repair. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim Jack Sidnell, Tanya Stivers. Oxford: Blackwell, lk 229–256.
- Koivisto, Aino 2011. Sanomattakin selvää? „Ja“, „mutta“ ja „että“ puheenvuoron lopussa: Lektio. – *Virittäjä*, kd 1, lk 1–7.
- Koshik, Irene 2003. Wh-questions used as challenges. – *Discourse Studies*, kd 5, nr 1, lk 51–77.
- Koshik, Irene 2005. Beyond rhetorical questions: Assertive questions in everyday interaction. John Benjamins Publishing.
- Koshik, Irene 2017. Responses to wh-question challenges. – *Enabling Human Conduct: Studies of talk-in-interaction in honor of Emanuel A. Schegloff*. Toim Geoffrey Raymond, Gene H. Lerner, John Heritage. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, lk 81–103.
- König, Ekkehard; Siemund, Peter 2007. Speech act distinctions in grammar. – *Language typology and syntactic description*, kd 1, lk 276–324.
- Laanesoo, Kirsi 2012. Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestlustes. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, lk 499–517.
- Laanesoo, Kirsi 2014. Direktiivsed *mis*- ja *mida*-küsilauseid suulises suhtluses. – *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 59, lk 103–126.
- Laanesoo, Kirsi 2016. Targeting question's inappropriateness: The Estonian *kus* 'where'-interrogative in the second position. – *Discourse Studies*, lk 393–408.
- Laanesoo, Kirsi 2017. *A miks sa torusse ei räägi?* Miks-küsilausetega tehtavad suhtlus-tegevused argitelefoni vestlustes. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 13, lk 89–105.
- Laanesoo, Kirsi 2018. Polüfunktsionaalsed küsilauseid eesti argivestlustes. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 33. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Laanesoo, Kirsi; Keevallik, Leelo 2017. Noticing Breaches with Non-polar Interrogatives: Estonian *Kes* ("Who") Ascribing Responsibility for Problematic Conduct. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 50, nr 3, lk 286–306.

- Labov, William; Fanshel, David 1977. *Therapeutic discourse: Psychotherapy as conversation*. New York: Academic Press.
- Lambrecht, Knud; Michaelis, Laura A. 1998. Sentence accent in information questions: Default and projection. – *Linguistics and philosophy*, kd 21, nr 5, lk 477–544.
- Langemets, Margit; Tiits, Mai; Valdre, Tiia; Veskis, Leidi; Viks, Ülle; Voll, Piret (toim) 2009. *Eesti keele seletav sõnaraamat I–VI*. Eesti Keele Instituut: Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Lee, Seung-Hee 2013. Response design in conversation. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim Jack Sidnell, Tanya Stivers. Boston: Wiley-Blackwell, lk 415–432.
- Lee, Seung-Hee; Tanaka, Hiroko 2016. Affiliation and alignment in responding actions. – *Journal of Pragmatics*, kd 100, lk 1–7.
- Levinson, Stephen C. 1987. Minimization and conversational inference. – *The Pragmatic Perspective: Selected Papers from the 1985 International Pragmatics Conference*. Toim Marcella Bertuccelli Papi, Jan Verschueren. Amsterdam: John Benjamins, lk 61–130.
- Levinson, Stephen C. 2012. Interrogative intimations: On a possible social economics of interrogatives. – *Questions: Formal, functional and interactional perspectives*. Toim Jan P. de Ruiter. Cambridge University Press, lk 11–32.
- Levinson, Stephen C. 2013. Action Formation and Ascription. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim Jack Sidnell, Tanya Stivers. Boston: Wiley-Blackwell, lk 101–130.
- Liddicoat, Anthony J. 2007. *An Introduction to Conversation Analysis*. New York: Continuum.
- Lindström, Liina 2006. Infostruktuuri osast eesti keele sõnajärje muutumisel. – *Keel ja Kirjandus*, nr 11, lk 875–888.
- Lindström, Jan; Maschler, Yael; Pekarek Doehler, Simona 2016. A cross-linguistic perspective on grammar and negative epistemics in talk-in-interaction. – *Journal of Pragmatics*, kd 106, lk 72–79.
- Linell, Per; Hofvendahl, Johan; Lindholm, Camilla 2003. Multi-unit questions in institutional interactions: Sequential organizations and communicative functions. – *Text-An Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, kd 23, nr 4, lk 539–572.
- Mackenzie, J. Lachlan 2009. Content interrogatives in a sample of 50 languages. – *Lingua*, kd 119, nr 8, lk 1131–1163.
- Matthews, Peter H. 2007. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford University Press;
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199202720.001.0001/acref-9780199202720>. Vaadatud 27.05.2019.
- Metslang, Helle 1981. *Küsilause eesti keeles*. Tallinn: Valgus.
- Metslang, Helle 2017. Kommunikatiivsed lausetüübid. – *Eesti keele süntaks. Eesti keele varamu III*. Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 515–536.
- Mihkels, Krista 2013. *Keel, keha ja kaardikepp: õpetaja algatatud parandussekventsides multimodaalne analüüs. Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 16*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Mihkels, Krista; Hennoste, Tiit 2016. *Avatud parandusalgatused eesti argisuhtluses. Käsikiri autorite valduses*.

- Monzoni, Chiara Maria 2008. Introducing direct complaints through questions: the interactional achievement of „pre-sequences“? – *Discourse Studies*, kd 10, nr 1, lk 73–87.
- Muischnek, Kadri 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. – *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 50, lk 11–38.
- Pajupuu, Hille 1990. Sugulaskeelte intonatsioonist: eesti ja soome keele võrdlus. – *Arvutuslingvistika sektori aastaraamat 1988*, lk 145–159.
- Pajusalu, Renate 2006. Multiple Motivations for Meaning of an Elative wh-construction in Estonian. – *Trames*, kd 10, nr 4, lk 324–340.
- Pekarek Doehler, Simona; De Stefani, Elwys; Horlacher, Anne-Sylvie 2015. Time and Emergence in Grammar. Dislocation, topicalization and hanging topic in French talk-in-interaction. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Persson, Rasmus 2017. Fill-in-the-Blank Questions in Interaction: Incomplete Utterances as a Resource for Doing Inquiries. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 50, nr 3, lk 227–248.
- Pomerantz, Anita 1984. Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. – *Structure of social action: Studies in conversation analysis*. Toim J. Maxwell Atkinson, John Heritage. Cambridge: Cambridge University Press, lk 57–101.
- Pomerantz, Anita 1988. Offering a candidate answer: An information seeking strategy. – *Communications Monographs*, kd 55, nr 4, lk 360–373.
- Quirk, Randolph; Greenbaum, Sidney; Leech, Geoffrey; Svartvik, Jan 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.
- Raevaara, Liisa 1997. Vierusparit – esimerkinä kysymys ja vastaus. – *Keskusteluanalyyisin perusteet*. Tampere: Vastapaino, lk 75–92.
- Raymond, Geoffrey 2000. The structure of responding: Type-conforming and non-conforming responses to yes/no type interrogatives. Los Angeles: University of California.
- Robinson, Jeffrey D. 2013. Epistemics, Action Formation, And Other-Initiation Of Repair: The Case Of Partial Questioning Repeats. In *Conversational Repair and Human Understanding*. – *Conversational repair and human understanding*. Toim Makoto Hayashi, Geoffrey Raymond, Jack Sidnell. Cambridge: Cambridge University Press, lk 261–292.
- Robinson, Jeffrey D. 2014. What “What?” tells us about how conversationalists manage intersubjectivity. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 47, nr 2, lk 109–129.
- Rossano, Federico 2010. Questioning and responding in Italian. – *Journal of Pragmatics*, kd 42, nr 10, lk 2756–2771.
- Rumm, Andra 2015. Avatud küsimused suulises argivestluses. *Magistritöö*. Tartu Ülikooli eesti keele osakond.
- Rumm, Andra 2016. Avatud küsimused suulises argivestluses. – *Keel ja Kirjandus*, nr 11, lk 834–849.
- Rumm, Andra 2018. Kas vastata lühidalt või pikalt? Avatud küsimuste vastused eesti suulises suhtluses. – *Keel ja Kirjandus*, nr 4, lk 297–313.
- Rääbis, Andriela 2009. Eesti telefonivestluste sissejuhatus: struktuur ja suhtlusfunktsioonid. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 13. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Rääbis, Andriela; Hennoste, Tiit; Rumm, Andra 2018. Co-constructing complaints about school in Estonian everyday conversations. – 5th International Conference on Conversation Analysis, Loughborough University, 11.–15.07.2018.
- Rääbis, Andriela; Hennoste, Tiit; Rumm, Andra; Laanesoo, Kirsi 2019. *They are so stupid, so stupid*. Emotional affect in Estonian school-related complaints. – *Journal of Pragmatics*. [Ilmumas.]
- Sacks, Harvey 1975. Everyone has to lie. – Sociocultural dimensions of language use. Toim Mary Sanches, Ben G. Blount. New York, San Francisco, London: Academic Press, lk 57–79.
- Sacks, Harvey; Schegloff, Emanuel A.; Jefferson, Gail 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. – *Language*, kd 50, lk 696–735.
- Sadock, Jerry 2012. Formal features of questions. – *Questions: Formal, functional and interactional perspectives*. Toim Jan de Ruiter. Cambridge University Press, lk 103–122.
- Schegloff, Emanuel A. 1979. The Relevance of Repair to Syntax-for-Conversation. *Syntax and Semantics 12: Discourse and Syntax*. Toim Talmy Givón. Academic Press.
- Schegloff, Emanuel A. 1982. Discourse as an interactional achievement: Some uses of ‘uh huh’ and other things that come between sentences. – *Analyzing discourse: Text and talk*. Toim D. Tannen. Georgetown University Press, lk 71–93.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence organization in interaction: Volume 1: A primer in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel A. 2013. Ten operations in self-initiated same-turn repair. – *Conversational Repair and Human Understanding*. Toim Makoto Hayashi, Geoffrey Raymond, Jack Sidnell. Cambridge: Cambridge University Press, lk 41–70.
- Schegloff, Emanuel A.; Jefferson, Gail; Sacks, Harvey 1977. The Preference for Self-Correction in the Organization of Repair in Conversation. – *Language: Journal of the Linguistic Society of America*, kd 53, nr 2, lk 361–382.
- Schegloff, Emanuel A.; Lerner, Gene H. 2009. Beginning to respond: Well-prefaced responses to wh-questions. – *Research on language and social interaction*, kd 42, nr 2, lk 91–115.
- Schegloff, Emanuel A.; Sacks, Harvey 1973. Opening up closings. – *Semiotica: Journal of the Interactional Association for Semiotic Studies*, kd 8, nr 4, lk 289–327.
- Scheutz, Hannes 2005. Pivot constructions in spoken German. – *Syntax and lexis in conversation. Studies in the use of linguistic resources in talk-in-interaction*. Toim Auli Hakulinen, Margret Selting. Amsterdam: John Benjamins, lk 103–128.
- Selting, Margret 1988. The role of intonation in the organization of repair and problem handling sequences in conversation. – *Journal of Pragmatics*, kd 12, nr 3, lk 293–322.
- Selting, Margret 1996. Prosody as an activity-type distinctive cue in conversation: the case of so-called ‘astonished’ questions in repair initiation. – *Prosody in conversation: Interactional studies*. Toim Elizabeth Couper-Kuhlen, Margret Selting. Cambridge University Press, lk 231–270.
- Selting, Margret; Couper-Kuhlen, Elizabeth 2001. *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Sidnell, Jack 2010. *Conversation analysis: An introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.

- Sidnell, Jack 2013. Basic Conversation Analytic Methods. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim Jack Sidnell, Tanya Stivers. Boston: Wiley-Blackwell, lk 77–99.
- Siemund, Peter 2017. Interrogative clauses in English and the social economics of questions. – *Journal of Pragmatics*, kd 119, lk 15–32.
- Szczepek Reed, Beatrice 2010. *Analysing conversation: An introduction to prosody*. Macmillan International Higher Education.
- Stivers, Tanya 2010. An overview of the question-response system in American English conversation. – *Journal of Pragmatics*, kd 42, nr 10, lk 2772–2781.
- Stivers, Tanya 2011. Morality and question design: ‘of course’ as contesting a presupposition of askability. – *The Morality of Knowledge in Conversation*. Toim Tanya Stivers, Lorenza Mondada, Jakob Steensig. Cambridge, Cambridge University Press, 82–106.
- Stivers, Tanya; Enfield, N. J. 2010. A Coding Scheme for Question-Response Sequences in Conversation. – *Journal of Pragmatics*, kd 42, nr 10, lk 2620–2626.
- Stivers, Tanya; Hayashi, Makoto 2010. Transformative answers: One way to resist a question’s constraints. – *Language in Society*, kd 39, nr 1, lk 1–25.
- Stivers, Tanya; Mondada, Lorenza; Steensig, Jakob 2011. Knowledge, morality and affiliation in social interaction. – *The Morality of Knowledge in Conversation*. Toim Tanya Stivers, Lorenza Mondada, Jakob Steensig. Cambridge, Cambridge University Press, lk 3–24.
- Stivers, Tanya; Sidnell, Jack; Bergen, Clara 2018. Children’s responses to questions in peer interaction: A window into the ontogenesis of interactional competence. – *Journal of Pragmatics*, kd 124, lk 14–30.
- Strandson, Krista 2001. Kuidas vestluskaaslane parandusprotsessi algatab? – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 394–409.
- Strandson, Krista 2002. Vestluskaaslase algatatud reformuleeringud eesti vestlustes: reformuleeringualgatuse vahendeid ja põhjuseid. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Strandson, Krista 2006. Kõneleja reaktsioon vestluskaaslase algatatud parandustele. – *Keel ja arvuti*. Toim Mare Koit, Renate Pajusalu, Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 170–183.
- Strandson, Krista 2007. Kuidas ja millal õpetaja ja õpilane teineteist parandavad? – *Keel ja Kirjandus*, nr 9, lk 714–730.
- Strömbergsson, Sofia; Hjalmarsson, Anna; Edlund, Jens; House, David 2013. Timing responses to questions in dialogue. – *Proceedings of Interspeech*. Lyon: International Speech Communication Association, lk 2584–2588.
- Svennevig, Jan 2008. Trying the easiest solution first in other-initiation of repair. – *Journal of Pragmatics*, kd 40, nr 2, lk 333–348.
- Svennevig, Jan 2013. Reformulation of questions with candidate answers. – *International Journal of Bilingualism*, kd 17, nr 2, lk 189–204.
- Thompson, Sandra A. 2002. “Object complements” and conversation: towards a realistic account. – *Studies in Language*, 26, lk 125–163.
- Thompson, Sandra A.; Fox, Barbara A.; Couper-Kuhlen, Elizabeth 2015. *Grammar in everyday talk: Building responsive actions*. *Studies in Interactional Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vende, Kullo 1973. Phonetic conditioning factors of pitch in Estonian vowels. – *Estonian Papers in Phonetics*, lk 46–85.
- Vende, Kullo 1975. Intonation of question and answer in Estonian: I. – *Estonian Papers in Phonetics*, lk 86–114.

- Walker, Traci; Benjamin, Trevor 2017. Phonetic and Sequential Differences of Other-Repetitions in Repair Initiation. – *Research on Language and Social Interaction*, kd 50, nr 4, lk 330–347.
- Walker, Traci; Drew, Paul; Local, John 2011. Responding indirectly. – *Journal of Pragmatics*, kd 43, nr 9, lk 2434–2451.
- Wiik, Kalevi 1991. Foneetika alused. Tõlkinud ja kohandanud Jüri Valge. Tartu.

ELULOOKIRJELDUS

Nimi	Andra Rumm
Sünniaeg	30.09.1991
Kodakondsus	Eesti
Aadress	Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Jakobi 2, 51005 Tartu
E-post	andra.rumm@ut.ee
Haridustee	
2015–2019	Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, doktoriõpe
26.02.–20.04.2018	Linköpingi Ülikool, kultuuri ja kommunikatsiooni osakond, külalisdoktorant
2013–2015	Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, MA, <i>cum laude</i>
09.07.–30.07.2013	Tampere Ülikool, CIMO soome keele ja kultuuri suveülikool Kuopios
2010–2013	Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, BA
1998–2010	Rakvere Reaalgümnaasium
Teenistuskäik	
01.06.2017–...	Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut, projektijuht (0,5)
2016	Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut, õppeassistent

Publikatsioonid

- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela; Rumm, Andra 2019. Estonian declarative questions: Their usage and comparison with *vä*- and *jah*-questions. – Journal of Pragmatics. [Ilmumas.]
- Rumm, Andra 2016. Avatud küsimused suulises argivestluses. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 834–849.
- Rumm, Andra 2018. Kas vastata lühidalt või pikalt? Avatud küsimuste vastused eesti suulises suhtluses. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 297–313.
- Rääbis, Andriela; Hennoste, Tiit; Rumm, Andra; Laanesoo, Kirsi 2019. *They are so stupid, so stupid*. Emotional affect in Estonian school-related complaints. – Journal of Pragmatics. [Ilmumas.]

CURRICULUM VITAE

Name Andra Rumm
Date of birth 30.09.1991
Citizenship Estonian
Address University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Jakobi 2, 51005 Tartu, Estonia
E-mail andra.rumm@ut.ee

Education

2015–2019 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, PhD studies
26.02.–20.04.2018 Linköping University, Department of Culture and Communication, visiting PhD student
2013–2015 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, MA, cum laude
09.07.–30.07.2013 University of Tampere, CIMO summer course on Finnish language and culture
2010–2013 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, BA
1998–2010 Rakvere Reaalgümnaasium (Gymnasium)

Professional experience

01.06.2017–... University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, project manager (0,50)
2016 University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, assistant

Publications

Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela; Rumm, Andra 2019. Estonian declarative questions: Their usage and comparison with *vä*- and *jah*-questions. – Journal of Pragmatics. [Forthcoming.]
Rumm, Andra 2016. Avatud küsimused suulises argivestluses [Wh-questions in Estonian everyday conversation]. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 834–849.
Rumm, Andra 2018. Kas vastata lühidalt või pikalt? Avatud küsimuste vastused eesti suulises suhtluses [Responses to wh-questions in Estonian spoken interaction]. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 297–313.
Rääbis, Andriela; Hennoste, Tiit; Rumm, Andra; Laanesoo, Kirsi 2019. *They are so stupid, so stupid*. Emotional affect in Estonian school-related complaints. – Journal of Pragmatics. [Forthcoming.]

DISSERTATIONES LINGUISTICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Anna Verschik.** Estonian yiddish and its contacts with coterritorial languages. Tartu, 2000, 196 p.
2. **Silvi Tenjes.** Nonverbal means as regulators in communication: socio-cultural perspectives. Tartu, 2001, 214 p.
3. **Iлона Tragel.** Eesti keele tuumverbid. Tartu, 2003, 196 lk.
4. **Einar Meister.** Promoting Estonian speech technology: from resources to prototypes. Tartu, 2003, 217 p.
5. **Ene Vainik.** Lexical knowledge of emotions: the structure, variability and semantics of the Estonian emotion vocabulary. Tartu, 2004, 166 p.
6. **Heili Orav.** Isiksuseomaduste sõnavara semantika eesti keeles. Tartu, 2006, 175 lk.
7. **Larissa Degel.** Intellektuaalsfäär intellektuaalseid võimeid tähistavate sõnade kasutuse põhjal eesti ja vene keeles. Tartu, 2007, 225 lk.
8. **Meelis Mihkla.** Kõne ajalise struktuuri modelleerimine eestikeelsele tekst-kõne sünteesile. Modelling the temporal structure of speech for the Estonian text-to-speech synthesis. Tartu, 2007, 176 lk.
9. **Mari Uusküla.** Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: myths and facts. Tartu, 2008, 207 p.
10. **Petar Kehayov.** An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas. Tartu, 2008, 201 p.
11. **Ann Veismann.** Eesti keele kaas- ja mäarsõnade semantika võimalusi. Tartu, 2009, 145 lk.
12. **Erki Luuk.** The noun/verb and predicate/argument structures. Tartu, 2009, 99 p.
13. **Andriela Rääbis.** Eesti telefonivestluste sissejuhatus: struktuur ja suhtlusfunktsioonid. Tartu, 2009, 196 lk.
14. **Liivi Hollman.** Basic color terms in Estonian Sign Language. Tartu, 2010, 144 p.
15. **Jane Klavan.** Evidence in linguistics: corpus-linguistic and experimental methods for studying grammatical synonymy. Tartu, 2012, 285 p.
16. **Krista Mihkels.** Keel, keha ja kaardikepp: õpetaja algatatud parandussekventsides multimodaalne analüüs. Tartu, 2013, 242 lk.
17. **Sirli Parm.** Eesti keele ajasõnade omandamine. Tartu, 2013, 190 lk.
18. **Rene Altrov.** The Creation of the Estonian Emotional Speech Corpus and the Perception of Emotions. Tartu, 2014, 145 p.
19. **Jingyi Gao.** Basic Color Terms in Chinese: Studies after the Evolutionary Theory of Basic Color Terms. Tartu, 2014, 248 p.
20. **Diana Maisla.** Eesti keele mineviku ajavormid vene emakeelega üliõpilaste kasutuses. Tartu, 2014, 149 lk.

21. **Kersten Lehismets.** Suomen kielen väylää ilmaisevien adpositioiden *yli, läpi, kautta ja pitkin* kognitiivista semantiikkaa. Tartu, 2014, 200 lk.
22. **Ingrid Rummo.** A Case Study of the Communicative Abilities of a Subject with Mosaic Patau Syndrome. Tartu, 2015, 270 p.
23. **Liisi Piits.** Sagedamate inimest tähistavate sõnade kollektioonid eesti keeles. Tartu, 2015, 164 lk.
24. **Marri Amon.** Initial and final detachments in spoken Estonian: a study in the framework of Information Structuring. Tartu, 2015, 216 p.
25. **Miina Norvik.** Future time reference devices in Livonian in a Finnic context. Tartu, 2015, 228 p.
26. **Reeli Torn-Leesik.** An investigation of voice constructions in Estonian. Tartu, 2015, 240 p.
27. **Siiri Pärkson.** Dialoogist dialoogsüsteemini: partneri algatatud parandused. Tartu, 2016, 314 lk.
28. **Djuddah A. J. Leijen.** Advancing writing research: an investigation of the effects of web-based peer review on second language writing. Tartu, 2016, 172 p.
29. **Piia Taremaa.** Attention meets language: a corpus study on the expression of motion in Estonian. Tartu, 2017, 333 p.
30. **Liina Tammekänd.** Narratological analysis of Võru-Estonian bilingualism. Tartu, 2017, 217 p.
31. **Eva Ingerpuu-Rümmel.** Teachers and learners constructing meaning in the foreign language classrooms: A study of multimodal communication in Estonian and French classes. Tartu, 2018, 218 p.
32. **Kaidi Rätsep.** Colour terms in Turkish, Estonian and Russian: How many basic blue terms are there? Tartu, 2018, 181 p.
33. **Kirsi Laanesoo.** Polüfunktsionaalsed küsilauseid eesti argivestluses. Tartu, 2018, 176 lk.
34. **Maria Reile.** Estonian demonstratives in exophoric use: an experimental approach. Tartu, 2019, 240 lk.
35. **Helen Türk.** Consonantal quantity systems in Estonian and Inari Saami. Tartu, 2019, 149 p.